

## Magyar nyelvtudomány (Wissenschaft der ungar. Sprache). 2. Az Írásbeli Előadás' Természetéről

Trattner-Karolyi  
Pesth 1837

Signatur: 55540-B.2  
Barcode: +Z168666505  
Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ168666505>  
Umfang: Bild 1 - 324

---

### Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.





# MAGYAR NYELVTUDOMÁNY.

---

ÍRTA  
**BITNICZ LAJOS,**

SZOMBATHELYI MEGYEBELI PAP, PHILOSOPHIA' DOCTORA,  
A' SZOMBATHELYI KIR. LYCEUMBAN MATHESIS' ÉS MAGYAR  
NYELVTUDOMÁNY' TÁNTÓJA, A' SZOMBATHELYI PÜSPÖKI  
SZENTSZÉK' ÉS VAS VÁRM. TÁBLABÍRÁJA, A' BOROSZLÓI  
'S A' MAGY. TUDÓS TÁRSASÁG' ÉS A' MAGY. KIR. TUDOM.  
EGYETEMB. PHILOSOPHIAI KAR' TAGJA.

---

MÁSODIK RÉSZ  
AZ IRÁSBELI ELŐADÁS' TERMÉSZETÉRŐL.

.....✱.....  
PESTEN, 1837.

TRATTNER-KÁROLYI NYOMTATÁSA.  
URI UTCZA 612. SZÁM.

55540-B

2

Olvasom a' regulát, mint kell ezt írni 's amazt is,

Ah! hideg ez, fáraszt, száraz az elmerülés.

Olvasom a' lánggal festett fő' ömledézését:

Oh! meleg ez, könnyel rakva van arczúlatom.

Olvas, tudd meg, mit mért kell? jó tudni, mit illik:

'S rántsd ki magad' 's utadon lelked' emelve teremts.

*Döbrenteitől.*

## Előszó.

Nyelvtudományom' ezen második része az írásbeli előadás' törvényeit fejtegeti azon elvek szerint, melyeket „A' magyar nyelvbeli előadás' tudománya. Pest, 1827“ czimű munkámban követtem. Meggyőződésemm a' mondott elvekről azóta nem változott; szükségesnek láttam mindazáltal nevezett munkámat főiskoláinkban a' honi nyelv' fejtegetésére kiszabott rövid időhöz képest kurtábbra szorítva, majd nem teljesen újra dolgozni, némelly szakaszait helyesebb rendbe szedni, hiányait kipótolni, 's tanításait honi íróinkból kölcsönözött példák által felvilágosítani. E' példák' választásában tanítványim iránt szükséges legtisztább gyengédséggel törekedtem eljárni, 's azért olyakat szemeltem ki, melyek az adott törvényekkel egyezvén, mind az itt megkivántató rövidséggel ajánlkoznak, mind a' nevenedékek' köréhez szabottaknak látszanak. De egyszer'smind arra is ügyeltem, hogy példákat újabb időbeli más és más írótól vévén, részint e' gyűjteménynek kellemes változatosságot adjak, részint újabb műveinket 's így nyelvünk' mostani állását tanítványimmal legalább némikép megismeressem.

Csekély dolgozásomnak e' szempontból kiinduló megítélését, 's egyes, ne talán ejtett, sikamlásimnak pártatlan kimutatását forró hálával fogadom, tudván, hogy több szem többet lát, 's igen érzvén, milly messze vagyon munkám az ifjuságnak irt művekben megkívántató tökéletességtől. Különben eléggé szerencsésnek tartom magamat, ha édes nyelvünk' bővebb megismertetésére gyenge tehetségemhez képest csak valamit is tehettem.

**Szombathelyen, April. 24dikén, 1837.**

**Bitnicz.**

# F O G L A L A T.

V.

## MÁSODIK RÉSZ.

Az Írásbeli Előadás' Törvényeiről.

Előesmeretek.

1. §. A' nyelvtudomány' második részének fogalma.	Lap. 1
2. §. Az emberi lélek' három főtehetségének törvényessége.	1
3. §. Az írásbeli előadás' három főneme e' három főtehetségen alapúl.	2
4. §. Az előadás' tárgya és formája.	4
5. §. A' nyelvtudomány' e' részének felosztása és literaturája.	5

## ELSŐ SZAKASZ.

Az előadás' egyetemi törvényeiről.

### ELSŐ FEJEZET.

A' nyelvmű' főtörvényéről.

6. §. Előképzetek a' nyelvmű' főtörvényének megalapítására.	6
7. §. A' nyelvmű' főtörvénye.	7
8. §. A' hibátlanság' és szépség' egyesítése.	8
9. §. A' hibátlanság' és szépség' egyes jegyei.	9

### MÁSODIK FEJEZET.

A' hibátlanság' egyes jegyeiről.

10. §. A' rend.	10
11. §. Az értelmesség.	12
12. §. A' tisztaság.	14
13. §. A' rövidség.	15
14. §. A' logikai és grammaticai egység.	17

### HARMADIK FEJEZET.

A' mű' belső szépségéről.

15. §. Átmenetel a' szépség' egyes jegyeire.	19
16. §. A' tárgy legszabadabb érzékítése.	20
17. §. A' különfélelek' helyes egyeztetése.	22
18. §. Az árnyéklás és aesthetikai színadás.	25
19. §. Az ellenkezet.	27
20. §. A' kecs, kellem és kegy.	28
21. §. Az egyszerűség.	30
22. §. A' nagy és fenséges.	31
23. §. A' nemes és felséges.	36
24. §. Hibák az előszámlált tulajdonságok ellen.	38
25. §. Az indulatos.	39
26. §. Az érzékenyítő.	41
27. §. A' tragicum.	43
28. §. A' váratlan és csudálatos.	47
29. §. Az őszinteség.	52
30. §. A' romános.	53
31. §. A' nevetséges.	54
32. §. Az elmésség és elmeél.	55
33. §. A' tréfa.	56
34. §. A' comicum.	59

## VI

	<i>Lap.</i>
35. §. A' szeszély.	61
36. §. A' gúny.	63
37. §. A' képes kifejezés' fogalma.	65
38. §. A' képes kifejezés' felosztása.	66
39. §. A' figurák' első osztálya.	66
40. §. A' figurák' második osztálya.	67
41. §. Folytatás.	70
42. §. A' tropusok' felosztása.	76
43. §. A' tropusok' első sora.	76
44. §. A' tropusok' második sora.	78

### NEGYEDIK FEJEZET.

#### A' mű' külső szépségéről.

45. §. A' külső szépség' fogalma.	80
46. §. A' szép hang.	80
47. §. A' szómérték.	81
48. §. Az egymértékűség.	83
49. §. A' rhythmus.	84
50. §. A' rhythmus' részei.	85
51. §. Az egyenlő időmértékű versek.	86
52. §. A' különböző időmértékű versek.	87
53. §. A' rím.	88
54. §. A' rimes verskötetek.	89

### ÖTÖDIK FEJEZET.

#### Az írásmódról.

55. §. Az írásmód' fogalma.	91
56. §. A' három írásmód' átaljában tekintve.	92
57. §. Az alsó írásmód.	93
58. §. A' felső írásmód.	95
59. §. A' középső írásmód.	97

### HATODIK FEJEZET.

#### A. remekíró' tulajdonságairól.

60. §. A' remekíró.	100
61. §. A' lángész.	100
62. §. Az ízlés.	101
63. §. A' természet', tudományok' és remekművek' tanulása.	102
64. §. A' fordítás.	104
65. §. A' fordítás' szabályai.	105

### MÁSODIK SZAKASZ.

#### A' prosa' nyelvről.

### ELSŐ FEJEZET.

#### A' prosa' nyelvről átaljában.

66. §. A' prosa' sajátága.	109
67. §. A' prosa' felosztása.	110

### MÁSODIK FEJEZET.

#### Az oktató prosáról.

68. §. Az oktató prosa' sajátága és felosztása.	111
---	-----

## VII.

60. §. A' rendszeres oktató prosa.	Lap.
70. §. A' kurtított oktató prosa.	112
71. §. A' népszerű oktató prosa.	116
72. §. A' könyvvizsgálat.	117
	121

### HARMADIK FEJEZET.

#### A' történeti prosáról.

73. §. A' történeti prosa' fogalma.	125
74. §. A' mű' főtörvénye a' történeti prosára alkalmaztatva.	125
75. §. A' történeti prosa' felosztása.	127
76. §. A' leírás.	127
77. §. A' leírás alrészai.	128
78. §. Az elbeszélés.	132
79. §. A' természet' története.	132
80. §. Az ember' története.	133
81. §. Az életírás és characterfestés.	134
82. §. Az anecdotá és felírás.	137
83. §. A' különös történetírás.	138
84. §. A' különös történetírás' részei.	139
85. §. A' közönséges történetírás.	143
86. §. Az emberi nem' története.	147

### NEGYEDIK FEJEZET.

#### A' levelező előadás.

87. §. A' levél' fogalma és főszabályai.	149
88. §. A' levél' felosztása.	151
89. §. A' barátságos levél.	151
90. §. Az udvarias levél.	153
91. §. A' mulattató levél.	155
92. §. A' tanító levél.	158
93. §. A' könyvajánlás.	160

### ÖTÖDIK FEJEZET.

#### A' tiszti előadásról.

94. §. A' tiszti előadás' fogalma és főtörvényei.	162
95. §. A' tiszti előadás' felosztása.	163
96. §. A' felső tiszti előadás.	164
97. §. Az alsó tiszti előadás.	165

### HARMADIK SZAKASZ.

#### A' költés' nyelvéről.

#### ELSŐ FEJEZET.

#### A' költés' nyelvéről általában.

98. §. A' költés' nyelvének sajátja.	166
99. §. A' költemény' belső tökéletessége.	167
100. §. A' költemény' külső tökéletessége.	169
101. §. A' költés' felosztása.	170

#### MÁSODIK FEJEZET.

#### A' lyrai költésről.

102. §. A' lyrai költés' sajátja és felosztása.	170
---	-----

# VIII.

	Lap.
103. §. Az ének.	172
104. §. A' sonett, madrigal, rondeau és triolet.	176
105. §. Az óda.	178
106. §. A' hymnus és dithyrambus.	181
107. §. Az elegia.	185
108. §. A' heroide.	188

## HARMADIK FEJEZET.

### Az oktató költésről.

109. §. Az oktató költés' sajáttsága.	190
110. §. A' tulajdon oktató költemény.	191
111. §. A' gnoma.	194
112. §. A' satyra.	195
113. §. A' mese.	198
114. §. A' parabola.	201

## NEGYEDIK FEJEZET.

### Az elbeszélő költésről.

115. §. Az elbeszélő költés' sajáttsága.	202
116. Folytatás. Az elbeszélő költés' előadása.	203
117. §. A' költői elbeszélés.	206
118. §. A' legenda.	209
119. §. A' romanza és ballada.	212
120. §. A' tündérrege.	217
121. §. A' román.	219
122. §. A' hősköltemény' fogalma.	223
123. §. A' hősköltemény' tárgyának elrendelése.	225
124. §. A' hősköltemény' előadása.	226
125. §. A' hősköltemény' felekezetei.	227

## ÖTÖDIK FEJEZET.

### A' dramai költésről.

126. §. A' dramai költés' sajáttsága.	232
127. §. A' dramai tárgy' tulajdonságai.	233
128. §. A' dramai tárgy' elrendelése.	234
129. §. A' drama' nyelve.	236
130. §. A' drama' felosztása.	237
131. §. A' szomorújáték.	237
132. §. A' vígjáték.	240
133. §. A' színjáték.	241
134. §. A' daltjáték.	242

## HATODIK FEJEZET.

### A' költeménynek pótolékosztálya.

135. §. pótolékosztályba tartozó költemények.	244
136. §. Az idyllion.	244
137. §. Az epistola.	247
138. §. A' parodia és átöltöztetés.	250
139. §. Az epigramma.	252
140. §. A' talány és rejtvény.	254



## NEGYEDIK SZAKASZ.

### Az ékesszólás' nyelvéről.

#### ELSŐ FEJEZET.

##### Az ékesszólás' nyelvéről általában.

	<i>Lap.</i>
141. §. Az ékesszólás' sajáttsága. . . . .	255
142. §. Az ékesszólás' célja. . . . .	256
143. §. Az ékesszólás' viszonya a' költéshez és prosához. . . . .	257
144. §. Az ékesszólás' nyelvének külső tökéletessége. . . . .	257
145. §. A' szónok' tulajdonai. . . . .	258
146. §. Az ékesszólás' belső és külső theoriája. . . . .	259
247. §. A' beszéd' osztályai. . . . .	260

#### MÁSODIK FEJEZET.

##### A' beszéd' külső szerkezetéről.

148. §. A' főgondolat' választása. . . . .	260
149. §. A' világosítások' választása. . . . .	261
150. §. A' bizonyítások' választása. . . . .	262
151. §. A' beszéd' elrendelése. Különösen a' bevezetés. . . . .	263
152. §. Az állítás és felosztás. . . . .	264
153. §. A' bizonyítás. . . . .	265
154. §. A' befejezés. . . . .	266
155. §. A' beszéd' nyelvbeli előadása. . . . .	267

#### HARMADIK FEJEZET.

##### Az egyházi beszédről.

156. §. Az egyházi beszéd' fogalma. . . . .	268
157. §. Az egyházi beszédek' felosztása foglalatra nézve. . . . .	268
158. §. Az egyházi beszédek' felosztása formára nézve. . . . .	269

#### NEGYEDIK FEJEZET.

##### A' polgári beszédről.

159. §. A' polgári beszéd' fogalma. . . . .	276
160. §. A' polgári beszéd' felosztása. . . . .	276
161. §. A' polgári beszéd' formája. . . . .	278

#### ÖTÖDIK FEJEZET.

##### A' vegyes beszédekről.

162. §. A' vegyes beszédek' sajáttsága. . . . .	282
---	-----

#### TOLDALÉK.

##### A' magyar nyelv' rövid története.

1. §. A' magyar nyelv' történetének fogalma és felosztása. . . . .	288
--	-----

#### NYELVÜNK' ELŐIDEJE.

Nemzetünk' első történeti megjelenésétől a' kereszt. hitre tértéig.

2. §. Nyelvünk' előidejének áttekintése. . . . .	288
--	-----

## X.

### ELSŐ IDŐKÖR.

Eleinknek a' kereszt. hitre tértektől Árpádék' kihalásáig.

3. §. Nyelvünk' első időkörenek átnézése.	Lap. 290
4. §. Első időkörbeli nyelvméleink.	291

### MÁSODIK IDŐKÖR.

Robert Károtytól a' hitbeli villongásig.

5. §. A' második időkör' átnézése.	293
6. §. Második időkörbeli nyelvméleink.	294

### HARMADIK IDŐKÖR.

A' hitbeli villongástól II. Jósefig.

7. §. A' harmadik időkör' átnézése.	295
8. §. Harmadik időkörbeli műveink a) a' prosából.	292
9. §. Folytatás b) a' költésben.	300
10. §. Folytatás c) az ékesszólásban.	301

### NEGYEDIK IDŐKÖR.

II. Jósef Császár' idejétől mostanig.

11. §. A' negyedik időkör' átnézése.	302
12. §. Nyelvmélekek a' negyedik időkörből. a) Nyelvtudomány.	304
13. §. Folytatás. b) A' költésben.	305
14. §. Folytatás. c) Az ékesszólásban.	307
15. §. Folytatás. d) A' prosában.	308





## MÁSODIK RÉSZ.

### AZ IRÁSBELI ELŐADÁS' TÖRVÉNYEIRŐL.

#### Előesmeretek.

#### 1 §. A' nyelvtudomány' második részének fogalma.

**A'** művelt ember valamint anyanyelve' természetét 's más nyelvekétől elütő sajátosságát, úgy azon egyetemi törvényeket is esmerni tartozik, mellyek szerint lelki állapotjait nyelv által tökéletesen előadhatja. E' törvényekről szól a' nyelvtudomány' második része, az úgy nevezett *stilistica*, melly azon törvényeket magából az emberi lélek' mivoltából fejti ki 's azért a' bármely nyelven irt művek' jelességének vagy hijánosságának megítélésére sinormértéket nyújt.

#### 2 §. Az emberi lélek' három főtehetségének törvényessége.

Nyelv által minden belső és külső állapotunkat kifejezhetjük 's ki is kell fejeznünk, ha azokat másokkal közölni 's így ezeket érdekelni akarjuk. Innen a' nyelv' végpontja ott vagyon, hol belső és külső állapotjaink végződnek 's hol azokat közvetlen vagy közvetett nyilatkozásuk szerint törvényesen észrevesszük. Lelkünk' ezen eredeti törvényessége az eszmélet (*Bewusstsein*), mellyben minden egyes állapotunkat mind tárgyra mind formára nézve meg tudjuk, azaz: mind azt, mit foglal magában azon állapotunk, mind azt, mikép fogtuk fel az adott tárgyat. Mivoltunk' ezen szerkezete törvényes, mert eszméletünkbe eljutó minden észrevételünk változatlanul ugyanezen eredeti feltételtől függ, melly gyermekkori első eszmélésünkkel kezdődván, bennünket szinte' halálos végperczig kísér.

Eszméletünkben, ennek bizonyítása szerint, kétféle, egymástól eredetileg elütő, állapotokat különböztetünk meg: érzékieket és lelkieket. Amazokra öt érzékünk által jutunk, ezeket eredeti nyilatkozásuk szerint képzetekre, érzelmekre és vágyásokra osztjuk. Állapotjaink' ezen eredeti 's állandó nyilatkozása miatt lelkünknek csak három 's nem több, egymástól különböző főtehetséget tulajdonítunk: esmerő, érző és vágyó tehetséget (I. Rész. 4 §.), melyek közül valamelyikhez tartozik szükségképen mind az, mi eszméletünkbe eljut. Ámbár pedig ezen három főtehetségünk' egyes állapotjait egymással szoros rokonságban vannak 's egymásra gyakran átváltoznak; mindazáltal határozottan észrevesszük mindig a' tehetséget, melytől származott lelkünk' mutatkozott munkássága 's azért ezt vagy esmerő vagy érző vagy vágyó tehetségünknek tulajdonítjuk. Egyszersmind észrevesszük, hogy e' tehetségeink nem egymás által, hanem egymás mellett léteznek 's egymással szakadatlan viszonzhatásban állnak, mert eszméletünk' bizonyítása szerint a' képzetek érzelmekre, az érzelmek képzetekre; a' képzetek és érzelmek vágyásokra és ezek viszont amazokra észrevétlenül 's feltarthatatlanul átváltoznak. Végre mindenik tehetségünknek van önálló, saját célja, melyet elérni törekszik, esmerő tehetségünké az igazság, érzőé a' szépség, vágyóé az erkölcsi jószág 's ezek összevéve teszik egész célunkat.

### 3 §. Az írásbeli előadás' három főneme e' három főtehetségen alapúl.

E' három lelki főtehetség' tudományos elkülönözése nagyon fontos a' nyelvre nézve 's mezejének mind kiterjedését mind felosztását 's belső elrendelését meghatározza. Mert a' nyelv eszméletünk' állapotjait fejezván ki tagolt hangok által, az eszméletről tett nyomozásinkból következik: 1) hogy valamint eszméletünk' állapotjaiban úgy ezek' kifejezésében is meg kell

a' tárgyat különböztetni a' formától; 2) hogy valamint az eszmélet' észrevételeiben úgy a' nyelvben is van eredeti törvényesség, csak hogy a' nyelvbeli a' lelki tehetségektől függ; 3) hogy valamint az eszméletben úgy a' nyelvben is érzéki állapotjainkat pontosan megkülönböztetjük a' lelkiektől, és különösen lelki állapotjainknál határozottan kimutathatjuk, előadásunk' tárgya mellyik lelki tehetséghez tartozik; 4) hogy a' három lelki tehetség' eredeti különbözésével 's önállásával egyezően az előadásnak is három eredeti, önálló nemét kell megkülönböztetni — a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvét, mennyire a' prosa' nyelve eszméletünkbe eljutott képzeink', a' költésé érzelmeink', és az ékesszólásé vágyásaink' kifejezését foglalja magában; 5) hogy, mivel csak három lelki főtehetségünk van, az előadásnak is csak az említett három, egymástól mintoltikép különböző, főneme lehet, mellyek, valamint a' lelki tehetségek, azon rendűek, nem pedig egy mástól függők 's azért eredeti törvényes megalapításuknál fogva sem a' prosát tökéletlenebbnek 's csekélyebbnek nem tarthatni, mint a' költést és ékesszólást, sem ezeket amannál; 6) hogy valamint eszméletünk' bizonyítása szerint a' képzetek érzelmekre 's ezek viszont képzetekre, a' képzetek és érzelmek vágyásokra 's ezek viszont amazokra könnyen átváltozhatnak 's egymást költsönösen meghatározhatják, az előadásban is a' prosa' egyes felekezetei alaphélyegők' elvesztése vagy eltörlése nélkül költőiekre és ékesszólásiakra 's ezek viszont amazokra ugyanazon törvény szerint 's szinte olly könnyen átváltozhatnak. Ide járúl, hogy az emberek, ámbár a' három lelki főtehetség 's ezekkel együtt az előadás' három főneme is mindenikben megvan, ezen tehetségek' erősb vagy gyengébb nyilatkozására, következőleg egyes állapotjaik' nagyobb vagy kisebb mértékben kitűnő előadására nézve is végtelenül különböznek, úgy hogy részint a' lelki tehetségek' eredeti költsönös viszonyából, részint a' neveltetésből, külső környűállásokból és polgári állapotból megfejtethjük mind azt, miért hajlik határozottan

egyik ember inkább a' prosa', másik inkább a' költés vagy ékesszólás' nyelvére, mind azt, mikép jutott az előadás' egyik vagy másik nemében azon tökéletességre, melyet műveiben tapasztalunk.

#### 4 §. Az előadás' tárgya és formája.

Lelki tehetséginkre nézve tárgynak azt nevezzük, mi eszméletünkbe eljut, formának azon módot, mint valami oda jut; következőleg az előadásban is tárgy az, mi előadatik, forma a' mód, miként a' tárgy előadatik. Az előadás' tárgya három különböző kutföböl—a' három lelki főtehetségből származik, 's azért vagy képzet, vagy érzelem vagy vágyás. Azonban szóval csak képzetet lehet közvetlenül előadni, érzelmet és vágyást ellenben egyedül úgy, ha előbb képzet-re változtatik. Honnan, jöllehet a' költemény és beszéd is képzetekből áll; mindazáltal minden jeles költeményben és beszédben a' képzet' leple alatt lehetetlen meg nem esmerni tárgyának az érző és vágyó tehetségből származtat. Mert p. o. Cicero' polgári vagy Pázmán' egyházi beszédeit egy nyelvtudós sem számlálálandja a' prosához és költéshez, vagy Himfi' szerelmeit a' prosához vagy ékesszóláshoz. Midőn tehát az érzelem és vágyás képzet-re változtatik, eredeti bélyegének soha sem szabad annyira elvesznie, hogy az előadásban kétes legyen, mi tartozik a' prosához, mi a' költéshez vagy ékesszóláshoz.

Mivel pedig valamit előadni annyi, mint azt szemléltetővé, a' képzett tárgyat közvetlenül észrevehetővé tenni, az előadás nem egyéb, mint a' képzet' megismerhető érzéktése, mit a' hangmű tagolatlan, a' nyelvmű tagolt hangok által visz véghez. Következik innen, hogy az előadás' theoriája nem az előadás' tárgyáról, hanem az a' három lelki főtehetség' állapotjaiból ered, hanem egyedül formájáról, azaz:

azon módrol értekeznek, melly szerint tárgyat a mű megér-  
zékíti, 's azért e' két kérdést fejt meg: 1) mint van által-  
jában egyesítve a tárgy és forma, vagy: talált-e az író tár-  
gyához illő 's azzal egyező formát; és 2) tesz-e a mű egy,  
magában meghatározott, tökéletes egészet?

## 5 §. A' nyelvtudomány' e' részének felosztása és literaturája.

A' nyelvtudomány' e' részének czélszerű elrendelhetése  
's világos átnézhetése végett szükséges részint az írásbeli  
tökéletes előadásnak az emberi lélek' törvényességében fog-  
lalt egyetemi törvényeit teljesen előszámlálni 's egy főtör-  
vényre, mint az egésznek középpontjára visszavezetni, ré-  
szint az előadás' három főnemének sajátságát 's különbözőzését  
határozottan kijelelni. Honnan a' nyelvtudomány' e' második  
része négy szakaszra oszlik. Az első felállítván az írásbeli  
előadás' főtörvényét, kifejezeti e' főtörvény alkotó részeinek  
— a' hibátlanságnak és szépségnek egyes jegyeit 's a' három  
írasmód' saját bélyegét; a' többi három az írásbeli előadás'  
három főnemének — a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvének  
sajátságát 's egyes formáit terjeszti elő 's az előadás' főtör-  
vényét ezekre alkalmaztatja.

Az írásbeli előadás' tudományos megalapítása 's elrende-  
lése végett a' múlt század' utolsó negyedében bizonyos elvek  
és szabályok' összeségét állapíták meg 's ezt az írásbeli elő-  
adás' theoriájának nevezék. Némelly illy theoriák főképen a'  
nyelv' grammaticai természetét mások ismét aesthetica'i olda-  
lát tekinték 's azért amazok inkább tapasztalati ezek philo-  
sophiai színben jelenkezének. Azonban az utolsók is csak  
tarka vegyülésben szólnak az előadás' egyes tulajdonságiról,  
magának pedig az előadásnak az emberi lélek' eredeti tör-  
vényességében foglalt alapját nem nyomoztaták 's három fő-  
nemét, miveltek szerint, nem választák meg egymástól, mint  
ez újabb időbeli fáradozások által megtörtént. Elmellőzvé a'

régi görög és római, nem különben az europai újabb írókat, kik az írásbeli előadás' törvényeit egész kiterjedésben vagy csak résznyire fejtegeték, és honi literatúránknak ezen, majd nem teljesen parlag mezejéről némelly jeles értekezéseken kívül egyebet nem hozhatván elő, kötelességemnek tartoma' dolgozásomban segédül vett következő munkákat kijelelni:

Blair's Vorlesungen über Rhetorik und schöne Wissenschaften. Aus dem Englischen übersetzt von K. G. Schreiter. Liegnitz und Leipzig. 1785. 4 Darab. 8adrét.

Schott. Kurzer Entwurf einer Theorie der Beredsamkeit. 2-te Ausgabe. Leipzig. 1815. 8.

Reinbeck. Handbuch der Sprachwissenschaft. Essen und Duisburg. 1816. 2 Rész. 8.

Heinsius. Der Redner und Dichter. Zweite Ausgabe. Berlin 1817. 8.

Verseghi. Analyticae institutionum lingvae Hungaricae Pars III. Usus aestheticus lingvae Hungaricae. Budae, 1817. 2 Tom. 8.

Pölitz. Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache, nach Prosa, Dichtkunst und Beredsamkeit, theoretisch und practisch dargestellt. Leipzig, 1825. 4 D. 8.

Ficker. Aesthetik oder Lehre vom Schönen und der Kunst in ihrem ganzen Umfange. Wien. 1830. 8.

Falkman. Practische Rhetorik, oder vollstaendiges Lehrbuch der deutschen Redekunst. Erste Abtheilung Stylistik. Dritte verbesserte und vermehrte Auflage. Hannover, 1835. 8.

## ELSŐ SZAKASZ.

### Az előadás' egyetemi törvényeiről.

#### ELSŐ FEJEZET.

#### A' nyelvű' főtörvényéről.

#### 6 §. Előképzetek a' nyelvű' főtörvényének megalapítására.

Minden, még a' legsilányabb nyelvűben is feloldhatatlanúl van ugyan a' tárgy és forma egyesítve; mindazáltal



csak úgy tökéletes a' mű, ha tárgya' és formája' egyesítése egy magában meghatározott, tökéletes egésznek tesz. Kell tehát olly tulajdonságoknak lenni, melyekből az egyes művek' mondott tökéletességét biztosan megítélhetjük. E' tulajdonságokat részint a' logicából és grammaticából, részint az izléstudományból kölcsönözzük. Mert nyelv által semmit elő nem adhatván, a' mit előbb nem gondoltunk, azt kell elsőben megvizsgálnunk: ha a' mű' tárgya helyesen van-e gondolva, ezt pedig a' logikai törvényekből lehet megítélni. E' nyomozással közvetlenül össze van kötve a' másik: valljon a' helyesen gondolt tárgy helyesen vagyon-e szóval kifejezve, a' mit részint a' philosophiai grammatica, részint a' mű' nyelvének különös grammaticája határoz meg. Végre a' helyesen gondolt tárgy' helyes kifejezésén kívül, a' nyelvműről azt is szükséges megtudni: valljon az, mint mű, önmagáért tetszik-e, azaz: bir-e szépséggel, 's e' kérdést csak az aestheticából lehet megfejtetni.

## 7 §. A' nyelvmű' főtvörvénye.

Ha, mint állítók, a' logikai és grammaticai tulajdonság szinté, mint az aestheticai, multhatatlanul szükséges a' mű' tökéletességére, önként következik, hogy a' mű' főtvörvényének mind a' két tulajdonságot — a' hibátlanságot és szépséget magában kell foglalnia. E' törvény tehát azt kívánja, hogy a' műben a' hibátlanság és szépség legszorosban is feloldhatatlanul legyen egyesítve. ;

Hibátlan a' mű, ha gondolatai logikai igazsággal birnak, azaz: a' gondolkozás' törvényeivel megegyeznek, és ha a' gondolatok' kifejezésére választott szavai és szólásai nyelve különös grammaticája szerint épen azon gondolatokat 's épen úgy terjesztik elő, mint az író gondolta és kifejezni akarta. Innen a' hibátlanság azon módban áll, melly szerint a' műben előjövő fogalmak', itéletek' és okoskodások' belső következése

's összeköttetése ki van fejezve. Mert az író' logikai műveltségétől függ mind a' főtárgyhoz tartozó rokon fogalmak' belső rendje és gazdagsága, mind a' főtárgy' értelmes, világos és teljes kifejtése. Ha az író' képzeleti csekélyek, rendetlenek, zavartak és határozatlanok; előadását is eme' hiányok és tökéletlenségek dísztelenítik. Ellenben ha képzeleti nyomasak, rendbe szedettek, összefüggők, értelmesek és határozottak; előadása is hibátlansággal jeleskedik.

A' szépség azt kívánja, hogy a' mű, nem tekintvén logikai és grammaticai hibátlanságát, önmagáért tessenék, azaz: tárgytól függetlenül is a' képzeletet és érző tehetséget érdekelje 's mindenikre állandóan 's kellemetesen behasson. Néha a' tökéletes mű által támasztott gyönyör vágyásinkat is felingerli 's akarátunkat eltökélésre indítja; ezt azonban csak a' felingerlett érző tehetség 's a' képzelettől felfogott tárgy által okozza, mert vágyó tehetségünket, eredeti törvényessége szerint, csak képzetek vagy érzelmek bírhatják cselekedetre. Hogy pedig a' mű, tárgytól függetlenül, önmagáért tessenék, e' kettő szükséges: 1) úgy érzéktse meg tárgyát, hogy ez egy önálló, minden részére nézve tökéletes és magában meghatározott, egész gyanút jelenkezzék a' lélek előtt; 2) egyes részei természetesen 's erőtetés nélkül simuljanak egymáshoz, mi által szerzője sajátosságától eredő, 's mind a' képzeletet mind az érző tehetséget érdeklő élenkséget nyer. Következésképpen a' mű' tökéletes szépsége abban áll, hogy a' képzelet a' művet tökéletes egésznek nézhesse, egyszersmind pedig élenken összekapcsolt részeinek szükséges aesthetikai összefüggését felfoghassa,

## 8 §. A' hibátlanság' és szépség' egyesítése.

Mivel a' mű' tökéletessége a' hibátlanság' és szépség' legszorosab 's feloldhatatlan egyesítésében áll, önként következik, hogy a' hibátlanság nem függ a' szépségtől és ez nem áll a' hibátlanságban. A' műben nem külön választva 's egymás mel-

lett, hanem feloldhatatlanul egyesítve jönnek elő, 's egyesülésök által teszik a' mű' mivoltát. Ez által lesz a' mű olly egészsze, mellyben mindenik rész a' másikért van 's mellyben a' belső és külső tökéletesség együvé olvad. Mert egyik tulajdonság a' másikat ki nem pótolhatja, és szükségképen tökéletlen a' mű, melly vagy egészen vagy résznyire valamellyik tulajdonság nélkül van 's mellyben e' két tulajdonság feloldhatatlanul nincs egyesítve.

Jöllehet pedig e' két tulajdonság egyesülve jő elő a' műben; mindazáltal minden egyes műről kinyomozhatjuk: bir-e hibátlansággal és szépséggel vagy nem? és mint, miért és mennyire egyez vagy ellenkezik a' mű' főtörvényével? Mert valamint az életműves testet egyszerű létrészeire feloldjuk; úgy a' nyelvművet is a' mű' főtörvényére nézve szétbonthatjuk 's így jelességét vagy fogyatkozását kimutathatjuk.

## 9 §. A' hibátlanság' és szépség' egyes jegyei.

A' mű' említett két főtulajdonsága — a' hibátlanság és szépség több alrendű tulajdonságot foglal magában, mellyeknek, mint a' főtulajdonságok' egyes jegyeinek, előszámlálása 's teljes kifejtése igen fontos dolog a' nyelvtudományban, mert az írók' és tárgyak' különbözése miatt a' hibátlanság' és szépség' minden egyes jegye nem jöhet elő mindenik műben, annál is kevesbé, mivel a' szépség' egyes jegyei közül némellyek nem szenvedik meg egymást ugyanazon műben, Így p. o. a' nevetséges és fenséges egy műben nem férnek össze. Azonban, mivel e' tulajdonságok majd egyenkint majd összekapcsolva a' remekművekben tagadhatatlanul előjönnek 's ők teszik a' művek' jelességének alapját; a' nyelvtudomány ezen alrendű tulajdonságokat mind egyenkint előadni, mind mivoltuk szerint leírni tartozik,

## MÁSODIK FEJEZET.

## A' hibátlanlanság' egyes jegyeiről.

## 10 §. A' rend.

A' hibátlanlanságnak első 's legfontosb jegye a' rend, melly a' gondolatoknak határozottan kiszámolt, a' tárgyat teljesen kimerítő 's esmerő tehetségünk' törvényeivel egyező elhelyeztetésében áll. Honnan a' fogalmak' osztályozásáról, felosztásáról és részreosztásáról szóló logikai törvényektől függ. Értő tehetségünk, természete szerint, az adott gondolatok közt az egyetemet, a' közös fogalmat igyekszik felkeresni. E' végből a' gondolatokat addig hasonlítgatja egymáshoz, míg mindannyit egy közös fogalom alá nem szorítá. Ha tehát összegyűjté a' műhöz elégeknek vélt gondolatokat, összetartja a' hasonlókat 's így kitalálja a' felekezeteket; ha több felekezet van, ismét összetartja a' hasonlókat 's így felleli a' nemeket; ha nem is több találkozik, ezeket ismét egy közös fogalom alá vonja 's ez a' mű' themája. A' nemek a' mű' főrészeit a' felekezetek alrészeit teszik. A' főfogalmak, mellyek alá az egyes gondolatokat sorozni kell, részint ezek' logikai összefüggéséből származnak, részint a' mű' céljától adatnak. Honnan a' hányféle a' mű, a' rend is annyiféle lehet.

Ha p. o. a' hazafiúságról akarunk értekezni, csak kevés elmélkedéssel illy gondolatokat gyűjthetünk: 1) az igaz hazafi nem csak a' hozzá legközelebbit szereti; 2) nem ragaszkodik a' szokáshoz és nemzeti büszkeséghez; 3) hazája' hibáit nem nézi hideg vérrel; 4) a' való hazafiúság legtisztább emberszeretethől származik; 5) a' hazafi minden szépet, jót, nagyot és hasznost szeret; 6) tiszte' teljesítésében maga iránt kemény és pártatlan; 7) szinte ez mások iránt is, kiknek ja-

vát elősegélni törekszik; 8) az igazságot jósággal 's nagy-lelkűséggel párosítja; 9) a' hazafiúság gyakran megkívánja a' külső hasznok' feláldozását; 10) a' hazafi a' jónak gyakorlását ellenző emberekre akad; 11) gyakran félreesmertetik 's hálátlansággal jutalmaztatik; 12) mind e' mellett legédesb öröme, hogy jót akara és hazája' boldogságát kíváná elősegélni; 13) birja ön szíve' helybenhagyását 's a' jó emberektől becsültetik; 14) törekvése jó, 's gyakran századokig tartó következetének örül; 15) példája által gyermekeit 's mind azokat érdekli, kik tetteit látják; 16) ez által saját belső ereje és erkölcsi műveltsége is gyarapúl; 17) ezekről gyakran elmélkedik és a' hazafiúságot folyvást nagyobbra becsüli; 18) a' hazafiúságot minden alkalomban gyakorolja; 19) olly emberekkel társolkozik, kik élesztik hazafiúságát; 20) különféle népek' történetét tanulja 's nálok a' hazafiúságot legfőbb polgári erénynyé nemesítve találja. — Összehasonlítván ezen egyes gondolatokat, kitaláljuk, hogy az 1. 2. 3. egymáshoz hasonló, mert azt jelentik, mikép nem kell a' hazafiúságnak mutatkoznia. Azért ezeket összevéve az álhazafiúság' jelenkezésének nevezhetjük. A' 4. 5. 6. 7. 8. ismét hasonló 's az előbbiekkal ellenkezők, honnan ezeket a' való hazafiúság nyilatkozásának mondhatjuk. A' 9. 10. 11. a' hazafiúság' gyakorlásának nehézségeit, a' 12. 13. 14. 15. 16. ingereit, 's a' 17. 18. 19. 20. eszközeit adja elő. Tehát illy felekezetek volnának: a) az ál- b) a' való hazafiúság' jelenkezése. c) Nehézségek. d) Ingerek. e) Eszközök vagy különös szabályok. E' felekezeteket ismét összehasonlítván, tapasztaljuk, hogy az *a* és *b*, úgy a' *c* d és *e* felekezeteket két külön sorba szoríthatjuk. Az első (*a* és *b*) a' való hazafi bélyegét, a' másik (*c* d *e*) a' hazafiúságra vezérlő utmutatást foglalja magában. Innen könnyen foly a' főfogalom: elmélkedés a' hazafiúságról. A' második összehasonlításból eredt sorok teszik a' részeket, a' felekezetek az alosztályokat. Tehát e' rend keletkezik:

I. A' hazafi' képe, vagy: ki a' hazafi'?

1) az álhazafiúság 1. 2. 3.

2) a' való hazafiúság 4. 5. 6. 7. 8.

II. Útmutatás a' hazafiúságra.

1) Nehézségei 9. 10. 11.

2) Ingerei 12. 13. 14. 15. 16.

3) Eszközei 17. 18. 19. 20.

## 11 §. Az értelmesség.

Értelmes és határozott az előadás, ha a' gondolatokat 's ezek' összeköttetését úgy terjeszti elő, hogy azokat teljesen, kétkedés nélkül és lehető könnyűséggel megismerhetjük és felfoghatjuk. Bir ugyan az előadás némi értelmességgel, mihelyt bennünk összeegyező képzeteket támaszt; azonban míg az író' hibája miatt, de célja ellen, szavainak több értelmet tulajdoníthatunk 's teljes bizonyossággal nem bátorzkodunk meghatározni, mellyiket fogadná sajátjának, kifejezésében nincs határozottság; pedig csak ez teszi tökéletessé az értelmességet. Az értelmesség' azon fokát, mellynél fogva a' képzeteket nem csak helyesen és tökéletesen, hanem szaporán és nehezség nélkül is felfoghatjuk, könnyűségnek vagy világosságnak nevezzük.

Ellenkezik az értelmességgel: 1) az olly szavak' és szólások' választása, mellyek nem eléggé esmeretesek azok előtt, kiknek a' mű iratott, p. o. ha a' köznéphez vagy vegyes közönséghez intézett irományokban műszavak és kifejezések fordulnak elő; 2) az előadás' szertelen rövidsége, ha t. i. nem fejezi ki mind azon viszonyokat és képzeteket, mellyeket egyenkint fel kellene hozni, hogy azok, kikhez szól, az egész mondat teljesen felfoghassák 's úgy, mint az író' gondolta, megismerhessék. E' hiba' elkerülésében áll az előadás' tökéletessége. Itt azonban vigyázzunk, hogy szószaporításba ne essünk 's épen az igen bő fejtegetés által értelmetlenséget ne okoz-

zunk. Szemmel tartván azokat, kiknek irtunk, néha, midőn valamely főgondolatot fejezünk ki, sok világosító képzetet elhagyhatunk 's így művünknek kellemet szerezhetünk, mert nagyon kellemes az észnek, midőn illy elhagyott gondolatokat pótolgatván, szinte érzi, hogy gondolkodik; 3) az írótól nem készakarva okozott több értelműség, melly vagy a' több értelmű szavakból vagy a' szavak' olly összekötéséből ered, mellyből a' helyes, való értelmet egyenest ki nem találhatni. Élő beszédben a' szőejtés' hangja és nyomadéka gyakran elenyészeti a' kétértelműséget, melly az olvasót megbotlasztja; azért grás közben e' pontra nagyobb figyelmet fordítsunk. Előadásunk annál határozottabb lesz, mennél inkább olly szavakat és szó-lásokat választunk, mellyeket a' nyelv szokás illy gondolatok' kifejezésére tulajdonképen megállapított 's az összekapcsolt képzetek' meghatározásában mennél inkább törekszünk szókötés által a' fontosabbakat kiemelni, a' csekélyebbeket gyengíteni. Azért is igyekezzünk a' fontosb szavakat (fő- és mellék neveket, igéket) lehetőleg dologhoz szabva választani, ne elége-lyük meg tehát p. o. az egyetemi szót, ha a' képzet' kifejezésére más különös van, mint: az erény kívánja, hogy másnak jobbulásán örüljek e' helyett: az emberszeretet 'stb., és a' rokon érzelmű szavak közül mindig a' legalkalmasabbal éljünk. Nem különben határozzuk meg a' gondolatot különféle toldalékok által 's vizsgáljuk meg a' mondas-ról, ha betűértelemben kell-e vetetnie vagy talán némi megszorításra van szüksége, hogy illőleg megértethessék. Fordítsunk végre figyelmet a' határozó szavakra. Így a' határozót mindjárt a' határozandó szó elé vagy után tegyük, mert különben sokszor változik az értelem, más p. o. felette kívá-nom szép könyvedet olvasni, más ismét: kívánom felette szép 'stb. Vagy: az Isten akarta' az ítélet' idejét tőlünk eltitkolni e' helyett: az Isten el akarta titkolni 'stb. Szintűgy a' névmások' helytelen elrakása is értelmetlenséget okoz; p. o. legszebb tüneményt mu-



tat az ég keletkor és nyugotkor, melly az elszórt felhőktől visszavert világ különféle vegyüléséből származik, e' helyett: Az ég keletkor és nyugotkor legszebb tüneményt mutat, melly 'stb.

## 12 §. A' tisztaság.

Tiszta az előadás, ha a' gondolatokat különös nyelve', saját szavaival 's nem idegen nyelvből kölcsönözöttekkel fejezi ki, és ha szavait úgy ragasztja, mondásait úgy készíti, mint nyelvének szokása kívánja. Ellenkeznek tehát vele: 1) a' helytelenség, homályosság, hosszúság és nemtelenség miatt elavult szavak, az országos jó szavak mellett itt ott divatozó tájékiak, a' helyesen készült, jól hangzó 's képzeleteket határozottan kimerítő honiak által kipótolható idegenek, és a' szónyomozással vagy az előadás' egyéb szükséges tulajdonival össze nem férő 's elég ok nélkül alkotott újak; 2) az elavult, csupán tájéki 's az előadás' különös nyelvének szellemével megütköző idegen szólások, mint p. o. mikor határozott kifejezés helyett határozatlanul teszünk vagy viszont; egy atya, ki fiát szereti e' helyett: az atya 'stb.; 3) az esetlen, szokatlan és mesterkélts mondások, mint p. o. ha a' sok nak, nek ragasztékot és a' ki, mellý, midőn, miután, hogy, vala, volna szavakat egymásra toroljuk, holott néha szépen elhagyhatjuk vagy másokkal felválthatjuk (1 Rész. 136 §.); úgy szinte ha két, szenvedő ragasztékú nevet, mellyeknek egyike határozott másika határozatlan, ugyanazon igével kötünk össze, p. o. mikor a' rossz ember a' jók' példáját, mint valami tükröt szemléli e' helyett: mikor a' rossz ember a' jók' példáját tükrő gyanánt szemléli 'stb. — Azonban a' tisztaságra nézve jegyezzük meg, hogy, ámbár rút külföldiskedés idegen szavakkal pompát űzni vagy azokban szép hangzatot keresni; mindazáltal, hol a' gondolat



körülírás által elgyengülne, vagy honi szóval határozottan ki nem fejeztethetik, jobb, kivált tudományos művekben, idegen szóval élni. Ellenben a' költés' és ékesszólás' nyelve, már természeténél fogva, ritkábban szenved meg az idegen szót, mert a' honi sokkal inkább szívre hat mint a' külföldi, azért is új szavakra nézve nekik nagyobb szabadságot engedhetünk. Hasonlóan az elavult és tájéki szavakkal és szólásokkal néha, hol t. i. az előadás' természete engedi, igen szerencsésen élhetünk gondolatink' helyesb, tisztább 's erősb kifejezésére, mint p. o. tréfás művekben, némelly költeményekben, különösen a' népdalokban.

### 13. § A' rövidség.

Rövid az előadás, ha sem több sem kevesebb szóval nem él, mint a' gondolat' tökéletes kifejezésére szükséges. Ha e' célra kelleténél több szót fordít; akkor szószaporító, huzós és laukadt. Van ezen kívül a' nyelvnek bizonyos tömötsége, melly a' hibátlanságra múlthatatlanul megkívánt rövidségen is túl megy és a' gondolatok' kifejezésére olly mondasokat választ, mellyek legkevesb szóval, mennyire csak lehet, legtöbbet jelentenek. A' rövidség igen fontos és esmerő tehetségünkre nézve szükséges tulajdonsága az előadásnak, mert a' huzós kifejezés értelmünket megbotlasztja, ez semmit helyben nem hagyhatván, mi elég ok nélkül történik, bennünk bizonyos henye léhaságot okoz és az előadás' határozottságát és világosságát gátolja, az értelmet felesleges képzetek által a' főképzet' pontos szemlélésétől elvonván. Ellenben a' rövid kifejezés kettőzteti a' képzet' erejét, mert a' képzettel együtt ennek a' szívrehatását is kurtább időre szorítja. Azonban a' rövidséget, ha hibázni nem akarunk, előadásunk' céljához vagy olvasóink' szükségéhez mérjük, 's képzetinket még is mindig olly tökéletesen adjuk elő, hogy az értelmesség ne szenvedjen. Honnan hasznosak e' szabályok:

1) Az író minden gondolatot lehetőleg világosan gondoljon 's egyszersmind fontolja meg, milly viszonyban áll az egészszel, mert világosság nélkül röviden nem írhat 's e' viszony' szemmeltartása nélkül magával nem egyezhet; 2) czéljához és olvasóihoz legillőbb kifejezést válasszon 's mind azt hagyja el, mi e' környülállásban főczélját nem segíti, sőt inkább gondolatját szükségtelenül terheli és homályosítja; 3.) tegye a' főképzetet olly helyre, hol legtokéletesb behatást okozhat. E' helyet bizonyos szabály által meg nem határozhatni, és kitalálása csak az író' érzésétől 's a' mondás' mindenkori tulajdonságától függ. Figyelmezvén az értelmességre, néha legelől teheti a' főszavat, mivel a' legtermészetesb és legillőbb rend azt látszik kívánni, hogy a' fő tárgy első helyen álljon. Néha azonban, kivált ha mondásának különös nyomadékokat akar adni, hasznos az értelmet kevéssé feltartóztatni 's csak a' mondás' végén tenni tökéletessé. Különben akár hová tegye a' főszavat, azt mindig zavar nélkül a' többtől külön vett fényben mutassa; 4) nem csak egyes képzeteit, hanem mondása' egyes tagjait is, hol a' nyelv és tárgy engedi, fontosságuk szerint következtessen egymás után, mert természetesen a' tökély' alsó fokáról örömöstebb lépünk a' felsőbre, mint erről vissza amarra.

Megséértetik a' rövidség 1.) a' szükségtelen szótag által, melly az előadásnak sem világosságát és határozottságát sem széphangzatát nem segíti, p. o. pediglen, elégséges; 2) a' felesleges szó által, mikor elég ok nélkül olly képzet, melly egy, már előadott, másokban szükségképen foglaltatik, különösen is kifejeztetik, p. o. kis kövecs. Azt én saját két szememmel láttam (pleonasmus); vagy ugyanazon képzet más haszontalan szóval ismételtetik (tautologia) p. o. az én atyám az ő házában van. Illy kifejezés kivált a' rokon értelmű szavak' összetorolásából ered, melyek' összehalmozását csak úgy engedhetni meg, ha a' széphangzat szükségképen kívánja, vagy az előadás' célja magával

gával hozza, hogy a' két rokon értelmű szavat megkülönböztető mellékképzet is különösen kiemeltessék; 3) ha az egész gondolatra nézve kelleténél több szóval élünk, mi által a' beszéd vizenyős, huzós és erőtlen lesz. Megtörténik ez, ha ugyanazon gondolatot vagy ugyanazon vagy más szavakkal szükségtelenül ismétlünk, ha haszontalan közbevetéseket szövünk mondásunkba, és a' mellékképzeteket bővebben fejtjük ki, mint a' főképzethez való viszonyunk kívánja, végre ha a' főképzethez ily szükségtelen mellékképzetet kapcsolunk, melly az előadás' célját épen nem segíti.

E' könyvnek: Egy kőlföldön utazó Magyarinak jó barátjához küldetett levelei 70dik lapján ez áll: „Barátom, ha ezt hallod mondatni, hogy Velence a' tengerben épült; ezt bizvást elhiheted. Ugyan nem a' víz felett való föld színén, hanem magában a' tengerben helyeztettek a' házaknak talpköveik 's maga a' város az ő egész kerületében a' tengerrel vétédik körül. A' városnak ezen csudálatos fekvése még több egyéb csudálatos dolgokat szerez, mert itt kanalisok az utszák, gondolák a' kocsik, 's hajók a' terhes szekerek. Azt vélhetné valaki, hogy az állatoknak bizonyos nemek, melly egyébként szolgál az embernek, itt tellyességgel kiirtatott, mert itt sem lovakat, sem öszvéreket, sem szamarakat nem láthatni. A' város magában egész tömpölyeg, kerengő, tsiga biga labyrinthus.“ — Miért nem rövidebben? így: „Barátom, ha azt hallod, hogy Velence a' tengerben épült, hidd bizvást. Mert itt a' házak talpkövei nem vízből kiemelkedett föld színén vagynak, hanem egészen a' tengerben 's víz veszi körül a' várost. Csudálatos fekvése sok egyéb csudálatos dolgot is szerez. Utcza helyett benné csatornát látsz, ezen gondola evez kocsi gyanánt és hajó a' terhes szekér. Mintha meg sem volnának itt az ember' szükségeire való állatok, mivel itt sem ló, sem öszvér, sem szamár. A' város egész labyrinthus.“ Lásd több illy példát Muzarion IV. Köt. 192. s. k. lapp.

#### 14 §. A' logikai és grammaticai egység.

A' logikai egység azt kívánja, hogy a' mű semmit se foglaljon magában, mi tárgyához nem tartozik, vagy célba

vett behatását gyengítené, a' grammaticai azt, hogy a' beszédrészek mind a' philosophiai grammaticának mind a' mű' különös nyelvnek törvényeivel egyezőleg kapcsolottassanak össze 's így tökéletes körbeszédeket képezzenek. A' műben előjövő gondolatoknak a' mű' céljára nézve meg kell egyezniük, mert különben az értelem nem látná okát, miért van valamelly gondolat a' műben, 's innen mind azoknak el kell hagyatniuk, mellyek a' cél' legkisebb sértése nélkül elmaradhatnak. Sőt a' gondolatoknak abban is meg kell egyezniük, hogy mindenik, hol lehet, az előbbinek vagy következőnek célját elősegélje. A' mellékképzetek pedig kivált a' főfogalommal egyezzenek meg, 's célját lehetőleg mozdítsák elő, mert egyedül a' főfogalom miatt vannak az előadásban.

Mint kell a' beszédrészeket valamelly gondolat' kifejezése végett összekötni, a' grammatica eléggé elhatározza, honnan csak a' körbeszéd' egységéről szólunk. Már a' körbeszéd' fogalma magával hozza, hogy csupán egy gondolatot fejezzen ki. Több részből állhat ugyan a' gondolat; de részeinek olly szorososan kell összekapcsoltatniuk, hogy a' lélek' elébe csak egy tárgy' képzetét terjesszék. Azért 1) a' mondás' szempontját, mint csak lehet, olly ritkán változtassuk 's ne hányjuk olvasónkat hirtelen átvezetések által egyik tárgyról a' masikra. Minden körbeszédben valamelly személy vagy dolog rendszere az uralkodó szó; ez tehát, mennyire lehet, kezdettől végig az maradjon. Honnan hibás e' beszéd: Vegyék hazámfia i igyekezetünket jó néven, és nyelvünket javítani törekedéseikkal a' mi csekélységünket meghaladván, a' magyarok' istene áldása szálljon reájok és maradékaikra, szívemből kívánom; 2) soha se halmozzunk egy körbeszédbe olly egymástól független dolgokat, mellyeket két vagy három mondásra helyesen feloszthatni, p. o. A' földtől jó magasan egy külső oldal van a' kösziklába vágva, melly megett négy szegletű kamarát láthatni, mellybe csak

erővel csinált nyíláson lehet bemenni, mivel régi ajtaja nem találtatik többé; 3) kerüljük a' közbe szőtt mondásokat (parenthesis). Ezek néha az író' elmésségéből 's élénkségéből látszanak eredni, ki t. i. nyomozása' folytában a' rokon tárgyakra is szerencsés pillantást tesz; azonban többnyire káros elszóródást okoznak, p. o. A' fentebb említett különböző rendszerek' számtalan módosításai már mint meg annyi valamint egymással úgy tulajdon okfejeikkel is ellenkező rendszerek, mint lehet gondolni, felétte sok kárt okoztak a' tudománynak magának is ugyan (melly különben csak a' mindenoldalú vizsgálódás 's vitatás által fejtődzhetik ki 's juthat képest-séges tökéletességre legalább), de különösen a' közéletnek; 4) körbeszédinket végezzük tökéletesen. Minden egésznek van eleje, közepe és vége, szükségtelen is említeni, hogy a' tökéletlen mondás nem mondás. De vannak körbeszéddek, mellyek a' tökéletessögen is túl mennek. Ha olvasás közben oda értünk, hol a' gondolat' végét vártuk, 's még valami következik, mit el kellett volna hagyni vagy közbe szöni; ez a' mondást egészen elrútítja, p. o. Az ifjú szónokok Cicero' műveit jobban esmerik mint Demostheneséit; holott ez ama zt'szembetűnőleg megelőzi legalább mint szónok. E' körbeszéd természetesen a' megelőzi szónál végződik; azért a' többbit vagy el kellene hagyni, vagy a' szembetűnőleg szó előtt a' mondásba szöni.

### HARMADIK FEJEZET.

#### A' mű' belső szépségéről.

##### 15 §. Átmenetel a' szépség' egyes jegyeire.

A' mű' szépségéről értekezvén, elmellőzzük a' szépség' fogalmáról divatozó különféle 's egymástól igen is elütő né-

zeteket, 's csak azt vizsgáljuk: miben áll az előadás' azon szépsége, mely a' hibátlanossággal egyesülve, a' művet tökéletessé teszi. A' műnek eme' szépsége részint külső, részint belső, mennyire a' mű vagy szép hangzata által a' külérzék — a' hallást, vagy tárgyát idealisálván, azaz: annál, melyet valóban bír, nagyobb tökéletességre emelvén, a' belső érzést érdekli kellemesen.

Jegyzet. Eszünk' azon képzeiteit, melyeknek semmi esmerhető vagy érezhető tárgy nem felel meg, észképeknek, eszméeknek (idea), az észképekkel teljesen egyenlőknek gondolt tárgyakat, ideáloknak nevezik. Ezek tehát ősképek, példányok 's mindenben a' legfőbb tökéletességet tárgyazzák. Az ész a' szépséget is legfőbb vagy tökéletes szépség gyanánt gondolja. E' képzet, mint csupa észkép, semmi szemléltetőt nem foglal magában, semmi határozott tárgyhöz nincs kötve, hanem illy tárgyat előbb alkotni kell. Alkotja ezt a' képzelet a' szépség a' való világban csak egyenkint 's elszórva találkozó vonásit az ész' ideája szerint egy képen egyesítvén, melyet azután a' képzelettől vezérelt előadó tehetség való tárgygyá alakít. Ennél fogva az ideal közös szüleménye az észnek és képzeletnek.

## 16 §. A' tárgy' legszabadabb érzéktése.

Minden tulajdonságnak, mely a' művet széppé teszi, nagyobb vagy kisebb érzéktésre van szüksége; azért a' belső szépség' jegyei közül erről szólunk először. A' mű szabadon megérezkíti tárgyát, ha azt részint határozottan kifejezett sajátosságára részint egész terjedelmére nézve a' képzelet teljesen felfoghatja 's a' belső szemlélés' elébe olly tökéletes képen terjesztheti, melyben semmi hiány, zavar, vagy homály nincs. Az érzéktés' alsó lépcsője, mind rendszerint a' prosában szokott lenni, élénkségnek, felsőbb lépcsője, mely gyakran a' költés' és ékesszólás' képeit díszesíti, midőn t. i. a' képzetek olly gyorsan követik egymást, hogy a' közép-képzetek vagy elhagynak vagy csak röviden érintetnek, tűznek mondatik. Ez utolsó esetben a' mű nem csak

az érző hanem a' vágyó tehetséget is érdekli. Az élénkségtetszik, mert lelki ereinket mozgásba hozza 's életet tenyészt; mindazáltal még sem legfőbb jelesség. Néha kárára van az értelmességnek, ha t. i. a' képzetbe több jegy toroltatik össze, mint a' mennyit illő világossággal gondolhatni, vagy ha a' képzetek igen gyorsan követik egymást 's a' szükséges kapcsolatok elhagyatnak. Illyenkor az élénkséget inkább áldozzuk fel, mert az értelmetlen és homályos nem érdekeli. A' mellékképzetekhez sem illik teljes élénkség, mert általa igen kitünnének 's a' főképzet' hatását gyengítenék. A' rút és mocskos tárgyakat sem szabad igen élénken festeni, mert a' jó ízlést sértené. — Tudnia kell az írónak azon módokat, mellyek által képzetei 's festései' élénkségét elősegítheti. Illyenek: 1) az egyetemi állítást, mivel kevés vagy semmi érzékiséggel sem bír, mindig különösre kell változtatni, p. o. Így minden ország' támasza, talpköve a' tiszta erkölcs, melly ha megvész, Róma ledől 's rabigáha görbed; 2) a' helyesen alkotott, új vagy elavult szavak és szólások, a' kölcsönözött kifejezés, főkép a' beszélgetés' utánzása, az igaz, illő helyen álló 's jól kifejezett jelesmondások; 3) a' kifejezés' változtatása, midőn a' képzet majd egyik majd másik körülállásnál fogva adatik elő.

*Példa: A' bánkodó férj. Kisfaludy Károlytól.*

Szatmárban egy kis csárda van,  
Trézi asszony lakott ottan.  
Éjféli haján, bogárszemű,  
Kerek tagú, öztermetű;  
De jaj, milly szép, olly csintalan,  
Rózsás ajkán pör untalan.  
Most kezde csak honn kis vitát,  
Csöröl, pöröl, ver, a' mit lát.  
Férjén a' sor, ki szugban ül,  
Midőn illy szó harsog kívül:  
Jön a' tatár!  
Rémül, sír, fut, bujkál a' nép;



De szép Trézi hegyén kilép:

Ő férfitól hamar nem fél.

Kivált az úgy ha nyelvre kél.

Még haróztól lángzóik arcai,

Lejtnok hókeblei, halmai,

Midőn jön egy zömök tatár,

Szíven zsákmány, szemén tűzár.

A' szép Trézi kényére hat,

Nem kér soká, felé ugrát,

Derekban őt átöleli,

Magához lóra emeli,

Eltér 's örömlöbantában

Rá rá pislog nyargaltában.

Busúl a' férj szép asszonyán,

Utána néz — mint vész után;

'S a' mint eltiün, köny könyet hajt,

Sajnálna őt, és felsohajt:

Szegény tatár!

### 17 §. A' különfélek' helyes egyeztetése.

Főtulajdonsága a' műnek, hogy részei mind különféle gondolatokból álljanak, mind egy tökéletes egésze egyesíttessenek. Mert különféleség nélkül képzeletünknek 's érzelmünknek elég foglalkozást nem adhat; egység nélkül pedig részeiből csak zavar és érdektelenség származnék. Egység legyen főkép a' mű foglalatjában, ne forduljon elő abban semmi magányos, darabos, mellynek a' többtől függését be nem láthatni, mindenik rész dolgoztassék ki a' többihez illő mértékben 's legalkalmasb helyre tétessék, hogy így könnyebb legyen az egészet átnézni. Azután egyes részei olly könnyen simuljanak egymáshoz 's olly észrevehetetlenül olvadjanak egymásba, mint a' természeti életműves tárgyakéi. Mert valamint ezek legszorosban vannak egyesülve, mindenik csak a' másikért van, a' másik mellett 's az által létez, és sehol sincs bennek erőtetés, keménység, mesterkélés, idomtalanság és szárazság; úgy a' mű egyes részeinek is egyszerűen, könnyen



's erőtetés nélkül kell összeköttetnie, hogy természetes folyamatjokat észre lehessen venni 's gyönyörrel szemlélni. Végre nyelve is bizonyos egyenlőséggel birjon; ne legyen majd szigorúan rövid, majd buján szétáradó; ne éljen majd tulajdon majd kölcsönözött kifejezéssel; ne morogjon majd ezen majd más szómértékben 's így ne lassék, mintha a' kifejezés és hang minden czél és ok nélkül változnék. Nagyobb műben gyakran kell ugyan ezeknek változniok; de csak ott változzanak, hol a' körülállás kívánja 's ekkor a' szóban lévő tárgyhöz szabassanak.

Példa: *Horvát Istvánnak Vitkovicstól.*

Míg téged zajgó Pestnek henye göze leheltet,  
'S a' fris láрма között sokfélén töltöd idődet,  
Én, kedves Horvátom, egész nyugalomnak eredvén  
Roffnak egészséges kebelében napjaim' élem.

Szállásom szerető nénémnek szalmafedéllel'  
Béront háza, kevés, ám kívánt házi vagyonnal  
Teljes: ebédem igaz magyar ízeletű eledelkém,  
Kis sültből vacsorám, italom vén nedve Egernek,  
Mindenem, a' mi elég, megvan. Vigadva borúlok  
Ágyba, ha szenderedem; reggel vigadva kelek fel,  
'S míg néném hat lyányaival miatyánkra hevülne;  
Én koszorús Flaccust, kedveltemet, olvasom egykét  
Ódáig, 's kifutok napkölte' elébe, Tiszánknak  
Kóborló partjára. Örömborzásba tekintem  
E' föld legkegyesebb jól tévőjének ezer dísz  
Közt feltetszését: a' környék innepi csendben  
Vár rá, a' nyárfák aranyos szint játszanak, a' rét  
Sárgálló zöltségbe borúl, a' vízbe merülve  
Látszik az ég, néhány tollas zeng a' sziget' ormán.  
Illy gyönyörű reggelt Pesten láthatsz-e barátom?

Itt járok délig fel alá. Szárnyakra bocsátom  
Lelkem' gondolatit. Tisztán elmélkedem a' bölcs  
Természetnek örök könyvéből. Millyen erővel  
Bír ő! szüntelenül mível, mozgásai által  
Végbe viszen mindent, nem változtatja folyását,

Bontani nem lehetsz törvénye szerint forog ég, föld.  
 A' kicsi fűszáltól minden csuda benne. Az ember  
 Legfőbb alkotmány, hozzá nincs semmi hasonló.  
 Agyvelejét ha veszed, más részről földi valóság:  
 Vetve terem, nő, izmosodik, fogy, meghal, enyészik,  
 Mint a' többi barom. Vesztéből más ezer éltet  
 Tüstént nemz az anyás természet. Semmi ki nem vész  
 Kebléből, csak más alakokká változik által.

Igy bölcselkedvén, a' nyír' suhogásai kellón  
 Meghatják fülemt. Nézem, mint hajlik az ágok,  
 Rólok mint szaggatja az ősz a' sárga levélkét,  
 Melly szomorún lekerengve behull a' vízbe 's elázik.  
 E' látás hiteles tükörként festi előttem  
 A' végső órát. Képzem, hogy az emberi fajzat  
 Hull falevélke gyanánt, hervad sebes élete, ötven  
 Vagy hatvan tavaszig nehezen tart, 's mennyi baj éri!  
 Lám mi vagyunk, mi hamar múlunk! Méltó-e kis újnői  
 Létünket búval keseríteni, fogyasztani gonddal?

Illy képzések közt a' szűrés kerteket érem,  
 Bémegek. A' pórság nyomtatgat, hordja kazalba  
 A' szalmát, szór 's hangya gyanánt vermekbe le tölti  
 Sok munkába került élelmét téli kenyérnek.  
 Ezt ha szemügyre veszem, boldognak tartom az olyant,  
 A' ki megismerván mulékony gyenge mivoltát,  
 Nagy fényt nem hajház, sok kincsért bajra veszélyre  
 El nem szánja fejét, távol a' városi zajtól  
 Lárma szökő faluban lakozik, kis háza, gyümölcsös  
 Kertje, majorja vagyon, kegyerét megszerzi ekéje,  
 Zöld lúgossa borát, megelégszik, bár mi kevés is  
 A' mit nyújt az idő, jótétbe gyönyörködik, a' köz —  
 Nép' szavain nem jár, a' bölcsék' szülteit otthon  
 Csendesén olvasván, lelkét szépíti, kiválaszt  
 Egy két meghittet: velek osztozik a' nagy örömben,  
 A' buk' fellegeit karjok közt messze felejtí,  
 'S hogyha bomolni siet testalkotmánya, merészen  
 Vesz búcsút! gonoszokba merült új-módi világtól,  
 Úgy nézván a' renyhe halált, mint századok, álmat,  
 Mellyből semmi zavar, gond, bú, baj fel nem ijeszthet.  
 'S jóllehet égig emelt márvány nem cízmezi sírját,

Ám a' hív lakosok minden kikeletkor ezekben  
Tartván, melly sok jót teve vélek, befödik aztat  
Új hanttal, 's' ezer áldás közt sóhajtnak utána.

Így, így kívánnék én élni. Be teljes örömmel  
Ott hagynám Pestet, Mátyás' Palotája' helyét is!  
Tégedet én hozzám szívnálak, hogy te is ott légy,  
Hol Miskád lakozik, jó dolgunk lenne, napestig  
Tartana víg kedvünk. Kettécskén néha czivódnánk  
A' természetnek műveltein, olykor az óság',  
Főtörténeteit rostálnók, sokszor az Árpád  
Szülte hazánknak ügyén törnök tanakodva fejünket. 'stb'

## 18 §. Az árnyéklás és aesthetikai színadás.

Különös szépséget ad a' műnek némelly, finom ízlésű 's  
az illőt tisztán érző írók' azon ügyessége, melly által képze-  
teik' és érzelmeik' különbözését olly gyengéden érintik, hogy  
azok' változását, összeolvadását és emelkedését csak a' fino-  
mabb ízlés veheti észre. Ezen tulajdonságot nevezik árnyék-  
lásnak. — Rokon vele a' világosság' és árnyék' helyes elosz-  
tása, az úgy nevezett aesthetikai színadás. Világosság-  
nak nevezik az élénkség' nagyobb mértékét, beszéd' villaná-  
sainak pedig azon mondásokat vagy képeket, mellyek élénk-  
ségök miatt leginkább kitűnnek. Ellenben árnyékba tétetik  
a' képzet, ha élénksége készakarva meggyengíttetik. Innen  
az aesthetikai színadás abban áll, hogy az író erősb kifejezés  
's a' szavak' némi összehalmozása által mintegy kiemeli 's élén-  
kebben megérzékíti műve' főtárgyát, azon részeit ellenben,  
mellyek a' főtárgyat csak támogatják, készakarva meghomá-  
lyosítja. Az író' tiszta ízlése tehát műve' azon részeinek he-  
lyes kidolgozásában mutatkozik, mellyekre a' világosságnak  
és árnyéknak esnie kell. Mert az árnyék csak a' világossá-  
gért lévén a' műben, illő alkalmaztatásuk, kívált összeolvasz-  
tásuk — a' világoska (helldunkel) — végett a' czélba vett ér-  
deklést határozottan ki kell számolni, mire valamint igen sza-  
bad képzelet, úgy mély 's tiszta érzelem szükséges.

Példa a) az árnyéklásra: *Orvosomhoz. G. Teleky Ferenczről.*

Oh, ne nézzed, erem vér-e,  
Ne kérd, testem ételt kér-e,  
Alaszom-e csendesen?  
'S kedves-e még a' jó ital?  
Tudományod, vigyász megcsal,  
'S majd nem ítélsz helyesen.

Tudok én egy életmérőt,  
Mind ezeknél többet érőt  
Hufeland és Brownén túl;  
Azt magamról jelenthetem,  
Hogy csak ebből esmerhetem,  
Jól vagyok-e vagy rosszszúl.

Míg a' virtus' 's emberiség'  
Nemes tüze szívemben ég,  
'S értök mindent elhagyok  
Míg szívem kész szent hazámért  
Feláldozni minden cseprért,  
Addig frisen 's jól vagyok.

De ha embertársam javát  
'S a' nyomorúlt kérő' szavát  
Siket fülem nem hallja;  
Ha más' jajját csak hidegen  
Nézem, úgy mint egy idegen,  
Ekkor kezd a' nyavalya.

'S ha végtére a' virtusnak  
Szent lánczai már nem húznak,  
Nyavalyám nagy erőt vett;  
Említsd ekkor kedves hazám',  
'S hogyha még sem mosolyog — szám,  
Tudd, a' halál közelget.

Próbáld még ezt: kedveseim'  
Nevezd rendre gyermekeim'  
Áldott feleségemmel;  
'S ezen esmert édes hangra  
Ha nem ébred arczom langra,  
Hallva vagyok, temess el.

b) a' szinadásra: *A' titkos bú Daykától.*

Homályos bánat dúlja lelkemet

Talán újúlnek régi szenvedésim;

Talán tünder előre érzésim

Rémítnék, 's új lest'hány a' végezet.

Sírnék: de csak elfojtott sohajtások

Emelkednek kétséges szívemhől;

Csak rejtett ah, csak néma jajgatások

Váltják egymást, 's a' titkos bú elől.

Oh végezés! örömkönyűt nem várak!

Részt abban egy sehes szív nem vehet.

Melly önnöngtának gyilkolója lett.

De ennyi jaj, de olly keserves károk!

De ez emésztő bú enyhítsen! Adj!

Csak egy köny cseppet méltó bánatimnak,

'S azonnal hozzd el végét napjaimnak!

Vagy e' sziklánál itt keményebb vagy.

## 19 §. Az ellenkezet.

Az ellenkezet (contrast) a' mű fő tárgya mellé vagy az után más azzal valóban vagy csak látszólag ellenkező tárgyat állít, 's ha lehet, mindeniket egyenlő erejű kifejezéssel festi, hogy így a' fő tárgy aestheticai erejét nevelje 's élénkebbé tegye. Azonban az ellenkezet csak úgy bír aestheticai erővel, ha az összeállított tárgyak' ellenkező viszonyát a' szemléletben azonnal felfoghatjuk 's ellenkezésük' alapját az érzéki képben megismerhetjük, mert az elhibázott ellenkezet nem lehet szépség. Az ellenkezet háromféle. Az első ellenkező tulajdonságú tárgyakat állít egymás mellé, mint p. o. színművekben ellenkező characterű személyeket. A' másik nem ellenkező, hanem egy felekezetbeli nem hasonló tulajdonságú tárgyakat helyeztet egymás mellé, mint p. o. hőskölteményben különböző vitézségű hősöket. Ez szaporítja a' tárgy' különféleségét 's távoztatja az untató egyformaságot. A' har-

madik csak mértékben különböző tárgyakat tesz egymás mellé, hogy a' főmértéket, melyet különben kimutatni nem lehetne, érezhetőbbé tegye,

Példa: *Zrínyi dala Kölcseitől.*

Hol van a' hon, mellynek Árpád' vére  
Győzelemben csorga szent földére,  
Melly nevével héj szerelmet gyújt,  
'S messze képét bujdosó magzatja  
Még Kalypsó' keblén is siratja,  
'S kart feléje búsan vágyva nyúlt?

Itt van a' hon, ah nem mint a' régi,  
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,  
Többé nem győzelme' honja már,  
Elhamvadt a' magzat' hő szerelme,  
Nincs magasra vivő szenvedelme  
Jégkeblében fásult szívet zár.

Hol van a' bérz és a' vár felette,  
Szondi mellynek sánczait védlette  
Tékozva híven életét;  
Honnan a' hír felszáll 's arczatja  
Lángsugárit távol ragyogtatja  
'S fényt a' késő századokra vét?

Itt van a' bérz 's omladék felette,  
Melly a' hőst és hírét eltemette,  
Bús feledség hamván 's néma hant.  
Völgyben ül a' gyávakor 's határa'  
Szűk köréből őse' saslakára,  
Szédeleg, ha néha felpillant.

És hol a' nép, melly pályát izzadni  
'S izzadás közt hősi bért aratni  
Ősz atyáknak nyomdokin tanult,  
'S szenvedett bár 's bajról bajra hága,  
Hervadatlan volt szép ifjúsága,  
A' jelenben múlt 's jövő virult?

Vándor állj meg! korcs volt anyja' vére,  
Más faj állott a' kihuny helyére

Gyenge fővel, romlott, szívtelen  
 A' dicső nép, mely tanúlt izzadni,  
 'S izzadás közt hősi bért aratni,  
 Névben él csak, többé nincs jelen.

## 20 §. A' kecs, kellem és kegy.

A' társas élet' nyelve e' szavakat gyakran egyértelem-  
 ben veszi ugyan; aesthetikai tekintetben mindazáltal min-  
 deniknek különös, az eszmélet' állapotjától függő, jelen-  
 tést kell adni. Úgy látszik, főképzet a' kecs 's a' többi  
 csak ennek felekezete. Egyedül a' szép lehet kecses; illyen  
 pedig nemesb értelemben úgy lesz, ha a' szemlélőben nem  
 csak tiszta gyönyört okoz, hanem egyszersmind maga iránt  
 bizonyos sovárgást is gerjeszt. A' kellem abban különbö-  
 zik a' kegytől, hogy amaszt lelketlen tárgyaknak és álla-  
 toknak is, ezt csak embernek és felsőbb lénynek tulajdonít-  
 ják; amaz a' forma' finomsága, gyengédsége és lágyága ál-  
 tal okozott gyönyört jelenti, ez az erkölcsiéggel rokon, tisz-  
 ta, emberi szerelmet; amaz főkép a' mű' elrendelésében 's a'  
 dolgozasmódban, ez a' kifejezésben mutatkozik. A' kegy te-  
 hát ideális alakban mutatja a' tárgyat, minél fogva ennek  
 minden nyilatkozását az ártatlanságban és erkölcsi tisztaság-  
 ban gyökerezett szerelem bélyegzi, 's így maga iránt leg-  
 tisztább sovárgást gerjeszt. A' kegynek legfőbb lépcsője a'  
 báj, mellynek szemlélésében magunkat szinte elvesztjük 's  
 a' tárgyba átolvadunk. Van erkölcsi kegy is, melly egyedül  
 az ideális égi asszonyalakok' tulajdona. Ez az érzékiség' leg-  
 kisebb indulatjától is szabad, tökéletes, lelki tisztaságnak,  
 az alsóbb lények iránti fenséges 's minden átölelő szerelem-  
 nek kifejezése, mellytől mind bizodalmas közelítésre mind alá-  
 zatos visszavonulásra érezzük magunkat izgattatni.

Példa a' kellemre: *A' közelítő tél Berzsenyitől.*

Hervad már ligetiünk 's diszei hullanak,  
 'Tarlott bokrai közt sárga levél zörög,

Nincs rózsás labirinth 's balzamos illatok  
Közt nem lengedez a' Zephyr.

Nincs már symphonia 's a' zöld lugasok között  
Nem bűg gerlicze, és a' füzes' ernyein  
A' csermely' violás völgye nem illatoz,  
'S' tükrét durva ésalét fedi.

A' hegy' boltozatán néma homály borong.  
Bibor thyrsusain nem mosolyog gerezd.  
Itt nem rég az öröm, víg dala harsogott:  
'S' most minden szomorú 's kiholt.

Oh, a' szárnyas idő hirtelen elrepül  
'S' minden mivé tűnő szárnya körül lebeg!  
Minden csak jelenés, minden az ég alatt,  
Mind a' kis nefelets', enyész.

Lassankint koszorúm' bimbaja elvirít,  
Itt hágy szép tavaszom: még alig izléli  
Nectárját ajakam, még alig illetem  
Egykét zsenge virágait.

Itt hágy 's vissza se tér majd gyönyörű korom,  
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!  
Sem behunytt szememet fel nem igézheti  
Loffim' barna szemöldöke.

## 21 §. Az egyszerűség.

Egyszerű a' mű, ha csak mivolti és szükséges részei vannak meg minden idegen és feles ékesítés nélkül, 's e' részek természetes összeköttetésben állnak egymással, úgy hogy kár nélkül az egészből semmit sem lehet elvenni. Csak ezen egyszerűség ne a' lélek' tehetetlenségéből, hanem inkább ereje szabad haszonvételéből eredjen, honnan is nemes egyszerűségnek mondatik. Egyszerű a' mű' terve, ha azt kevés szóval előadhatni, ha névszerint drámában kevés személy viszi végbe a' cselekvést, 's ez nagy és sok szövevény 's mellék cselekvés nélkül van kidolgozva. Egyszerűk a' gondolatok, ha a' főképzetet, melyből a' többiek folynak, mindig szerencsésen



fellogjuk 's a' gondolatokat természetes következésök szerint sok világosító toldalék nélkül egymás után tesszük. Még a' nyelvnek is, kivált némely művekben mint a' történetírásban, levélben, elegiában, 'stb. egyszerűnek kell lenni. Illyen úgy lesz, ha a' szükségtelen szavakat, az összefont 's hosszú körbeszédeket kerüli, és mindent röviden, határozottan 's világosan fejez ki.

Példa: *Zatán futása*: III-dik énekéb. töredék. *Vörösmartitól*.

Már zengett kürt, tárogató, már kész paripákon  
 Ültenek a' Magyarok, mikor itt a' völgynek öléből  
 Ellenök a' bolgár seregek lovagolva jövének.  
 És látszék legelől szörnnyű erejében az ádáz  
 Öldöklő Viddin, látszék dárdája' hatalma,  
 És kada, melly bátor nyomain ment bátran. Utána  
 Bajnok Izáos toldúl. Legutól jó Antipaterrel  
 Csengetesen és komolyan bő termő Ásia' népe.  
 Kik mikor a' völgyből már mind sík földre kelének  
 És a' kész sereget látták, hadi zajra fakadván  
 Megrivadások után sebesen zúdultak előre.  
 Ellenben délczeg lovakon száguldva rohantak  
 A' magyarok. Mint két felhő, melly távol az égen  
 Jár, 's meg-megdördül, a' mint egymásra közelget;  
 Úgy zajog a' két had. Cseng, döng paizs, és sisak' orma.  
 A' mint a' suhogó nyilakat feltartja rezével,  
 'S róla kemény gerelyek lekocognak tompa törötten.

## 22 §. A' nagy és fenséges.

Nagynak nevezzük általában azt, mi a' szokott mértéket tetemesen felülmúlja, aesthetikai tekintetben pedig azt, mi összehasonlítva más nagy tárgyakkal, a' képzelő és érző tehetséget olly hathatósan érdekli, hogy ezeknek szembetünőleg meg kell magokat feszítenie, ha az egészet egyszerre fel akarják fogni, mert hogy a' tárgy egyszerre fogassék fel, nagysága' képzetére szükségképen megkívántatik. A' nagyság külső vagy belső. Külsőkép nagy, minek terjedelme a' térben vagy időben akkora, hogy a' képzelet csak erőköd-

ve foghatja fel, p. o. a' magas messze terjedő hegy, a' hosszú idő. Belsőkép nagy, mi csak nagy erőködészel képzelhető testi vagy lelki erőt mutat, p. o. a' vihar, az ágyúdörgés csata közben 'stb. — Ha a' nagyság annyira túl vág a' tárgy' céljára megkívánt mértéken, hogy minden illy nemű dologról való képzetünket felülmúlja; 's azért olly esetben, midőn ártalmas lehet, rémülést és irtózást is okoz; szörnynek mondatik. Ha pedig nem annyira a' céljára megkívánt mértéket haladja meg tetemesen, hanem inkább átaljában képzetünket az illy nemű tárgyokról, és sem nem rémitő sem különösen nem időmtalan, óriásinak (colossale) mondatik szoros értelemben.

Fenséges (sublime) azon nagyság; melyet semmihez nem lehet mérni, mert hozzá képest minden egyéb kicsiny; következőleg melyet csak az érzékiség' korlátin túl emelkedő elme gondolhat. Gondoljuk p. o. az istent, 's a' legmerészebb képzelet is ellankad a' kezdet és vég nélküli lény' ideájának felfogásában, hanem eszünk igen is képes szinte e' magasra emelkedni. A' fenséges érzelménél tehát ész és érzékiség küzd egymással, honnan — 's ez másik bélyege — kellemetlen és kellemes érzélem támad. Kellemetlen az érzékiség' részéről, mely hijában igyekezhvén a' tárgyat egészen felfogni, haszontalan törekvésében elesügged, következőleg az ember' testi közerejét lenyomó szükségnek, az emberi szabadság' körén kívül eső 's azzal küzdő mérhetetlen nagyságnak érzelmét is felkelti; kellemes az ész' részéről, mely épen ezen ellenszegülés által határozottabban észreveszi önerejét, az érzékiség' korlátai felé emelkedik 's isteni felsőbb természetét legélénkebben megtudja. Az ellenkezet tehát egyezésre változván, a' fenséges' érzelme egész elménket megragadja, valónk' legfelsőbb idegeit megrázza, bizonyos, szent borzalomtól kísért tisztelétet, csudálást és bámulást gerjeszt.

A' fenség érzéki vagy lelki. Az érzéki ismét vagy terjedelemben vagy erőben mutatkozik. Terjedelemre nézve fenség-

fenséges az, mivel összehasonlítva minden kicsiny, mi semmi érzéki mértékkel meg nem mérhető, hanem csak egészben gondoltathatik, p. o. a' csillagos ég, a' világtenger. Képzeletünk e' nagyságot nem mathematicai szabályok hanem szem-mérték szerint törekszik meghatározni. Ha tehát a' tárgyat fel akarván egyszerre fogni, minden mértéket segédül vesz és kétségbe esve, azokat mind elégteleneknek látja, a' tárgy' képzele színté a' végtelenségig terjed 's lelkünket annál nagyobb erővel érdekli. Erőre nézve fenséges az, minék erejével semmi emberi erő fel nem ér 's minék erejétől küzdéskor minden emberi erőnek szükségképen meg kell győznie, azaz: minék ereje rettentőnek látszik. De valóban ne feljünk tőle, mert a' félelem és aggodás lelki csendünket megzavarja, ez nélkül pedig a' fenséget fel nem foghatjuk. Azonban, jóllehet a' természet' hatalmának ellenében erőnk' semmiségét észre vesszük, megváltozik a' dolog, ha önálló, szabad 's érzésmúló mivoltunkat tekintjük. Tudván e' mivoltunkat, magunkat teljesen függetleneknek érezzük, érezzük erkölcsi erőnk' 's ezt a' természet' hatalma ellen állítván, észre vesszük önfenségünket a' természet felett.

A' lelki fenség értelmi vagy erkölcsi. Amazaz értelemnek, ez a' gondolkozás módnak mérhetetlen nagyságára mutat. Értelemre nézve fenséges p. o. az öröklét, az istenség 'stb. Az erkölcsi fenség nagy gondolkozásmódban, nagy characterben áll. De hogy a' magos gondolkozásmód, a' lélek' nagysága mutatkozhassék, ellenszegülés szükséges, mert az erő' nagysága mindenkor leginkább az ellenszegülésből, a' legyötött nehézségből tűnik ki. A' küzdés pedig vagy belső, mikor az ember önmagával, vagy külső, ha a' külvilággal — a' sorssal küzd. Hódolunk a' hősnek, kinek esze az érzékiséggel küzdvén, ennél erősebbnek mutatkozik, s tiszteletünk az eszes akarat ellen tnsakodó hatalomhoz képest nevedik. A' külvilággal küzdvén, erkölcsi fenséget mutat a' lélek a' legnagyobb veszély' bátor kiállása, a' legsúlyosb és fájdalmasb rosznak áll-

hatatos eltérése, minden kül fénynek sőt életének is feláldozása által, mihelyt azt, ámbár nem tudva elkövetett, büntől mecskolva látja. Itt azonban nem a' tette magára, hanem a' belőle kitünő erőre ügyelünk, 's azért az erkölcstelen lélek is fenséget mutat, ha erkölcstelen törekvésében bámulásra ragadó charactért fejt ki. Sőt a' szenvedély is bámulást gerjesztő nagyságot nyilatkoztat gyakran, nem ugyan egyenest és magában, hanem azon nagy erő és hősi merészség által, mellyet kölcsönöz.

A' fenség helyes előadására ezek az észrevételek: a) mivel a' fenséges főkép végetlensége és mérhetetlensége által érdekel, nem tűri a' csekély ékesítéseket, mellyek hatását csak gyengítenék; azért is könnyű 's egyszerű kifejezést kíván, kivéven a' szenvedély izgatta lélek' fenségét, mikor cselekvés előtt elmélkedik 's még bizonytalan, melly utra vezérli erénye, p. o. Hamlet' monologja: Lenni vagy nemlenni 'stb.; b) az elvont 's azért fel nem fogható képzetek' fensége szembetünő lesz, ha kifejtetnek vagy megérezkítettnek, p. o. az öröklétről: A' gondolatok' sebes szárnyai, mellyekhez képest az idő, a' hang, a' szél 's még magának a' világosságnak szárnya is késedelmes, ellankadnak benned; c) az érdeklés nélkül gyakran hallott képzetek, ha különös világossággal fejeztetnek ki, vagy nem eléggé esmert oldalról adatnak elő a' fenséges tárgyakéhoz hasonló erővel támadhatják meg lelünköt, p. o. Horat. IV. 13 Óda: Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres.

A' fenséggel rokon az innepélyes (solemne). Így nevezzük azon nagy vagy fenséges tárgyat, melly a' lelket nagy és fontos dolgok' tisztelettel teljes várására ébreszti, 's így vagy magába süllyeszti, vagy hatalmasan de szenvedély' heve nélkül az ideál' derültebb honába emeli, p. o. a' vihart megelőző csend vagy valamelly népgyűlés.

Példa a) a' nagyra: *Lantomhoz Virágtól.*

Oh! ha szép híred vala gondom éddig

'S általam, kis lant, nevet érdemeltél:

Jer magyar dalt zengj; magyar a' te honnod,

Nem görögország.

Czifra bokrétát ne reméllj azonban,

Nem magyar földön terem a' borostyán;

Vagy, ha kél is már, sok időre nő fel

Mái világban.

A' mit embernek keze nyújt veszendő:

Falhatatlant vár 's keres a' valódi,

A' nemes virtus: maga ő magának

Bére, jutalma.

Egy magas hegynék tetejére tette

Templomát, mellynek tele van tövissel

Útja: környékét kifacsart veríték'

Tengere mossa.

Nagy nehézségű, repedett, lecsüggő

Szírteit zugó szelek ostromolják,

'S a' tüzes villám' ropogó haragja

Döngeti, rázza.

Számtalan népek seregelnék össze

Tágas aljánál, kiket idvezelvén

Szent moholygással 's neki bátorítván

A' kegyes, így hí:

„Jőjtek hozzám!” Megijedve hallja

E' dicsó szót a' puhaság: pirúlva

Ballag el szégyen helye' rejtekébe

Vissza lopózik.

Megjelent, hogy csak valamit csudáljon:

Látta, hogy nincsen piperéje, látta,

Hogy kezét, képét kisütötte, törte.

A' dolog, a' nap.

„Jőjtek!” hangosb szava a' henyélő

Lemhaság' szívét, egek! engedelmet!

Mint sebes menykő megütötte, 's eldőlt

A' csudaállat.

„Jöjtek!” 'S ekkor vetekedve minden  
Nemzetekből a' jelesb vitézek,  
'S a' szelid Pallás' követői, méltó  
Bajnoki mentek.

A' nagy Árpádot sok ezer sereggel  
'S Hunyadit láttam koronás fijával,  
Már jeget törtek, mire várakoztatok?  
Ifjak! utánok!

b) a' fenségesre: *A' hit' szava Kazinczitól.*

Az oktan bölcs, titeket istenek!  
Tagadni akarna. De ti felette meg —  
Dördütek bosszús ütéssel

A' ropogó tüzeket, hogy Újhely'

Es a' hegyalják' tornyai rengenek,  
'S fortyanva' csap ki partjain a' Tisza;

'S ő sáppadozva rogyan össze:

Érzi hatalmatokat 's tagadja.

Ekkint dühültek egykor az elfajult  
'Tellus' szülöttjei ellenetek, de Zeüs

Felkelt; futának ők 's az ádáz

Enceladust leteríté az Aetna.

Engem szerény szív vönsz ti féletek, és  
Nem ingható hit 's magzati félelem,

Áld szenvedésim közt nyögésem,

Áld poharam, ha virág övedzi.

Az éj' setétét tiszta nap, a' fagyos

Telet tavasz 's nyár váltja fel és az ős

Gerézddel ékesítve fiirtjeit;

'S újra setét jön elő, fagy újra.

Hadd, jöjjenek, ti gondotok az. Nekem

Örvendeni illik, tünni, reményleni.

Ég, föld szakadjon össze, szórja

Lángjait a' Phlegeton: ti védtek.

### 23. §. A' nemes és felséges.

A' nemes' fogalmát szoros és tágas értelemben veszik.  
Szoros értelemben véve ellenkezik az aljassal. Aljas az, mi-

ben az észnek semmi nyoma nincs, és a' mi csak az érzékiség' szüleménye; nemes ellenben, mi az ésből ered. Így aljasan cselekszik az ember, ha csak érzéki ösztönétől vezéreltetik; illően, ha a' külső törvényszerűséget és illendőséget megtartja; nemesen, ha egyedül eszére hallgat, nem engedvén magát az érzéki ösztöntől elcsábíttatni. Illy értelemben tehát a' nemes nem egyéb, mint az erkölcsi nagy, melly nagyobb erkölcsi erőt mutatván, az erkölcsi észképeket hathatósban felkelti. E' tulajdonság a' tárgynak némi méltóságot ad 's az észrevevőt hecsülésére kényszeríti. Így p. o. erkölcsikép nemes a' súlyos sértés' nagy lelkü megbocsátása, a' vagyonnak söt életnek is feláldozása az igazságért és az emberek' javáért. — Tágasb értelemben nemesnek nevezik a' forma' és a' kifejezés' ideálitását. Ez az író okosságától és erkölcsi tisztaságától függ, 's leggyakrabban a' szenvedély' kifejezésében mutatkozik. Nemes pedig a' szenvedély' kifejezése, ha a' szenvedély, minden ereje mellett is, az ész' kormányja alatt marad, és ha sem olly mértékben sem olly módon nem jelenkezik, melly az ember' méltóságát megsértené. Azért az író úgy fesse a' vétket vagy erkölcstelen charactert, hogy festéséből saját helyesh meggyőződése és tisztább erkölce folyvást kitűnjék, 's kerüljön minden durva, mocskos, undok, erkölcstelen és sikamlós gondolatot és kifejezést. Sőt szavait mind tárgyához mind a' szóban lévő személyek' viszonyaihoz is illőleg válaszsza. Így p. o. a' költés' és ékesszólás' nyelve gyakran megveti a' köznyelv' kifejezéseit, a' közmondásokat 'sfb., egy finom társas körben vagy a' művelt ember' ajakán gyakran esetlenül 's durván hangzik némelly kifejezés, melly a' tisztességes de műveletlen és a' finomabb életmóddal esmeretlen közember' szájában nem visszalökő.

Az erkölcsi nemesség' legfőbb lépcsője a' felséges (majestaticum), melly bizonyos, szinte imádásig emelkedő tiszteletet kíván 's azért nem az erkölcsi méltóságban, hanem

azon szentségben áll, melyet csak valamely érzéshaladó, isteni lénynek vagy ezzel rokonnak lehet tulajdonítani.

Példa a' nemesre : *A' Bujdosók Bacsányitól.*

Maradjatok, világi jók!

Nem kell jutalmatok.

Szolgáljon más! E' bujdosók

Feladnak rajtatok.

Mutassd gonosz szerencse már

Hatalmad' ostorát;

Öntsd ártatlan fejekre bár

Csapásid' záporát;

Ne szánjad érző szíveket,

Légy bár mi mostoha:

Ez egyetértő lelkeket

Le nem nyomod soha!

Törd össze, jer! sajkájokat,

Öntsd újra mérgeket;

Indítsd fel a' mély poklokat,

Töltsd bé vad kedvedet.

Jer minden földi szörnyeteg,

Jer, álld el útjokat,

Okádj te égi fergeteg

Ordítva lángokat.

Halomra régi székeből

Omoljon a' világ:

Erkölcse szent ösvényéből

Míg él, egyik se hág!

## 24 §. Hibák az előszámlált tulajdonságok ellen.

Ellenkezik az előszámlált tulajdonságokkal a' dagály, szörnyetes, lelketlen, vizenyős és aljas. A' dagály álnagyság gondolatban és kifejezésben, midőn a' mindennapi dolgot nagy és fontos képzeteket magokban foglaló szavakkal fejezzük ki vagy nyomadék — adhatás végett azzal fenséges gondolatokat 's nagy indulatokat elegyítünk össze, és midőn



a' csekély tárgyat fellengő, hangos szavakkal és ékes, hosszú körbeszédekkel adjuk elő, p. o. Sikra söppednek a' rengeteg' kőszálai, homokvölgygyé szárad a' tengerek' habbérce a' rohanó évek' villám-sarkai alatt. — Ha a' terjedelm' és erő' nagysága nem csak a' hihetőségen hanem a' lehetésén is túl vitézik, e' tulságoskodásban áll a' szörnyetes. Illyen p. o. hogy két hős bemerülván egy patakba, tajtékozva kitért nagy földet előntve vizével a' dagadó csermely. — A' lelketlenség az érzelem' és képzelet' élénkségének, szóval: a' való lelkesülésnek hiánya, midőn valamit időtlenül és cél ellen nagyobbítunk vagy ékesítünk. Illyen p. o. midőn Corneille Cid nevű színművében Chimenével, kinek atyját szeretője megölte, ezt mondatja: Könyezetek azemeim, lelkem' egyik fele megölte a' másikat, és e' szomorú eset után az elvesztettért azon kényszerít bosszút állani, melyik életben maradt. — A' viszenyősség hosszas körülírás által elgyengíti a' magában erős és fenséges gondolatot, ennek egyes képzeit körülállásosan kiemelvén 's lefestvén, vagy vele érdektelen fogalmakat és szavakat elegyítvén össze. Vizenyős lenne p. o. a' szentírás' e' fenséges mondásának: Mondá az Isten: legyen világosság és lőn világosság körülírása. — Az aljasság általjában vagy nemtelen vagy magokban véve nemes és fenséges tárgyak' alacsony képzetéből származik, ha e' nagy tárgyakkal nemtelen 's aljas mellékképzetek kapcsoltnak össze, melyek ezen felül még aljas kifejezésben is adatnak elő, p. o. A' hegy' tetejéről felnyúlik egy nagy kőszörmörcs a' kőszikla helyett.

## 25 §. Az indulatos.

Indulatos (patheticum) tulajdonképen az, mi olly erősb és nemesb szívgerjelmekeket fakaszt, melyek az érde-

lett személyben önbecse' érzésével vannak összekötve. Mivel tehát a' fenséges, nemes és felséges illy módon érdekli lelkünket, az indulatos mind ezekkel rokon. Helyes előadására megkívántatik: a) hogy az író azon indulathoz tegye magát, melyet gerjeszteni akar Horatius' (de arte poët.) intése szerint: *Sivis me flere, dolendum est primum ipsi tibi*, mert másokat különben meg nem indíthat; ezt tévén pedig önként folynak a' kívánt gondolatok és kifejezések. Magában értetik, hogy e' végre nagy lelki tehetség, bő képzelet 's érzékeny szív szükséges; b) minden indulatnak vagyon természet rendelte tulajdon tárgya, melynek lelket érdeklő előálítása nélkül soha fel nem gerjeszthetni a' vele összekapcsolt indulatot. Honnan törekedjék az író az érzelemgerjesztő tárgyat legtermészetesb vonásokkal festeni 's e' festést olly környüállásokkal hozni kapcsolatba, melyek az érzelmet legbizonyosabban táplálhatják; p. o. ha félelmet akar gerjeszteni, úgy fesse a' veszélyt, mintha szeme előtt lebegne; c) mivel érző tehetségünket a' homályos képzetek leginkább érdeklik, ovakodjék a' tárgy' igen pontos szemléltetésétől, 's feltagolásától, az elméskedéstől 's az érzelem' festegetésétől, mert ezek a' felgerjedt érzelmet elgyengítik.

Példa: *Buda' beszéde*. Aradi Gyűl. I. ének. *Czuczortól*.

„Én pedig,“ a' kifakadt haragú Buda monda hevűlten,  
 „Istennek nyilait hoznám el, 's fejteni fognék  
 Zúzó menyköveket felhőiben a' magas égnek,  
 Illő fegyvereket pártos fejeikhez azoknak,  
 Kik nem iszonykodtak haza ellen kardot emelni.  
 Akkoron elmondnám a' sújtott czimbora népnek  
 Sírja felett: Magyarok miokért reszkedtek? Az ördög  
 Megbízott követét már visszaidézte pokolba.  
 'S képzetes békénk, Otmár, nem lenne tiedkint.  
 Mert öregem mászó véred csatalárma között is  
 Csendes képzeteket szeret álmodtatni eszeddel.  
 Mostan is álmodozol, békével szerzeni békét  
 Mert te remélsz; akarod már is kürtűlni fűtünkbe

A' pártok' szünetét és nem fontolja meg elméd,  
 Hogy fene-rágtá tagot vassal választni az éptől  
 Kelletik, a' ragadó méreg szétterjed egyébkint.  
 Oh Otmár, Otmár! be igen meglanyhula őszült  
 Űstököd' éveiben lobogó hévsége eridnek.  
 Mert iszonyú gonoszok' tettén gerjedni haragra  
 Lomha vagy, összevetett kézzel nézkéled alattad  
 A' roncsolt sajkát fel alá hányatni haboktól,  
 'S gyáva sohajtással várod, hogy partra vetődjék.  
 Partra vetődik igen, ha előbb örvénybe lesodrott  
 A' hullám 's éh halseregek kapkodtak utánad.  
 Elfásult nagy erőd, a' harczok' menyköve hajdan  
 'S a' szoros ítélet, melly megreszkettete szörnyű  
 Gyilkosokat, már most elszunnyad benned egészen.  
 Vagy de talán nem nyom már semmit előtted az elmúlt  
 Vétkek' súlya 's titok honnunknak mostani sorsa?  
 Büntetlen hagyjuk 's szabadon járkálni bakóit  
 Honni királyunknak, 's kik már régóta halálra  
 Üldözik a' jókat, jutalomban nyerjenek éltet?  
 Titkon imádnok a' törvénytelen ágybéli szülte  
 Engedjük, míglen haza' oltárára emeljék?  
 Honnunk' felkentét kik már kigúnyolni Sajóhoz  
 Szentelenül küldék a' törölt homloku Sámson.  
 Nem hiu félelem ez 's gondom' nem okozza gyanúság.  
 Méreiket fujják a' békét unta csoportok  
 Most is alattomban, 's melly tñz ellángola immár,  
 Annak az ördögi mív hamuban szitogatja parázsát.  
 Égnek-e ostora ez, melly így csapdozza hazánkat?  
 Vagy mi reánk Magyarokra esett gonosz átka pokolnak,  
 Egemást hogy tépjük, 's ne legyen soha béke közöttünk."

## 26 §. Az érzékenyítő.

Érzékenyítő (rührend) átaljában az, mi a' szívet nyugtalan, öröm és búsongás közt ingadozó, de végre kellemes állapotba teszi. Illy állapotba jó lelkünk, ha benne valamelly, testi vagy erkölcsi tekintetben szenvedő tárgy kellemetlen érzelmet fakaszt; azonban a' szenvedés 's az általa

támasztott szívgerjelem gyengébb, mint sem hogy az ember szabad erejét elnyomná, és így vagy azért, hogy a' szenvedő szilárdul túrvén fájdalmát, ezt ő maga gyengíti, vagy mivel szenvedése részvétünk által megnyíhul, a' szenvedés okozta kellemetlen érzelemhez bizonyos örömrzés szövetkezik 's mi érdekeltetünk. Szinte ez történik akkor is, ha önfájdalmunknak, már megtörtént vagy csak fenyegetődző kárvallásunknak előadásából eredt, nem felette heves, kellemetlen érzelmünkhöz az elvesztéssel fenyegetett vagy már elvesztett jónak képzetéből származó, kellemes érzelem csatlakozik, p. o. ha gyermek — vagy ifjúkorunk' visszahozhatatlanul elenyészett örömeire emlékezünk. Azonban a' való érzelmességet (sentimentalismus) meg kell választani az érzélgéstől (Empfindeley). Ez olly gyengéd érzelmeket szeret, mellyek a' szívet alkalmatlanná teszik a' nagyoknak és erősnek kedvellésére 's mintegy elcsüggesztik, azért is csüggedőknek mondatnak. — Helyes előadása a' felebb (25. §.) mondottakon kívül szépen hangzó szavakat, gyengéd 's teljes kifejezéseket 's általjában csendes tolyamatú beszédet kíván. Egyszerű 's nemes kifejezés leginkább illik hozzá.

Pélá: *Bucsuás Kemensaljától. Berzsenyitől.*

Messze setétedik már a' Ság' teteje,  
Ezentúl elrejtí a' Bakony' erdeje,  
Szülőföldem, képedet:  
Megállok még egyszer 's reád visszánézek:  
Ti kékelő halmok! gyönyörű vidékek!  
Vegyétek bús könyemet.

Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását  
'S ácsorgó ajakam' első mosolygását  
Szülém' forró kebelén;  
Ti láttátok a' vig gyermek' játékait,  
A' serdülő ifjú' örömit, gondjait  
Éltem' vidám reggelén.

Mélyen illetődve búcsúzom tőletek,  
 Elmegyek; de szívem ott marad veletek  
 A' szerelem' lánczain,  
 Himezze bár utam' Thessali virulmány,  
 Koszorúzza fejem' legdicsebb ragyogvány  
 A' szerencse' karjain.

Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,  
 Ti szelíd szerelmek', 's vidám nyájosságok'  
 Örömmel tölt óráji!  
 Nem ad vissza nékem már semmi titeket!  
 Evezzem bár körül a' mély tengereket,  
 Mint Magellan' gályáji. —

Oh, gyakran a' szívnek édes ösztöneit  
 'S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit  
 Egy tiúndérkép elvágja!  
 A' szilaj vágyások' gígási harczeit,  
 E' bujdosó csillag' ezer orkányait  
 Bévont szemünk nem látja.

Hív szívünk' csendesebb intésit nem halljuk,  
 Az előttünk nyiló rózsát eltapodjuk,  
 Messzebb járnak szemeink.  
 Bámúlva kergetjük álmunk' tarka képét,  
 Örökre elvesztjük gyakran éltünk' szépét,  
 'S későn hullnak könyeink.

## 27 §. A' tragicum.

Tragicum az, mi az ember' fogyatkozásit és vagy büntetésül a' gondviseléstől reá rótt vagy felsőbb czélért önként felvállalt szenvedéseit, de egyszersmind szabad akaratjának éssen és religiön alapúlt 's a' szenvedéssel küzdő erejét is élénken érezteti. Az emberi fogyatkozás és szenvedés pusztán előadva soha sem lehet czélja a' művészségnek, hanem csak mennyire eszköz az emberi lélek' azon nagyságának ki-tüntetése, mellynél fogva a' reá rohanó szenvedéssel meg-küzdhet. Innen, mivel szenvedés ellen az embernek eszképei-nél egyéb fegyvere nincs, ezeket kell a' tragicumban előadni

vagy felkelteni. Rokon a' fenségessel, mert a' tragicumban is küzd az érzékiség a' szenvedőnek felsőbb erejével — eszével, szabad akaratjával vagy hitével; következőleg ebben is összevegyül a' kellemes és kellemetlen érzelem. Ez az érzékiség' fogyatkozásinak és kinainak szemléléséből ered, amaz részint annak élénk belátásából, hogy mind általjában az emberi természetben van, mind különösen a' szenvedőben mutatkozik olly lelki erő, melly ötét erkölcsikép akkor is győzni segíti, midőn testikép elesik, részint onnan, hogy magunkat most illy csapás ellen bátorságban tudjuk lenni. A' tragicum tehát félelem és szánakozás mellett az akarat' szabadságának érzetét is felkelti, azért összeséges hatásának felemelőnek kell lennie.

Emberrársunk' szenvedése kellemetlen érzést fakaszt szívünkben még akkor is, ha bűnéért lakol, mert mi csak szenvedni látjuk, és szenvedése által saját gyengeségünkre 's fogyatkozásinkra emlékeztetünk. Még erősb e' kellemetlen érzelem, ha büntelen a' szenvedő, mert ekkor hasonló, nem érdemlett szenvedés' félelme fog-el bennünket. Végre leghathatósb, ha az erényes szenved, mert az erkölcsi méltósága és külsorsa közti aránytalanság erkölcsi érzésünket legsajnosban érdekli. De ezen kellemetlen érzelmünket megszünteti részint az, hogy az erényes ember nem esmer szerencsét erkölcsi becsé' megőrzése néikül, 's azért minden szenvedés' daczára egyetlen 's legfőbb javát e' földön erkölcsi szabadságában, következőleg tiszté' teljesítésében találja, részint pedig és főkép azon vigasztaló remény, hogy más világon ama' rejtvényes aránytalanság elmúlik 's az erkölcsiség minden esetre egyesül a' boldogsággal.

Példa: Töredék *Omár és Ida* episod. *Vörösmartitól*. Eger. II. ének.

Látja Omár, hogy nem boldogság, nem szerelmennek  
Üdve az, a' mi szegény Idát hervaszítja; felejtven

Önhajait, mely lelkéből így fejt beszédét:

„Látlak-e, oh örök ég! esztendők múlva, veszendő

Bús várnak közepén, így látlak-e tégedet Ida?

Még csak ez egy baj volt Hiadornak hátra ezerből,

Hogy te is annyira légy, mint ő, boldogtalan. Oh ez

Arcz, ezen elfáradt szem mást olvastat eszemmel,

Mint mikor elmenvén, kétség' nyila ége agyamban.

Akkor utánom kín 's a' feltés' ördöge súgá:

„Fuss Hiador! boldog nélküled is Ida“ 's futottam,

Mint kit az áradat úz, 's kebelében hordja kigyóit.

És mikoron Hiador' romjából lettem Omárrá,

'S vérzettem törökért magyar ellen az ütközetekben,

Akkor is ördögeim súgák, hogy veszszek örökre:

„Jaj neked! Ida' hitét! még egy csók várja, csak egy még.

Megvan! 's esküjiben Hiadornak nincs neve többé!“

Mind illy gondolatok kergettek, mint vadat a' vad.

Ártóbban dült, hogy lakodat feldúlja, aczéлом

Nem lele, megfáradt a' bűnben lelkem: epedtem,

Hogy boldogságod közepett még lássalak egyszer

Hogy csak egy elszakadott sugarát felfogjam elorzott

Üdvömnök, csak egy eltévedt pillantat utószor

Öntse beéjeledett létem' vadonába világát

Szép szemeidből, szép szemeidnek gazdag egéből.

'S ah, hol vannak azok? mi kegyetlen bú üte pártot

Ellened? ifjú kellemidet mely bánat orozza?

'S mely mint játszi madár dallal tele szíved eréből,

Ah hova lett szépségedtől az előbbi vidámság?

Gyöngyei villognak bús láng-forralta szemednek;

Nem szólasz; rózsás partokból. Ida! mi tette

Sírrá ajkaidat, hogy némán, zárva találja

Haldokló Hiador 's bucsuját ne vehesse belőlök?

Ezt nem idő, három rövid év ezt nem teszi, percz az

A' boldogságnak; de maró bánatnak örökség,

És neked is, nekem is sok bajt tőröknek örökség!

Oh az egész természetben nincs semmi örömhang,

Nincsen erő többé, mely engem tenne vidámmá:

Mert te is életem' és gyönyöröm' szép mennye berongasz,

'S boldogságodból nincs a' mi leszállana hozzám.“

Szóla. Reá fájdalmaiból így válaszol Ida:

„Mit mondál Hiador, kiszakadt jobb része szívemnek?

Mit mondál te nekem, vigyázatlan? Oh ne riassz fel  
 Alvó bánatimat, boldogtalan Ida' nyugalmát!  
 Elmentél, törökért folyt bajnoki véred: az ég is  
 Úgy engedjen meg, mint én kedveltelek, és most  
 Bár keserítetted, nem tud vádolni szerelmem.  
 Nem, Hiador, Idát nem örömmek hagyta el ölében.  
 Kérlelhetlen apám letörölte az élet' egéről  
 A' szép csillagírást: neveinknek fénykoszorúját,  
 'S klastromi üszkökkel bús vár leve éji lakásom,  
 Mint nem örülhettem, mint nem vala hajnalom, és a'  
 Fájdalom' ilyve sebes szívemet mint tépte ne kérdezzd.  
 Oh ne keress szemeimben eget, ne keress az elomlott  
 Kellemek' árnyékát; a' mint vala 's most vagyon, Idát  
 Össze ne mérd, mert semmibe dől kétszerte reményed.  
 Egy van örömkor az életben, szép rózsá napokból  
 A' kény' árja körül koszorúvá fonva. Vidáman,  
 Mint bűvár, megy az ifjúság közepette. Jaj annak,  
 A' ki nem örvend itt, 's szilajúl elhánnya virágát,  
 Mink nem örülhettünk; te futottál csalfa gyanúból.  
 Engem elért darabos pályán a' sors' keze. Még egy  
 Kincsem az elhamvadt szerelem' szikrája: setéten  
 Űl lelke mellett, 's felül tündér susogással  
 A' bús enlekezett' gyászfája lebegteti fodrát.  
 Oh Hiador! ide térj, ha kívánsz Idára találni.  
 Itt leled őt honn, a' szomorúság' pusztá vidékén,  
 Hol szép álmaiból 's a' múltak' gyászfonalából,  
 Mint hálót, szövi gondköltő elméje regéit  
 A' boldogságnak, 's Hiadonnal végzi, ha fárad."  
 Még sokat és búsán szólának örömtelen éjjel  
 A' szeretők; de szívök könnyűlt a' régi panasznak  
 Szóra kerültével. Hiador fenn üle sebében,  
 Ida kötö be, 's el-elszörnyedt láttára, szemében  
 Faggyá lett a' könny 's hidegen futa végig az arcon.  
 Elhajlott Hiador, 's a' mint karjával utána  
 Ida segítségül leborúlt, elcsattana bágyadt  
 Csókja szelíd ajakán 's ez volt búcsúja örökre.  
 Mint egy ijedve kapá elhamvadt gyenge világát  
 Ida 's Dalárral az éj' teremét elhagyta sietve.  
 De Hiadort mélyebben üté Arslánnak aczéla,  
 Mint gyógyíthatnák; érzé, hogy vége közelget;



Mindennél inkább pedig érzé régi szerelmét,  
 Melly hogy örökre kiégjen, még fellobbana egyszer.  
 'S tiszta gyönyör' lángjat árasztá minden érében.  
 Akkor az elsebesült Hiador felszöla utószor:  
 „Elveszek im 's nem bú nem bánat erőszaka öl meg,  
 Sebben sem halok, a' vad Oroszlán' kardja' sebében;  
 Mert azt gyenge kezek kötözké el, szánakodó szem  
 Harmatozott le reá. Nem is aggság visz tova engem,  
 És nyomos esztendők; de korán ép ifju koromban  
 Oh szerelem, lelkem' szép üdvössége! te ölsz meg.  
 Még, ha van álom, az élet után csak egy álmot ohajtok,  
 Egy pillantatot a' nagy öröklét' boldog egebe,  
 'S látni dicső Idát, a' mint szemlélttem először  
 Bútalan éveiben, mikor ifjú lelke szemeiben  
 És nemes arczaín és tündöklött mindenik ízén.  
 A' hogy először rám fordúlt nagy barna szemével  
 Mint két fele szerencsének birodalma, 's hogyan szűz  
 Ajkai elhagyatott Hiadort mosolyodni tanfíták.  
 Oh csak ez egy látást engedd, mindennek adója!  
 Vesszszek el aztán, tégy morzsává fergetegidben,  
 Tégy hab-ütött szírtté 's ne legyen több álmom ezentúl.”  
 Így végezte szavát, és álmai jöttek öröklők,  
 Mint a' lélek, melly végnélküli képzeletével  
 Messze jövendőben lakot állat előre magának,  
 'S azt miden gyönyörök' seregével teszi dicsővé.

## 28. §. A' váratlan és csudálatos.

Váratlan lehet a' műnek mind tárgya mind formája, csudálatos egyedül tárgya. Váratlan azon tárgy, melly várásunkat megcsalja, nem az következén, mit vártunk, hanem az ellenkező vagy valami teljesen más. Váratlan a' forma, ha a' mű vagy egyes része olly meglepő és új módon adatik elő, melly a' várhatott módtól mivoltikép elüt.

Csudálatosnak azon váratlan tárgyat mondjuk, mellynek lehetőségét meg nem foghatjuk, mert a' természet es-mert ereit felülmúlja; sőt azt is, melly ujsága által a' természet szokott rendétől el látszik távozni. Az elsőhöz tartoz-

nak az érzés haladó lények' és tünemények' teljesen esmeretlen országába tartozó képzetek és esetek, p. o. a' hőskölmények' machinái; a' másodikhoz azon képzetek, esetek és tünemények, mellyek a' közéletben ritkán vagy épen nem fordulnak elő, de az okszövetség' törvényei szerint előfordulhatnak, p. o. némelly festések a' románokban és balladákban. A' csudálatos különösen rokon a' fenségessel, mert benne szokatlan erők' műveletét látjuk, melly saját szabad erők' érzetét is felkelti 's bennünket a' földi természet felé emel; mindazáltal kecses és kellemes alakban is jöhet elő, p. o. a' tündéregékben. Azonban bármelly formában mutatkozzék, mindig bizonyos jelentéssel birjon, és egyedül a' képzelet' gyermekes álmítását soha se vegye czélúl, mint a' fonómesékben szokás, mert a' mű' érzéki formája ideák nélkül szép nem lehet. Ámbár pedig a' csudálatosnak lehetőségét be nem látjuk; mindazáltal világunk' esmert törvényeinek hasonlata szerint kell azt előadnunk; sőt arra is ügyelnünk, hogy a' tündér világ magához átaljában egyenlő maradjon.

Pélida a) a' váratlanra: *A' varjak' gyűlése Fáytól.*

**A'** varjak gyűlést tartottak. No, mit végeztetek? kérde egy visszaszaterót a' szarka. Azt, hogy a' jövő gyűlésen fogunk végezni.

b) a' csudálatosra: *Karácson-éj Kisfaludi Károlytól.*

Nossza hajdú! jer vadászni,  
Hajtsd ki a' jobbágyokat,  
'S vendégimnek hoz estére  
Tánczra vig leányokat.  
Urfi, urfi! a' harang szól,  
Szent karácson napja int,  
A' jó lélek térdre hullva  
Most az istenhez tekint.  
Szent nap ide szent nap oda,  
Tedd parancsom' gyáva szolgál.  
Hajdú elmegy, hajtók jönnek,  
Bús szemekben köny remeg.

Rajta,

Rajta, rajta! 's száz hahótól  
 Harsog, zúg rengeteg.  
 A' sas vijjog, farkas ordít,  
 Vadkan rőffen 's csattogat,  
 Szarvas dobban és ropogva  
 Szaggat, tördel ágakat;  
 De üres zaj, vad nem tűn ki,  
 És haragban ég az urfi.

Rosz hajtás ez, kezdjük újra,  
 Rajta, rajta lomha nép!  
 Lesre hajdú, börtön annak,  
 A' ki csügged 's hátra lép;  
 'S át hegy-völgyön, bokron, árkon  
 Zajlik a' hajtó sereg,  
 Nincs olly rejték, nincs olly sűrű,  
 A' mellyet ne szállna meg.  
 De hijában, vad nem tűn ki  
 'S dűhben ég, dúl, fúl az urfi.

És a' mint zúg és a' mint néz,  
 Völgyben majd patakra lel,  
 Partján hajlék és előtte  
 Biztosan egy őz legel  
 'S angyalképzű kised lyánka  
 Úgy simítja, úgy örül,  
 Életet hoz 's olly vigan lejt  
 A' szelíd állat körül.  
 A' ki látja, mind megindúl,  
 De az urfi fegyverhez nyúl.

Térdin esdik a' kis angyal:  
 Oh ne bántsá jó őzemet!  
 Téjjel tartja bús anyámat,  
 Őlj meg inkább engemet.  
 Nincs apám, megölte ura,  
 Hagyd anyámat élni még!  
 Így a' lyánka 's kék szemében  
 Ártatlan szép lelke ég,  
 És mint rózsagyöngy a' szírthez,  
 Reng fel könnye a' vad szívhez.

De felette villan a' csó  
 'S a' hív állat porba dől.  
 Kis galamb te végy anyádnak  
 Tég helyett most veriből!  
 Így az urfi és kaczagva  
 Martalékján elrobog,  
 És utána vérlángokban  
 A' hajlék is fellobog;  
 Borzasztón süit rémütjára  
 'S a' rezgő fák' sudarára.

Ködbe süllyed a' nap' fénye,  
 Egy szép csillag sem tekint,  
 'S vissza, vissza, téren halmon  
 Szágtöld a' vadász megint.  
 Fel-felreppen a' sok varjú  
 'S őt kárrogva követi;  
 Fél a' pásztor 's nyáját haza  
 Más uton terelgeti;  
 Majd egy puszta templom' alján  
 Illy gúnyszó kel szitkos ajkán:

Olly fejéren mi kacsingat  
 Ott felém a' fű között?  
 Urfi, urfi! az halál fő  
 Ember egykor 's üldözött;  
 Tömlöczödből itt tettük le,  
 Éve lesz, mint öngyilkost.  
 Ha, ha! így nem félti hölgyét  
 'S itt hevét lefázza most.  
 'S hegykén rúg a' koponyához,  
 Nossza csont jer vacsorámhoz.

Megy 's utána a' gödörből  
 Tompa, hosszú jaj mordúl.  
 És a' mint megy, a' kereszt is  
 Tőle búsan elfordúl.  
 'S mint közelget dús lakához,  
 A' kopó mind úgy vonít,  
 Lova rugdal 's vas kakassa  
 Háromszor lekukorít.

De pezseg benn a' vendég már  
'S a' vidám kedv csak reá vár.

Fel barátim! csókra, tánczra  
Hadd perdüljön a' leány:  
Víg dalunk az égig hasson,  
Van borunk! huzzd rá czigány!  
Urfi, urfi! szent misére  
Csendül ismét a' harang!  
Hadd, konogjon, sokkal édesb  
A' pohár 's szerelmi hang.  
'S a' ház' sarki szinte rengnek,  
Nyalka tánczban úgy kerengnek.

Majd leülnek vacsorához,  
Bujdosik a' tölt pohár,  
És szilaj kedv 's tombolásban  
Nincs se' mérték sem határ.  
'S ím! éjfélt üt, szörnyet csattan  
A' szobának ajtaján  
'S a' halálzó hempelyeg be  
Még sírföld meredt haján;  
Kigyó ül sötét szemében,  
'S a' vendég fut rémültében.

Még a' sírban sincs nyugalmam,  
A' hová kétség vetett!  
Gyilkosom te, felriasztál,  
Halld tőlem hát végzeted;  
Durva ösztön' 's kénynek éltél,  
Térj magadba! Nem, nem én.  
Istent, embert megvetettél,  
Térj magadba! Nem, nem én!  
Jer tehát, int a' végóra,  
Sírból e' csók foglalóra.

'S undok szörnyé duzzadozva,  
Kétköves lángot lövell,  
Egy-egy menykő csonttűtése,  
'S így tátongva rá lehell;  
A' bűn' fia össze omlik,

Száz forgó szél csap bele,  
 És üvöltve szórja hamvát,  
 Baglyoké lesz lakhelye.  
 'S ott huhogják minden éjjel,  
 A' mi történt a' vad szívvel.

## 29. §. Az őszinteség.

Őszinteségnek (naïveté) nevezzük az ártatlan lélek váratlan nyilatkozását, midőn az élet' tárgyairól, 's különféle viszonyairól, ezeknek természetes és nem tudva helyes nézeténél fogva egyenes, a' világ' szokásával ugyan ellenkező, de illendőséget és erkölcsiséget nem bántó ítéletet ejt, ez által koránt sem akarván sérteni, sőt nem is gyanítván, hogy ítélete a' világ' szokásával ellenkezik. Összeköti tehát a' gyermeki együgyűséget a' gyermekesssel. Azért míg csak gyermekességét vesszük észre, az együgyűségen 's látszó bohóságon mosolygunk; de belátván, hogy ezen együgyűség nem esztelenségből ered, hanem azon nyíltszívűségből, melly a' világ' keresett 's mesterkelt műveltségén felül emelkedik, kénytelenek vagyunk azt becsülni 's tisztelni, sőt kellemetlen érzelmre is gerjedünk, meggondolván, a' társasági műveltség által mennyire távoztunk el azon ártatlanságtól és nyíltszívűségtől. Az őszinteség vagy é r z é k e n y í t ő, ha az erkölcsi viszonyokról 's tiszta emberi érzelmekről olly módon nyilatkozik, melly a' való életben nem fordul elő 's még is ollyannak látszik, mintha az erkölcsiség' törvényei szerint másképp nem lehetne, vagy m u l a t t a t ő, ha más emberek' vagy saját viszonyairól egyenes, természetes 's a' világ' szokásával megütköző ítéletet ejtvén, ez által többet mond mint sem mondani akart.

Példa az érzékenytőre: *László és Ete. Töredék Vörösmart*  
 Cserhalmából.

A' lyánka elejbe borúla,  
 És köszönő ajakát az örömmek hangja futá el.  
 László a' remegőt kegyesen felemelte magához.  
 Az kipihent karján, 's a' holt Árbocra tekintvén,

Megszáná esetét 's így szolt jó lelke' hevéből:  
 „Oh ha szabad még kérni nekem hálával adósnak,  
 Hagyjd nekem e' holtat: gondom van hűlt tetemére,  
 Nem volt ő zordon, szerelem' szép szózatival jött  
 Lábamhoz, 's mikor úr lehetett kényére, rabom volt.  
 Tán vétkes 's büntetni való, hogy rablani eljött;  
 Ám de kiszenvede már: én őt kis csörge patakhöz  
 Eltemetem 's lobogós dárdát tűzők le porához.  
 Felszedem a' kikelet' rózsáit 's parti virágok'  
 Bokraival sírja a teszem. Hervadjanak ott el,  
 Mint ő is szomorún elhervadt ifju korában.“  
 Megfogadá a' fejedelem 's enyelegve imígy szolt:  
 „Hát a' győzőnek mi jutalmat szána Btelke?  
 Nem fog-e Cserhalmon neki is szentelni virágot,  
 Melly hervadjon bár, más szebb kelhet ki porából?“  
 Szebb vala ő, mint tudta, 's szívet csábíta szavával.  
 Megnézé a' lyánka 's szeméit lesütötte ijedve.  
 Visszaesett a' szó' ajakán, a' gondolat elhalt  
 Lelkében 's piruló arczát égette szemérem.  
 És mikoron még is felelését várta mosolygva  
 A' diadalmas hős, r begú lágy hangon imígy szolt:  
 „Fejedelem! csak holtaknak kell adni halotti  
 Tiszteletet 's gyászos koszorút a' hervatag ágból.  
 Élő háladatos szívvel tiszteljük az élő,  
 'S a' győző' neve kedves hang: leborúlva nevezzük.“  
 Látta pirulását László 's nem enyelge továbbá.

### 30. §. A' romános.

A' romános, szoros értelemben véve, vegyes fogalomnak látszik, mert a' nyelvszokás így nevezi az újat, kellemest, nagyot 'stb., ámbár mindig csak akkor, ha hozzájuk bizonyos azokból meg nem magyarázható mellékJelentés szövetkezik. Ennél fogva, úgy látszik, a' romános nem egyéb, mint a' kellemessel vegyült nemes és nagy. Tárgya lehet tehát a' váratlan, csudálatos 'stb., csak kellemessel és gyengéddel legyen vegyülve. Alapvonatait azonban a' részeknek bizonyos, érzéshaladó, nem esmert hanem csak sejtett törvényeket követő

csoportozása és a' képzetek' némi lebegése teszi, mennyire ezek nem határozottan kiemelve, hanem mintegy fél árnyékba téve adatnak, 's így többet sejtetnek, mint sem valóban megismertetnek. Az érző tehetséget rendszerint gyengéden 's csak ritkán érdekli erősen, ámbár vegyes érzelmet gerjeszthet.

Példa: *A' melancholia. Berzsenyitől.*

Te a' setét erdők' vadonjain  
 Szeretsz álmadozni, oh Melancholia!  
 A' puszta vár' bús omladékain  
 Nyögdelő lágy szellő neked harmonia.  
 A' felhőkbe nyúlt gránit' ormai  
 'S az elzárt völgy néked legkedvesb néző-hely,  
 A' halvány hold 's goth falak' kormai  
 Bájolnak tégedet mágusi erővel.  
 A' mohosult sírkövekre ledülsz  
 'S mély lelkesedéssel emeled hárfádat,  
 Az őszült kor' képeibe merülsz  
 'S édesen elsirod bús elegiádat.  
 A' vidámság csak a' valóságnak  
 'S szűk jelenvalónak szedheti rózsájit;  
 De te karján a' szép álmodásnak  
 Éled a' jövőndöt 's a' multnak orájit.  
 Oh te voltál eddig biztos társam!  
 Te intéztél engem józan utaidon,  
 Ha a' földi vígságtól megváltam,  
 Sátorodba intél csendes alkonyidon.  
 Te vontad bé az ifjú' húrjait  
 Egy csendes búsongos' gyászos fátyolával.  
 Te derítád fel a' férfi' gondjait  
 Magányos örömid' szép holdvilágával.

### 31. §. A' nevetséges.

Nevetséges átaljában az, minek észrevétele nevetést vagy mosolygást gerjeszt. Innen valamint csak az ember nevetethet, úgy csak ő lehet nevetséges; az oktan állat pedig



egyedül annyiban, mennyire a' képzelet neki személyiséget tulajdonít. Szoros értelemben nevetséges az eszes lénytől csekély fontosságú tárgyban elkövetett, váratlan, hirtelenül feltűnő és szemlélhető képtelenség, vagy szembe szökő elütés a' gondolkozásban, érzésben, beszédben, szokásban, eselekvésben bevett szabálytól. E' képtelenség vagy világos és azonnal szembe ötlő vagy némikép elrejtett, ismét vagy való vagy csak látszó, és mindenkor bizonyos ellenkezetben mutatkozik, melly vagy az okban és okozatban, vagy a' nagyságban és mineműségben, majd a' részek' mekkoróságában majd a' mineműségekben, részint az eszközben és célban, részint a' szóban és ennek magyarázatjában állhat. Következőleg csupán az emberi értelemnek és ízlésnek a' tettekből kitűnő elvetemedése lehet nevetséges, p. o. az éretlen 's félszeg vélemény, a' külöнкödés öltözködésben, társalkodásban 'stb.; a' természeti hiba és fogvatkozás egyedül úgy, ha olly körülállással van kapcsolatban, melly a' kinevetettnek szabad akaratjától függ vagy függhetne, p. o. ha a' hebegő innepélyes beszédet akarna tartani. A' nevetséges kellemes érzelmet gerjeszt, mivel élet erőnket felingerli 's önérzetünknek hizelkedik hogy hasonló esetben mi okosban cselekednénk.

### 32. §. Az elmésség és elmeél.

A' nevetségesnek fellelésére 's előadására némi személyes, testi és lelki állapot, úgy nevezett vígkedv mellett nagyobb mértékű elmésség (Witz) és elmeél (Scharfsinn), vagy a' tárgyak' távolabbi 's elrejtett hasonlatát éskülönségét mind könnyen, hamar és élénken észrevevő, mind szemlélhetőleg előadó tehetség kívántatik. Ez által a' magában épen nem nevetséges tárgy is nevetségesseé lehet, ha elmés összehasonlítás vagy megkülönböztetés által képtelenség' színébe burkoltatik. Mivel az elmésség mind a' fogalmak' és észképek', mind képzemények' hasonlatait felfedezheti 's előadhatja az egyes fordulatokban, szójátékokban és ellentételekben, kétféle: o k o s k ö d ő és k é p e s. Az

első tulajdon és való hasonlatokat vesz észre 's az általa okozott gyönyör csak a' nyelv' rövidségén épül, melly itt multhatatlanúl szükséges. A' másik leginkább a' képzelettől függ, és képmásítással, allegoriával 's átaljában összehasonlítással él, vagy a' testet lelkesítvén, a' mi könnyebb, vagy a' lelket testesítvén, p. o. sokkal könnyebb vala mondani : a' vihar dühösködik, mint : a' harag vihar. A' való, könnyű, ügyes, keresetlen, sokoldalú, találó, rövid és hathatós elmésségtől pontosan meg kell választani a' sületlen, mesterkelt, elhibázott, keresett 's erőtlen fattyút. Némelly kisebb költeményeket kivévén, a' műnek csak egyes részei 's tárgyai díszeskedhetnek e' tulajdonsággal. Ilyenekben az elmésségnek mértéket kell ugyan tartania; de a' csupán elmés művekben kicsapongó teljessége 's buja gazdagsága nem csak nem hiba, hanem átaljában szükséges.

Példa az elmésségre : *A' mai világ. Vitkovicstól.*

Senki ne mondja nekem, hogy lágy a' máj világunk,

És lágyasága miatt nagyra nem érdemesül.

Nézd, mi kemény eledelt adogál a' házi szegénynek,

'S másnak bús esetén megjegyestí szemét.

A' bölcsnek míg él, ad csontokat enni; ha meghal,

Tesz sírjára követ : nem de kemények ezek ?

### 33. §. A' tréfa.

Ha a' nevetségessel csupa játék gyanánt 's elmederítés végett élünk, tréfának neveztetik. Ez tehát szántsándékos tettetésben áll, melly mind a' tréfálónak, mind annak, kivel tréfál, kellemes érzést okoz. A' tréfáló követvén felingerlett vígkedvét, saját természeti 's esmert characterét elhagyja, hogy felvett hangja által a' másikat, ki ezt azonnal megesmeri 's elérti, kellemesen rászedje. E' végre szükséges, hogy a' tréfálók egymást régóta ismerjék 's barátságban éljenek, honnan a' tréfa az udvariság' szokott formáit el is mellőzi. A' tréfáló részint mással ingerkedhetik, részint önmagát veheti tárggyúl, hogy a' másokban kellemes érzelmet fakaszszon. Fődolog, hogy a' másik az ötlet

mulatni vagy gyönyörködtetni akarást tüstént észre vegye. Szabad a' tréfának az illendőség' végpontjait is érinteni, csak azokon túl ne lépjen, lehet pajkos és tele személyes érintésekkel, csak ne legyen igen utféli és mindennapi. Sőt a' tréfálónak titkon meg kell győződve lennie, hogy való tettetés által egymást meg nem csalhatják. Ezért a' ravasz embernek még legelmésb tréfája sem szülhet gyönyört, minthogy tréfája' okát természeti jószívűségében nem keresethni. Erejét veszti a' tréfa, ha elméssége mesterkelt, keresett vagy igen messze terjedő, és soha se feledjük, hogy néha teljesen időn 's helyen kívül van. — Különbözik tőle a' csél (scurrilitas), melly durvább 's helyén kívül vagy illetlenül üzött tréfa, 's azért aesthetikai erővel nem birhat. Azon ha durvasága inkább tettetett mint való, 's a' tréfáló csak azért bocsátkozik illyenre, hogy vele játékot üzzön, dévajság lesz, melly műveltebb elmét is mulathat.

**Példa : Szerlemdal a' csikóbőrös kulacsához. Csokonaitól.**

Drága kincsem, galambocskám,  
Csikóbőrös kulacsocskám!  
Érted halok, érted élek,  
Száz leányért nem cseréllek.

Megvidító arczácskádat  
Csókra termett kerekzádat  
Ha a' számhoz szoríthatom,  
Zsuzsiét nem csókolgatom.

Oh, hogy kótog a' kebeled,  
Mellyben szívemet viseled!  
Oh, milyen szép az a' akad  
'S aranylánczra méltó nyakad!

Karcsú derekadon a' váll  
Halháj nélkül is szépen áll:  
Nem úgy ám, mint a' Manczié,  
Vagy a' majd megmondám kié.

Szép a' hajad szép szála is,  
Ha kis csikó hordozta is,  
Nem frizér felrakta haj a',  
Mint sok vén fráj' rőt vuklija.

Édes a' te danolásod  
Jérczeforma kotyogásod:  
Kitykottyorod innepi ének  
Bús szívemnek, szegénykének.

Ha bánatim' közlöm véled,  
Egy szódra lelkem megéled;  
Ha jó kedvem csucsorodik,  
Általad megszaporodik.

Mikor hideg szelek vagynak,  
Elveszed mérgét a' fagynak;  
És mikor a' hév nyár lankaszt,  
Nékem te megfrissíted azt.

Oh, ha téged nem láthatlak,  
Be ohajtlak, be síratlak!  
'S ha képed kezembe akad,  
Szememből örömköny fakad.

Téged hordozlak utamban,  
Téged öllelek ágyamban,  
És valahányszor felkelek  
Szerelmedről énekelek.

Együtt be sokat feküdtünk,  
Bár soha meg nem esküdtünk!  
Az éjjel is, csak megintsem,  
Együtt hálunk, úgy-e kincsem.

Oh, ha szívünk' szerelmének,  
Kis zálogi születnének,  
'S ott ülnének hosszú sorral  
A' kuczkóban tele borral!

Bár csak a' feleségemmel  
Addig cserélhetnének fel,  
Míg fiakat, leányokat,  
Szülneél apró kulacsokat.

Zsanám meg' kulacscsá válna ,  
 Borral mindig színig állna.  
 Az ő bőre úgy is csikó ,  
 Belé férne négy öt akó.

De, jaj, engem idetova  
 Elvisz a' Szent Mihály' lova ,  
 Szerelmed megemészt végre ,  
 És te maradsz özvegységre.

Keserves sors ! adjatok bort !  
 Lakjuk el előre a' tort ;  
 A' ki menne más gyomrába ,  
 Jobb, megy a' magunk' torkába.

Akadtam még egy bankóra ,  
 Kit szántam szemborítóra :  
 De vakságtól ki már nem fél ,  
 Minek annak a' szemfedél ?

Kincsem, violám, rubintom !  
 Itt az utolsó forintom :  
 Érted adom ezt is tubám !  
 Csak szádhoz érhesse a' szám.

Oh csókollak, oh öllelek !  
 Míg motszanok, míg lehellek :  
 Tested tegyék holt testemhez.  
 És ezt az írást fejemhez :

„Utas, köszönj rám egy pint hort :  
 „Itt látsz nyugodni egy jámbort ,  
 „Kedves élete párjával  
 „Csikóbőrös kulacscsával !“

### 34. §. A' comicum.

Szoros értelemben comicum az, midőn valami tárgy elmés bánásmód által nevetségessé tétetik, 's így a' szépséggel ellenkezése titkon vagy nyilván kimutattatván, fontosb jelentést nyer. Ekkor tehát a' víg elme az ember fonák tettei felé emelkedvén, a' butaság' és képtelenség' álarczája alatt

nyügtelenül, de mindig az erkölcsiség' korlátai közt maradva, a' bohókkal ingerkedik, az épellekűek' önértetét pedig tréfálva felkelti 's játszva a' hijábabelőség felé emeli. A' szépséggel csak látszólag ellenkezik, mert a' névetséges character' és helyzet' szemlélhető előadása által az ideálhoz emel, mint a' világosan belátott tévedés az igazsághoz. Ha a' comicum nemcsak és finomabb, úgy hogy megítélésére felsőbb lelki erő vagy legalább nagyobb lelki műveltség szükséges, f e n c o m i c u m n a k; ha durvább, szembetünőbb 's a' kevesbé művelt embertől is észrevehető, a l c o m i c u m n a k mondatik. Amaz a' finomabb ízlés' szabályait 's a' csinos világ' szokásait is szem előtt tartja, 's az udvariság' és csinosság' körében marad, mind p. o. Horatius némelly epistoláiban. Ez a' csinos világ' szokásával sőt a' finomabb ízlés' szabályaival sem törődven, azon van, hogy az értetlenség' és bohóság' nevetséges oldalát nyersen, erősen 's élénken kitüntesse, és korlátot csupán az ember' teljes méltatlanságában talál. Az alcomicumot, mivel az elmésségnek szabad mezőt nyit bővebb ömledezésre, ki nem zárhatni a' művészségből; csak avakodják a' lelketlen aljasságtól, ügyetlen durvaságtól 's erkölcsi undorítótól. Végre ha a' nevetséges tárgy olly képtelenül festetik, hogy illy jeletet a' világban nem is gondolhatni 's benn a' képtelenség, úgy szólván, ideálisáltatik, akkor torzképnek (caricatura) szokott neveztetni.

Példa: *Sulyosdi Simon. Kisfaludi Károlytól.*

Sok ember ragyog ércben 's íráshoz, és ha félre tesszük azon helyheztetést, hová őket a' vak történet emelte, nem marad más egy köz halandónál, ki hab gyanánt vettetik a' földi zavartól. Vitézünk legalább nagy helyet foglalt a' világban, mert háromszor vastagabb volt másnál, 's ha bár semmit sem tett is, nem is ártott; és biographiája ezer ollyannak képét festi, ki, bár több lármával, szinte annyit cselekszik. — Simon' születése napja végsője lett szülőjének. Atyja örült és sírt felette, 's komáival mindenféle nagyságot jövendőt a' kisdédrol; de a' sors minden adományait csak egy szerencsés

phlegmába gyűjté, mely élte' reggelén már nehéz felhőkint lebegett. Atyja ezt hideg vérnek nézvén, híres vitézt vára belőle; de a' falusi mester, egyszer'smind titoknak a' háznál, őt tudósnak szentelé, mondván: „a' hideg vér nem árt a' vitéznek; de úgy látszik, hogy néha kis tüzecske is szükséges. Mivel pedig az urfi nehezen mozdúl, tegyünk belőle tudóst; ennek úgy is sokat kell ülni, eszmélni, 's ha valami recensens lerakja, hidegen venni a' dolgot, szintúgy minden földi hiúságot. Azután a' dicsőség nem kisebb; lám azt a' pogány Homerost majd többet említik ama' faldöntő Józsuénél:“ „Bölcsen beszél mester uram!“ felel az öreg 's mentül hamarébb kocsi-ra ültetvén a' vonakodó urfit, melléje a' mestert, ki feladván hivatalát csak titulását tartá fen, a' városba küldé: hogy ott keresztül fusson valamennyi iskolákat. — Simon sok szépet tanult és sok szépet el is felejtett. Sem magával sem mással nem gondolt. Mely ruha kezébe akadt, azt ölté fel, leginkább járt télen nyáron köpönyegben, olly halkán: hogy esztendeig egy pár csizmával beérte. Míg a' többi fjak álmadoztak, ő valóságosan aludt. Ha pénze volt, kiadta; ha nem volt, azt sem bánta. Mulatságot nem keresett, de legkisebb tréfán három nap is elnevetett. Sem nem kedvelt sem nem gyűlölt senkit is; egy szóval, olly természettel birt, melyet sem boldognak sem boldogtalannak nevezni nem lehet. A' mester eleget nógatta tudományokra, melyekhez maga sem sokat értett; kivált a' költés' mester-ségét ohajtá megkedveltetni vele, azért is fűrés hangú szavával elig rhythmusokat declamált; de Simon közbe olly nagyokat ásítot, hogy a' mesternek szava elállott; boszorkodva írta ezt haza: „az urfi tudós nem lesz ugyan, de annál inkább hizik.“

### 35. §. A' szeszély.

A' szeszély (humor) olly állapotja a' léleknek, melyben az ideálhoz mérvén a' világot 's ennek amazzal ellenke-zésétől majd nagyobb vagy kisebb mértékben sértetvén, majd gúnyoló nevetésre ingereltetvén, bíráló érzelmét a' comicumból és érzékenyítőből elegyített szinnel festi. Tárgyra nézve a' szeszélyes író felsőbb szempontból tekinti a' világot és életet, helyben hagyja azt, mit mások kárhoztatnak; ellenben kárhoztatja, mit a' közvélemény dicsér 's jónak tart. Ezt azonban nem azért teszi, hogy másoknak, kiknek az övétől elütő

ítéletével nem törődik, ellent mondjon, véleménye nem makacsságból vagy valami különöst mondani vágyásból származik, hanem azon, egészen saját lelki állapotjából, melly a' dolgok' szokott nézetétől mennél inkább távozik, annál műveltebb lelket mutat. Ő az emberi természetet jó és rossz tulajdonok' vegyületének nézi 's benne általában több gyengeséget lát, mint gonosztságot, több bohóságot, mint vétket. Innen az embereket sem nevetségeseknek sem utálatosoknak nem tartja, hanem sajnálkozásra méltóknak, 's innen azon saját, gyengéd érzékenysége, mellynél fogva érzelme majd gyenge busongásra hajlik, majd fenséges indulatosra emelkedik. A' szeszély természetes nyíltszívűséggel 's a' szokás' szabályait mellőzve nyilatkozik, ámbár a' komolynak és innepélyesnek gyakran nevetséges, 's ennek viszont komoly, fontos és innepélyes színt ad. Ezért a' szeszélyes író tulajdonképen nem is nevetjük, mert ő nem akar nevetést fakasztani és előadása általában komoly; hanem saját, lelkes előadásában gyönyörködünk. A' tárgy' nagyított festése nem mivolti tulajdona ugyan; mindazáltal élesb festését 's a' magában szükségesnél erősb színezését eltűri, csak ezen színadás a' szépség' korlátai közt maradjon, és durvasággá, keresett elmésséggé 's játékká ne fajuljon.

Példa: Töredék az *Előbeszéd*ből. N. Élet és Literat. I. Kötet  
286 s. k. lap.

Eddig írást 's szinte a' halálhoz készülgető bűnösnek érzelmeivel szállott belém az a' gondolat; 's te bátorkodnál illy nyilván veszedelmekre fejedtet kitenni? 'S nem sokkal használatosabb lenne-e, ha írásodat a' lángoknak szentelnéd? De jól mondá Lessing: az első gondolat, bár akárkinek gondolatja legyen is az, csak első gondolat. Éreztem ezen igazságot magam is, 's akar azon atyai szeretetből, mellyet Ovid oltat csak nem minden könyvfárgó az unalomig feltalált, akar azért, mert (mi tagadás?) olly rendes érzéseket gerjeszt, mikor neveinket nyomtatásban szemlélhetjük, akar, ha úgy tetszik, a' közjó és haza írást kibeszélhetetlen buzgóság náll, könyvem a' tűzpróba helyett prés alá kerül. Mert gondoljátok el, kegyes és



tudós olvasóm, minő szerencsétlenség történik vala, ha becses tudományomat előttetek mind egy cseppig ki nem önthetem, 's azon sohajással kellett volna meghalnom, mellyel ama' Bolognai Professornak: hajh, mi sok jó vész együtt velem! — De valljátok is meg lelketekre, hogy velejére nézve majd semmit sem különbözik, akarmínő szín alatt fogadtassék valami szerzemény. Ha magam' szavaival mondanám, nem fognátok hinni; de La pruyere állította, hogy nincs egy ember is, ki magát a" melette állónál bölcsőbbnek ne vélné, 's a' szerénység csak az a' jó tulajdon, melly szerint dicséreteket osztogatunk ugyan másnak, de úgy: mint koldusnak az alamizsnát, azon titkos belső meggyőződéssel, hogy a' magasztaltatott személy még is kisebb mint a' magasztaló. Ha ez így van 's talán így is van (nem ritkán, 's ha a' cselekedet' becsét egyedül annak rugója határozza meg; úgy hír és gyalázat az embereknél mind egy kútfőből forr, 's az író vagy akarki is, ki egy vagy más alakban a' közönség előtt jelenik meg, bizonyos lehet benne, hogy mind tapsolói mind kisüvöltői kevés különbséggel ugyan azon érzésekkel vagynak iránta, azaz: hogy ötet szívükben kevésre becsülik. Nem akarjátok hinni? Nem hihetjük, felelitek, mert a' tapasztalás egyebet tanít. Mert vagynak nagy írók, kik színetlén örömmel fogadtattak: 's vagynak emberek, kik másokat magokon felül nagy messzeségben állani hisznek és vallanak. — Engedelmet Uraim! ti közönségesen szólotok. De én, ha írókról van szó, csak tudós publicumról beszélek, 's bár mint fogtok is haragudni, de a' tudósoknál, midőn egy másiknak vagy harmadiknak érdeme forog fén, a' valóság és hit többnyire két különböző dolog.

### 36. §. A' gúny.

A' gúny mint aetheticai tulajdonság, a' valóságos világot értelmi, főkép pedig erkölcsi tekintetben ellenébe teszi az ideálisnak, 's ellenkezésöket kinevetve vagy megfenyítve lefestvén, vegyes, kellemes és kellemetlen érzelmet szül, melly végre tiszta gyönyörre változik. Az erkölcsi tökély főczélja az ember' törekvéseinek 's azzal a' szabad világ' számtalan tévedései legnagyobb ellenkezetben állnak. De ezen ellenkezet csak úgy lehet aetheticai előadás' tárgya, ha az ideállal összehasonlítva adatik elő, mert a' valóságos élet' hibái és töké-

letlenségei, magokban véve, nem bírnak aesthetikai erővel. Honnan a' felgerjesztett vegyes érzelemben is annál inkább kitűnik a' gyönyör, mennél felebb múlja az ideál a' valóságot 's a' gúnynak csak annyiban lehet aesthetikai foganatja, mennyiben az ideál és valóság közti ellenkezet alkalmas tárgy aesthetikai előadásra. Kitészik ezekből részint, hogy a' személyesértés nem lehet aesthetikai gúny, részint, hogy a' gúny tárgyra nézve mivoltikép különbözik a' nevetségéstől, tréfától és szeszélytől. A' való gúny tehát óvakodik a' személyesértéstől, akar való akar csak költött tetteket érintsen; egyedül az ideál' sertését akarja megbosszulni az elvetemedett emberen, 's azért úgy lép fel, mint az emberiség', mint az igazság', szépség', és jószág' képviselője. Innen a' kicsúfoló gúnynak sem szabad azt, mi ideál gyanánt a' valóságon felül áll, alacsony világításba hozni, ámbár fülánk nélkül nem lehet, mert a' tetetetlen gúny aesthetikai tökély' hiával van, 's ezéjét eltéveszti.

Példa: *Az érzelés Philotás. Daykától.* :

Philotas, szent tűznek hevülve,  
Eckartshausen' keservit olvasá,  
'S résztvevő bánatjában elmerülve,  
Magát felejtve, más inségit jajgatá.

Hogy egy pajkos darázs kezére szálla,  
A' könyv kezében, álmélkodva álla,  
'S könyvével áztatá érzékeny rendeit:  
„Te áldott férfiú! kit emberek' javára,  
Megszánva népünk' jajjait,  
Küldött az ég világunk' piaczára,  
Hogy lágyítsd a' halandók' szívzeit . . . .“

De itt a' vendég pauzát tétet véle.  
Érzékenyebb volt fülánkjának éle  
Mint az érzékeny író' rendei.  
Szemébe tűnik pajkos ellensége;  
„Én 's te, nem egy atyának fiai?  
Nem egy kéznek vagyunk-e mívei?  
Egy percz — 's a' szenvedésnek vége. —“

Így szól 's a' gyilkosnak kegyelmet nyújt,  
'S gyengédeden lerázza.

Ez is, hogy jóltévőjét ne gyalázza,

Felreppen, 's orra alá hegyesb fülánkot sújt.

### 37. §. A' képes kifejezés' fogalma.

A' képes kifejezés a' tárgynak szokott, egyszerű kifejezésétől elmésen eltér oly fordulatok és képek által, melyek az aesthetikai érdeket nevelik 's a' tárgyat élénkebben 's erősebben adják elő. E' kifejezést a' képzelet szüli, mely lelki erő a' tárgyat vagy egyes, hathatósabban érzékítő tulajdonságok és jegyek által tünteti ki, vagy más hozzá hasonlóval — képével — cseréli fel, 's így a' szemléletet, érző és vágyó tehetséget érdekli. Innen az előadás' mindenik nemében helye van, mert a' képzelet, habár kisebb mértékben, szinte úgy befoly a' prosai, mint nagyobb mértékben az ékes-szólási főképek pedig a' költői mű alkotására. Nem iskola találta segédeszköz ez az előadásban, hanem magának az emberi természetnek, a' képzeletnek és érzeménynak nyelve, mellyen a' műveletlen, inkább érzeménytől és szenvedélytől, mint sem értelemtől és csendes megfontolástól vezérelt ember fejezi ki képzeleit 's gátot ritkán esmerő érzelmeit. Idővel a' naponkint gyakorlott értelem és ész a' fogalmak' és ideák' mezejét meghatározván, ezek' előadására tulajdon kifejezéseket alkotott 's állapított meg; mindazáltal a' művészkedő író, ha képzelei' finomabb árnyékozatait megjegyezni, azokat szemlélhetőleg előterjesztani 's a' tulajdon kifejezés' többszöri előfordulta miatt hanyatlani kezdő előadását felemelni akarja, még nyelve' legvirágzóbb korában sem lehet el képes kifejezés nélkül, és mit nyelve műveletlen korában a' szükség parancsolt, most szabadon teszi előadása' segédeszközüvé, mennyire részint tárgya megengedi, részint lelki sajátága az azzal élésre vezérli. Következik ezekből, hogy a' képes kifejezés a' tárgyat elválogatott 's erősen megérezkített körülállásban, a' fogalmak'

és ideák' szükséges logikai és grammaticai összeköttetését pedig képzelet' játéka gyanánt adja elő; de egyszersmind az is, hogy a' művelt gazdag nyelvben, melly egyenlően művelt mind tulajdon mind kölcsönözött kifejezéssel bír, minden képes kifejezést tulajdonra változtathatni, jóllehet mindig a' benne foglalt kép' 's az általa okozott érzékités' kárával. Mert a' gondolat a' képes kifejezésben az marad, mi a' tulajdonban volt, csak az előadás' eszköze változik, és ezzel együtt, kivált a' gazdagabbakban, a' képzet' egész köre. Végre, hogy célját — a' tárgy' erősebb érzékitését 's az érző tehetség' hathatós b' érdeklését elérhesse; szükségtelenül soha se terhelje az előadást, ne gátolja az értelmet hanem inkább segítse, főkép pedig a' beszéd' folyamatjához illő legyen.

### 38. §. A' képes kifejezés' felosztása.

Mivel a' képes kifejezés a' fogalmat vagy egyes érzékitőbb tulajdonságok és jegyek által tünteti ki, vagy más, hozzá hasonlóval — képével — cseréli fel; csak két fő neme lehet:

1) vagy a' tulajdon subjectum változatlanul marad 's csak praedicatuma adatik képben. Ezt nevezzük *figurának*;

2) vagy pedig maga a' subjectum adatik képben 's ezzel többnyire az egész mondás is képpé változik. Ezt nevezzük *tropusnak*.

E' mondás p. o. a' virágzó ifjúság figura, mert csak a' praedicatum: virágzó van képben adva; ellenben ez: az élet, tavasza csak egyszer virít tropus, mert maga a' subjectum: ifjúság változtatott képre e' szavakban: az élet' tavasza, 's ez által az egész mondás képes lön.

### 39. §. A' figurák' első osztálya.

A' figura képben adván a' mondás' praedicatumát, vagy változatlanul hagyja a' mellékképzetek' szokott rendét, vagy

együttal ezt is elváltoztatja. Ennél fogva a' figurák két osztályra szakadnak.

Az első osztályhoz tartoznak: 1) a' festő melléknév (epitheton), mely a' praedicatumot erősebben megérzékíti 's azért a' beszéd' folyamatja kívánta mellék névtől különbözik. A' festő mellék név gyakran összetett szó; főkép pedig részesülő szokott lenni, ne legyen felesleges, elnyőtt, a' főképzettel ellenkező 's szertelenül összehalmozott;

Mint fene, kölykes oroszánok' barlangja dühödten  
Zúg a' hős tábor, 's kelnek csillogva, zörögve  
A' rohanó csapatok, száz lángszem méri halálra  
Alpár' embereit, szörnyet hálnának azonnal;  
De nincs bántások 's hogy ezen félelmek elálljon,  
Árpád' hadkötöző fejedelmi tekintete őrt áll.

*Vörösmarti.*

2) a' kidolgozás (exergesis), mely a' gondolatot egyes részei által adván elő, azt több oldalról világosítja fel, vagy, mivel a' képzet az érzelmet és vágyást erősen érdekli, jegyeit összehalmozza;

Szerezet, szeretet! Te az istenségnek gyönyörűsége, te az életnek szent kötele, te a' halandóknak boldogsága, szállj alá az egek-ből a' földre.

*Horvát Ján.*

3) az egyezés (harmonia), mely a' dolog' természetes folyamatját a' beszéd' hangja és szómértéke által törekszik előterjeszteni.

És elment 's kanyarodván almapejére,  
Gyors lova a' sivogó szeleket megelőzte futással.

*Horvát End.*

#### 40. §. A' figurák' második osztálya.

A' figurák' második osztályához tartoznak a) a' képzet' terjedelmét előadók, úgy mint:

1) A' példa (exemplum), mely a' képzetet egyes eset 's így az egyetemeti felekezete által világosítván meg, azt érezhetőbbé teszi;

A' szív' minden indulatja  
Telhetetlen és sovár,  
Semmi meg nem nyugtathatja,  
Hogy mondaná: elég már.  
Sándor kicsinynek tartotta,  
A' mi a' nap alatt van;  
Diogenes nagyollotta  
Lakhelyét a' hordóban.

*Kisfaludi Sánd.*

2) a' leírás (descriptio), mely a' tárgyat egyes jegyei, tulajdonai és változásai által festvén, azt mintegy szem elé állítja. Innen szemléltetőséggel, élénkséggel, egységgel 's illendőséggel díszeskedjék 's kerüljön minden feleslegest. Hasonlít hozzá a' bővítés (amplificatio), mely a' tárgyat jegyei kifejtése 's összetételése által teszi érezhetőbbé, és ha a' képzetet jegyeinek előszámlálása által szinte részekre osztja, felosztásnak (distributio) neveztetik.

Tekints csak egy magával tehetetlen őszre, erre a' te kívánságod' tárgyára, erre a' csintalan fiatalok' csúfjára, erre a' tüzes ifjúságnak szomorú maradékára, erre az élő árnyéokra, előre megholt előre! Nézd az ő beesett szemeit, mellyekből az életnek tüze egészen kialudt; nézd az ő kiszáradt és szinte földig meggörbült testét, mellynek kebelébe visszatérni önkint iparkodik; nézd az ő feledékeny emlékezetét, elméjének tompaságát, teste izmosságának és lelki tehetégeinek megvesztegetését; nézd ezt a' második gyermeket.

*Róka Imre.*

b) mellyek két képzet' összehasonlításán épülnek. Illyenek:

1) a' hasonlítás (comparatio), mikor a' képzet' ellenébe más hasonló tárgy tételik 's ezzel röviden, rendszerint csak egy mivolti pontban összehasonlittatik, úgy hogy a' kép mellékdolog gyanánt 's a' fő tárgytól függve jöjjön elő:

Az életnek örömeit,  
Mikor sorsunk engedi,  
Mint egy fának gyümöloseit,  
Ki hogy éri, úgy szedi.

*Gr. Teleki Fer.*

2) a' hasonkép (simile), mely a' képzetet más hasonlő, de nem egyenlő tárggyal egyes tulajdonira 's viszonyaira nézve összeilleszti, hogy egyezések vagy különbözések kitűnjék. Ebben a' kép önállólag 's a' főtárgytól függetlenül adatik elő. Foganatos úgy lesz, ha a' főtárgyat szemléltetőbbé, 's behatóbbá teszi, ha értelmes, új és helyén áll, végre ha szertelenül össze nem halmoztatik;

Mint a' jó fiúnak, ha szüléjét látja szívódni  
Önnön sorsa felett, érzékeny szíve megindúl,  
'S hozzájuk símulva legott megkérleli őket;  
Úgy fájlalta hevét órének Bela, hogy Otmárt,  
Mint vala illendő, nem kímélette szavában.

*Czuczor.*

3) a' hasonlatlanság (dissimilitudo). Ez olly képzetet tesz egymás mellé, mellyek némelly jegyekben meg egyeznek, némellyekben különböznek, 's így kijelölván hasonlatlanságukat, azokat érezhetőbbeké teszi. Teljesen különböző tárgyakat e' végből nem tehetni egymás mellé, sőt inkább illy tárgyaknak némi tekintetben egyneműeknek kell lenniük;

Cicero' másája halad tárgya felé, mint a' kinek dolga van 's nem kíván tetszeni; halad a' Sallusté is, de mind kinek nincs dolga és csak csudáltatni vágy.

*Kazinczi.*

4) az ellentétel (antithesis)', mely két ellenkező képzetet egyesít ugyanazon szempontban, a' subjectummal vagy egy, azzal ellenkezni látszó, praedicatumot vagy olly kettőt foglalván össze, mellyek egymással látszólag ellenkeznek, de különböző tekintetben 's értelemben a' subjectummal összefér-

nek. E' figura főképp az elmésségtől függ, 's az által nyer ingert, hogy az ellenkező képzetek közt egyezést talál. Erő, igazság, mély értelem 's szép kép kívántatik hozzá, különben haszontalan játékká fajúl;

Kerüld 's hajházzd a' régít és az újat,  
Szokott ösvényen járv szokatlanúl,  
Tarkíts, de mindég egy fűszint keresvén,  
Légy, a' mi vagy 's egészen, 's légy egyéb is,  
Tiszteld a' gégés mestert és kaczagd.  
Mond a' Sybilla, 's örvendhetsz, ha érted.

*Kazinczi.*

5) a' gúny (ironia), midőn az emberi bohóság' és hiba' érzéktése végett épen ellenkezőt értünk, mint mondunk, rendszerint hogy a' tárgyat nevetségessé tegyük. Hangja legyen komoly, de a' komolyság csak tettetett, melly tettetés a' nyelvben bizonyos fordulatok 's kifejezések, a' dologban okok' összehalmozása által segítettik. Titkos a' gúny, ha valamelly kétes értelemre van építve, p. o. ha a' kövér de ostoba embert fontos embernek mondjuk; világos, ha bizonyos szavakkal megesmertetik. Ide tartozik a' mások' szavainak gúnyoló ismétlése (mimesis) és az élők' vagy holtak' kigúnyolása is (diasyrmus és sarcasmus).

Ha poeta volnék, azaz: ha csak egy sonettecskét faraghattam volna is valamellyik folyóírásha, azonnal koszorús lantot festetnék, vagy valamellyik musát a' felhőből felémbe hajolva. De nyelvem a' mászó prosához szokott. Nagy apám, Aesopus, csak a' bajusza alá mesézvén nem érdemelhete kiáltó babért.

*Fáy And.*

#### 41. §. Folytatás.

c) A' közbeszéd' fordulatit utánzóik:

1) a' kérdés (interrogatio), mellyet nem tudakozódás végett hanem azért teszünk, hogy állításunk' nyilvánosságát kijelentjük, vagy olvasónk' véleményét és állításá' vagy tette' okát megtudjuk, vagy ötet ellenvetésre sürgezzük;



Élsz köztünk dücsben, 's kik utánunk lesznek, azoknál.  
Vagy meghalhat-e az, kit kedvelt nemzete fentart,  
Érdemeit kőgúlya helyett szívére metélvén?

*Horvát End.*

2) a' szólítás (apostrophe), mely a' beszédet valamely határozott, élő vagy nem élő, jelen vagy távol lévő tárgyhoz igazítván, a' képzeletet és érzőchetséget hathatósan érdekli;

Szűnj már meg egyszer buzgani ellenem  
Trágár irigység! Ám nem esengek én  
Olly jók után, melyek negédes  
Vágyaidat feszegetni szokták.

*Versesghi.*

3) a' visszavevés (correctio), ha mondásunkat visszaveszük, helyette mást, többnyire nagyobbbat mendővén, 's így a' beszédet élénkebbé, a' gondolatot behatóbbá teszszük;

Nem mondhatni, hogy az anyaszentegyház hirdetésének példájával fontosságot nem szerzett. Mert volt idő, mikor lelketlen kincseit az isten' eleven kincseinek mentségére örömet oda adta; sőt vérét sem kímélte, mely ama' bajnokok' vérével, kik a' királyért és hazáért a' halállal vívni mentek, sokszor együtt áztatta a' harc' mezejét. De mit szölok? Szójarássá lett köztünk: hogy a' ki hazáját nem szereti, istenét sem szereti; rossz keresztény, a' ki rossz hazafi.

*Májér Józ.*

4) az elmellőzés (praeteritio), ha valamit, a' mi talán épen főgondolat, csak mellesleg említünk 's tetetjük magunkat, mintha arról szólni sem akarnánk, vagy az előbbi 's ki nem merített képzetről váratlan fordulat által másra akarnánk átmenni;

Hogy ne említsem a' testnek és léleknek kívánságát, melyek szüntelen bennünk táboroznak, a' test a' lélek ellen és ez viszont a' test ellen szakadatlan háborút viselvén; hogy ne említsem azt a' türehtetlen vakoskodást, mely elménket vastag hályog gyanánt befogja, és a' legfontosabb igazságokat előtte elrejtí, — ki számálhatná el ezen

belső bajaink kívül azon temérdek viszontagságokat, melyek a' földtől, víztől, tűztől, levegőtől 's egyéb külső okokból reánk özön gyanánt áradnak?

*Róka.*

5) a' kétkedés (dubitatio), midőn saját állításunk ellen kétséget támasztunk, 's erre azonnal felelünk;

Azt mondhatná valaki: mit tartoznak ezek a' játékszínre? Hiszen őseink nem esmerték azt, őseink, kiknek példája után buzdíttatunk. Tek. Rende! Őseink nem esmerték azt, mert nem esmerhették. De maradt volna a' nemzet a' maga virágzása' szép pályáján, bizonyosan megesmerne volna, mivel a' nemzeti virágzás a' tudomány' és mesterség' szeretetét maga után vezeti.

*Kölcsesi.*

6) a' megengedés (concessio), mikor valamely el-  
lenvetést egészen vagy résznyire helyben hagyunk, de, hogy állításunkkal nem ellenkezik, megmutatjuk 's váratlan fordulat által más tárgyra megyünk;

Nem tagadhatni, hogy az indulatok is lehetnek álmélkodásra méltó dolgoknak szülőanyja; de olyan tetteket, melyek forrásra nézve tiszták, természetre nézve becsületesek, célra nézve mennyeiek, következésre nézve jótévők, nehézségre nézve váratlanok, olyanokat, melyek egyszersmind szeretetre is méltók lennének, nem munkálódnak.

*Májor József.*

7) az erősítés, ha érzelmünk' hevétől elfogatván, azt vagy belőle származott eltökélésünket legnagyobb bizonyossággal fejezzük ki;

Embererő féreg mozdúl meg rongja porodban,  
Szállj ide kányasereg, hős Undnak gyermeke nem fél;  
Bátran esküszí e' fogadást, 's ezen eskü' hatalmát  
Órúzzék az atyák' suhogó árnyékai, fedje  
Karja Hadistennek, 's örök inség nyomja szegését.

*Vörösmarti.*

8) a' felkiáltás (exclamatio), mely főkép indulatszó által kifejezve, a' végből vettetik a' többi beszéd közé, hogy az indulatot hathatósabbá tegye;

Mi a' férfi maga? — Félben hagyott remek,  
 Majd istenné teszik-a' dicsó érdemek,  
 Majd sár fertézteti,  
 'S oh a' vad indulat' háborgó tengere,  
 A' szüntelen vivó vágyások' ezere  
 Mikép hányja, veti!

*Kis János.*

d) a' kifejezés' erejét nevelők:

1) a' nagyítás (hyperbole), ha heves érzelmünkben tárgyunkat nagyobbnak festjük, mint a' millyen valóban. Hogy nevetséges ne legyen, ovakodjék a' feleslegestől 's csak fontos esetben forduljon elő. Ide tartozik a' kevesítés (litotes) is, melly tárgyat kelleténél kisebbnek rajzolja;

Nem villám vagy szélrohanás viadalba menése.  
 Olly az, mint, ha leszállana, lenne az égnek uráé,  
 'S emberi fegyverrel ha csatázna gonosz fiak ellen.

*Vörösmarti.*

2) az ismétlés (repetitio), melly ugyanazon mondanban egy vagy több szót azonnal ismételt vagy több egymás után következő mondanst ugyanazon szóval kezd vagy végez. A' figyelmet hathatósan vezérelvén az ismételt képzetre, életet és erőt ad a' nyelvnek; azért is mindig a' fontos képzetet 's csak heves érzelemben kell ismételti, különben nevetséges és illetlen;

Az irigység hizelkedésnek gyalázható ez érzékeny tanúk' zengedezéseit; hizelkedésnek mondom, melly eltávoztathatlan kísérője a' világ' nagyjainak 's a' tömjénfüsttel elborítja az igazság' világát, hogy magok se látnák meg a' kútfők' tisztátalanságát, mellyekből tetteik erednek; hizelkedésnek, melly sokszor az emberek' jótévdínek tetszeti a' nerókat, kiknek hamvedrén még rajta az elnyomottak' vére; hizelkedésnek, melly nem egyszer ragadta ki az igazság' kezéből a' vésüt 's hazug dicséreteket metszett a' márványba, mellyet a' hiúság oszlopúl emelt az emberiség' meggyalázójának.

*Horvát Ján.*

3) a' kihagyás (ellipsis), ha érzelem' heve miatt a' beszédből egy vagy több szót elhagyunk. Félbeszakasztás-

nak mondatik, ha a 'szenvedély' ereje miatt nem szólhatunk; elhallgatásnak, ha az elkezdett szófolyamatot, értelmét teljessé nem téve, hirtelen elvágjuk 's más gondolatra térünk;

Lenni vagy

Nem lenni? hát ez a' kérdés? Mi szebb

Lelkünk előtt, eltűnni a' dühös!

Csillagzatok' nyílnak 's fulánkjaikat,

Vagy kart emelni vészink' tengerére.

És szembe szállva, abba ölni a' bajt?

Meghalni; — és alunni; — nincs egyéb?

'S azt hinni, hogy velünk elnyugszik a'

Szív' jajja 's a' már vérünk'ből folyó

Ezernyi seb, melly ránk örökbe száll.

Meghalni; — és alunni; — úgy! alunni!

'S tán álmadozni; — itt a' bökkendő!

Mert millyen álmot virraszt a' halál,

Midőn lehúllt e' romlékony zavar,

Ez csillapíthat. — Ez tisztelteti

A' hosszú élet' szenvedéseit.

De a' halál utáni kép ijeszt

'S ama' titokban rémlő honra, mellynek

Forrása mellől egy utas se jött

Még vissza — a' feltétel zsibbadoz.

*Schakespeare után Döbröntei.*

4) a' kötőszó' halmozása (polysindeton). Ez egymásra torolván a' kötőszókat, szinte kényszeríti a' képzeletet, hogy mindenik fogalomnál megállapodjék;

Ó az, ki partidon halad,

És száz hajót és száz hadat

Hoz, oh hon! ellened.

A' gőgös Henrik az, ki rád

Hoz háborút és hoz halált,

'S bízik, hogy eltemet.

*Vörösmarsi.*

5) a' kötőszó elhagyása (asyndeton), ha az érzelem' ereje miatt csak a' főképzeteket adjuk elő, elhallgatván a' kötőszavakat;

Adj jelt, kedves, boldogtalan!  
 Félek, fázom, borzadok,  
 Vérbe, fagyba kezem, lábam,  
 Elbágyadok, lankadok.

*Kisfaludi Sánd.*

6) a' czélzás (allusio), midőn a' tárgyat valamely előbbi, hallgatónk előtt esmeretes esetre, vagy valamely író' mondására annyi szóval, mennyi az értelmességre épen elégnek látszik, hivatkozva adjuk elő 's így neki nagyobb élénkséget szerzünk;

A' magyar trónak országunkban épen semmi rangja vagy határozott állapotja nincsen. Ő róla, bár mennyire becsültessék is, a' legcsekélyebb hivatalú ember is ezt mondja Nagysándori elégedettséggel: ha én nem volnék magam, szeretnék ő lenni. *Fáy.*

e) A' szavak' elrakásán épültek. Ilyenek

1) a' szórendváltoztatás (inversio), melly a' szavak' szokott rendét elváltoztatja, hogy a' figyelmet egy, különösen fontos képzetre vezesse. Nyelvünk e' pontban nagy szabadsággal bír, csak arra ügyeljünk, hogy e' figura homályt ne okozzon, játékká ne fajuljon 's gyakran ne jöjjön elő;

Volt, Buda! volt egykor, mint neked mostan, erőtől  
 Áradozó keblem, 's ha gonoszt volt fogni szorosra  
 Szükség, rettenetesb haragom hajdanta, tiednél.

*Csuczor.*

2) a' léptetés (gradatio), melly szinte fokonkint megy fel vagy le egyik képzetről a' másikra, fontosság szerint rendelve azokat, és annál szebb, annál hathatósb, mennél kevesbet észrevehető a' czél, melyre törekszik;

Szép a' felduzzadt Áres' táborában  
 Dicső nagy tettek által fényleni,  
 Az érczphalanxot békészíteni,  
 'S ha kell, lerogyni a' vérengző csatában.  
 Szebb, oh szebb, a' nép' véneinek sorában  
 Hatalmas szózáttal menydörgeni.  
 A' hont, az elnyomottat védeni,  
 'S elfojtani a' bünt serkedő korában.

*Kazinczi.*

3) az eltávoztatás (hypallage), midőn a' melléknév főnévvé lesz 's a' tulajdon főnév tulajdonító ragasztékkal toldva mellette áll. Magában nem nagy értékű figura; azonban újsága miatt kellemes, és a' költés' nyelvének különfeleséget, szabadságot és életet ad.

Téged látlak az egeknek  
Magas tiszta kékjében.  
Téged látlak a' vizeknek  
Folydogáló tükrében.  
Nappal a' nap' aranyjának  
Ragyogó lángfényében,  
Éjjel a' hold' világának  
Reszkető ezüstjében.

*Kisfaludi Sánd.*

#### 42 §. A' tropusok' felosztása.

A' figurától abban különbözik a' tropus, hogy általa maga a' mondás' subjectuma jó képen elő, 's ennél fogva rendszerint az egész mondás képen adatik. Tehát a' tropusok is két részre oszlnak, mert a) vagy csak a' subjectum adatik képen, tulajdon kifejezése más, kölcsönözöttel váltattván fel; vagy b) egyszersmind az egész mondás képre változtatik. — Aesthetikai foganatjára megkivántatik, hogy a' subjectum' tulajdon értelmet a' helyette vett képen azonnal megismertethessék. Ha ilyen a' tropus, akkor ereje is többnyire nagyobb, mint a' figuráé, mert a' tulajdon képzet' átváltoztatása által a' tárgyat érezhetőbbé teszi, mint a' figura.

#### 43 §. A' tropusok' első sora.

A' tropusok első sorába tartozik: 1) a' névmásítás (metonymia). Ez a' képzetek' összeköttetésén vagy rokonságán épül. Felcseréli tehát egymással a' természetes és a' képzővetkezés által könnyen eltalálható összeköttetésben álló vi-

szonyképzeteket, u. m. okozattal az okot, anyaggal a' tárgyat, következővel az előesetet, történettel az időt, foglalatlalt a' foglalt, tulajdonsággal a' subjectumot, birtokkal a' birtokost, eszközzel a' művet, és viszont; p. o. Markokban villogtának éles aczélok, vagy: A' bereknek gyors kaszási már utólsót vágának, az árnyékok óriási hosszúságra nyulának;

2) A' tárgymásítás (synecdoche), melly a' képzetek' nagyobb vagy kisebb körén épülvén, felsőbb képzetet tesz az alsóbb helyett, mint: egészt a' rész, nemet a' felekezet, többes számot az egyes, kerékszámot a' határozatlan, mivel tot a' tulajdonság helyett, vagy viszont; p. o. Él magyar, áll Buda még;

3) a' képmásítás (metaphora), melly saját kifejezés közben a' képzetet más hasonlónak nevével jegyzi meg, felcserélvén egymással két lelkes, vagy két lelketlen, vagy egy lelkes és lelketlen tárgy' praedicatumaikat. Néha csak egy szóból — fő- vagy melléknévből, vagy igéből áll, 's némelyik oly járatos a' nyelvben, hogy nem is tartatik képmásításnak; gyakran pedig több képzeten keresztül uralkodik, 's az ilyen legszebb, kivált ha az érző tehetséget is érdekli. Foganatos úgy lesz, ha illő, új és tiszta, ha könnyen észrevehető hasonlaton épül 's képeit nem következteti hirtelen egymásra; p. o. Oly kőrmőkre bizánk a' haza zálogit, mellyekre honunk' vére csorgott;

4) a' körülírás (periphrasis), melly a' tárgyat, elhallgatván tulajdon nevét, mineműségei, viszonyai és okozatai által festi. Főkép él vele a' költés' nyelve, hogy valamely illetlen és kemény, vagy homályos és érthetetlen szót kerüljön, vagy a' gyenge és mindennapi helyett élénkebbet és szebbitőt tegyen. Mindig bizonyos czéllal bírjon, legyen továbbá illő, világos, értelmes, csak szép és nem rendeskedő vonásokat adjon, kivévén a' nevetségest, hol különös foganata van, egyezzen az egészszel mind képben mint értelemben;

Majd ha az időnek ónsúlyai nyomnak,  
 'S vándorbotját kezem fáradtan emeli,  
 Leszen-e, ki terhét feloldván vállomnak,  
 Lelkemet a' tulsó partra átöleli.

*Szemere.*

5) a' személyesítés (personificatio). Ez a' lelketlent elevenséggel, érzékiséggel 's emberi cselekedettel ruházza fel, a' holt vagy távollévő embereket és más világi lényeket beszélve adja elő, 's így e' tárgyakat mintegy mozgásba hozván 's megelevenítvén, a' beszédet is éleszti és ékesíti. Háromféle lehet, mert vagy az élettelennek és nemérzékinak lelkes lény' mineműségét tulajdonítja, vagy tettet ad neki, vagy úgy bánik vele, mint élővel 's ekkor többnyire a' szólítással van összekötve. E' tropus indulat' kifejezésére szolgál, ha az ember szinte égvén érzelme' hevét kiönthetni, az élettelen és nemérzékit meghíjja, hogy örömében és szenvedésében osztozzék;

Atyák' jótéte a' gyermekek' bizonyos öröksége, 's ha bár a' nemes szívet sírhalom fedi is, szent hála kél hintett magvából és szelíden öleli a' fenmaradtakat.

*Kisfaludi Károly.*

#### 44 §. A' tropusok' második sora.

A' tropusok' második sorába tartozik: 1) a' beszédmásítás (allegoria). Ez a' tulajdon tárgy helyett minden viszonyra nézve annak ellenképét tévén, a' tulajdon képzetek' egész sorát kölcsönözöttekkel váltja fel 's ez által különbözik a' képmásítástól, mellyben a' tulajdon tárgy megmarad. Főtulajdonsága az ellenkép' hasonlata, mert értelme kétes nem lehet; azután át ne lépje korlátait, legyen tökéletes, és ne történjék róla visszaugrás a' tulajdon kifejezésre, végre az ellenkép legyen tiszta 's nem többekből öszerakott;

A' Músa kényes lyány, a' féktelen  
 Duló elől, ki köntüsét, haját  
 Mind elszilálja, bosszúsan tűn-el  
 'S szemérmerteshez tér enyelgeni.

*Döbröntei.*



2) a' látás (visio), mely a' távollévő tárgyakat és személyeket, vagy érzéshaladó lényeket, holtakat, sőt az istent is jelenvalók gyanánt adja elő. Nem szükséges ugyan átaljában, hogy e' lényeket beszéltesse; azonban többnyire még is beszédet 's munkát tulajdonít nekik. A' felhevült képzeletből 's érzelemből ered, 's azért a' legnagyobb fájdalomban sőt a' kétségbeesésben is helye van, hanem hogy nevetséges ne legyen, csak a' legfontosb tárgyaknál jöjjön elő 's egyes vonásit szerencsésen válassza;

Szirt! rendíthetetlen, mint karja és lelke rakódnak,

Nagy, mint ő, nagy, mint társai, mint fia, nagy!

Hol van urad? hol van Lászlója? hová leve Mátyás?

Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?

Nincsenek! — így dörmög falaidnak kriptai csende,

Nincsenek? ah! De mi ez? látom-e nyilni kapud?

Iátom; zászlóit már szélnek ereszti Kapistrán.

Ime indul 's vezeti győzedelemre hadát.

Szól a' tárogató 's a' síp 's a' trombita 's a' hős

Néma haragjában most maga léptet elő.

Jobbja és balja felől László szökdelleti ménét,

'S atyjának vészi 's osztja parancsolatit, . . .

*Kazinczi.*

Jegyzet. Némelyek a' parodiát, átültöztetést és mythológiát is a' képes kifejezéshez számlálják. Azonban a' két első, mint önálló költemény, nem tartozik a' figurák és tropusok közé, az utolsó pedig ha nyelvműben jó elő, vagy a' subjectumot vagy a' praedicatumot adja képben, 's azért nem külön figura vagy tropus. Az úgy nevezett grammaticai figurák — az előtétel, kezdet kurtítás, hosszítás, régkurtítás, közbevetés, középkurtítás, hangenyészet, áttétel — jobbadán a' nyelv' tisztasága ellen vétnek. Szoros értelemben némelly szójátékokat sem számlálhatni ide, mert a' remekírók azokkal rendszerint vagy épen nem vagy felette ritkán élnek. 's gyakor előjöttök részint játékká fajul, részint az író' félszégét 's rossz izlését mutatja. Illyen az onomatopoeja, viszhang, annominatio, alliteratio.

## NEGYEDIK FEJEZET.

### A' mű' külső szépségéről.

#### 45 §. A' külső szépség főgalma.

A' nyelvmű' külső szépsége a' mondásokban és gondolat-sorokban egymásra következő tagolt hangok' olly elrendeléséből származik, mellynél fogva azok a' hallást kellemesen érdeklik. Szükséges tulajdonság ez minden, még elszavallásra nem szánt, műben is; mert képzeletünk által annak is érezzük jó vagy rossz hangzatát, mit magunkban csendesen olvasunk, és szinte úgy észrevesszük gyengéd, könnyű, egymásba olvadó, vagy durva, darabos, visszalökő folyamát, mintha fenszóval 's érthető hangon adatnék elő. — A' külső szépség e' három jegyet foglalja magában: a' széphanget, szómértéket és egymértékűséget.

#### 46 §. A' szép hang.

A' szép hang részint az egyes szavak' választásától, részint az egyenest vagy kevés távolságra egymás után következők' összekötésétől függ. Első tekintetben vannak szavak, mellyek hangra nézve mintegy viszhangjai az általok jelentett képzeteknek, mivel hangjaik a' tárgyakhoz sőt képzetekhez is némikép hasonlítanak, mint p. o. a' hangzó durva, darabos és kellemetlen tárgyakat jelentők. Ezeket tehát felkeresni 's vellek élni tiszte az írónak, ki műve' szép hangzatára törekszik. Azonban mind ezen hasonlatok nagyon gyengék 's nem is annyira a' művészségtől mint a' nyelvet teljesen tudó írónak érzésétől függnék. Továbbá azon szavak legkellemesbek a' fülnek, mellyekben a' hangzók és mássalhangzók helyesen vannak elegyítve sok kemény, egymást szinte dörzsölő mássalhangzó vagy sok, igen nyílt ajakat kívánó 's azért kellemetlen rést (hiatus) okozó hangzó nélkül. A' hangzók kellemet,

a' más-

a' mássalhangzók pedig erőt adván a' szónak, illő elegyítésök szükséges, mert összetoroltatván, amazok igen puhává, ezek darabossá teszik a' kimondást. A' hosszú, különösen az összetett, szavak rendszerint kellemesbek az egytagúaknál részint összetételök részint a' benne uralkodó hangkövetkezet miatt. Az egyenlően hosszúak közül azok lehangosbak, mellyek nem csupa hosszú vagy rövid, hanem hosszú és rövid szótagokból állnak.

Hanem a' mondásban egymásra következő szavak' illő elegyítése is szükséges. Azért kerülni kell a' sok egytagú szót, kivált ha egyenlő hangúak, mert a' beszédet megszagatják 's folyékonyágát gátolják. Ne forduljon elő többször egymás után ugyanazon szó vagy mondás, ha csak figuraképen nem; hangzón végződő szó után ne következze ismét hangzón, kivált ugyanazon hangzón kezdődő szó, mi kellemetlen szájnyílást kíván; ne halmozassanak egymásra az összetett szavak, ha ejtésök nehéz. Végre sérti a' szép zengést az egyhangúság, melly megtörténik, ha hangzókra vagy szótagmértékre, hosszúságra vagy végzetre egyenlő több szó követi egymást, ha ugyanazon szó, főkép részecske, gyakran ismételtetik.

#### 47. §. A' szómérték.

A' körbeszédek' tagjainak helyes elrendeléséből 's összekötéséből származó hangrendre — a' szómértékre (numerus) nézve a' körbeszéd' hosszúságát vagy rövidegét, egyes tagjainak helyes felosztását és az egésznek végét kell tekintetbe venni.

Hány szóból vagy tagból álljon a' körbeszéd, szorosan meghatározni nem lehet. Az elszavallásra (declamatio) készített műben a' kimondás' könnyűségére kell nézni, melly az igen hosszú körbeszéddel nem fér össze. Mivel a' körbeszéd tökéletes egészet tesz, olyannak kell szükségképen lennie, hogy végénél a' hallgató vissza emlékezhesse az elejére. Sőt

az igen hosszú körbeszéd némikép fület is sért, mivel ennek sok behatást kell egyszerre felfognia 's összekötnie. Különben a' körbeszéd' hosszúsága vagy rövidsége részint a' képzetektől, részint a' hallgatók' műveltségétől, részint a' szónok' erejétől függ. Hanem a' csak olvasásra irt művekben is a' gyakran előforduló hosszú körbeszéd terheli az olvasó' lelki erejét 's kifárasztja figyelmét, mert a' hosszú nyilván nagyobb figyelmet kíván, mint a' rövid, ha részeinek összekötését pontosan észrevenni, és az egészt egy tekintettel fel akarjuk fogni. Azonban a' rövidekre nézve is könnyű hibázni, mert ezek az értelmet részekre osztják, 's így a' gondolatok' összekapcsolása elgyengülvén, az egyes tárgyak' hosszú sora terheli az emlékezetet.

Megkivánja másodszer a' szómérték, hogy a' körbeszéd' tagjai és részei közt is bizonyos mértéket tartsunk. Az egyes tagok' végzetei kimondás közben némi nyúgpontokat tesznek. Ezeket tehát úgy osszuk fel, mint a' kimondás' könnyűsége kívánja, egyszersmind hogy köztök bizonyos muzsikai arányosság legyen. Csak ne igen sok nyúgpontot tegyünk, vagy ne szembetűnőleg kimért távolságra rakjuk azokat, mert ez nyilván feszességet 's gyermekességet mutatna. a) Sokat nyer a' szómérték, ha a' körbeszéd' elő- és utórészének tagjai foglalatjaik' emelkedésével egyezőleg nevednek; 's épen ez az oka, miért hangzik jobban a' körbeszéd, ha utórésze hosszabb az elsőnél, mint ellenkező esetben.

Nagyobb figyelmet érdemel a' körbeszéd' vége, mert a' fülre leginkább behat. Itt egyetlen fontos szabály az, hogy a' hang mind inkább 's inkább nevedjék, következőleg a' körbeszédnek nem csak leghosszabb tagjai, hanem leghangosb szavai is végre hagyassanak. Honnan névmások, részecskék

- 
- a) Szép példa a' körbeszéd' részeinek felosztására Cicerónak (pro Milone C. 16.) é mondása: *Quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus; hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere?*

's más parányi szavak itt rontják a' szómértéket. Legjobb, ha körbeszédinket nyelvünkben igével vagy szenvedő ragasztékú névvel végezzük. Általában főtörvényül vehetjük, hogy a' vég-szótag vagy legalább előzője hosszú legyen.

#### 48. §. Az egymértékűség.

Az előadás' egymértékűsége (eurhythmia) az egy-más után következő körbeszédék' részegyeztetésében áll. Rend-szerint kételkedünk, ha művünket hosszú vagy rövid körbeszéd-del kezdjük-e? Ha az első mondás főmondás, legyen az le-hetőleg rövid és hathatós, mert a' hosszú főmondás visszalö-kő. Mindenütt, hol szükségesnek látjuk a' figyelmet valamelly gondolat által felébreszteni, rövid mondással éljünk, egyébütt jobb több igazságot egy mondásba szorítani. Körbeszédeinek hosszúságára vagy rövidségére nézve az előadás kerekített vagy tömött. Az legpompásb, leghangosb 's azért szónoki műre legalkalmasob. Ez behatóbb 's élénkebb, honnan főkép élénk foglalatú műhöz illik. Tehát a' tárgy' természete 's a' mű' caractere határozza meg, melyik előadás uralkodjék benne. Így némelly képzetek' fontosságát különösen kiemelni, hallgatóinkat oktatni, mulatni 's megrázni akarván, természetesebben élünk rövid, könnyen egymáshoz szorított mondásokkal, mint hosszú, kidolgozott körbeszéd-dal; ellenben fényes, pompás és innepélyes előadásra inkább ezt választjuk, mert illy hangon szoktak ezen érzelmek természetesen nyilatkozni. Egyébiránt a' hosszú és rövid körbeszéd-ekre nézve főtörvény marad, hogy azokat mindig illőleg változtassuk, mivel a' fül mindeniket megunja, helyes változtatásuk pedig előadásunknak méltósággal párosult élénkséget ad. Sőt e' változtatást egyes körbeszéd-ünk-re is kiterjeszszük. Soha se következ-zék egymás után több, egyenlő alkatú 's ugyanannyi tagból álló körbeszéd. Minden műben sok függ az utolsó mondástól. Ha művét az író jeles gondolattal 's rövid mondással végzi, olvasóját szinte megrázza 's erős behatást okoz. Azonban ennek

sincs mindenütt helye. Így a' csendes nyomozás nem vévén czélul olvasója' megindítását, a' tudományos értekezést nem kell úgy végezni. Leghelyesb, ha ebben a' gondolatok halkkal és gyengén enyésznek.

#### 49. §. A' rhythmus.

A' prosa' és ékesszólás' szómértékétől különbözik a' költemény' rhythmusa, vagy a' szótagoknak határozott időmértékhez szabott következése és mozgása. Ez a' szótagok' ejtésére kívánt idő különféleségén épül, mert ha minden szótag' ejtésére egyenlő idő legyen szükséges, a' nyelvben nem volna rhythmus. Minden szótag' idejét pedig vagy az ejtés' hangjának emelkedése és hanyatlása, vagy a' szólótagok' mozgásának lassúsága és sebessége határozza meg. Honnan erre nézve a' nyelvek időmértékesekre (quantitrende) és hangoztatókra (accentuirte) osztatnak. Amazok inkább ügyelnek a' szótag' telehangúságára 's műszeres alkotására, mint jelentésére, azért is rhythmus' kedvéért a' hangvonást szokott helyéről ellökhetik; holott emezek a' szótag' értelmét és fontosságát tekintik, 's azért a' hangvonást változtatlanul a' szó' legfontosb tagjára teszik.

Hellas' és Latium' időmértékes nyelveiben az időmérték saját, a' hangoztatás is saját törvényt követ 's mindenik külön uton megy; az újabb művelt nyelvekben rendszerint egy nyomon járnak, bátor ezek közt is van különség. Nyelvünk az időmértékesek közé tartozik, 's szótagjainak idejét a' görög időmértékhez szabja; jóllehet némelly tudósaink' utmutatása szerint az újabb nyelvek' versemértékét is követheti. Nyelvünkben tehát a' hangzó, melynek ejtésére két annyi időt fordítunk, mint egy másikéra, hosszúnak, ez pedig rövidnek mondatik; következőleg szótagmértékünk' alapegysége a' rövid hangzó' ejtésének ideje. A' mássalhangzó e' mértékre vonva, mivel egész lehetet sem foglal magában, csak fél-időt tesz; kettő állván tehát rövid hangzó után, ezt hosszúra

változtatja. Enhél fogva a' szótag, melynek hangzóját hangvonás bélyegzi, vagy két mássalhangzó követi, mindenkor hosszú. Szó' végén a' mássalhangzón végződő 's rövid hangzóból álló szótag, ha hangzón kezdődő szó követi, rövid, egyébként hosszú 's azért kétesnek mondatik. Többi szótagjaink mind rövidek. Végre olly szótag, mely néhol röviden, néhol hosszan hangzik, közösnek neveztetik.

## 50. §. A' rhythmus' részei.

A' rhythmus' legkisebb szakasza, mely a' szüntelen visszatérő időmértékkel megegyez, lábna'k neveztetik 's két részből áll: tételből (arsis) és ellentételből (thesis). Az a' rhythmus' nyomadékatól függ 's emelkedik, ez ellenben hanyatlik. Ha tehát hosszú és rövid szótag van összekötve, az legtermészetesebben áll az emelkedésben, ez a' hanyatlásban. A' láb kettőnél keveseb és ötnél több szótagból nem állhat, melyeknek különféle idejére számára és rendére nézve más és más nevet visel. Nevezetesebbek a' spondeus (- -) p. o. romlás, trocheus (- v) p. o. macska, jambus (v -) p. o. harang, és dactylus (- vv) p. o. harsoga. A' többi mind fel lehet osztani spondeusra, dactylusra és trocheusra, úgy hogy a' láb' első része mindig hosszú szótaggal kezdődjék, a' talán előre menő rövid szótag pedig felütés (anacrusis) gyanánt vetessék.

Több versláb rhythmusi törvényszerint összekötve, szüli a' verset. Ez tulajdonképp csak arra szolgáló hosszabb nyúgpon't, hogy a' rhythmus észrevehetőbb legyen. De hosszabb versben még egy vagy több illy nyúgpon't szükséges, hogy a' belső hármóniás alkat hallatlanul el ne enyészszék 's kifárasztás nélkül előadathassék. Kétféle az illy nyúgpon't: szóbeli és időmértéki. Az első a' szavakat időmérték szerint tagolja fel, mennyire ez nem mindig egy szóból, hanem gyakran több szó' részeiből áll, 's így a' vers aesthetikai összo-



szítését segíti. A' másik az időmértéket vágja el, 's a' versekhez képest helye majd állandó majd változó. Hogy a' vers' folyamata huzós ne legyen, e' nyúgpont soha se kerüljön össze az előbbivel, hanem a' szó' végtagjára essék. A' vers se két-tónél keveseb, se hatnál vagy nyolcznál több lábból ne álljon, mert harmoniás folyamatját különben nem lehet észrevenni. A' versek vagy egyenlő vagy különböző időmértékűek. Amazokban egy időben ugyanazon lábak vannak összekötve, tagjaik tehát egyenlően mozognak, mint a' hōsi, trocheusi és jambusi vers nemekben; ezekben ugyanazon lábak nem közvetlenül, hanem félbe szakasztva követik egymást.

### 51. §. Az egyenlő időmértékű versek.

A' hōsi vers' (hexameter) sajáttsága nyugalom és nagyság. Alaprhythmus a' dactylus, következőleg tétele és ellentétele egyenlő, 's azért egyenlő folyamatban mozog. Ezen alaprhythmus ötször ismételtetik 's végén hanyatlás' jegyzése végett egy trocheussal vagy spondeussal toldatik. Négy első dactylusát spondeus is cserélheti; hanem, ha az ötödik helyett is ezt vesz, a' negyediknek szükségkép meg kell maradnia, 's ekkor rhythmusa komoly és innepélyes. Főnyúgpontja a' harmadik vagy a' második és negyedik láb' elejére esik; de nyúgpontot a' két utolsón kívül a' többin is eltűr.

Mind a' trocheusi mind a' jambusi versnem' alaprhythmus a' trocheus, melly egyenletlen tétele és ellentétele miatt minden belőle összerakott versnek gyorsabb folyamatot 's némi nyúgtalanságot kölcsönöz. — Ezen nyúgtalanság, emelkedés 's törekvés főképp a' jambusit bélyegzi, mellyben a' trocheust megelőző rövid felütés neveli a' trocheus' nyúgtalanságát. Négyféle a' jambusi versnem, nyolcz, kilencz, tizenegy vagy tizenkét szótagból állhat. Nevezetes az ötlábú, melly főképp szomorújátékban használtatik, 's itt, ha a' gondolat' nagysága kívánja, hatossal is váltatik. Rendszerint második vagy har-



madik lábán nyúgpont van; de néha, mint p. o. illő és festő kifejezés végett el is maradhat. A' szabad jambusi vers eltűri rövid felütése helyett a' hosszút, második 's negyedik trocheusa helyett a' spondeust. — A' trocheusi versnem' sajátosága lágyaság, gyengéd folyamat 's kivált a' hosszabbakké némi búsongás. Nevezetes a' régiek' nyolcz trocheusból álló tetrameterje, mellyeknek másodika 's negyedéke helyett spondeus is állhat. Nyúgpontja a' negyedik lábra jő, azért a' vers tartózatlanul hanyatlik 's viszhangja a' felzudult szenvedélynek, mellynek festésére fordíták a' régi dramaticusok. Ma csak a' két, három, négy és öt lábak divatoznak.

## 52. §. A' különböző időmértékű versek.

Különböző időmértékű versnemek a' lyrai költésben jönnek elő. E' költésnem különféle mértékű érzelmeket festvén, különféle versnemeket, majd hosszabb majd rövidebb verseket kíván; sőt, mivel ugyanazon költemény' érzelmeinek sorá is gyakran 's hirtelen változik, egyes műveiben is többnyire, ámbár nem mindenkor, különféle 's ellenkező versnemeket tesz szükségessé, mellyek összekötve, egyetlen rhythmust — verskötetet (strophá) képeznek. Ezen összekötés' első módja abban áll, hogy minden verskötet csak egy gondolatot foglaljon magában, következőleg végén nyúgpont legyen; ha pedig néha, jöllehet igen ritkán, a' gondolat egyik verskötetből a' másikba átmegy, 's azok így összefűződnek, ez mindig az érzelm' folyamatján alapúljon. Másodszor úgy köthetni össze a' verseket, hogy egymás után mindegyre rövidüljenek, vagy határozott rövidebbel végződjenek, és hogy a' végvers hanyatló rhythmussal birjon, mi által egyik vers a' másiktól látszik származni. Sőt harmadszor úgy is rendelkezni a' verseket, hogy egyik határozott rhythmusi ellentétele legyen a' másiknak, minél fogva a' versek kölcsönös függésbe jönnek. Példákat nyújtanak ezekre a' régiek' verskötetei. Leg-

egyszerűbb köztök az elegiai, mely a' felebb leirt hexameterrel egy hasonló természetű verset — pentametert párosít. A' pentameter öt lábból áll, melyek két részre oszlnak. Első részének egész lábai lehetnek dactylusok vagy spondeusok, féllába mindig hosszú, és nyúgpontot tesz; másik részének egész lábai mind dactylusok, féllába pedig majd hosszú majd rövid.

### 53. §. A' rím.

Europa' ifjabb nyelveiben időmérték helyett rím a' költemény' külbélyege, mely két különböző képzetet két, egyenlő hangú szóval fejez ki. Ezen egyenlő hang csak a' szavak' végtagjától, az úgy nevezett rímshótagtól függ; hangzóik tehát 's ezeket követő mássalhangzóik teljesen egyenlő, a' megelőzők ellenben külön hangot adjanak. Egyébkint a' szótagok' egyenlő hangját nem leíratásukból hanem ejtésökből ítéljük meg, melynek mind hangra mind hangnyújtásra nézve helyesnek kell lenni, mert különben tisztátalan, hibás rímet adna, p. o. lépett, képet. Mivel a' rím nem magáért, hanem a' gondolat kellemes végzetéért jön elő; helyességén kívül legyen jól hangzó, nemes és természetes, ne essék csekély mellékszókra; ne ismétljen folyvást egy hangzót; vetessék, mennyire lehet, a' beszéd' külön részeiből (tisztá rím p. o. alak, halak), vagy ha a' végtag ugyanazon ragaszték is de az előtte álló külön jelentésű legyen (vegyes rím, p. o. sinlenem, mindenem), jóllehet néhol olyan is lehet, melynek ragasztékai mind egyenlő jelentésűek (közrím p. o. nagyokra, karokra); kerüljön minden nemtelen kifejezést; simúljon hangra nézve a' képzetek' folyamatjához 's mintegy magától lássék ajánlkozni; végre természetlen gondolatfolyamatra, erőtetett fordulatra vagy szószaporításra ne vetemítsen. A' rím kétféle: him és nő mint a' szavaknak csak utolsó vagy két végső szótagját egyeztetli, p. o. kar,

mar hím-, talál, halál nőrímek. Amaz természete szerint éles és kemény, ez gyengéd és lágy hangú.

Az úgy rendelt költői gondolatok, hogy némelly nyúg-pontokat tartván, végképzeteik kifejezései rimet tegyenek, szülik a' rímes verseket. Ezekben szótagmértékre nem kell ugyan szükségképen ügyelni; de tagadhatatlanul szebben hangzanak azok, mellyek a' rímmel szótagmértéket párosítanak. Innen először a' magában vett, azután a' szótagmértékkel párosított rímes vers' szépségét tekintjük. A' magában vett rímes vers' szépsége jó hangzatában, kellemes folyásában és festő szavaiban áll. Jó hangzata a' hangzók' és mássalhangzók' kellő elegyítését, kellemes folyása a' hosszú és rövid szótagok' szép arányosságát, mind a' kettő pedig a' hosszú és rövid szavak' illő változtatását kívánja. Festő a' vers, ha foglatját hangja és menetele lehetőleg utánazza. — Szótagmértékre nézve nyelvünkben legszokottabbak a' jambusi, trocheusi és dactylusi rímes versek. A' két elsőben minden trocheus helyett spondeust lehet venni, a' harmadikban rövid vagy hosszú felütés után csupa dactylusok tetetnek, mellyeknek hosszú szótagja mindenkor megmarad, de két rövide helyett gyenge, azaz: helyezet által lett hosszúk is állhatnak, 's ezek után még egy magányos szótag következik. a)

#### 54. §. A' rímes verskötetek.

Több rímes vers' egyesítéséből verskötet származik. E' végre a' részek szakadatlan összefűzése 's az egésznek teljes bevégezése kívántatik, amaz egységet, ez tökéletességet adván neki. Mindeniket a' rim viszi véghez, melly váltva járván, a' részeket szükséges egységgé köti össze 's az egyenlő hangot egy, rendszerint rövidebb versben ismételvén, az egé-

---

a) Derék észrevételeket közlött a' megmetrumozott rímes versekről Kölcsei. Nézd Élet és Literatura I. Köt. 236 s. k. lap.

szet berekeszti. A' hosszabb és rövidebb, majd hím- majd nő-rímű, versek' változtatása az egységet különféleséggel párosítja. Mennél távolabb esnek egymástól a' rímek, annál nehezebb őket észrevenni, azért hosszabb verskötetben kettőnél több vers által nem jó azokat elválasztani, hanem ha egymást keresztül vágják. Hosszabb verskötetben, hol többször ismételt rímek vágják egymást keresztül, a' rímek' összeszorítása jelenti a' véget. Legegyszerűbb rímhelyeztetés az, ha két rím közvetlenül áll egymás után, a' mit így szokás megjegyezni: a a b b. Az összefűzött rímeknél vagy két rím közé más kettő záratik így: a b b a, vagy a' rímek váltva járnak: a b a b, vagy egymást keresztül vágják: a b a b, b a b a. Hosszabb verskötetekben sokféle ríműzést hoztak be, 's így némelly költemény nemekre külön formákat alkottak. Legkisebb köztők a' terzina, melly tiz vagy tizenegy szótagú három jambusi versből áll 's mindig össze van fűzve, úgy hogy a' két rímes vers közé zárt versnek véghangja határozza meg a' következő kötet rímét így: a b a, b c b, c d c 'stb. Minden verskötettel értelemnek kell végződnie, 's az egészet egy négyes, váltó rímű kötetnek befejezni. Az ottava tiz vagy tizenegy szótagú nyolcz versből áll, a' hat elsőben két rím háromszor váltja fel egymást, 's a' kötetet két egyenlő rímű vers végzi így: a b a b a b c c. Kisfaludi Sándor' szerelemdafainak verskötete nyolcz és hét szótagú tizenkét versből áll, a' négy elsőben két rím, a' négy másodikban is kettő kétszer váltja fel egymást, a' négy utolsó közül kettő kettő egyenlő hosszúságú és rímű így: a b a b c d c d e e f f.

**J e g y z e t.** Nyelvünk' műveltetésének első korában csak a' rím volt költeményink' külbélyege; hanem nyelvtudásaink már a' középidőben észrevevék, hogy nyelvünk a' görög szótagmértéket is teljesen követheti. Későbbben nyelvünk bővebb kifejlésével majd egyedül a' szótagmérték lön uralkodová, 's a' rímet csaknem egészen elnyomá. A' görög szótagmérték által költésünk' nyelve különféleségben, változatosságban és

gazdagságban kétségkívül nyert, és mind ennek mind a' rímnél bővebb műveltetése valamint a' miattok folyt vita megmutatá, hogy egymás mellett megállhatnak 's meg is állnak; hanem hogy némelly költeményekhez a' rím, másokhoz ismét a' görög mérték látszik alkalmasbna. Mert' valamint az egyházi ének, népdal, rege 's más illy költemény rím nélkül nem lehet; úgy az elegia, hősköltemény, szomorújáték 'stb. szótagmérték által tetemesen nyer.

## ÖTÖDIK FEJEZET.

### Az írásmódról.

#### 55. §. Az írásmód' fogalma.

Előadásnak (stylus) nevezzük általában lelki állapotjaink kifejezését, különösen pedig itt, hol az előadás' törvényeit fejtegetjük' a' nyelv mű azon tulajdonságát, mellynél fogva a' mű' főtörvényével megegyez. Következésképp előadást keresünk az írásbeli kifejezés' minden egyes nemében, felekezetében és formájában, p. o. a' népdalban, levélben szintűgy, mint az életírásban, rendszerben és egyházi beszédben. Eszméletünk' bizonyítása szerint csak három lelki főtetségünk lévén, az esmerő, érző és vágyó tehetség, mellyek' állapotjait szó által kifejezhetjük, az előadásnak is csak három, egymástól különböző főneme vagyon: a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelve; de, mivel az előadás mindenik nemben különféleképp alakíthatja a' mű' tárgyát — a' gondolatokat, mennyire ezeket nagyobb vagy kisebb mértékben fejti ki, tulajdon vagy kölcsönözött kifejezésben adja; egyes részeit illyen vagy olyan rendben következteti, mindenik nemnek három különös felekezete van: az alsó, középső és felső írásmód (genus dicendi infimum, mediocre et sublime).

### 56 §. A' három írásmód átaljában tekintve.

Mielőtt mindegyik írásmód' különösségét leírjuk, emlékeznünk kell azon belső és külső okokról, melyeknél fogva művét az író egyik vagy másik írásmódban készíti. Belső ok erre az író' individualitása, külső ellenben majd a' tárgy' mineműsége, majd az előadás' célja.

Az író' individualitása által részint lelki három főtehetségének, részint ezek' kifejlésének 's műveltetésének sajátosságát 's kölcsönös összeköttetését értjük. Ezen individualitas minden egyes műre a' szerző' saját bélyegét nyomja, 's annak dolgozás módját meghatározza, melly t. i. ötet minden más írótól megkülönbözteti, még azoktól is, kik az előadás' ugyanazon nemében vele együtt jeleskednek. Így ebből esmerhetni meg Platót, Aristotelest, Cicerót, Caesart, Liviuşt, Kantot, Schillert, Goethét, Virágot, Kazinczit, Kisfaludit 'stb. Az író' dolgozás módját rendszerint bizonyos elvekből és nézetekből vesszük észre, melyek műveiben folyvást előjönnek, mert eszméretei' rendszerének alapját magokban foglalják, a' logikai felosztásnak, melly szerint műve' fővonásit és rendét elintézi, bizonyos formájából; a' körbeszédnek alkotásának sajátosságából, végre bizonyos fordulatokból 's átvezetésekből, melyeket lassankint sajátjaivá tőn, személyes tökéletlenségeit 's hibáit is ide értvén.

Hanem gyakran majd a' mű' tárgyra majd célja határozza el, mellyik írásmódban legyen az írva. Így prosában a' tisztí előadás' tárgyait felső írásmódban soha sem, és közepsőben is csak ritkán írhatni; a' földleírás', logica', mathesis' 'stb. tárgyaihoz hasonlóan csak alsó írásmód illik; úgy szinte a' köznépi' vagy ifjúság' oktatását tárgyzó művekre is alsó írásmódot választunk. Ellenben a' polgári szónok országgyűlésen 's az egyházi, ha műveltebb közönséghez szól, a' philosophus, midőn tudományos rendszerét adja elő, közepső írásmóddal él. Felső írásmóddal rendszerint egyedül a' költő, a' szó-

nok és prosaista pedig csak akkor élhet, mikor a' középsőről arra emelkedik.

### 57 §. Az alsó írásmód.

Az alsó írásmód' sajátosságát a' tárgy' kitelhető legnagyobb értelmessége teszi. Nem veti meg ugyan a' szépség' jegyeit; mindazáltal velek igen józanul 's takarékosan él, mert a' tárgy' érzelmessége főképp a' hibátlanúság' jegyeitől — a' határozottságtól és világosságtól függ. Innen ezen írásmód főképp művelt értelem' és szorgosan gyakorlott ítélőerő' szüleménye, jóllehet az érző és képzelő tehetség is részt vesz alkotásában. Mivel a' csekélyebb műveltségű emberre nézve is értelmesnek 's érdekesnek kell lennie, foglalatja' teljes belátása végett ne kívánjon bő esmereteket azoktól, kikhez intéztetik, valamint nyelve olly szavakból és kifejezésekből álljon, mellyek a' közéletben megszokottabbak, a' nélkül hogy az erkölcsi érzést sértenék vagy a' dolog kívánta komolyságot kacajra fakasztanák; továbbá egyszerű 's nem mesterségesen készített körbeszédekkel 's csak annyi érzékitéssel éljen, mennyi szükséges olvasóját a' tárgyhoz édesgetni 's figyelmét azon mind végig ébren tartani. Ámbár pedig más mérték szerint ítéltetik meg, mint a' középső vagy felső írásmód; mindazáltal szinte, mint ezek, az előadás' főtörvényét követi 's azért benne is lehet remekművet írni.

### Példák az alsó írásmódra.

a) a' prosa' nyelvében. *Kis superintendenstől.*

A' mi nagyanyáink nem jártak olly szép öltözetben, mint most feleségeink; de egyszeri tekintettel áttalláltak mindent, a' mi a' háznép' javára szolgálhatott, nem terjeszkedtek úgy ki, nem voltak minduntalan házaikon kívül, megelégedvén az otthoni uralkodással, a' házi gazdaságnak minden részeit úgy nézték, mint igen fontos dolgokat, a' házi belső igazgatásában állott mind boldogságok mind



dicsőségek, a' kormányok alatt lévő dolgokban jó rendet tartottak 's virágoztatták körülöttük a' boldogságot. Mostani leányaik ezen dicséretes erkölctől elfajulván, a' nagy társaságokban 's a' nagy világ' lármáji között keresik az örömet. Hajdan a' háztartás körül szükséges ezer aprólékos dolgok elég foglalatosságot adtak nekik. A' takarékoság virágzásban tartotta a' főrendű házakat, melyek annak nem léte miatt ma olly gyakran alászállanak.

b) a' költés' nyelvében. *Kisfaludi Sándortól.*

Gyermekségem szép ideji

Be hamar elmulátok!

Életemnek örömei

Be rövidek valátok!

A' tavasznak virágzati,

Levelei a' fáknak

Erdők' 's berkek' víg hangzati

Vígsági a' világnak:

Mind ez megtér bizonyára,

Mindennek megtérül kára;

De ti soha soha sem!

Utáuatok mit késem?

c) az ékesszólás' nyelvében. *Szabó Jánostól.*

Ollyan az embereknek nagyobb része, hogy igen könnyen elhiszi azt, a' mit szeret, és rossz néven veszi, ha egy okosan gondolkodó fel akarja nyitni az ő szemeit, fel akarja őket ébresztetni szép álmadozásaiából. Sokszor rakásra csálnak minket reménységink, még sem bírhatnak reá, hogy okos bizodalmatlansággal nézzük a' várt dolgok' játékát? És mi következik ebből? Az KK. hogy szomorkodunk, elkedvetlenülünk, kétségbe esünk, el nem érvén azt, mire számot tettünk; mert attól elesnünk, mit bizonyosan vártunk, épen olly nehezen esik, mint attól megfosztatnunk, mit voltaképen birtunk, ama' nyereséget, ama' hívatalt, ama' szerencsét előre sajátunkká tesszük, és úgy bele szőjjük szívünkbe a' reménység által, hogy el nem maradhat az mélységes megsebhetésünk nélkül. Csuda-e aztán, hogy örökké morgunk 's soha sem istennel, sem emberrel, sem önmagunkkal nem tudunk megelégedve lenni? Hintsd jövődő napjaidra a' kedvtöltéseket a' legillőbb mértékletességgel oh keresztény! bánjál víg óráidnak elrendelésével olly takarékosan, hogy az okosság semmit se szóljon a' képzelődésnek gaz-



dálkodása ellen, még így sem ígérheted, hogy mindenben megütöd a' tárgyat. Ha pedig aranyhegyekről álmadozol, annál mélyebben veretted le megcsalattatásodhoz, mennél felebb repülsz vala képzelő-désednek viasszszárnyain.

### 58 §. A' felső írásmód.

Tárgyát a' felső írásmód képpel gazdag nyelv által élénken 's hathatósan érzékíti. Ez a' hathatós, önállólólag alkotó képzelet' és a' mély, heves érzelm' nyelve. A' tárgyat vagy erősen megérzékítve festi, vagy helyébe annak képét teszi, hogy így a' képzelő és érző tehetséget annál inkább érdekelje; az elmésséget ritka 's a' dolog' velejéből vett hasonlításokkal lepi meg; fenséges, finom érzelmeket gerjeszt 's hol a' rövidség, mellyre főkép törekszik, megkívánja, hosszabb körbeszédekben több gondolatot szorít össze. Innen leginkább illik a' költés' nyelvéhez 's csak költeményt p. o. ódát lehet egészen felső írásmódban írni. Ellenben prosában egyedül az oktató és történeti előadás' némelly, igen kevés tárgyainál szabad a' középső írásmódról e' felsőre emelkedni. Szinte ékes-szólás' nyelvében is hiba volna egész beszédet felső írásmódban készíteni; ámbár a' szónok gyakrabban 's nagyobb fogattal emelkedhetik a' középső írásmódról a' felsőre, mint a' prosaista.

### Példák a' felső írásmódra.

a) a' prosa' nyelvében. (Emlékezet. Aurora 1835. Folytatják többen.)

Előre nem intve, rád vissza nem tekintve, jön és megy a' pilantat. Elhagyta nyom nélkül repülni? Úgy íratlan tábla marad örökre, miről olvasnod semmit sem lehet. De kapd meg azt sebes rohatában 's nyomd reá bélyegét a' fenségnek, mire érzeményidet 's gondolatodat lassankint felvitted, a' hatásnak, mellyel egykorúidba a' jó és szép' magvait hintetted, a' hűségnek, mellyet az emberiség és haza iránt kebledben viseltél: és építel magadnak emléket, melly a' jövő' mindennemű körülményeiben vigasztalásúl, tanúságúl 's ösztönül szolgál. Így fogod az emlékezetet és reményt szívéleménnyé tenni; így fogod az öröm' és bánat' érzelmet mondhatatlan gyönyörre összeolvasz-

tani; így fogod megérteni, hogy folyton kedvező szzrencsében keresni boldogságot, egyoldalú törekedés, hogy boldogságra nemesen kifejtett kebel szükséges, 's illy kifejlést csak a' szenvedés' pályáján nyerhetni. Sziüntelen szerencse tartósan felhőtlen nyárhoz hasonlított, melly utóljára tompító hevével lankaszt el. Szenvedés az életben olyan, mint vészes éjszaka, mi után az elevenítő reggel mosolyogva virrad fel. Mint gózkörünk a' széltől, úgy tisztulnak indulatink a' bal sorsban; mint virágkelyhen a' keresztül futott zápor cseppjei, úgy ragyognak arczainkon a' bú' könnyei 's általok a' belső élet gazdagabban tenyész.

b) a' költés' nyelvében. (A' Mú s á h o z. *Berzsenyitől.*)

A' te ernyődnek kies alkonyában,  
Andalog szívem, Helicon' leánya!  
Álmaim' tündér ligetit te bímzed  
Bájos ecsettel.

A' szökő Hórak mosolyogva lengnek  
Büszke hullámin magas énekednek  
'S halhatatlanság' koszorúji nyílnak  
Könnyű nyomokban.

Megszeged reptét az örök tiűnésnek;  
Néma hamvedrek' mohait biborral  
Fested, és a' bús ravatalba fényes  
Életet öntesz.

A' derék tóled nyeri szíve' bérét,  
Hector és Alcid dalod' égi szárnyán  
Hágtak a' dörgő' palotája' áznr  
Bérczein által.

A' te berkedben szedi lauruságát  
Théba' felséges koszorúsa, Pindár,  
És az ömlő lant' fejedelme, Flaccus,  
'S Lesbos' alakja.

Mély sugallásod kiemelt magamból,  
Sátorod' csendes kebelébe intett,  
Hol Kazinczidnak keze szent örömmel  
Nyújta borostyánt;

'S Lethe áradt rám! elenyészik a' föld,  
Lelkes étettel ragad Édenébe  
Delius, 's mellyem magasabb erőkkel  
Kezd dagadozni.

c) az

c) az ékesszólás' nyelvében *Korvát Jánostól.*

El vagyon végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak. Nem elég! azután pedig az ítélet. — Azután pedig az ítélet! Szörnyű vá-  
rakozás! Kinyilik azon könyv, melyben tetteivel kiki fel vagyon írva.  
Minden szó, szándék és munka kitetszik. Oh! mint jár ott ember,  
midőn láttatik ezernyi fekélye. Tagadja? nincs mód; vedelmezze ma-  
gát? haszontalan; megvallja? késő; bánja? hijáavaló; irgalmasságért  
szabódjék? sikeretlen igyekezet! Az igazság ül széket; ötlet ajándék,  
siralom, sem semmi személy meg nem kérleli, a' kegyelemnek ten-  
gere szemére hányatik, melyet hátra vete, gonoszsági, melyeket  
úze, ellene nehezítik az isteni kezeket. El vagyon végezvő; hogy az  
emberek egyszer meghaljanak, azután pedig az ítélet. Rettegjete vi-  
lágnak kevély hatalmasi, kik, mint a' férget, megvetve tapodjátok  
embertársitokat; a' halál titeket is halomba ver, 's a' megvettettek'  
hamvai diadalmasan fognak senyvedni büszke porotokon; azután pedig  
az ítélet. Rettegjete ti is kevély bölcssek, kik összezavarván a' tör-  
vényest a' törvénytellel, botor kábaságtoknak feláldozzátok a' népek'  
csendességét 's boldogságát; az átlalatok szerencsétlenné lettek' jajga-  
tása siettetni fogja a' halált, a' szegények' barátját, hogy megfojt-  
son titeket, azután pedig az ítélet. Rettegjete igazságtalanok, kik  
polgártársitok' véréből gyűjtétek elhagyandó kincseiteket; még csak  
egy kevéssé, 's majd mások leendnek rakvák azokból, ti örökre ki-  
fosztva, azután pedig az ítélet. Rettegjete minden szentségnek gú-  
nyolói, a' gyönyörűségek' öléből, melyekben bujálkodtok, 's mellye-  
kért megvettitek, lábbal tapodjátok az emberi nem' legdrágább kincsét,  
a' vallást, nem sokára kiragad a' halál, azután pedig az ítélet.

## 59 §. A' középső írásmód.

A' középső írásmód hangra és karakterre nézve a'  
két előbbi között mintegy középutat tart, és tökéletes kidolgo-  
zására sem egyedül az értelemnek és ítélő erőnek, mint az alsó  
írásmódéra, sem főkép csak a' képzelő és érző tehetségnek,  
mint a' felsőére; hanem mind a' három lelki föttehetségnek egyen-  
lő kifejlése 's műveltsége szükséges. Mert ezen írásmód csak  
világos értelem', éles ítélő erő', önerejű ész és képzelet', vala-  
mint mély 's tiszta érzelem' és az ész' hatalma alá szorított  
vágyó tehetség' szüleménye lehet. Nem tárgyaz a' benne írt

előadás sem különösen értelmességet és szemléltethetőséget, sem főképp erős behatást a' képzelő és érző tehetségre; hanem inkább azon törekszik, hogy egyenlően mind az értelmet oktas-  
sa és meggyőzze, mind az érző tehetséget érdekelje, mind az akaratot szilárd eltökélésre bírja. Azért is kifejezése gazdagabb 's erősebb, körbeszédei teljesebbek 's gömbölyűbbek, mint az alsó írásmódé, megérzékíti egyszersmind tárgyát némi, egyes költsönözött kifejezésekkel, a' nélkül, hogy azt képre változtatná, mint a' felső írásmód. Innen a' szó szoros értelmében közéletet tart az alsó és felső írásmód között, 's azért szabad róla az alsóra leszállni vagy a' felsőre emelkedni, mi helyt vagy a' kívánt értelmesség szükségessé teszi a' leszállást, vagy bizonyos, önkénytelen, személyes szükség arra bírja az író, hogy tárgyát képen adja. Ezen írásmód mintegy koszorúja az előadásnak, mert egyenlően érdekli mind a' három lelki főtehetséget, 's csak mind a' háromnak egyenlő műveltségéből származhatik. Azért is az előadás' mind a' három nemében egyenlően helye vagyon.

Példák a' középső írásmódra.

a) a' prosa' nyelvén *Döbrentéitől*.

Dicsőség életünkben és sirainkon vagy nem dicsőség; csekély dolog: zengjen nevünk vagy ne; nem legfőbb szerencse. A' ki esmeri a' tettek' becsét 's érdemesíteni tudja; felebb is ért lenni a' múlt-kony hirnév' 's csillogás' kapdosásán, mellyeket az emberi gyarlóság az szerint emel és aláz változtatva, a' hogyan azok, mint máséi, önszeretetét 's hasznát sértik vagy kecsegtetik. Az idők' örök cseréjében ugyanazon igazságok némellykor nagy tüzzel öleltetnek, máskor hallások is gyűlöletes; meglobbannak fényökben az emberek előtt 's ismét elnyomatnak. Így hág és hull kigondolók 's terjesztők iránt is a' tisztelet vagy megvettetés. 'S e' szállongó dicsőség legyen-e bálvány 's rugója a' szép tetteknek? A' ki felebb tudott verekedni 's csendes magasságból néz; minden jónak meleg szeretetében lebeg keresztül az egészen 's nem esengve fénylő pillogás után, nem rettegve a' kancsal gyalázástól, az ő belőle is álló köztársaságnak használni kíván.

b) a' költés' nyelvében *Horvát Endrétől.*

Isteni elme, mi nagy, mi dicső szent gondviselésed !  
 Munkáid mely messzehatók. Létiünk fonalának  
 Mind két ága kezdedben. Az agg föld' sarki forognak  
 Általad. A' már volt, de setét mélységbe lesüllyedt,  
 'S most élő 's több százak után szentséged' imádo  
 Népeket egy szóval vezeted sorsoknak elejbe.  
 Itt hever egy porzsem, mi tiporjuk büszke nyomokkal !  
 'S egy szavad a' morzsát kékes felhőig emelvén,  
 Hegy domborodik 's vállát nyomonkódja mohos fal.  
 Itt egy hullámmal játszó kor-rágta kevély szirt :  
 Szólj — és a' szigonyos Neptún lesodorja fenékre.  
 Itt a' róna telek bájoskodik édeni kéjjel :  
 Intésedre tekint 's im tajték nyalja ugarját.  
 Így osztod nekünk is erős karalddal ügyünket,  
 Így a' nemzeteket sikló hiúságra tanítod :  
 A' nagyságban elült birodalmat földre tiporván,  
 Tündöklő neveket zavaros Lethébe merited,  
 'S olyakat ültetsz fel pusztúlt fészkekbe azoknak,  
 Kikre előbb a' nyalka világ megvetve kacsintot,  
 És kiken a' diadalmi erő koptatta igáját.

c) az ékesszólás' nyelvében *Mújer Jóseftől.*

Ha volnának, kik a' hittől a' dicsőséget sokallanak, mutassanak  
 hasonlókát azokon, kik eredetöket nem az ég' magasságából hanem  
 a' testiség' alacsonyságából származtatják; kik az életet a' múlo örö-  
 mök' vagy szenvedések' rövid pályájának, a' sirárokot reménysé-  
 gök' temetőjének, önmagokat a' semmiség' örökségének lenni állítják;  
 kik a' legtisztább erkölcs és a' legundokabb vétekközött a' neve-  
 zeteken kívül más különiséget zabolátlan indulatikon kívül más tör-  
 vényt, állhatatlan hajlandóságaikon kívül más ösztönt, féltelensége-  
 kön kívül más szabadságot, feslett kívánságaikon kívül más urat,  
 az emberfélelmen kívül más zabolát, önmagokon kívül más istent  
 nem esmernek; mutassanak' mondom, hasonlókát azokon, kik az  
 élő eleven hittől elszakadva mozognak. Sút ezek között találjuk, ha  
 keressük, a' szófogatlan magzatokat, a' hűségfelen barátokat,  
 az irgalmatlan uraságokat, az engedetlen alattvalókat, az,  
 igazságtalan bírákat, a' veszedelmes tudósokat, a' pártos fegyve-

resek és az emberiségnek egyéb gyalázatos mocskait, kik, mivel a' föld hordozza méhében minden várakozásokat, minden hajlandóságaikkal a' föld' porához hajulnak, és zálogban adván szívöket a' hűségtelen örömöknek, nyomorúlt gyönyörűségeknek, a' hiú árnyéknak, elenyésznek a' hiúságok között, elvesztegetik olcsón magokat, mivel emberi méltóságoknak becsét nem érezhetik.

## HATODIK FEJEZET.

### A' remekiró' tulajdonságairól.

#### 60. §. A' remekiró.

A' hibátlanság és szépség feloldhatatlanul egyesítve, tézszik a' mű' tökéletességének főmértékét az előadás' ideálját. Ezen ideált azonban egy író sem érheti el teljesen, hanem csak nagyobb vagy kisebb mértékben megközelítheti, a' mint gyakorlás által részint a' prosa', vagy költés', vagy ékesszólás' nyelvében némi tökéletességre jutott, részint dolgozásaiban az alsó, középső vagy felső írásmódot határozottan megtartja. Tehát egyedül az érdemli a' remekiró' (classicus scriptor) tiszteletnevét, ki a' mű' főtörvényét folyvást szem előtt tartván, mint prosaista, költő vagy szónok, előadásában a' hibátlanságot és szépséget feloldhatatlanul egyesíti, és az alsó, középső vagy felső írásmódban szakadatlanul megmarad. Élő nyelvben csak így lehet valaki remekiró. E' végre még némelly jelességekkel is kell díszeskednie, mert a' legműveltebb nyelv is tehetetlen eszköz olly író' kezében, kit a' természet és szorgalom némi szükséges tulajdonokkal nem boldogított. Illy szükséges tulajdonok: a' természeti tehetség, a' szorgos tanulás és a' gyakorlás.

#### 61. §. A' lángész.

A' természeti tehetséghez tartozik általjában a' lángész, és a' jó ízlés. — Mondottuk másutt, hogy az előadás' alapját

az író sajátsága, azaz: részint lelki három főtehetségének, részint e' tehetségek' kifejlésének 's műveltetésének minéműsége 's kölcsönös viszonya teszi; következőleg remekművet csak az alkotó, ki a' közönségesnél mind nagyobb mértékben nyert, mind szorgosban művelt lelki tehetségekkel jeleskedik. A' természet' illy kegyeltje — az úgy nevezett lángész (genie) — munkálkodás közben szokatlan erőt mutat, melly által részint többet visz véghez, mint más, részint a' mit tesz, olly saját módon teszi, hogy ebben más, bár mint erőködve, nem mérkezhetik vele. Ha ezen hathatosság minden lelki erőre kiterjed, egyeteminek, ha csak némelyekre, különösnek mondatik a' lángész. Tekintvén azonban az emberi korlátozottságot, alkalmasint minden lángész csak különös, és mindig tehát akkor is, midőn akar esmereteit, akar önkeble' ideáljait, akar vágyásait adja elő a' mű' főtörvényével egyezőleg, nem egyéb azon alkotó lelki erőnél, melly saját törvényei szerint eredetiekép művel. Az aesthetikai lángész' alaptehetségei, 's úgy szólván, elemei ezek: kitűnő képzelet, melly az ész' ideáinak illő alakot teremtvén, azokat ideálokká emelhesse; józan értelem, melly a' kicsapongó képzeletet féken tartsa; mély érzélem, melly a' művet lelkesítse; és ügyesség a' mű' kidolgozásában. Ezen lelki tehetségek' nagyobb vagy kisebb terjedelmére, erejére, tartósságára 's különféle összehatására, úgy az előadó tehetség' nagyobb vagy kisebb mértékére nézve a' lángész nagyobb vagy kisebb. Végre a' lángész önmagában hordja ugyan törvényét és önmagából merít 's alkot; mindazáltal, ha nem izgattatik, tehetetlen marad. Szükséges tehát bizonyos tárgyakra igazítani, mellyekben foglalkozást találjon, elmélkedés, szorgalom és gyakorlás által művelni 's készségre emelni.

## 62. §. Az ízlés.

Remekművet nem alkothat a' lángész, ha ízléssel nem párosult, mert e' nélkül bizonytalanul tévelyegne, 's nem ta-

lálna biztos pontot ideáinak czélszerű egyesítésére és elrendelésére. Értjük pedig az ízlés által értelmünk' azontehetségét, melly megítéli, a' mű egyez-e vagy nem az előadás' főtvényével, mert ezen ítélet úgy keletkezik, ha a' mű képzeletünk közbejötté által érző tehetségünket érdekli, 's nem egyéb, mint ezen érdeklés' kifejezése, mennyire általa kinyilatkoztatjuk, hogy a' mű nekünk tetszik vagy nem tetszik. Az ízlés velünk születik ugyan, de még sem csupa természeti készség, hanem, hogy helyes ítéletet ejthessen, műveltetésre van szüksége. Honnan annál nyomosabb 's érettebb rendszerint, mennél inkább egyenlően van kiművelve a' három lelki főtehetség, főkép a' képzelő és érző tehetség. Jóllehet pedig az ízlés néha igen is függ a' lelki tehetségek' különböző kifejlésétől, az időtől, nemzetiségtől, éghajlattól, szokástól, neveléstől, nemtől, életkortól, hitvallástól, polgári alkotmánytól 's tudományos műveltségtől; mindazáltal ízlése' ítéletét kiki feltétel nélkül értékűnek állítja, mert azon érzelmen épül, hogy a' szépség' érzése szükséges, és a' szépség szükségképen csak egy minden időben 's minden nemzetnél. Az ízlés' ezen egyetemi ereje annyiból igen különösnek tetszik, hogy az ízlés' ítéleteit megbizonyítani, bizonyos szabályokra szorítani 's elvekből következtetni nem lehet; ámbár az ízlés, mint értelmünk' tehetsége, bizonyos szabályok szerint ítél, mellyeket azonban mi csak homályosan érzünk, értelmesen pedig soha sem gondolunk. Csak az ízlés' törvényének ezen egyetemi erejéből magyarázhatni meg, hogy minden nemzet' íróit az előadás' főtvénye szerint lehet és kell megítélni.

### 63. §. A' természet', tudományok' és remekművek' tanulása.

Mind a' szükséges esmeretek' megszerzésére, mind a' lángész' művelésére szorgos tanulás kívántatik 's pedig a' természet', tudományok' és remekművek' tanulása.



Főtörekvése lévén a' művészkedő írónak, hogy az emberi szívet bizonyos dolgokra bírja, kétségkívül főtiszte öntapasztalásból esmerni az embert, esmerni az emberi szív természetét, tudni, mikép gerjeszthetni abban erkölcsi érzéseket 's céljára alkalmas indulatokat. Ezt pedig úgy érheti el legkönnyebben, ha saját indulatira figyelmez 's az embertanulást önmagán gyakorolja. Mivel továbbá tárgyát néha az emberek' különféle characterei teszik, iparkodjék mindenféle állapotú és természetű embereket megismerni 's kivált akkor szemmel tartani, midőn fontosb dologgal foglalkoznak, szóval: tudja a' világ' folyamatját, 's esmerje az emberi nemet tökéletesen.

Azonban a' műveltség' mai állapotjához képest öntapasztalásán 's elmélkedésén kívül tudományos esmeretekkel is kell birnia az írónak, ki remekművet akar alkotni. Tanulja meg a' gondolkodás' és előadás' törvényeit, legyen jártas a' philosophiában, kivált az erkölcsiben, esmerje a' történetírást, és végre olly műveket forgasson, mellyek az emberi szívről természet és társas élet nyújtotta észrevételekkel ajánlkoznak.

Legfogyanatosb és legegyszerűsbb út pedig az író' műveltetésére a' remekművek' tanulása, mert a' példa sokkal hamarabb és tökéletesebben tanít, mint a' szabály. E' végre többeket kell olvasgatni, mert a' mű' tökéletessége különféle tulajdonságoktól függ, mellyek együtt véve egy műben sem fordulnak elő, 's tapasztaljuk, hogy egyik író ebben, másik meg másban jeleskedik. Örök fényben ragyognak előttünk Hellas' és Latium' remekírói, ezek' tanulása 's a' tudományosság közelterjedése szinte a' műveltség' főpontjára vezette Europa' újabb nemzeteinek íróit, 's honfiaink is elmeműveikkel e' dicső nyomba lépni törekeshetnek. Ezekkel barátkozzunk meg tehát, 's tanuljuk ki, mint tudtak műveiknek tökéletességet adni. Azonban Hellás' és Latium' műveiben a' mi a' religiót, polgári alkotmányt, törvényeket, véleményeket és tudományokat illeti, az nekünk segédet nem nyújthat, mert nálunk

ezek mind más lábon állnak. Tehát csak arra szolgálnak, hogy megmutatják, mint lehet művelt nyelv által az olvasót vagy hallgatót figyelemre ébresztetni, képzeletét felhevíteni 's indulatját felgerjesztetni, hogy bennünket helyes rendre szoktatni, 's a' jó ízlésű írásra vezérlesek. Így tanulván a' régi írókat europa' újabb tudósai, először azokat önnyelvökre fordíták ennek természetével egyezőleg, 's úgy adták azután magokat eredeti művekre. Mennyivel könnyebben eshetik ez nekünk, kik az újakból mind azt megtanulhatjuk, mint kell a' régiekkel élni, mind nálok a' mienkhez hasonló religiót, törvényeket, szokásokat és tudományokat találunk. Végre legtöbbet segít az idegen remekművekhez nagyon közelítő, eredeti jó munkáink' 's helyes fordításaink' olvasgatása. Ezekre nézve főszabálynak tarthatjuk, hogy annál érdemesb az eredeti magyar munka, mennél kevesb nyomát mutatja a' régi és idegen szokásoknak, 's mennél alkalmasosb még azon hazafi' szívet is megindítani, ki honi nyelvén kívül másokat nem ért.

#### 64 §. A' fordítás.

Végre mind ezekhez szorgalmas gyakorlásnak kell járulnia, melly a' dolgozásra megkívánt tehetségeket mind aunnyi ügyességekké változtatja. Ennek szükségét mind a' gyakorlás által nagyokká lett írók' példája, mind az is mutatja, hogy lelkünk szinte, mint testünk, gyakorlás által erősül. Eredeti dolgozásokra felebb adtunk útmutatást, itt tehát csak a' fordításokról értekezünk.

Fordítmánynak, vagy pontosban mondva: művészi fordítmánynak azon nyelvművet nevezik, melly bizonyos mű' nyelve helyett mást téven, annak foglalatját és formáját más kifejezésben olly tökéletesen 's egyszersmind olly művészikép' adja, hogy e' más nyelven szóló azon foglalatot szinte olly hathatósan érezheti, mintha az eredeti művet olvasná. A' fordítás' haszna szembetűnő. Mert azon kívül, hogy nyelvünk' teljes bírására vezérrel, arra is oktat, mint kell a' fogalmakat

pontosan meghatározni, élcs körvonásokkal kitüntetni és szép alakba önteni, erőt nyújt az eredeti műhöz hasonló valaminek feltalálására és kidolgozására, gyarapítja lelki tehetségeink' hathatóságát, és képesekké tesz bennünket arra, hogy magunkat könnyen tudjuk mások' állapotjába helyeztetni; azért ajánlani már a' régiek sem kételkedtek. Nézd. Quint. Inst. Orat. X. 5: De nehézségei is nagyok. Mert ha a' másoló, ámbár művész és hasonló eszközzel élő, képírónak gyakran nehéz elérnie a' felvett előképet; mennél nehezebb a' fordító-nak valamely nyelvművet, mellynek szerzője egészen más körülállásban élt és írt, idegen sokszor teljesen különböző nyelvre tökéletesen, értelmesen és híven, az eredetinek saját-ságát és könnyűségét megtartva lemásolni? Annál is inkább, mert minden nyelvnek vagynak sajátosságai és jelességei egyes szavakban 's egész szólásokban, a' színadásban, átvezetésekben és képszővetkezésben, szóelrakásban, körbeszédei' alkotásában 's egész szerkezetében. Ide járúl, hogy minden eredeti remekmű magán viseli szerzője' egész lelki sajátosságát; következőleg a' fordító soha fel nem foghatja 's élénken nem másolhatja az eredeti mű' színét és hangját, hanem ha annak szerzőjéhez rokon elmével bír. Láthatni ezekből, melly sok tulajdonság kívántatik a' jó fordítóban. Azon kívül, hogy jeles elmével legyen megáldva, tudja alaposan az eredeti mű' tárgyát, értse tökéletesen mind azon nyelvet, mellyből, mind azt, melly-re fordít, esmerje az író, kinek művét fordítja, legyen képes magát ennek gondolkozás — és érzésmódjába helyeztetni, valamint azon szempontba is, mellyből ez tárgyat tekinté, végre férfias komolysággal, fáradhatatlan szorgalommal és lelkiesmeretes szigorúsággal mindig arra törekedjék, mit tökéletes-ségnek tart.

## 65 §. A' fordítás' szabályai.

Főtörvény minden fordításban, hogy eredeti művéhez olly híven simúljon, mint csak a' fordítás' nyelvének szelleme 's

műveltségi jelenállapotja engedi. Ezen elvből következő szabályok származnak:

1) Eredetije' fogalmait teljes pontossággal és tökéletesen adja, mert ezek tévén a' mű' alapját, ha változtatja őket, magát a' mű' mivoltát másítja 's így a' főtörvényt sérti. Következésképp nem szabad neki az eredeti mű' fogalmaihoz fény- és erőköltöszönözés végett valamit toldani vagy belőlk valamit elvenni, vagy helyettek mást tenni; kivéven, ha a' nyelvkülönböztetés és értelmesség kényszeríti az eredetinek rövidségéből, erejéből és kelleméből valamit feláldozni, vagy az eredetinek homályossága és kétértelműsége arra bírja, hogy a' homályos és kétértelmű fogalmakat azokkal cserélje fel, mellyeket az író hihetőleg akart és tartozott kifejezni.

2) Eredetije' saját szellemét és írásmódját szemléltetőleg 's élénken másolja. Mennél eredetibb valamely mű, bélyege annál kitünőbb, és a' kifejezés' sajátossága, az írásmód, annyira összeolvad az írónak egész mivoltával, hogy Buffonkint az írásmód maga az ember. Könnyű tehát belátni, milly nehéz az írónak szellemét szemléltetőleg 's élénken visszaadni, midőn abba csak behatni is egyedül a' rokon elmének sikerül. Az írásmód' sajátossága a' kifejezések' és fordulatok' legpontosb egyezésében áll, úgy hogy egyetlen egy helytelen kifejezés megzavarja az egészet, 's elrontja az írásmód' sajátosságát. Azért a' mellékképzeteket kifejező fordulatok 's átvezetések végett szolgáló szavak, mondások és körbeszédök közül finom érzéssel 's művelt ízléssel mindig azokat válasszuk, mellyek épen azon gondolatot élesztik fel, épen azon képzetekkel szövetkeznek, 's az értelmet épen úgy érdeklik, mint az eredetiben választottak. Az írásmód' különösségéhez tartozik még annak szómértéke a' prosában és ékesszólásban, és rhytmusa a' költsében. Honnan a' fordító erre is figyelmezzon 's szavainak ugyanazon szómértéket vagy verseinek ugyanazon rhytmust adja, mellyet az eredeti műben talál. Azonban e' második sza-

bály megszorítást szenved annyiból, hogy a' fordítás magát mind az eredetinek mind a' másolatnak nyelvéhez tartozik szabni. Ne vétsen tehát a' fordítás helytelenül származtatott vagy összetett szavak és idéttlen szókötések által nyelvének szelleme ellen, idegen szólásmódok által ne rontsa meg egyes mondásinak 's egész művének értelmességét, határozottságát és szépségét.

3) Épen azon könnyűséggel bírjon, mint eredetije. Fordításban legnehezebb e' szabályt teljesíteni, mert mennél szigorúbban ragaszkodik az eredetihez, annál távolabb esik annak könnyűségétől és szellemétől. Azért e' végett nagyobb vagy kisebb áldozatnak történnie kell, ismerkedjék meg tehát alaposan a' fordító eredetije' szellemével, 's azután azt szabadon adja elő, szorosan őrizkedvén, hogy könnyűsége féktelenséggé ne fajuljon, és fordítása körülírássá ne változzék. Ezt pedig úgy érheti el, ha bírván nyelvének minden finomságát, esmervén különféle fordulatait 's legkényesb árnyékozatit, éles ítéllettel megválasztja, mit és mennyit áldozhat fel, mit és mennyit nem; eredetijének kitűnő jelességeit híven másolja, de egy úttal előadása' szépségére is törekszik.

#### Fordítási példák.

##### a) *Cicéronnak* (de amicitia) következő töredékét:

Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de republica consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies [plena oblectationis fuit. Numquam illum ne minima quidem re offendi, quod quidem senserim, nihil audiui ex eo ipse, quod nolle. Una domus erat, idem victus, isque communis: neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi, in quibus remoti ab oculis populi omne otiosum tempus contrivimus?

#### *Írág* így fordítá:

Én ugyan azon javak között, melyeket nekem vagy a' szerencse vagy a' természet adott, egyet sem látok, melyet Scipió ba-

rátságával összehasonlíthatnék. Ebben volt köztünk a' legnagyobb egyetértés mind a' haza' ügyére mind különös dolgainkra nézve: ebben, midőn elfáradtunk, a' legédesb nyugodalmat feltaláltuk. Tudtomra soha ötlet legkevesebben sem bántottam meg; soha egy szót szájából nem hallottam, mely ellenemre lett volna. Egy házunk, azon egy eledelünk, és az is közönséges vala: együtt katonáskodtunk, együtt jártunk, keltünk mind a' messze földön, mind honunk' mezein. Mit mondjak arról, hogy együtt igyekeztünk mindenkor valamit vizsgálni 's tanulni? és hogy azt az időt, melyben ürességünk vala, egészen tanulásban töltöttük.

b) *Virgilius'* Georg. IV. könyv. e' töredékét:

*Ipse (Orpheus) cava solans aegrum testudine amorem,  
Te, dulcis conjux, te solo in littore secum  
Te veniente die, te decedente canebat.  
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,  
Et caligantem nigra formidine lucum  
Ingressus, Manesque adiit, regemque tremendum  
Nesciaque humanis precibus mansvescere corda.  
At cantu commotae Erebi de sedibus imis  
Umbrae ibant tennes, simulacraque luce carentum.  
Quam multa in sylvis avium se millia condunt,  
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:  
Matres atque viri, defunctaque corpora vita  
Magnanimum heroum, pueri, innuptaeque puellae,  
Impositique rogis juvenes ante ora parentum.*

*Kazinczi* (Muzar. IV. Köt.) így fordítá:

Orpheus a' tekenős lanton szelidítve gyötrelmeit,  
Tégedet, édes nő, csak téged zenge magányos  
Partjain, a' mikoron költ a' nap, 's a' mikor elszállt,  
Plutónak szomorú küszöbén, a' Ténarusi aknán,  
És a' bús ligeten, hol az éj' borzalma setétlik,  
Béhata az árnyékok? lakjokba a' durva királyhoz.  
Kit soha semmi panasz nem tud lágyítani segélyre.  
A' meghatott Erebus' mélyéből ime tolongnak  
A' kiaszott alakok 's az elhaltak' bánatos árnyai,  
Mint mikor a' madarak foltonkint ülik el a' lázt,  
Est szálván vagy fergeteges vész 's zápor az hegyről:

Nők, férfiak, harczokban elhult nagy lelkű hősök'  
 Testjei, gyenge fiúk, szűz lányok, atyjok előtt már  
 Máglyájokra jutott, hamuvá égett szintelen ifjak.

## MÁSODIK SZAKASZ.

### A' prosa' nyelvéről.

#### ELSŐ FEJEZET.

### A' prosa' nyelvéről általjában.

#### 66 §. A' prosa' sajátága.

A' prosa' nyelve esmerő tehetségünk' közvetetlen kép-  
 zeteit adja elő. E' képzetek közé tartoznak a' belső és külső  
 érzés' szemléletei, az értelem' fogalmai, az ítélő erő' ítéletei,  
 az ész' ideái 's következtetései, és a' képzelet' képei; követ-  
 kezőleg a' prosának ezeket mind elő kell adnia, 's pedig úgy,  
 hogy előadás közben a' képzet' eredeti sajátága ne csak el  
 ne vesszen, hanem határozottan meg is esmertessék, mert érző  
 és vágyó tehetségünk' állapotjainak is képzetekre kell változ-  
 niok, mielőtt a' költés' és ékesszólás' nyelve által előadathat-  
 nának. Ha tehát az előadás' három főnemét nem akarjuk ösz-  
 szezavarni, határozottan szem előtt tartsuk, hogy a' prosa  
 közvetetlen képzeteket, a' költés és ékesszólás ellenben köz-  
 vetetteket, eredeti érzelmekből és vágyásokból származotta-  
 kat, azaz: olyanokat ad elő, mellyek' tárgyainak az érző és  
 vágyó tehetségből lett származását lehetetlen meg nem es-  
 merni.

Tárgyánál fogva a' prosa egy különös egészlet tévén,  
 szükségképen sajátágától függ, mennyire szabhatja magát a'  
 mű' tökéletességének főmértékéhez — az előadás' főtörvényéhez,  
 mert ámbár a' közvetetlen képzetek' előadása éppen nem tiltja,

hogy tárgyai az érző és vágyó tehetséget némikép ne érdekeljék; mindazáltal tárgya' különsege miatt az előadás' egész formája és színezete más a' prosában, más ismét a' költésben és ékesszólásban. Hibátlansággal kivétel nélkül minden prosai műnek birnia kell, mert a' logikai és grammaticai törvényeket sérteni semmiféle műnek sem szabad; a' szépség' jegyeit ellenben nem tűri olly átaljában, mint a' költés és ékesszólás. Ő ezekkel csak ritkán 's felette takarékosan élhet. Azért is szépsége főkép abban áll, hogy tárgyat lehetőleg megérezékíti 's részeit tökéletes aesthetikai egészsze egyesíti; különben pedig a' szépség' egyéb jegyei közül mellyekkel és mennyire díszeskedjék, tárgya' mineműségétől és szerzője' műveltségétől függ. Írásmódja is illy mértéket tart. Prosai műhöz csak alsó és középső írásmód illik 's ez utolsóról igen ritkán szabad a' felsőre emelkedni; minek hol és mikor van helye, az író ítélheti meg legbiztosabban.

### 67 §. A' prosa' felosztása.

A' különféle oldalról tekintett valóságos élet nyújt tárgyat a' prosának. Ezen tárgyak részint esmeretek, részint külső tett dolgok és esetek, részint távollévő személyekhez intézett írásbeli tudósítások, részint a' polgári élet' különféle viszonyainak előterjesztései. Innen a' prosának csak négy felekezete lehet: az oktató, történeti, levelező és tisztí prosa.

Az oktató prosa esmereteinkkel foglalkozik, 's ezek' egyes részeit vagy egész összeségét tudományos rendbe szedve kifejti. Hozzá tartoznak tehát mind azon szemléletek, fogalmak, ideák és következtetések, mellyek az esmeret' különféle ágait és lépcsőit teszik. Ellenben a' történeti prosa a' múlt idő' és a' jelenkor' eseteit 's külső tárgyait festi. A' levelező prosa távollévő személyekkel köt bennünket össze, 's azok iránti viszonyinkat védí 's folytatja. Végre a' tisztí prosa azon tárgyakat terjeszti elő, mellyek polgári állapotunkat és az ország' nyilvános ügyeit illetik.



## MÁSODIK FEJEZET.

## Az oktató prosáról.

## 68 §. Az oktató prosa' sajátsága és felosztása.

Az oktató prosa esmerő tehetségünk' közvetlen fogalmait, itéleteit, ideáit 's következtetéseit, 's így a' fogalmakból származó esmereteket adja elő. Innen tökéletes úgy lesz, részint ha tárgyának az esmerő 's nem az érző vagy vágyó tehetségből lett származását világosan és határozottan megismerteti, részint ha a' mű' főtörvényével egyezően van kidolgozva, 's azért mind hibátlansággal bír, mind a' szépségnek legalább azon jegyeivel, mellyek tárgyával megférnek. Hibátlansága képzeleinek logikai igazságában áll, mert csak ezt 's nem a' tárgyast lehet az előadás' főtörvénye szerint megítélni; szépsége pedig abban, hogy képzeit helyesen egyesíti, 's így olly egészszé változtatja, melly a' képzetek' érzéktése által szinte úgy tiszta gyönyört okoz, valamint logikai igazsága által az értelmet kielégíti. Innen, ámbár tanítás és meggyőzés az oktató prosa' főcélja, mindazáltal aestheticai egysége 's előadása' tökéletessége által a' képzeletet 's az érző és vágyó tehetséget is érdekelheti, mert a' lélek' tehetségei szorosban vannak egymással összekapcsolva, mint hogy valami csak egyikre hathatna a' többinek minden érdeklése nélkül. Hiba lenne azonban, ha az oktató mű, mellynek az esmerő tehetségre kell egyenesen hatnia, az érző vagy vágyó tehetséget is egyenlő vagy még nagyobb mértékben érdekelné mint az esmerőt, mert minden egyéb célja főcéljától — a' tanítástól és meggyőzéstől függ. Ide járul még mind az, hogy némelly tárgyai nagyobb érzéktést és több ékesítést fogadnak el, mint mások, p. o. a' philosophia többet mint a' mathesis, az erkölestudomány többet mint a' logica, mind az, hogy bővebb vagy csekélyebb ékesítését szerzője' és olvasói' nagyobb vagy kisebb műveltsége határozza meg.

Felosztásában nem vehetvén alapúl tárgyai' különféleségét, csak a' módot tekintjük, melyet művei tárgyaik' kidolgozásában tartanak. Erre nézve az oktató prosa rendszeres, kurtított, népszerű és vizsgáló lehet.

### 69 §. A' rendszeres oktató prosa.

Rendszer (systema) által egy főelvől következtetett, logikai törvények szerint elrendelt, összekapcsolt 's egyenlően kifejtett részekből álló és tökéletesen kidolgozott egészlet értünk, mellyben egy egész tudomány, vagy legalább a' tudományos esmeret' bizonyos része kimerítve 's teljesen adatik elő. A' tudomány összefüggő 's egy főelvől következtetett igazságok' összessége lévén, minden rendszernek olly elven kell alapúlnia, mellyből egyes részei szükségképen folynak. Úgy lesz tehát a' rendszer tárgyra és formára nézve tökéletes, ha egyes részei és tagjai részint hiány nélkül mind felhordatnak, részint egymáshoz 's az egészhez képest úgy terjesztetnek elő, hogy szerkezetök hibátlansággal, kidolgozásuk pedig aesthetikai egységgel bírjon. — Nyelve főkép józan, határozott és csendes, legmerészebb műszavakkal él, 's a' közélet' nyelvétől legmesszebb távozik. Innen az értelmetlenség, melly kivált eredeti gondolkodók' rendszerét gyakran terheli. Ha ezen értelmetlenség' oka nem a' tárgyban hanem az előadásban vagyon, úgy nagy hiba. Azonban a' tudományos rendszer mindig nagyobb figyelmet kíván, mint a' mulattató könyv, és megértése annál több erőbe kerül, mennél mélyebb vizsgálatokat foglal magában.

Felekezetei ezek: a) a' tudományos rendszer, mint előbb leirtuk. Ez néha egyes előadásokra osztatik, mellyek leczkéknek mondatnak, és külön kis egészeket tesznek. Az lévén ezek' czélja, hogy a' tudományt rendszeresen élő szóval terjesszék elő, kidolgozásuk nagyobb élénkséget is elfogad;

b) az

b) az értekezés, vagy valamely tudomány' egy részének, egyes igazságának rendszeres és kimerítő előadása. Főczélja tanítani, de gyakran meggyőzni is, 's ez által cselekvésre bírni. Tehát mindig főképen az értelemhez szól, és, ha fejtegetései közé, a' képzelet' 's ennél fogva az érzelem' érdeklése végett, leírást vagy elbeszélést sző, ezt főbb czélból cselekszi, 's benne mértéket tart. Főgondolatját, akar igazságot bizonyít meg, akar kérdést fejteget, akar fogalmat világosít fel, állításnak, 's gondolatjait, melyek amaszt felvilágosítják, összevéve kifejtésnek nevezik. Egységgel kell mindeniknek birnia; jóllehet hosszabb értekezésben tárgy hagyások is megengedtetnek, ha tárgyával, legalább közvetve, kapcsolatban vagynak 's a' kifejtést elősegítik. Rendszerint bevezetéssel kezdődik, melly a' tárgy' érdekét kimutatván, egyszersmind természetesen a' tárgyra vezet; követi azt a' kifejtés, melly a' főállítást röviden, egyszerűen 's világosan kifejezvé és tökéletesen felosztván, képzeiteit megmagyarázza, és mind meggyőző mind indító okait előterjeszti; az egészet néha, ámbár nem szükségképen, befejezés végzi, melly a' mondottakat röviden és világosan ismétli, vagy belőlök gyakorlati oktatást következtet.

Példák a' rendszeres oktató prosából.

a) *Guzmícstól* (Jegyzetek Kölcsei' *Hit, Remény, Szeretet.* érték. Élet és Lit. II. Köt.)

Értekezésednek ezen pontja (II.), barátom, ha jól felvettem azt, a' vallás és philosophia, a' szív és ész, az érzelem és okoskodás közötti arányt, és az aránytól történhető kisebb nagyobb eltávozást vizsgálja, 's mindeniknek határát kiméri, feltéven a' czelt — a' communis maxima mensurát — az egésznek boldogságát, mellynek minden alája legyen rendelve. Így, barátom, 's csak így kerülhetni ki a' félszogséget, mellyben valamint a' vakérzelmű ábrándozó, úgy az emberi horizonon túl szárnyalló philosophus egyformán vész el. Soha sem tarthatom én azt emberileg igaz philosophiának, melly az embert emberből kiemelve, annak csak egy részét vizsgálja, csak

ebből veszen törvényeket, czélt, rugókat az egész emberre. Azért sem a' vastag epicureismus 's a' csupa eudämonismus, sem a' szigorú stoicismus és a' vele rokon, bár valamivel mérséklettebb, purismus nekem eleget nem teszen. Az első rendűeket elhallgatom, kiknek ma nem igen találkoznak (in theoria) barátjai; csak azt kérdezem az utólsóktól: ha az alkotó bölcsen alkotá-e természetünket? Ha bölcsen alkotá; ha mind az, mi természetünk' valójához, ahhoz, hogy az ember ember legyen, 's ne fél ember, szükségképen tartozik, az ő bölcs elrendelése szerint vagyon természetünkben: hát embernek célja 's a' czélt megközelítő törvények 's rugók az egész emberből kivonhatók egyedül 's reá vissza alkalmaztathatók. Az ember nem csupa szellem, nem csupa ész, nem csupa lélek: mint kívánhatni hát embertől oly virtust, mellyre a' valamivel gyengébb ember szemét sem meri felemelni? Kiparancsolhatja-e az ilyen postulatumná philosophus természetünkéből a' szívet, ennek minden érzéseivel, vágyaival, reményeivel együtt? Vagy oly gonoszok, oly méltatlank-e ezek, hogy az ész és virtus mellett teljességgel meg ne állhassanak? Úgy valóban nem jól esett, hogy illy össze nem férő természetek oly szorosan köttettek össze. 'S osztán nem szomorú, nem kétségbe ejtő-e az a' szigorú parancs 's az a' sanyarú colossalis virtus, mellyre az egész emberiség' története nem tud csak egy példát is mutatni, mint ezt maga vallja Kant? — Egyformán távozik el az aránytól innen a' fenszárnyalló idealista, onnan az alantmászó materialista.

### b) Történetnyomozás (III). (Muzáron. Új foly. Első Füz.)

Midőn a' philosoph az emberiséget körülölelő nagy természetre függeszti figyelmét, lehetetlen, hogy mind abban, a' mit égen és földön magának kivüle lát, rendnek és összefüggésnek esalhatatlanul szembetűnő jeleit ne lássa, ne érezze; az ember az egyedül, ki e' tagadhatatlan, ez örök rendnek közepében örök rendtelenségben látszik élni és mozogni. És még is, ha a' magányos embert egész nemzettel, 's az egész nemzeteket egymással összehasonlítjuk; ha az oceán' távol partjain élő gyermeknépek' rajzolatját a' régiség' történeteire alkalmaztatjuk; ha az emberi majd magából kitörekedő, majd magába bevonuló, nyúghatatlanúl-rest és restül-nyúghatatlan léleknek egyes vonásait a' historiának egészében nyomozzuk: tapasztalni fogjuk, hogy az emberek különösen, és az emberi nemzetek közönségesen, minden elhajlások és különözéseik mellett is, mindig és mindenütt

ugyanazon körben 's ugyanazon mozgások közt forganak. A' kertész bevetett egy ágyat tulipánmagokkal, 's feltenyészik a' virágnép ezerféle színvegyegyel. Ez a' napnak jóltevő sugaraiban áll, amaz hideg árnyék borítja; ez most nyílik; amaz már elvirult 's felette egy újabb emeli magát: de mindegyik ugyanazon alkotmány nyál bír; egyformán tápláltatik, él és enyész; 's gyökereiken újabb tavasszal újabb sarjzat virul fel.

Ha a' történeteket magányosan tekintjük, gyakran olly vonások tűnnek szemeinkbe, mellyek rendkívülieknek, képteleneknek tetszenek, az egésznek összefüggésében ezek rendesekké, természetessékké, hihetőkké változnak el. Némelly vonások külön válva csekélyek 's tekintetet alig érdemlők: ezek a' magok' rendében az egészre temérdek behatással birhatnak, 's az okok' és következesek' nagy lánczában a' főszemet tehetik. Melly fényben jelenik meg minden a' philosoph' keresztülható lelke előtt! Ó száz féle nemzetek' sokaságában 's ezerféle történetek' vegyületében fáradatlan tekintettel követi az emberi lélek' mozgásait. A' jelenkor' tüneményeiről, szakadatlan lépcsőkön felhág a' régiség' homályába, 's nem többé az emberi történetek' külsőjét, nem többé a' nemzeteknek egy meghatározott körben egymással 's egymás mellett küzdesöket nézván, magának az emberiségnek, belsőjére figyelmez. Felül emeli a' nemzeti különsegeken pillantatót, 's a' népeket úgy nézi, mint egy nagy kiterjedésű de ugyanazon egy familiának tagjait. Ezen nagy familiának tagjai ezerféleképen ágaztak el. Lakjaik, szokásaik, véleményeik, nyelveik 's száz meg száz különözéseik által egymástól eltávoztanak; de mind ezen eltávozások között is az a' közönséges szellem, melly magát az egész familián keresztül lehellette, soha nem vész el a' bölcs elől. Igyekszik ő ezen szellemet a' maga számtalan széllyelfolyásaiban követni és felfogni; a' milliomok' sokaságában, a' statusalkotmányok' temérdekében az egyes embert felkeresi és megtalálja; megvizsgálja őt azon összefüggésben, mellyben az egész természettel 's a' maga földi lakával áll; kilesi azon bel és kül erőket, mellyek a' physical és moralis világban vagy őtet munkálkodtatják, vagy ő reá munkálnak; a' történetek' különféleségeiben nyomozza azt a' rendet, mellyhez az emberi kifejlés és munkálkodás kötve van; 's azt kérdi magától, ha mind ezen erő, rend és munkálkodás nem valamelly bizonyos célra siet-e? Illy nyomozások vezetnek bennünket arra, a' mit a' historia' philosophiájának nevezhetünk.

## 70. §. A' kurtított oktató prosa.

A' kurtított oktató prosa maga a' tudományos rendszer kisebb mértékben, mellytől nem tárgyra, hanem formára nézve különbözik. Formája czéljától függ. Czélja a' tudományt rendszeresen ugyan, de csak főállításaiban rajzolni, a' nélkül hogy egyes állításait és elveit bővebben kifejtene, vagy kétség és ellenvetés ellen oltalmazná. Többnyire a' végből készül, hogy élő szóval hosszabban kifejtessék 's helyes példák által felvilágosíttassék. Ennél fogva a' tanulót részint elkészíti az iskolai leczkékre, tárgyaikat vele előre megismertetvén, részint a' hallott tanítások' ismétlésében 's teljesebb felfogásában segíti 's kalauzolja. Akar azután tanításait egyes, rövid mondasokban közölje, akar hosszabb czikelyekben 's teljesebb körbeszédekben dolgozza ki, főtulajdona — a' rövidség homályt és értelmetlenséget soha ne okozzon, mert a' rövidség e' hibákat nem mentheti. A' kifejezés' határozottságán és rövidségén kívül szükséges tulajdonsága, hogy az egészet világosan átláthatólag közölje, 's egyes részeit logikai tekintetben tökéletesen 's egyenlően dolgozza ki. Ezek mellett szépséggel is bírhat. Nem kíván ugyan olly gömbölyű 's kidolgozott körbeszédeket mint a' rendszer; mindazáltal fogalmainak azon érzékitése 's az egésznek azon élénksége el nem maradhat, melly az oktató prosa' czéljára, a' tanításra és meggyőzésre múlhatatlanul szükséges.

## Példa a' kurtított oktató prosából.

a) *Szilasytól* (A' nevelés' tudománya. Budán, 1827.)

Két értelme vagyon a' nevelésnek: először nevelésnek mondjuk mind azt, mi által az ember' erejének kifejtése 's tökéletesítése eszközöltetik. Illy értelemben az ember holtig neveltetik; 's nevelői nem csak az emberek, hanem minden körülélő, úgymint: a' természet, éghajlat, egyházi 's polgári társaság 'stb. Azonban jóllehet az ember holtig neveltethetik, ámbár mindig tökéletesebb lehet; a' nevel-

tetésre és tökéletesítésre mindazáltal gyermeki és ifjú esztendejében legnagyobb szüksége vagyon. Így tehát a' nevelésnek is szorosabb határt szabunk, 's ezen szorosabb értelemben a' nevelés bizonyos, meghatározott rendszabások szerint való kifejtése 's tökéletesítése az ember' erejének, kivált az életkor' első esztendejében. Ezen értelemben kötelessége a' nevelésnek: a) hogy a' természettől ajándékozott erőket sérelem nélkül megtartsa, b) hogy a' lappangó tehetségeket felébressze 's művelje, c) hogy az észrevett hibákat és nyavalyákat helyre hozza, meggyógyítsa, d) hogy a' nevelendék a' maga tökéletesítésére alkalmatossá tegye.

b) *Imrétől* (A' bölcselkedés. Pesten, 1829)

I. §. A' logica ezen görög szótól λογική, λογος (rationalis ratio) szónyomozva 's névszerint annyit tesz, mint esztudomány; szoros mivolti érteményben pedig a' gondolkodó erő' közönséges és szükséges törvényeinek tárgyra nem ügyelő tudománya vagy rövidebben: a' helyes és rendszeres gondolkodás' tudománya. Mondom I. a' gondolkodó erő' törvényeinek tudománya; mert valamint az egész természet (mint a' világtudományban fogjuk látni), úgy a' gondolkodó emberi erő is bizonyos törvények alá van vetve, mellyeket a' logica ad elő. 2. A' gondolkodó erő' közönséges és szükséges törvényeinek tudománya; mivel azon törvények, mellyeket az ész gondolkodva követ, vagy közönségesen szükségesek, vagy nehányosak és esetiek, amazok nélkül soha sem lehet semmit gondolni, emezek nélkül csak bizonyos tárgyakat némelly környülfállásokban lehetetlen gondolni ennek vagy amannak; ebben vagy abban a' tudományban: nem ezeket, hanem az előbbeni törvényeket fejtegeti a' logica, azért a' gondolkodás' közönségesen szükséges törvényeinek tudománya. 3. Tárgyra nem ügyelő tudomány; mert nem azt tanítja a' logica, mint kelljen valamelly rideg 's meghatározott tárgyról különözve gondolkodni, hanem mint kelljen általában akarmelly tárgyról helyesen és tudományosan intézni gondolatinkat, azaz: nem mit, hanem mint kelljen akarmit gondolni, adja elő a' logica, ezért alkotó vagy képző (formalis) philosophiának is nevezetik.

71. §. A' népszerű oktató prosa.

A' népszerű (popularis) oktató prosa mind azt elhagyja tárgyából, mi vagy egyedül a' tudósok előtt értelmes,



vagy legalább csak a tárgyban jártasabbak előtt főképp érdekes, következőleg nem terjeszkedik ki a tudománynak szinte végső és fő elveire, hanem azon állításainál marad, melyeket kiki megérthet és kiki haszonra fordíthat. Mindenki megértheti pedig azt, mit vagy minden tudós előesmeret vagy legalább bizonyos tudomány előesmeretei nélkül a művelt 's olly tudományos tárgy iránt, melly belátását bővíti, megigazítja és tökéletesíti, nem érzéketlen ember felfoghat. Mindenki haszonra fordíthatja azt, mi előadás általa valóságos élettel közvetlenül érintésbe hozatik, 's így az előhaladó lelki műveltségnek a valóságos élet nemesítésére befolyását megbizonyítja. — Jól lehet ezeknél fogva a népszerű prosa elmellőzi a tudománynak szorgosan kiszámolt rendszerét, saját műszavait, literatúráját 's vetekedéseit; mindazáltal tisztét könnyűnek még sem lehet nézni. Mert a népszerű író csak úgy teheti művét fogamatossá a tudományát alaposan ismeri, eddigi rendszeres kidolgozásának folyamatját tudja, azt, mi eddig csak iskolában hangzott, a művelt emberek közjavává változtatja, 's főképp azon oldalról fogja fel, mellyről a valóságos életet érdekli. Műve tehát nem csak renddel, értelmességgel 's határozottsággal, hanem nagyobb élénkséggel 's képzeletet 's érzelmeket érdeklő egységgel is bírjon, hogy így önmagáért tessenék. Innen jó népszerű művet nem csekély tudományú, hanem komoly nyomozáshoz szokott ember fog írni, ha nem csupa szobatudós, hanem a valóságos élet különféle viszonyait, embereit 's műveltségét tapasztalásból ismeri, 's ennél fogva képes a nép különféle osztályaira, előesmereteikhez és szükségükhöz szabott előadással behatni.

Ezen oktató előadáshoz tartoznak: 1) a művelt polgároknak szánt művek, melyek a nép eme felsőbb osztályával az erkölcsitanítás, természeti törvénytudomány, hazai és közönséges történetírás, országleírás és politikai tudományok tárgyait nemes és jó ízlésű előadásban megismertetik; 2) a



köznép számára készített munkák, melyek a' nép' alsó, kevesbé művelt 's rendszerint tudományos előismerettel nem bíró osztályával a' nyilvános és házi élet' tárgyairól, országalkotásról, polgári viszonyokról, történetekről, természeti jele-  
netekről, hasznos találmányokról 's az élet' különféle kényel-  
meiről értelmes és nemes nyelven helyes, határozott 's lehető-  
leg összefüggő képzeteket közölnek;

3) az ifjúságnak irt művek, melyek a' serdülő kor' ér-  
telmi, érzési és erkölcsi kifejlését elősegítik és vezetik. Azért érthetetlen vagy az ifjak' tudáskörét felmúló tárgyat ne fog-  
laljanak magokban, nemes de közértelmű nyelven, az ifjúság'  
bizonyos korához határozottan szabva 's olly élénkséggel iras-  
sanak, melly az ifjúságot érdekli, a' nélkül hogy azt tudós-  
kodásra, mások' véleményének vak elfogadására, a' fontos 's  
előtte nem eléggé esmeretes tárgyak' hirtelen megítélésére,  
fél érettségre vagy kora elérésre tántorítaná;

4) a' közmondások. Ezek által röviden kifejezett 's ki-  
csiny műben előadott, érdekes, egyetemi igazságokat értünk.  
Nem a' tudományokhoz, hanem a' közélet' tapasztalásihoz tar-  
toznak, 's rendszerint az életphilosophia' szemlélhető 's értel-  
mes tanításit foglalják magokban;

5) a' jelesmondások (sententia), melyek vagy valamelly  
közönségesen esmert igazságot új formába öltöztetve, vagy  
valamelly újat érdeklőleg kifejezve adnak elő. Hogy az el-  
mésség' természetes, nem keresett 's mesterkelt ömlésének  
láttassanak; ritkán forduljanak elő, és kifejezésök' ereje, tö-  
mötsége és rövidsége mellett képzetbőséggel jeleskedjenek.

Példák a' népszerű ektató prosából.

a) *Gr. Széchenyitől* (Hitel. Pesten, 1830.)

A' birtokról 's vagyronról is, mint minden egyébről, elágazik  
az értelem, 's az tulajdonkép a' szemvedelmek' 's érzések' számtalan  
ellenkezési 's árnyékozási miatt mind eddig nálunk, sőt másutt is  
sokak előtt homályban dereng. Az egyetértő legszámosb két feleke-

zet az, mellynek egy része az aranyat 's pénzt véli, másika a' földet 's fekvő jószágot tartja birtoknak, vagyonnak; véleményem szerint pedig sem kincs sem mező nem az, hanem azok' haszon vehetősége. Mit birt robinson szigetén aranyában, 's valljon mit ér kiterjedt hátára, erdeje és sivataga némelly magyarnak?

A' pénznek csak úgy van értéke 's becse, ha azért az élet' számos javait magunknak meg is szerezhethük; mint nem különben a' öldnek csak úgy, ha az számunkra az élet' számos javait megtermi. S így az a' birtokos 's vagyonos, ki magának 's övéinek az élet' számos javait mindenkor 's mindenütt bizonyosan megszerezheti; 's birtoka' és vagyona' nagysága vagy kicsinsége azon arányban áll, mellyben ő az élet' több vagy kevesebb javait magának megszerezni képes mindenkor 's mindenütt. Szegény pedig az, ki csak ritkán 's nem mindenütt 's nem bizonyosan juthat az élet' javaihoz, és szegénysége annál nagyobb, mennél bizonytalanabb a' lehetőség élte szükségait kipótlani.

Az idealis vagyon, mint p. o. olly tőkepénz, mellyet sem le nem tesznek, sem kamatját nem fizetik, vagy olly erdő vagy mocsár, melly jövedelmet nem hoz, nem egyéb álomnál 's haszna sem nagyobb, mert sem kenyeret az éhesnek, sem ruhát a' meztelennek nem nyújt; 's mennél bizonytalanabb a' tőke' vagy kamat' fizetése vagy a' jövedelem, annál inkább képzelethez 's fűsthöz hasonlítható a' birtok, a' vagyon. Ha száz esztendő alatt fizetik vissza pénzemet vagy annak kamatját; nekem semmim sincs 's nem is lesz soha. Ha húsz esztendő alatt; akkor tán lesz valamim, tán nem, mert ki tudja, még akkor élek-e. 'S így folytatva. Mit ért fűszeres ebédje Párisban, 's jó meleg mentéje Vilnában az éhséggel 's hideggel küzködő Galusnak Berezinánál? Mit érttek a' sárvizi és síói berkek, mellyek most hasznos kaszálók, elholt eleinknek? — Semmit. — 'stb.

#### b) *Takácstól* (Erkölcsei oktatások. Bécsben, 1799.)

A' morált nem fejtörve kell tanulni, hanem követni. Nem vesződik az elrejtett mélységes titkok' fejtegetésével; nem festeget olly tündér képeket, mellyeknek ne legyen mássok, nem angyal hanem agyagemberek' tökéletesítésén munkálódik, nem kötelez szertelen dolgokra, mellyek bámulást támaszszanak: hanem az egyes ember' 's az egész társaság' boldogságának kellemetes útját mutatja, szem eleibe állítván a' köteleességeket, mellyek nem a' szerencsére vetett kemény adók, hanem a' szófogadót 's hív követőt előbb utóbb jutal-

mazó eszközük. Ezeknek a' kötelességeknek szunnyadozó elmellőzése ébreszti fel életünk' ohajtott boldogságának ezer 's több ellen-ségit, a' kik (a' mi legveszedelmesebb) olly gonosz mesterséggel alalkoskodnak, hogy, midőn legnyájasabban hízelnének, akkor ejtenek meg, akkor törnek leginkább veszítünkre. Sokszor szemeket kápráztató holmit fitogatván előttünk, a' fényes nap után sovárgót addig csalogatják a' meredek, majd egeket verő kőszálakra, míg ez körültekintvén magát, iszonyodva veszi észre, hogy nem talál emberi nyomot, melyet követhessen; mert nagy részint, a' kik oda felerőködtek, szédelygés érvén fejüket, zuhanással rogytak vissza a' földhöz. — Sokszor a' torkos vendégeskedés közt csak nem fúlad nevetében a' víg gazda: nincs száma a' hivalkodó udvari cselédnek, a' szüntelen változó, drágánál drágább hintóknak, az előttük kevélyen tánczoló pajkos lovaknak, nincs szünete a' pénzvesztegető magas játékoknak. — Mi lesz a' vége? Feldőzsóli a' henye úr ősi keresményét, adósságba veri magát, a' bőségből szükségre jut, és a' kit előbb csudált, most csufól a' világ. — Sokszor a' mosolygó völgyeknek kövér fűvében magokhoz édesgető, mérges fülánkú kigyók, fene vadak lappanganak: ha gondatlanul leheveredik a' tapasztalatlan vagy feledékeny sétáló; szerencse, ha mindjárt azon a' helyen nem találja sírját, legalább kinos, ágyba döntő nyavalyája fogja bizonyosan gyötörni. Így vagyon a' világ dolga. Tenger a' tör, a' csel, a' kelepcze.

c) *Jelesmondások: 1) Kisfaludi Károlytól.*

A' jelent könnyű megcsalni, a' jövődöt soha. Tág torok, jó tüdő tiszteletre kiáltozza az élőket; de ha elnémúl ez, csak tettek maradnak birói latra.

2) *Fáy Andrástól.*

A' rágalom, irigység ollyan mint a' festő; nem adhat színt a' tárgynak, a' nélkül hogy árnyékolást is ne adjon hozzá.

## 72. §. A' könyvvizsgálat.

A' könyvvizsgálat különbözik a' könyvesmertetéstől. Ez a' műnek csak foglalatját terjeszti elő híven 's pontosan; amaz szellemét, célját, tudományos 's előadási characterét,

azon tárgyról irt más művekhez való viszonyát, jelességeit, hibáit 's fogyatkozásait részint átaljában részint egyenkint alaposan 's igazán kimutatja, és ítéletét a' munkából vett helyes okokkal támogatja. Meghatározza tehát a' mű tárgyáról: vajjon igaz-e és mennyire az, 's a' velebánás mennyire egyez meg a' logical szabályokhoz mért rendszeres 's egyendően kidolgozott előadás' törvényeivel; formájáról pedig: megegyez-e a' tárgygyal, és mennyire tesz eleget a' hibátlanságnak és szépségnek mind az előadás' három különböző nemét, mind a' három írásmódot tekintve. Egyébiránt a' vizsgálat' igazsága hozza magával, hogy minden munka önmagából 's nem a' vizsgálónak személyes nézetei 's előre felvett véleményei szerint ítéltessék meg; de igen mind tárgyra mind formára nézve ama' legfőbb mértékhez szabva, mellyet a' tudomány' mostani állapotja 's a' mű' főtörvénye múlhatatlanul kíván. Főjelessége a' könyvvizsgálatnak, ha olvasóit olly karba teszi, hogy magoknak a' mű' tárgyáról és formájáról határozott esmeretet szerezhetnek, 's ennél fogva arról magok ítélnének. Legyen rövid, de értelmesség' kára nélkül; határozott, 's végre ügyes, hogy egyik pontról könnyen juthasson a' másikra. Sok függ hangjától is. Ez mutassa' ugyan, hogy a' vizsgáló meg van győződve ítélete' igazságáról; de azt is, hogy meggyőződése nem annyira a' tudományban nagyobb jártasságán, mint annak tudásán alapúl, mikép törekedék dolgát szorgalommal és szerellemmel végezni. Gáncsolását csendesesen és barátságosan közölje; gúnyt pedig vagy épen mérgességet messze kerüljön.

#### Könyvvizsgálat' példája.

*Horvát Istvántól* (Kresznerics' magyar szótárának vizsgálata.  
Tud. Gyűjt. 1833. V. Köt. megkurtítva.)

Egy tökéletes magyar szótái' legnagyobb hiánya a' magyar literaturának. Ez vala jelszava régóta hazánkban az értelmesebb felekezetnek, o' hűrt pengették a' kihaltak közül Kalmár György, Ráth Mátyás, és Makó Pál, ezen ohajtást nyilat

koztatták ki az élő érdemes tudósok közül, más számtalanokon kívül, Márton József, Gáti István és a köztiszteletre méltó Teleki József Gróf. És valóban; ha miben igaz az a régi magyar mondás: A nép' szava az Isten' szava, itten a' tökéletes magyar szótár' szükséges voltáról bizonyosan legigazabb. — Úgy de mi tehát az a' tökéletes magyar szótár? E' kérdést Rec. véleménye szerint néhány szóval D' Alambert híres franczia tudós' előadása szerint kimerítette jutalom feleletében M. Teleki József Gróf ezeket irtában: Egy tökéletes szótár magában foglalja a' nyelv' gyermekségének, előmenetelének, virágzásának és megromlásának philosophiai történeteit. Feltaláltatik e' néhány sorban mind az, vagy legalább annak magva, a' mit egy szótárnak tökéletességéről vastag kötetekben írni, mondani, vitatni, és összehalmozni lehetne.

Azokat mindazonáltal, a' miket D' Alambert 's nyomdokain a' nagy érdemű Gróf mondott, nem olly könnyű valamelly egyes nyelvre nézve, mellynek főképen még nincsenek elégséges philologiai előkészületei, végrehajtani. Annak p. o. ki a' magyar nyelv' gyermekségét egy tökéletes magyar szótárban előállítani akarná, esmernie kellene: 1) a' legrégebb magyar országi oklevelekben találtató magyar szavakat; 2) azon magyar nyelvet, melly a' régi magyar kéziratokban előfordúl. A' magyar nyelv' előmenetelének idősza-ka a' reformatióval kezdetik. Itt már számosabbakká válnak a' kút-fők, mellyekből a' magyar szótár szaporodhatik. Megkívántatnék tehát egy tökéletes magyar szótár' készítőjétől, hogy 1) összeszedje mind azon szavakat, mellyek a' régi magyar könyvekben feltaláltatnak. Nem különben 2) összeszedje a' szavaknak származékaikat és szerkeztetéseiket az egész kitételekben. Továbbá 3) előállítsa az egyes szavaknak történeteik által a' magyar nyelvnek egész belső történeteit, mellyek nélkül a' szönyomozó pusztá, haszontalan véleményekre vetemedik. Végre 4) a' nyelv' történeteiből ki kell fejteni a' nyelv' természetének alkotmányát és az ebből következő nyelvbeli rendszabásokat. — Már azok is, a' miket mostanig Rec. előszámlált, felülhaladnak egyes emberi erőt; de még súlyosabb és terhesebb munkát kívánnak a' magyar nyelv' virágzásának és megromlásának időszeit. Az előbbiket Rec. József Császár' uralkodásánál, az utóbbikat az éretlen ítéletű neologusoknál (mert a' nyelvcsinostásból az okos és józan neológiát kizárni nem lehet) kezdené. — Tudni és esmerni kell még mind ezeken kívül a' tökéletes szótár'

irójának a' magyar lexicographia és grammatica, 's, közönségesebb kiejtéssel egy átaljában a' magyar philologia' tudományos történeteit is.

Készakarva hosszabban előadta Rec. egy tökéletes szótár' készítéséről a' nehézségeket, hogy a' nagy érdemű Kresznerics' szótára' megítéltetése' kezdetén azonnál mindenki észre vehesse, hogy egy férfutól, ha még olly derék, tudós és szorgalmatos is, mindent kívánni nem lehet. Illyen súlyos és terhes munkákon csak a' közrészvétel és egy célra törekedés diadalmaskodhatik.

Dicsőségére szolgál Kresznericsnek, hogy illően becsülván a' magyar nyelv' régiségeit, nem tartott azon együgyűekkel, kik előtt minden utálatos, a' mi hajdani. Nem egy helyen tűnik ki, hogy, mint a' XLIX-dik lapon önmaga is mondja, valóban használta a' régi okleveleket, a' régi magyar kéziratokat és a' régi magyar könyveket. Sajnálhatni, hogy v é g s z a v á t, melyben kútfőit rendszeren megemlíteni akarta, a' nyomtatás alatt történt halála (Jan. 18-dik 1832) miatt e' derék férfiú el nem készíthette, vagy helyette az érdemes fő kiadó T.T. Stettner György (Fenyéri Gyula) ki nem dolgozta. Az oklevelék közül a' maga saját oklevélgyűjteményét használta, mint p. o. az *Ab-láncz* szó alatt 's egyébűtt láthatni. Ez vajmi kevésből állhatott. Mi szépen a' szótárba illetet volna p. o. Kálmán kir. 1109-diki okleveléből *Ér-Hát* (mint *Erdő-Hát*, *Hegy-Hát*) vagy *Sziget-Fő*; a' *Kút* szó alá a' Fehérvári Káptalannak 1397-diki okleveléből a' *káváskut?* 'stb. A' régi magyar kéziratokból a' Pray kiadta *Szűz Margit*' életét szerencsésen haszonra fordította, 's egy másik kéziratot is, melyet *Ms. Szegedianum* név alatt emleget. De ez mind kevés ahhoz képest, a' mit a' régi magyar kéziratokból egy tökéletes magyar szótárban nagy előmenetellel használni lehet. Illyenek lennének p. o. egyedül magából az 1383-diki magy. bibliából: *Ajándoktsa*, *Alás*, *Csergeteg*, 'stb. Hogy tehát e' tekintetből Kresznerics' szótárának szószámra nézve még tetemes hézagai vagynak, azt mindenki észreveheti. Ellenben nevezetes abban ismét érdeme, hogy sok régi magyar szó' keletét, a' mit a' tudós vizsgáló feltenni sem merne, az újabb írókból felhozta. Így p. o. az *Állapik* ige gyakran előfordúl az 1383-diki magy. bibliában, 's mindenki elavultnak tartaná első tekintettel, ha Kresznerics annak élten élő későbbi keletét *Molnár*' szótárából, *Káldiból* és *Zvonaricsból* fel nem hozta volna.

Illyen az Alázat szó is, melytől az Alázatos mellékszó ered, a' magy. szentírásban. Kresznerics ezt Szabó Dávid által esmeri, mint közkeletben forgó szavat. Mind ezek a' tökéletes szótár' készítőjének egykor többféle critical észrevételekre adhatnak alkalmat 'stb.

De mind e' mellett is Kresznerics' érdemei nagyok, számosak és hallhatatlanak. Még most szótára nélkül semmi tudós magyar el nem lehet, a' tökéletes szótár' készítője pedig használván törekedéseit, nem egyszer fog iránta hálaérzésre fakadni. Rec. különösen Kresznericset azon dicsőség koszorúját érdemlett nagy írók közé számlálja, kik mindenkor áldásban fognak élni a' maradék előtt.

### HARMADIK FEJEZET.

#### A' történeti prosáról

#### 73. §. A' történeti prosa' fogalma.

Valamint az oktató prosa' tárgyát a' fogalmak és ideák, úgy a' történetiét a' külvilág' jelenetei, tárgyai 's tett dolgai teszik. Ezek' összességét tapasztalásnak nevezzük; a' történeti prosának célja tehát az egész tapasztalást tökéletesen előadni. A' tapasztalás' jeleneteit, tárgyait és tettdolgait pedig vagy egyszerre 's egymás mellett a' térben, vagy egymás után az időben vesszük észre. Amazok a' jelenkor', ezek a' múlt idő' körét teszik. E' két körben foglaltatik a' történeti prosa' minden tárgya; következőleg a' meddig ezek nyúlnak, a' történeti előadás is addig terjed.

#### 74. §. A' mű' főtörvénye a' történeti prosára alkalmaztatva.

Mivel a' művet a' hibátlanság és szépség feloldhatatlanul egyesítve teszik tökéletessé; a' történeti prosa' műveit is azon mérték szerint kell megítélni. A' történeti prosa' hibátlansága nem elégszik meg logikai igazsággal, hanem tárgyast kíván, azaz: nem elégli meg, hogy képzetek csak egymással meg-



férjenek, hanem azt kívánja, hogy a' jelenkor' valóságos jeleneteivel és a' múlt idő, eseteivel 's tetteivel egyezzenek meg. Mert nem azt akarja megmutatni, hogy a' történeti tárgyak úgy lehettek, hanem hogy teljesen úgy voltak, mint az előadás festi. Hol ezen megegyezés azonnal be nem látható, ott a' történeti prosában nincs tárgyas igazság. Már külső szemléletből származván minden történeti tárgy, előadása csak úgy egyezhet meg a' való jelenetekkel és tetteivel, ha belőlök olly képet alkot, mellyben belső érzésünk mind a' tárgy' egyes részeit megismerheti 's egymástól elkülönözheti, mind ezeknek tökéletes egészsze lett egyesítésöket észreveheti. A' külső szemléletet tehát belsőre kell változtatnia, 's a' szemlélt tárgy' képzele mellett a' tárgynak olly képet adnia, melly azzal teljesen megegyez. Azonban a' történeti prosa csak úgy érheti el egészen e' célját, ha hibátlanság mellett szépséggel is díszeskedik, és tárgyat élettel teljes egész gyanánt terjeszti elő. Tárgyának a' külső szemléletből származta miatt a' prosa' művei közt kétségkívül legtöbb érzéketelt fogadhat el; hanem épen tárgya' ezen nagyobb-érzéketelt miatt nehéz neki a' szükséges tökéletességet megadni, 's általa némelly elrutítások 's részint hézagok csúznak bele, úgy hogy a' képzelet elé állított kép majd tárgyas igazság majd élénk egység nélkül van. Ez onnan is kitetszik, hogy a' történetírásra mind hajdan mind az újabb időben fordított nagy szorgalomhoz képest általában igen kevés történeti mű tesz eleget az előadás' főtörvényének. Következik ezekből, hogy, ámbár a' történeti prosának első és közvetlen célja a' külvilág' jeleneteit és tetteit megismertetni, mindazáltal méltán csak azon történeti művet tarthatni tökéletesnek, melly azon jelenetekről 's tettekről nem csak helyes és hív tudósítást közöl, hanem egyszersmind a' képzelő és érző tehetséget is érdekli 's így a' mű két főtulajdonságát egyesítvén, tiszta gyönyört okoz.



## 75. §. A' történeti prosa' felosztása.

Tárgyánál fogva, melly, mint mondók, a' jelenkor' jeleneteiből 's a' múlt idő' tetteidolgaiból áll, a' történeti prosa két főrésze oszlik: leírásra és elbeszélésre. A' leírás a' jelenkornál marad, 's azért a' térben egyszerre 's egymás mellett létező tárgyakat, jeleneteket és változásokat terjeszti elő; az elbeszélés az egész múlt időt magában foglalja 's a' hozzá tartozó személyeket 's tetteket festi. Honnan amaz az egyszerre 's egymás mellett észrevett tárgyaknak és jeleneteknek, ez az egymás után következő tetteidolgoknak szükséges összeköttetését tartozik előadni.

Mivel pedig mind a' jelenkor mind a' múlt idő temérdek sok tárgyat foglal magában, a' történeti prosa' két főrésze, a' leírás és elbeszélés, különféle alrészekre szakad. A' leíráshoz tartozik: a) a' természetleírás átaljában, melly helytelenül természet' történetének mondatik, és b) a' földleírás különösen. Az elbeszélés' alrészei ezek: a) a' természet' története szoros értelemben, és b) az ember' története.

## 76. §. A' leírás.

A' leírás a' jelenkor' tárgyait és jeleneteit egyes mivolti 's eseti jegyeik által terjeszti elő. Kiválasztja e' végett a' tárgyak' azon jegyeit, mellyekre szüksége van, összeszerkezteti azokat egy egészbe, 's ezt illő kifejezésbe öltözteti. E' három dolga között legfontosb az elrendelés. Mivel a' leírás nem egyszerre, hanem csak részenként felfogható egészet adhat; természetesen igen sok függ attól, hogy az egyes képzetek olly rendben következzenek, mellyben egymást leginkább támogatják 's a' célba vett érdeklést legbiztosabban eszközlik. Kétféle a' leírás, mert vagy egyenest az értelemnek szól, ennek esmereteit gyarapítja, 's azért tárgyát csak mivolti, legalább fontosb jegyeinél fogva terjeszti elő, vagy

főkép a' képzeletet törekszik érdekelni, 's azért a' tárgy' legcsekélyebb jegyeit is felhordja, ha céljára alkalmasoknak látszanak. Az tiszta leírásnak, ez festésnek mondatik. Az elsőnek főtulajdonságai: a' hívtség és pontosság, határozott rend, kimerítő tökéletesség, illő felosztás, világos átnézhetőség, egyszerű 's értelmes nyelv, melly többnyire az alsó írásmódnál marad 's ritkán emelkedik a' középsőre. A' másíknak főbélyege, hogy tárgyát olly szemlélhetőleg rajzolja, mintha az olvasó látná. E' végre megkivántatik a' fő jegyek' kiválasztása 's a' nem fontosak' elhagyása, a' világos rend, könnyű átnézhetőség, helyes festés, elmés csoportozás, illő színadás, élénk 's erős nyelv, melly többnyire középső írásmódban szól.

## 77. §. A' leírás' alrészzei.

A' leírás vagy természetleírás átaljában, vagy földleírás különösen. A' közönséges természetleírás a' természetet egy, magában meghatározott, érzéki egész gyanánt adja elő, 's e' mellett kifejti földünknek, mint a' világ' egy részének, viszonyát a' többi égi testekhez. Ellenben a' különös természetleírás részint az anyag' holt tömegeit, részint a' föld' eleven 's nem eleven testeit festi. Ehhez csatlakozik a' tulajdon földleírás, melly részint földünk' természeti mine-műségét, részint a' földön egymás mellett létező népeket és országokat adja elő mind társasági mind polgári tekintetben. Tehát hozzá tartozik az úgy nevezett tiszta és political földleírás, a' népesmertetés, országleírás-és utazásírás.

1) A' közönséges természetleírás részint a' világról mint egy egésről, részint a' világtestek' rendszeréről, részint az álló, bolygó és üstökös csillagokról értekezik. Mivel pedig az ember csak a' földről szemlélheti a' világtesteket, a' közönséges természetleírás nagyobbadán csak a' földet, ennek helyzetét a' naprendszerben, 's a' természet' ama' különféle

lönféle országait festi, mellyekre a' föld' tárgyai 's termékei osztatnak.

2) Még nagyobb a' tulajdon földleírás' mezeje, mert a' földön egyszerre 's egymás mellett létező jelenetek, teremtmények, és ezek' kölcsönös viszonyai mind hozzá tartoznak. Alrészei ezek: a) a' physical földleírás, melly a' föld' alkotását, mineműségét, részeit, éghajlatit, évszakait, termékeit 's külszinének változásait fejtegeti; b) a' tiszta földleírás, vagy a' föld' részeinek lefestése természeti mineműségökre, helybeli különégeikre és természeti határaikra nézve, kizárván szüntelen változások alá vetett political felosztásukat és viszonyaikat; c) a' political földleírás, vagy a' földön elterjedt népek' és országok' különféle változástól okozott, mostani társasági és political állapotjának előterjesztése; d) a' népesmertetés (ethnographia), melly a' most fenálló 's a' földön eloszlott népeknek testi, lelki 's erkölcsi tulajdonságát írja le, kizárván political történeteiket. Lefesti tehát az emberi nem' különféle ágait, az egyes népek' különféle színét, eredeti lakhelyét, lassankinti elterjedését és szétesztését a' föld' részeire, különféle nyelveit, szokásait 's társasági intézkedéseit a' vándorélettől kezdve szinte a' legszövevényesb monarchiai és democratiai országlásig; e) az országleírás (statistica), melly főkép a' művelt europai és amerikai független országok' és tartományok political alkotását, jelenkori belső 's külső állapotját, 's ezek' kölcsönös viszonyát festi; f) végre az utazásírás, melly a' népek' és országok' mostani állapotját részint az utazónak személyes, részint utazásának különös czéljai szerint rajzolja.

#### Példa a' leírásra.

a) *Pest és Buda* 1833. *Tolditól* (Aurora, Folyt. Bajza 1834.)

Mindenek előtt szemembe tűnt az a' szebb ízletű, nyájas építésmód, melly Pesten szinte közönséges lett. Az érdem leginkább Hild és Pollák uraké. Amaz Rómában 's a' Sansovinok' és Palladiók'

művein tette magaévá a' képző mesterségek' egyik legszebbikét, 's épületeit többnyire nagy és egyszerű stílusban alkotja, 's leginkább a' viszonyok' szépségében 's belső osztályban erős. Emlékezetét több rendbeli első rangú építmény fogja fentartani. A' rakpiacz egészen az ő műve. Legjobb néző pontja a' Duna' hajóiról van. Itt vonúl el párhuzamosan a' folyóval a' mint egy 45 ölnyi hosszúságú, három felől szabadon álló Nákó palota. Az egész mű két emeletnyi, kiálló közepét 14, félmagaslatú, jóniai rendbeli oszlop díszesíti, 's olasz tetejét egy ékes kőballustrad veszi körül. A' milly nagy nemű és fényes ezen palota külseje olly meglepők annak lebegő hágcsoi, melyeknél pompásbat láthatni sok helyt, de mesterségesebbet és merészebbet talán sehol nem. Az épület' nyugat — északi szögletében találtató kerkehágcso, melly világítását üvegterején által nyeri, 115 lépcsőből áll, 's földszintől padlatig, csak egyik végével falba eresztve, márvány testével szabadon leng; e' mellett szinte ölnyi szélességű 's három helyt, hol az emeletek belé nyílnak, egyegy négyszögölnyi tér ad helyt a' pihenőnek. Megjegyzést érdemel, hogy a' lépcsők' szélessége 's magassága fokonként csak néhány vonalnyiaval fogy 's a' járó sem rengést nem érez rajta sem fáradást. A' délnyugati kapuzinbe nyíló hágcsonak, melly szegletformára van alkotva, csak felső, 33 lépcsője lebeg, de épen e' forma, a' nagyobb szélesség 's az osztályai lebegő mássáinak roppantsága, mint nekem látszik, gondolatban még bátrabb, 's számolásra nehezebb feladása a' mesterségnek. A' néző nem győzi csudálni a' művész' háterságát és bizodalját, mellyel illy súlyú szikladarabokat látszó legnagyobbn könnyűséggel felfüggesztett; 's nem tagadhatom, némi titkos borzadás fogott el, midőn lábam e' remek' lengő alapjaira először botcsátkoztott.

b) *Türedék Kazinczinak erdélyi leveleiből* (Tud. Gyűjt. 1817. 2. Köt.)

*Bogártelke, Jún. 29-d.*

Mit állottak ki ma lovaím; mit magam, nem képzelheted, 's én szinte rettegek, 'annyszor panaszlani előtted a' ut'alkalmatlan voltát. De viszont azt [a] gyönyörűséget sem képzelheted, a' mit nekem a' szép nap ada. Maga ez méltó vala, hogy ide jöjjenek, hogy magamat ma kifárasztasz. Csereimtől kínos érzések közt váltam el. Rettegtem, hogy szemei engem többé meg nem látnak, ha utamat Kraszna felé veendem is; mellyet annyival inkább ohajtok, mert sem

magával, az igen nemes lelkűvel, nem éltem ki magamat, sem nagy kincseivel. — Az eső mindig esett, 's mind inkább romlottak az utak. Horváti, Gróf Teleki Lajos' gyermekeinek hirtoka, balra maradt, 's egy óra alatt Perjére értem, egy nagy hegynek lábánál. Cserei megmondá, hogy ott hat ökör készen fog várni, mert meg akará kémélni lovaimat, 's a' mint a' faluba értem, a' szarvas forspont az utcán áll.

A' hely romantisch, 's jól hasonlít a' mi Zemplényi tót faluinkhoz Sztropkó' táján. Hoszszan nyúlt el, noha kicsiny, 's a' dombokról sok apróbb patakok omlanak a' nagyba, melly a' helységen végig szalad, én leányommal 's szobaleányával [kiszállék a' szekérből, lovaimat előre küldém a' hegy' bérczére, 's gyönyörködve néztem mindenfelé az erdők' igen szép szakait. Egy lovas, ki Kraszna felől jött, 's Bánffy-Hunyad felé igyekezett, utól-ére, le szálla lováról, 's magyarázóm lett; mert forspontósaim Oláhok voltak, 's én az ő nyelveket úgy nem értém, mint ők nem az enyémet.

Azt a' jövendőlést, hogy Erdélyben olly hegyeket fogok mászni, mint a' Tokaji szép fok, előre nézvén Nyíres felé, 's Kraszna felé hátra, többé nem leheté nagyításnak vennem, mert ez nem alacsonyabb, ha nem olly meredek is. 'S ezt leginkább a' leereszkedőn érzém; mert gyalog menvén fel 's víg enyelgések közt a' szeretett gyermekkel, ki virágokat szedett, 's a' hegy' tetején Sophie! Sophie! nevet kiáltoza, 's Thaliét, Emilt és Antonint, 's testvéreie mellett a' b. Prónai Thigieét, 's szememet a' szép erdősében legeltetvén, feledtem az út' alkalmatlan voltát. 'S végre egészen eltikkadva a' legfőbb ponton valék.

Barátom, melly frappant pillantás! Előttem fekvék az egész Erdély; 's bár eléggé érthetőleg ünnehetném szóba, a' mit láttam! De ha! a' tájfestés szóval, és nem rajzolatban, mindig sikeretlen is: legalább azokat segélleni fogja, a' kik hozzád irt leveleimet, ha majd megjelennek nyomtatásban, erdélyi útjuk alatt vezérekké veendíg. — Megfordulék sarkamon, 's valamerre tekinték, déltől keletig 's onnan éjszakig és ismét enyészetig, dombot láttam és völgyet, 's nem egy arasznyi lapályt is; 's úgy dombot és völgyet, mint midőn a' kertész sinor után nyirdeli spallérjait. Egyedül egy hegy ütö ki magát, a' merre Belgrádot képzelém, mert a' nap esős fellegek közé rejtezett vala el, ezeu örök dombok' és völgyek' síksága közül, 's annak oldalain még most is fejtelt a' hó. Szóttlan állék itt 's megrezzenve. Úgy tetszék, mintha valamelly Isten egy magasán ki-

álló' pontról nézte volna, sok ideig a' habokban hánykódó tengert, 's tiúndérbotjával egyet ütén, épen most parancsolta volna, hogy a' tenger azon alakban váljon földdé, benöve erdőkkel, mellyben egy percz előtt még hánykódó hab volt. 'S még nem vala megteremtve az új föld' embere 's állatai, mert innen nem leheté látni semmi falút; sőt nem csak egy kalibát is, 's a' táj ember nélkül, marha nélkül, madár nélkül volt.

## 78. §. Az elbeszélés.

Az elbeszélés a' múlt idő' hiteles tettdolgait terjeszti elő. Magában foglalja mind a' természetnek mind az embernek történetét, mert rajzolni kell részint azon eseteket, mellyek földünknek 's a' rajta élő növényeknek, állatoknak és embereknek mostani alakját és szerkezetét okozták, részint az emberi szabadság szülte változásokat, mennyire mindezek hiteles tudósításokban 's emlékekben fenmaradtanak. — Jól lehet a' mű' saját character'e 's erősb vagy gyengébb színezete majd írója' individualitásától, majd tárgyától, majd céljától függ; mindazáltal az elbeszélés élenkségben, tárgya' erősb érzékitésében 's gazdagabb színezetében felülmúlja a' leírást, mert az elbeszélés' főereje közösen a' tettdolgoknak mind tárgyas igazságában, mind összeköttetésök' szabad megérzékítésében áll. Előadásra nézve különséget kell tenni a' puszta elbeszélés és festés között. Mert az elbeszélés hiven, igazán, egyszerűen 's összefüggve közli tettdolgait, elmélőzván minden nagyobb ékesítést 's a' kifejezés' erősb érzékitését; a' festés ellenben élenken, képzeletre és érzelemre egyenlően hatva, írja a' személyeket 's eseteket, és tárgyat olly tökéletes képpé alkotja, melly magáért tetszik.

## 79. §. A' természet' története.

A' természet' története, pontosan megválasztva a' természet' leírásától, azon eseteket és tettdolgokat beszéli el, mellyek a' föld' mostani állapotját okozták. Hozzá tarto-

zik az egész látható természet' múlt ideje szinte tegnapig, még az emberé is, de csak mint természet' fiáé, mert a' mit szabadságánál fogva visz végbe, az ember' történetéhez szám-láltatik. Elbeszéli tehát a' földünk' lassankinti kifejlését illető eseteket 's ezek' következteit, azon változásokat, melyeket külszíne a' lefolyt századok alatt szenvedé, a' természeti há-rom ország' állapotjainak eseteit 's mind azon tettdeolgokat, melyek földünk' korát, a' szigetek' 's egyes földrészek' el-süllyedését, a' kiveszett állatnemeket, kövőválásokat, föld-rengéseket, tengeráradásokat, az egyes nemek' fajait és korcsait, a' különféle emberfajokat, a' növények', állatok' és emberek' két nemének természeti különségét, 's az élő lények' szaporodását 's elterjedését illetik.

## 80. §. Az ember' története.

Az ember története a' szabadság okozta tettdeolgo-kat beszéli el. Magában foglalja tehát mind azon eseteket és vál-tozásokat, melyeket az emberi szabadság nemünk' eredete óta akar egyes emberek' életében, akar egyes háznépeknél és társaságoknál, akar a' már kimúlt és még fenálló népeknél és országoknál, akar az emberi műveltség' egyes ágaiban okozott. Azért az ember' története háromféle: egyes, különös és közönséges. Az egyeshez tartozik az életírás és cha-racterfestés 's toldalékul az anecdotá. A' különös magá-ban foglalja a' háznépek', társaságok', egyes népek' 's országok' történetét, valamint a' műveltségét is mind általjában, mind külön egyes ágaiét: a' nyelvekét, művészetekét és tudományokét. Végre a' közönséges történet az egész emberi nemnek minden tekintetbeli eseteit közli 's azért az egyes népeket és országokat csak egyes tagok gyanánt tekinti. Szoros értelem-ben a' közönséges történetírástól elkülönözhetni az emberi nem' történetét, melly az emberi nemnek, mint erkölcsi szabadsá-guk által magokat művelő 's egy ideális célra törekvő érzéki 's eszes lények' összeségének eseteit írja.



## 81. §. Az életírás és characterfestés.

Az életírás emlékezetre méltó egyes személy' eseteit, tetteit és tulajdonságait festi belső szükséges összefüggések szerint, hogy élete' belső 's külső folyamatját átnézni 's helyesen megítélni lehessen. E' célznak úgy tesz eleget, ha kimutatja: milly tehetségeket nyert személye a' természettől, mint 's mennyire fejté ki azokat részint önmaga, részint a' nevelés, tanítás, társalkodás és mások' példája, 's mint függött határozottan mindezekről életnemének választása, tisztének teljesítése, 's erkölcsi characterének nyilvános jelenkezése. Csak illy előadás fejté meg: mint lőn az ember azzá, mi volt; mennyire maga, mennyire mások által, milly viszonyban állnak egymáshoz erényei és hibái, észtehetségeinek jelessége és fogyatkozása, és mint 's mi által változék ama' viszony. Terjeszsze elő hiven személye' tetteit és eseteit, keresse fel azok' kútfejét; nyomozza ki céljait és szándékait, ha bár tette nem elevenültek is; csekélyebb körülállását csak röviden érintse, a' fontosakat ellenben hosszabban rajzolja, kivált ha a' személy' nemzetének történeteivel össze vannak kötve. Nyelve legyen takarékosan ékesített, de nem kelleténél inkább dicsérő vagy dagályos, ámbár mindig mulató, virágzó 's változatos. Azonban a' jó életírás igen ritka, mit nem az előadás' hanem a' dolog' nehézségének kell tulajdonítani, mert jó életírás végett szükséges, hogy az író hősét személyesen 's közelebről esmerje, a' mi csak ritkán történik. — Az önéletírás is ugyanezen törvényeket követi mind tárgyra mind előadásra nézve. Ez, mint az írónak önmagáról tett vallomása, megelőzi az idegentől készített életírást abban, hogy az individualitást pszichologiai tekintetben legtisztábban fejezheti ki, 's ezt teljesítvén, szinte olly tanuságos, mint érdekes; de ovakodjék ám részint az önszeretettől, részint saját hibáinak elfedezésétől vagy épen szépítésétől, részint némelly jelességeinek szántsándékos elhallgatá-



sától, és egyes jó tulajdoninak vagy tetteinek mesterként kitüntetésétől. Az önéletíró fesse magát igazán, egyszerűen és őszinte; megítélését pedig hagyja kortársaira vagy az utóvilágra.

Az életírástól megkülönböztetett characterfestés' sajátása abban áll, hogy valamely vezérideán épül, melyre a' személy' előadott élete bizonyosságul 's érzékitésül szolgál. Ezzel koránt sem azt akarjuk érteni, mintha itt az előadott személy' életét azon idea szerint kellene alakítani 's psychologicce mintegy magyarázgatni, hanem hogy a' characterfestés felvett személye' political vagy tudományos életét olly egészszé egyesítse, melyben az alapúl vett 's az életre, egyes népek' és országok' kifejlésére 's műveltségére sőt az egész emberi nemre nézve nagyon fontos idea szemlélhetőleg mutatkozzék. Következik innen, hogy csak olly személy' élete alkalmas tárgy characterfestésre, ki önereje által valamely népnek és országnak új polgári alkotást szerzett, vagy egész időszaknak különös irányt adott, vagy valamely tudományt és művészetet új alakba öntött. A' személy' külső életét csak röviden érinti; ellenben szembetűnőleg kiemeli mind azt, mi által a' közembereket felülmúlá 's az ideát létesíteni törekvék.

#### Életírás' példája.

Töredék *Dayka' életéből Kazinczitól* (Dayka' Versei. Összeszedte Kazinczi, Pest. 1813.)

A' hűsz esztendő's Daykát velem Győződelem jövendölése hozta esmeretségbe, és az Ovidból fordított Penelope, ő pedig azon ódámát vette figyelmére méltónak, mely a' Kassai Museum. I. Köt. 4. lap. áll, 's azon dalomat, melyet Metastasióból Orpheusomnak első füzetébe vettem vala fel. Annál szabadabban mondom ezt most, hűsz eszt. múlva már, mivel a' dalt, szenvedhetetlen lévén úgy a' hogyan ott álla, újra kellett dolgoznom, az ódát pedig egyedül ifjú korom' emlékezete teheti előttem most kedvessé. Egyike lévén én is azoknak, kiket 1790. Maj. az ország' öröme Abaujból Budára küldött, látni akarám Daykát, a' szeretettet! Vezetőm egy

tágas szobába vive, hol a' nevendékek csoportra osztva mulatoztanak. Reá esmertem volna én Daykára megnevező nélkül is: Ámor állt itt, talarisba öltözve, az anyaszentegyház' fiai között. Termete alacsony, de karcsú és, a' mi nagyon szembe tűnt, olly erőtetés nélkül egyenes, mintha egész életét tánczmesternek kezei alatt töltötte volna. Lobogó setétszög haja saját dísz volt alakján. Horgas, igen szép orra, a' legszebb metszésű ajak, a' legszelídebb, domborodás nélkül lefolyó áll, hosszanelvonuló szeműlde, nem épen sima de tiszta bőrű arca, magas homloka, a' legjátékosb kék szem, a' leglelkeseb kép festette nekem a' másák' és gratiák' kedveltjét. Beszéde kevés. Színetlen szerénység, figyelem mások iránt és annyi nyájasság, hogy első pillantással mindent elbájolt. Némelly hangja félig selyp, melly nevelte kecsseit. Öröme nem fakadozott egy, még eddig nem látott, szeretett idegennek régen ohajtott meglátásán; sőt ő magába zárva maradt mindig 's mindig poetai andalgásban; 's az édes szendergésnek csak a' le-lesüllyedt eleven szem 's a' mesterkélés nélkül édesen-mosolygó csendes ajak kölcsönöze életet. Illyen vala Dayka. A' jelenvalók szélfelfoszlottak csoportjaikból, 's társok és a' vendég körül tömött koszorút fontak. Szabó lett a' beszéd' tárgya, 's Rájnis és Révai, Péczeli és Horvát Ádám, 's Báróczi, Barcsai, Bessenyei és Orczi, Rádai és Teleki József, 's Zrínyi és Gyöngyössi István. A' Dayka' szavai, egy neki tulajdon atticismussal, kérdésekbe voltak öltöztetve. Ő keveset szólott és ritkán; mások eleget. Midőn mentem ő vala egyedül, a' ki kísért. Kilépvén a' folyosóra, a' teljes virágzásában álló acatiának illatját felkapá egy szellő, 's végig vitte a' hosszú folyosón. A' szag megcsapott. Ah, a' mennyei illat! kiálték, ki ezt különösen kedvelém. „A' reményfáé!“ mondá Dayka, említett ódámra czelelván, 's kezem gyengéd' szorítással szorúlt meg.

Minden együtt élt óráim közt azok voltak a' legszebbek, melyeket Lőcsén 1793. Novemberb. és 1794. Januariusb. töltöttem vele. Kilépvén szekeremből, szaladtam szólására, 's cselédem egy csomó írást 's egy két könyvet hozza utánam. — — — Törvény vala köztünk, és ezt Dayka akarta így, hogy egyikünk a' másikának munkáját olvassa fel, 's ne soha a' magáét. Illyenkor hangomon, képe-men lesegette a' javallást vagy gáncsot. Titkos búja és Esdek-lése, melyet én most láték elsőben magamon kívül ragadtak. Éreztettem, hogy az a' legédeseb ének, melly valaha — és mind maig! — magyarul énekeltetett. Barátom, mondtam neki, ez olasz dal, nem magyar. Ansoniai hév van benne; forró mint annak climája. Ér-

deme' teljes érzésében, 's hiúság és tettetés nélkül, mellynek sem egyike sem másika nem fért szép lelkéhez, hallgatta dicséretét, csudáltatását 's elmerülve volt. Csak várd, monda mintegy egyszerre ébredvén fel hosszú csendéből; csak hogy a' kezdet meg van téve! Én tudom, mibe került ez nekem. Illyent még néhányat, 's tűzbe minden egyéb dolgozásaimmal. Mi mind az a' többi ez mellett! — Fél század múlva, így szakasztá félbe továbbad szavaimat, ez is olly olvashatatlan leszen, mint a' Haller' versei azok mostan már a' német literaturának újabb művei mellett. De mienk marad az a' dicsőség, hogy megtörénk az útát, 's igazságos maradékunk érteni fogja, nekünk mit köszönhet.

## 82. §. Az anecdoták és felírás.

Az egyes-történetíráshoz tartozik az anecdoták és felírás is. — Az anecdoták valamely személynek olly egyes esetét vagy érdekes nyilatkozását közli, melly vagy fényt derít annak characterére, vagy legalább szempillantatnyi gyönyört okoz. Legyen rövid és hathatós, fűlankja pedig határozottan kitűnő. Csak toldaléka lévén a' történetírásnak, éretlen ízlést mutatna, ha gyakor előfordultával annak egységét megrontaná.

Felírásnak nevezik a' nyilvános emlékeken — pénzeken, emlék oszlopokon, sírköveken, épületeken 'stb. előjövő olly rövid írást, melly valamely személy' vagy történet' emlékezetét örökíti meg. Célja azt kívánja, hogy az emlékezetes dolgot mennél rövidebben és hathatósabban adja elő; azért főtulajdonsága a' tömört rövidség, illendőség 's egyszerűség. Tökéletes úgy lesz, ha elmésen gondolt tárgyát egyszerű, hathatós, rövid és széphangú kifejezésben öltözteti, hogy így az emlékezetben annál könnyebben fennmaradjon.

Példa a) az anecdotára: *Haydn* (Karakterfestő 's elmés mulatságos Anekdoták. Pest. 1826.)

A' néhai Herczeg Eszterházi Miklós udvari muzikusokat tartott magának 's azoknak Igazgatójává a' híres Haydnt tette. Idő' folytával azonban ki akart adni muzikusain 's megmondá ezen szándékát

Haydnnek, azt tévén hozzá, hogy őtet magát örömmel fogja ezután is udvarában tartani, mert talentumát nagyra becsüli, 's örvendene, ha nála bizonyos fizetésben lévén, muzsikai compositióit kényére üzheti. Haydn csak hamar ennek megtudása után egy symphoniát készített, azt úgy intézte, hogy benne minden muzsikaszernak legyen dolga, vége felé pedig mindenik egymás után némúljon el. Nagy társaságot ad egyszer a' Herczeg 's megparancsolá, hogy annak tiszteletére muzsikusai mind játszodjanak. Haydn, mint igazgató, elő áll ekkor a' symphoniával, mellynek czéljával már előre megismerkedtette volt a' musikusokat. Kezdődik a' symphonia, jól foly, nagy figyelmet gerjeszt a' jelenlévőkben. Következik berekesztése, 's ím az egyik muzikus megszűnik szerén játszani, eloltja gyergyáját, összegyöngyörgeti kótáit, 's megyen. Ugyanezt teszi a' másik, a' harmadik, a' negyedik, 's mind, míg végre Haydn csak egyedül maradt. A' Herczeg észre vette, hová' czéloz ezzel Haydn, elmosolyodott 's ismét szolgálatjában tartotta mindenik muzsikusát.

b) a' felírára: *Zemplényi Vitézek' emléke* (Szépliterat. Ajándék 1821.)

## I.

*Éjszak felé.*

Zemplén Vármegyének Rendei

Örök Emlékezetre

Azon Nemes Vitézeiknek

Kik Gyórnél Junius' XIV. MDCCCIX.

Másfél Holnappal Azután Hogy, A' Zászlóhoz

Felesküdtek Volt

Ezeredes Kapitány Eger-Farnosi Kandó Gábor

Vezérlete Alatt

Lelkeiket A' Közügyért Letették.

## 83. §. A' különös történetírás.

A' különös történetírás több személyből álló egyesületek' szabad tetteit, eseteit és változásait közli. Tárgyát tehát a' háznépek', társaságok', rendek', egyes népek', országok' 's a' nyelv,- tudomány- 's művészetbeli műveltség' történetei teszik, és sajátsága ezen tárgy' criticalai kinyomozá-

sában, megválasztásában 's az előadás' főtörvényével egyező kidolgozásában áll. A' közönséges történetírástól mivoltikép abban különbözik, hogy a' mi ebben egy, szükségkép összefüggő egészet tesz, azt a' közönséges csak rész és egyes tag gyanánt adja elő. Innen főkötelessége: tárgyait teljesen kinyomozni, czélszerűen kidolgozni 's nyelv által tökéletesen előadni; azért is a' kútfők' megvizsgálása, a' kinyomozott tárgyak' józan megválasztása 's elrendelése, a' fontosb vagy csekélyebb esetek' csoportozásának kiszámolása főkép az ő dolga. A' történetíró tehát a' tettdolgok' kinyomozott tárgyas igazságára támaszkodva úgy készítse művét, hogy ne csak valamely mivolti részét el ne hagyja vagy helyén kívül ne állítsa; hanem az összefüggő 's egymást kölcsönösen meghatározó eseteket világosan átláthatólag is kösse össze, 's fogalmainak belső szükséges összefüggését előadás által külsőképen is tökéletes aesthetikai egységre emelje. Mert csak így adhat művének czélszerű színezést, csak úgy hozhatja fontos beható és elválasztó történeteit illő viszonyban a' belölők származott következetekkel. Illy kielégítő történetírássra az íróban két tulajdonság szükséges: bírja először a' tárgyat teljesen, hogy azzal egész terjedelmében 's nagyobb vagy kisebb fontossága szerint bánhassék; legyen azután személyes ereje és ügyessége a' tárgy' olly előadására, melly közvetetlen gyönyörön kívül a' tiszta emberi érdeket is felingerli 's kielégíti, mert az ember' történetének tárgyai, mint az emberi szabadság' okozatai, vagy kellemes és vonzó vagy visszalökő behatást tesznek az emberi szívre.

#### 84. §. A' különös történetírás' részei.

Egyes részei a' különös történetírásnak ezek: 1) Az egyes háznépek', társaságok', rendek' 'stb. története. Itt az író tartozik, mennyire lehet, ezek' eredetére visszamenni, lassú vagy gyors nevedkedésének okát felkeresni,

saját szellemét kimutatni, 's a' népekhez, országokhoz 's időszakhoz volt viszonyát meghatározni.

2) A' népek' története. Ez a' már kiholt vagy még élő népek' múlt idejét festi; kifejti tehát az egyes népek' sajátságát természeti, helybeli, lelki 's erkölcsi tekintetben, elmellőzván egy országba lett egyesüléseket 's ebből származott tetteiket 's történeteiket.

3) Az ország' története. Ez valamelly elenyészett vagy még fenálló ország' eseteit és változásait, külső 's belső állapotját úgy beszéli el, hogy az ország egy, határozott egésznek lássék. Visszamegy tehát azon időpontra, midőn az egyesült népágakból az ország támadt, meghatározza kifejlése 's műveltetése' különféle időszakait, belső állapotját, népességének, gazdagságának 's hatalmának haladását vagy csökkenését, külső állapotját és hanyatló vagy már elenyészett országoknál hanyatlásuk' és elenyézésük' okait.

4) A' műveltség' története magában foglalja mind azon jeleneteket és tetteket, mellyek az emberi tehetségek' 's erők' kifejlését elősegítették vagy meggátolták. Ez kétféle: vagy közönséges, melly az emberi nem' tehetségeinek 's ereinek szabadság okozta kifejlését és műveltetését festi időkoronként, vagy különös, melly a' műveltség' egyes főtárgyainak — a' nyelveknek, hitvallásoknak, tudományoknak, művészeteknek 'stb. történetét adja elő.

Példa a' különös történetíráásra.

a) *Virág Benedektől* (Magyar Századok. Budán, 1816. a' 135. lap.)

Igy eltűnván (1088) Salamon, megszabadult László nyughatatlan vetélkedőjétől. A' nemzet pihenni kezdett; ő pedig dolgot keresett magának, VII. Gergelynek halála után (1085) még irtózatossá háborúgások támadtak; III-dik Kelemen, Henriknek papája, Olaszországban III-dik Victor ellen, ki Hildebrand' helyébe választott, harczola: maga pedig a' császár Németországban a' fejedelmek ellen, kik tőle elpártoltak. Ezek a' közönséges nyomorúságnak, mellyben

régen forgának, véget vetni akarván, összegyülekezének: a' mit hallván László, követei által tudokra adta, hogy ő „sz. Péter' hűségében megmarad, és sz. Péter híveinek hús ezer lovast a' schismaticusok ellen, ha szükség leend, segédül fog küldeni.“ De ez a' vitéz sereg soha nem látta Németországot, mert nem volt szükség reá. Henriket végre sok ellenségei elnyomták; azok közé állott fia is Konrád, az apostoli szék iránt való tiszteletből. II-dik Orbán pápától, kinek hűséget esküdt, olaszországi koronát nyert (1093). Édes atyja, IV. Henrik, nyomorúltól élván, meghalt (1106); de testének sem engedtetett nyugalom, kihuzatott sírjából. Végre fia V. Henrik II. Paschalis' kegyelméből tisztességesen takarította el (III). Tanúld esmermi, ha osztán akarod, imádd a' múlt idöket.

De térjünk hazai dolgainkra. Eddig nemzetünk, királyai alatt, a' sok viszontagságok között, birodalmának terjesztéséről alig, vagy nem is gondolkodhatott. Noha, minekutána ezen boldog hazát választotta lakhelyül, nem is vágyakodott új meg új tartományokra. Megelégedett első keresményével, és érzette boldogságának édességét, hamikor nyugalomban mértékletesen ehetett fáradsága' gyümölcséből. Most jöltévő hatalmával magához ölelt egy vitéz nemzetet. Horvátország, Zvonimir királynak halála után, nem lelvén a' kormányra alkalmas férfit, veszedelmes zürzavarba keveredett, 1089. Egy főhazafi, kibén saját veszedelme a' közjó' szeretetét felébresztette, a' királyhoz jött, kérvén ötet, hogy a' kedvező környűllásokban fogná pártul az országot. László reménységénél nagyobb szerencsével szállította által a' Dráván fegyveresit; mert az ő esmeretes vitézségének önkényen meghódolt minden a' Dráva és Száva között. A' havasokon túl való rész is, midön a' meghasonlott polgárok nem segítik egymást, hamar megadta magát. Már a' tengeremellekihez kezdett, midön hírül viszik neki a' Kún pogányságnak berohanását Kopulcs vezér alatt. Vissza sietett, és a' Temes vizénél keritette be őket. A' kiket elfogott, itt marasztotta 's rá vette a' keresztény vállásra 1090. Így járt egy más sereg is Akusnak vezérleése alatt, ki vagy visszavinni akarta hazája' fiait, vagy érettek boszút állani szándékozott.

b) *Bajzától* (Coriolán 's a' háborgó Róma. Aurora. 1835.)

Következő napon Róma' első rendű hölgyei Veturiánál összegyűlven, a' consulok által rendelt kocsikba ültek, 's minden fedező kíséret nélkül a' volscok' táborába mentek. — Látrván a' volscok e'



közelgető kocsik' hosszú sorát, azonnal hírl vívék Coriolánnak, hogy nője és anyja jönnek. Coriolán eleinte csudálá, hogy római asszonyok, kik gyenge korok óta elvonúltan és szigorúságban neveltetnek, eltökélheték magokat, minden véd nélkül, ellenséges táborba jöni, hol, mind tudva van, nőtisztelet és fegytelenség nem nagy tekintetben állanak. A' követségnek ez új neméből azonnal kitalálta, hogy a' rómaiak felette szorult állapotban vannak, 's eltökélék, végeszközhöz nyúlva, őt a' várostól elmozdítani. Elhatározá magában Róma' nőit tisztelettel fogadni, de szándékától el nem állani. Azonban itt olly állhatatosságra számolt, melyre minden keménysége mellett sem vala elég erős; mert alig pillantá meg anyját és nőjét, azonnal karjaikba repült. Mind két részről érzékeny örömben fejezé ki magát a' viszontlátás' boldogsága. Midőn a' szív' mozdulatai lecsillapodtak, Veturia azonnal a' dologra tért. Coriolán, nehogy gyanussá tegye magát, táborá' nagyait azonnal összegyűjté, hogy tanúk legyenek. „Ezen római hölgyek, kiket imitt látsz — mond Veturia a' volscok' jelenlétében — engem és nődet távollétedben vigasztalának, most pedig rettegve egy véres ostrom' következéseitől, hozzád jönnek, velem együtt kérni, adj hazájoknak békét. Kényszerítlek téged, fiam, mindenekre, a' mi előtted szent, fordítsd győzodelmes fegyvereidet másfelé.“

Coriolán azt felelé, hogy e' kívárat igazságtalan, 's ha 'teljesi tené, megbántaná az isteneket, kiket bizonyságul hívott, midőn a' volscoknak hűséget esküvék. Ő nem fogja elárulni a' derék népet, melly tanácsába vette és seregeit hadvezéri hatalmába, kormánya alá bizta. Ő Antiumban több tiszteletet, szívességet talált, mint háladatlan polgártársai között.

A' volscok hangos tetszéssel jelenték, mint meg vannak Coriolán' válaszával elégedve. — Veturia azt mondá, hogy nem szándéka valami ollyanra bírni őt, mi becstelen volna, csupán azt kívánja, hogy a' két nemzet közt békét kössön, melly mind két részről hasznosb leend a' vérontásnál. „S képes vagy-e te e' kérésemet megtagadni, úgy mond? Inkább fogsz-e boszúd' sugalmának, mint anyád' kérelmeinek engedni? Gondold meg, fiam, hogy válaszdottól függend anyád' dicsősége vagy örök gyalázata, következőleg élete. Ha megkérlelni nem foglak, tudd meg, önkezeimmel ontom ki lábaid előtt véretem, és seregeid nem előbb mint anyád' holt testén fognak Róma' ostromára menni. A' római asszony tud és kész meghalni, midőn becsület kívánja. Sem azt, hogy Róma fiamon sem hogy fiam



Rómán diadalmaskodjék, nem akarom megérni.“ Midőn látná Coriolán' arczvonásiból, hogy beszéde megindítá, tovább folytatá szavait. Kérte őt istenekre, ősei' árnyékára, seregeit Róma elől elvinni.

Coriolán' érzései nagy küzdesekben látszottak lenni, 's a' máskor erős tökéletű ember határozatlanul álla anyja előtt. Veturia előveré az érzés' minden fegyvereit, mellyekkel anya gyermekére hatni képes. „Miért nem felelsz nekem, fiam? Nem esmersz-e engem anyádnak többé? Elfelejtetted-e, mi szorgalommal ápoltak ezen karok gyenge korod óta? Megtagadhatod-e első és egyetlen kérését annak, ki felletted szülői hatalommal birt? Ime, ha mind ezekre meg nem lágyulsz, lásd anyádat előtted porba hajlani.“ Letérdele és általkulcsolá fia' lábait, 's letérdelésének vele Volumnia is és a' többi aszszonyok.

Coriolán egészen megzavarodva 's mintegy magán kívül kiálta fel végtére: „Oh anyám, anyám, mivé tész te engemet!“ 's ezzel felemelé őt magához. „Te, úgy mond, Rómát megmentetted, de fiadat örökre elvesztéd.“ Sejté tudnillik a' sors üldözte ember, hogy tettét a' volscok megbocsátani nem fogják. Félre híván anyját és nőjét bizonyosokká tevő őket: táhora' főbbjeit reá fogja birni, hogy béke köttessék 's a' seregek elvitessenek Róma alól; ha pedig szándéka nem sikerül, leteendő hadvezéri tisztét 's megvonja magát valamelly idegen nép' városában. Ezzel érzékeny bucsút véve, elbocsátá őket.

## 85. §. A' közönséges történetírás.

A' közönséges történetírás az egész múlt időre kiterjed 's elbeszéli e' földön valaha élt vagy most élő emberek' szabad tetteit és eseteit világ' kezdete óta szinte tegnapig. Tárgya' ezen temérdeksége miatt lehetetlen, hogy hat-ezer év alatt élt minden embert, minden tettet felvegyen; azért az egyes emberek' vagy társaságok' és népek' stb. eseteit a' különös történetírásnak hagyván, egyedül azt adja elő belső, szükséges egybefüggésben, mi az egész emberi nemet, vagy egyes idő körökben legalább a' legfontosb és műveltebb népeket és országokat érdeklé. Innen a' különös történetírás mintegy utat tör a' közönségesnek, közölvén ez-

zel mind a' kutfők' megvizsgálásának resultatumit, mind az egyes, gyakran ellenkező tudósítások' megválasztását, elrendelését 's összekötését, hogy így a' közönséges történetírás' szerzője részint a' felveendő tárgyak' nagyobb vagy kisebb fontosságát, részint azok' egymás iránti helyzetét biztosan elhatározhassa. Következőleg a' közönséges történetírásban valamely személynek, népnek és országnak saját helyzete azon fontosságtól függ, mellyet birt az emberi nemre nézve; mert minden egyes nép, egyes ország — még Nagysándor' vagy Napoleon' óriási országát sem vévén ki — csak része a' közönséges történetírásnak. Mivel pedig ezen történetírás tárgyát nem csak elbeszélni, hanem annak szükséges egybefüggését is előadni tartozik; nyomozza ki szorgosan az esetek' belső, szükséges következtését, mint egyik a' másikból származott 's ismét másiknak oka lőn, 's ezen okszövevényes egybefüggéseket tökéletes egész gyanánt terjeszsze elő.

Temérdek sok tárgyának egyenlő feloszthatása 's világos átnézhetése végett czélszerű, sőt szükséges a' közönséges történetírást egyes időkörökre (periodus) osztani. Azonban se nagyon sok, se nagyon kevés időkört ne állítsunk, mert első esetben az összefüggés igen gyakran megszakad, a' másodikban pedig igen sok dolog gyűl össze az igen hosszú időkörben. Ide járúl, hogy az időkörök' megállapítása nem az ró' önkényétől, hanem a' történetek' összeköttetésétől függ. Mert új időkör egyedül olly történettel kezdődhetik, melly a' földnek akkor legfontosb 's legműveltebb részénél új politica alkat' alapja volt, 's az egész emberi nemre lassankint elterjedő következtel miatt a' fenálló országok' rendszerében különféle változásokat okozott. Ámbár pedig részint a' történetírók' személyes nézeteihez, részint az előadás' nagyobb vagy kisebb terjedelméhez képest egymástól igen különböző, 's hosszabb vagy rövidebb időre terjedő felosztásokat lehet megállapítani; mindazáltal a' közönséges történetírásnak átaljában csak e' négy, ismét alrészekre (időszakokra, epocha) osztható,

ható, földököre van: 1) a' régi idő, az első polgári társaság' eredetétől kezdve a' római nyugotti birodalom' szétomlásáig 476. k. u.; 2) a' középső idő, a' római nyugotti birodalom' elenyészésétől fogva földünk' negyedik részének felfedezéséig (476—1492); 3) az új idő, America' felfedezésétől kezdve az Amerikai első köztársaság' függetlenségének megismeréséig (1492—1783); 4) a' legújabb idő az északamerikai szövetség' függetlenségének megismerésétől fogva szinte tegnapig.

Végre a' közönséges történetírás előadása azon különféle szempontoktól is függ, mellyek szerint tárgyai rendszerbe állíttatnak. Illyen: a) a' földleirási szempont. Ennél a' földnek hajdani vagy mostani politikai felosztásából indulván meg, elbeszéljük az eseteket, mellyek az országok' összeköttetését okozták; b) az évszámlálási szempont, mellynél az éveknek és századoknak critica által megállapított rendét vesszük vezérfonálul a' népek' és országok' történeteinek előadásában; c) a' népszerűségi szempont, mellynél a' felvett időkörökben minden népnek és országnak története függetlenül iratik le, 's az ezen időkörbeli történet' átnézése az országok' egymás után következése által eszközöltetik; d) az egykorúsági szempont, mellynél a bizonyos időkörben együtt fenálló népek' és országok' történetei egymás mellé helyeztetnek, 's így előadatik, mi azon időben a' föld' minden részén és minden esmert népénél történt; e) az okszövetségi szempont, mint főtulajdona a' remekelbeszélésnek, mert ezen szempont szerint az esetek belső és szükséges összefüggésben — okok és okozatok gyanánt terjesztetnek elő.

Példa a' közönséges történetírásra.

Töredék *Europa közönséges történetei átalnézéséből 1814—1830*  
(Klio, Historiai Zsebkönyv kiadta Szilágyi Ferencz Prof. I. eszt.  
1832. Kolosv. 1834. a' 112. lap.)

A' három nagy hatalmasság' részéről, a' görögök' dolgába elintéztet beavatkozás, hamar igen fontos következtetéseket húzott maga után. A' török porta nem csak makacsul ellent mondott a' békéltető udvarok' minden közbenjárásának, de a' vérontás' megállítására erővel is teljesedésben vetetni rendelt fegyverszünetet megszegvén, ebből folyt a' navarini tengeri ütközet Octob. 20-dik 1827., épen a' salamis emlékeztető viadal' napján, melyben a' Codringtontól vezérlet angol, francia és orosz' flották a' török tengeri erő' nagyobb részét semmivé tették. Ennél többre is ment a' dolog, mert ez az ütközet a' három udvarnak a' török portával különben is szűvevényes politikai állását még jobban összehonyolította, 's diplomaiai összeköttetéseket is kettészakasztá, minekutána a' három szövetséges hatalmasság' követei, sikertelenül próbált alkudozások után, decemb. elején 1827. Konstantinápolyt odahagyták. Egy a' török porta által dec. 20d. kiadott sértő és bosszantó hirdetés a' következő esztendőben az orosz udvart fegyverre szólította. April. 26d. 1828. jelent meg az orosz hadizenés, és május 7d. a' Bruthón általmenetellel kezdődött a' táborozás, mely az oroszok' részéről Európában 's Ásiában egyaránt szerencsésen folyt, és a' Balkán' hőse G. Diebitsch által 1829. Sept. 14d. Drinápolyban kötött békével győzödelmes véget ért. Ezen békességben, mely az orosz udvar' nagy mérsékltségét bizonyítja, a' török porta néhány ásiai várak' elvesztése mellett, megismerte a' fekete tengeren a' kereskedés' szabadságát, és a' szövetséges hatalmasságok által görögországra nézve tett határozásokat jóváhagyta. Az említett háború nemcsak pihenést engedett a' görögöknek belső dolgaik' rendbeszedésére, de függetlenségek' előmozdítására is nagy befolyással volt. Már 1828. — Minekutána G. Capodistrias János a' nemzettől megválasztva, mint előlülő a' kormányt átvette, — kiszállottak auguszt. végén a' Francziák Morea felszigetbe, 's onnan a' pusztító, még az élőfákat is gyökerestől kitépő arabsokat vérszomjuzó vezérekkel Ibrahimmal együtt kiűzték; majd az 1829. Londonban mart. 22d. aláírt protocollum kiszabta görögországnak az ártai és volói tengeröblökig terjedő határait, 's közelebből elintézte a' török portának felsőségét a' görög nemzetben, valamint a' fizetendő adó' mennyiségét is megállította: mely rendszabásokat, a' Drinápolyi békesség' tartása szerint, a' töröknek el kellett fogadni. Majd jobban is megfontolván a' békéltető hatalmasságok ezen nagy kérdést, febr. 3d. 1830. költ protocollumban kimondották görögország' teljes függetlenségét, noha keskenyebbre húzott határok között, 's

ezt a' török udvarral is megesmertették. Másfelől bár Szax-Coburgi herczeg Leopold az új görög status' ajánlott fejedelmi méltóságát elfogadta, de erről csak hamar lemondott, minekutána meggyőződött, hogy a' megszorított határok a' nemzet' interessejével és kívánságával merőben 'ellenkeznek. Így hát a' görögök' sorsának végeldőlése továbbra haladott, de a' földolog megtörtént, a' görög nemzet feltámadott a' despotismus' súlya alatt beomlott sirjából, görögország a' független statusok' sorában újra polgári lételt nyert: 's majd ha szabadságának hasznaival élhet, ha műveltségre és csinosodásra tehet szert, új hajnal fog innen a' rabszolgaságba és tunya álomba merült keleti szép tartományokra derülni, 's így az emberiség' nemesedésére megint egy sokat ígérő pálya nyílt meg.

## 86. §. Az emberi nem' története.

A' közönséges történetírástól meg kell különböztetni az emberi nem' történetét, valamint a' népek' és országok' különös történetírásától a' műveltségét elkülönöztük; mert valamint a' különös történetírás, részint kútfejére részint tárgyára nézve, alapja a' közönségesnek, úgy a' műveltség' története az emberi nemének. Ezen történet az emberi nemnek, mint érzéki 's eszes lények' összességének, képzetéből indul meg; mindazáltal innen koránt sem következik, mintha csupa philosophiai tudománynak kellene lennie, vagy állításait philosophiai elvekből következtetnie. Sőt inkább mint tiszta történeti tudomány semmit se állítson, mi hiteles és emlékezetes tetteken nem alapúl; a' közönséges történetírás' tárgyai közül csak azokat válassza ki, 's tegye belső okszövetségbe, melyek közvetlen mutatják: mi leve az emberi nem, mint önmagát folyvást művelő egész, szabadsága 's tehetségeinek határtalan tökéletesülhetése által az átélt egyes időkörokben, mint 's mi által lön azzá, és átaljában előhaladt-e vagy talán visszazarogyott, és mint hanyatlott, mert a' szellemvilágban állapodást nem gondolhatni.

E' nézet szerint az emberi nem' története virágja és koszorúja a' közönségesnek, és szellemdús vonásokkal egy

egészbe szorítva adja mind azt, mit a' különös és közönséges történetírás emlékeztet 's az egész emberi nem' sorsát eldöntött magában foglal, 's így azon vigasztalást nyújtja, hogy — az országok' és népek' minden látszó vagy való hanyatlása sőt elenyészése mellett is — az emberi nem átaljában előbbre ment a' műveltségben, és hogy bölcs gondviselés kormányozza az egészet, az neveli az emberi nemet e' földön oly czélokra, mellyeket az ész sejt ugyan, megesmer és létesítés végett kitűz az emberi nemnek, azonban a' földi élet' szűk korláti közt teljesen sem egyes ember, sem egyes nép és ország el nem érhet.

Példa az emberi nem' történetére: Türedék e' munkából: *Az emberi nemzetnek történetei.* Budán, 1811, III. Köt. 137. lap.

A' polgári társaságban a' szokások törvényeknek tartattak; mert a' tagok, kik arra nézve, hogy bizonyos szóval alkuk szerint együtt éljenek, egyet tudtak érteni, egyet értettek annyiból is, hogy azon alkuknak teljesítését egymástól megkívánják. A' szokások tehát, mellyek mindnyájoknak kedveztek, a' társaságban oly erővel bírtak, melly ezen társaságot fen is tarthatta. A' nemzetek ellenben nem voltak egymással oly szövetségben, a' minőben a' polgári társaságoknak tagjai. Független testek voltak ők, mellyeknek mindegyike annyi erővel birt, vagy magát birni gondolta, a' mennyi arra megkívántatott, hogy magát fentartsa, és függetlenségét a' többiekre nézve megoltalmazza. A' szokásoknak tehát, mellyek közöttök támadtak, nem lehetett annyi hatalmok, hogy őket azon esetben, ha közöttök versengés volt, a' többieknek hatalma ellen bátorságos karba helyeztessék. E' szokások csak az uralkodó nemzeteknek kedveztek, és hasonlóak voltak ama' fellengő hatalomhoz, melly a' jussokat csak a' haladó erő által szokta meghatározni. Így hadakozásoknál és változásoknál egyebet nem is okozhattak.

Azonban a' nemzetek között támadt szokások, ha nem voltak is oly hatalmasok, mint azok, mellyek a' polgári társaságnak tagjait egymáshoz lekötöztették, csakugyan talpfalai voltak még is ama' kötelességeknek, mellyek a' nemzetek között támadtak, 's mellyek a' népek' jussainak (*jus gentium*) neveztetnek.

Ásiának régi népeinél just adott a' szokás a' győződelmesnek arra, hogy raboljon, pusztítson, és a' meggyőzött embereket rabszolgáknak

tegye. Olly kötés volt ez, melyre némán mindnyájan rá állani látszottak; a' hatalmasabbak ugyan azért, mivel annak nagy hasznát érzették, a' gyengébbek pedig, mivel hasznát venni reméltették. Senkinek sem jutott tehát eszébe, hogy az ellen panaszokra fakadjon, és a' pusztításokat kiki úgy tekintette inkább, mint azoknak szerencsétlenségét, a' kik meggyőzettek, mintsem annak igazságtalanságát, a' ki győződelmeskedett. Ez volt ama' kegyetlen előítélet, mely az ásiai népeket egymásnak viszontagvaló rongálására felfegyverkeztette.

## NEGYESEDIK FEJEZET.

### A' levelező elődásról.

#### 87. §. A' levél' fogalma és főszabályai.

Czélja a' levélnek, hogy írója és valamely távollévő személy közt a' beszélgetést pótolja, és vagy folytassa szövetkezéseket, vagy köztök ezt szerezzon. Nem egyéb tehát, mint távollévő személyhez intézett írásbeli beszéd, azért is egyeznie kell mind azon viszonyokkal, melyekben írója a' távollévővel áll; következőleg mind arra ügyelnie, mit a' kölcsönös viszony a' házi, barátságos, vagy nyilvános és polgári életben megkíván. Mert máskép írja levelét hölgyéhez a' távollévő férj, atyjához a' fiú, nevendékéhez a' tanító, mint alispányához az esküdt, vagy uraságához a' gazdatiszt.

Jöllehet pedig főszabálya a' levélírásnak, hogy a' művelt emberek' beszélgetését utánazza; mindazáltal a' beszélgetés előbb megengedhet némelly gondatlanságot a' kifejezések' megválasztásában 's határozottságában, mint a' levél, melyben minden hűzósságot, szétáradást, ismétlést és hiányt kerülni kell, mert írás közben pontosabban figyelmezhethet magára az ember, mint az élő beszélgetés' folytában. Legegyetemibb külső tulajdonságai a' levélnek: hogy elején a' távollévő személyt megszólítsa, derekán a' közölt tárgyakat közvetlenül arra igazítsa, 's végén ismétlje írójának viszonyát a' távol-



lévőhöz; holott belső tulajdonsága vagy saját characterere mind színre 's kidolgozásra, mind rövidsége vagy hosszúságra nézve főtárgyától függ. Azonban nem tekinvén az egyes levelek' ezen belső különségét, jól irt levélben átaljában megkivánhatni, hogy az író előre szorgosan 's mind addig fontolgassa tárgyát, míg egy egész gyanánt nem képezheti; hogy levelét egyenlő hang végett, mennyire lehet, egy folyamatban írja; hogy, mennyire kitellik, képzelje az állapotot, mellyben levele a' távollévőt találhatja, vagy mellyet abban okozhat; és hogy, levelében önszemélyét, mint csak lehet, oly keveset engedje kitűnni 's átaljában mindent a' távollévővel tegyen összeköttetésbe, 's így győzze meg, hogy levelét csak érette írta, még akkor is, ha oktatás- vagy tanácskérés végett folyamodik hozzá.

A' válaszoló levél azon tárgyra van ugyan egyenest szorítva, mellyről a' vett levél' küldője tudósítást vár; azonban e' tárgyról ejtett ítéletben legnagyobb határozottságot, 's, ha lehet, a' vett levelével egyenlő hangot kíván. Ha a' vett levél határozatlan vagy érthetetlen; igyekezzék a' válaszoló oly határozottan 's értelmesen írni, mint csak lehet, a' vevőnek zavarba hozása nélkül. Ha a' vett levél éles, sőt talán sértő; az erkölcsiség és okosság kívánja, hogy a' válaszoló illy hangtól ovakodjék, mert a' hasonló visszatorlás csak kivétel e' szabálytól. Legtanácsosabb a' válaszadást illy esetben addig halasztani, míg azt felindulás nélkül nem olvashatja, és reá szilárd, férfias, nemes hangon nem válaszolhat. Gyakran ilyenkor legjobb válasz a' hallgatás.

A' tulajdon levéltől megkülönböztetjük a' levélkét, melly kisebb levél, és sürgető esetben szokott iratni az ugyanazon helyen lakóhoz kérdezősködés és gyorsan kívánt felelet végett, mivel vagy tárgya nem alkalmas hosszabb levélre, vagy mivel a' pillanatnyi érdek 's az idő' rövidsége készít beqnünket rövidebben írni.



Czélja szerint a' levél csak legy személyhez intéztetik ugyan; mindazáltal, valamint minden egyéb mű, csak úgy lehet tökéletes, ha mind hibátlansággal, mind szépséggel díszeskedik. Hibátlan úgy lesz, ha fogalmainak logikai következtetését 's belső egybefüggését olvasás közben azonnal észrevehetni, és ha azok nem rendetlenül szétszórva, hanem helyesen összekapcsolva közöltetnek. Szinte úgy szépségre nézve tegyen a' levél tökéletes egészet, melyben a' főtárgy úgy legyen megérzékítve, mint a' vevőnek czélba vett érdeklésre szükséges. Szépsége legtöbbször egyszerűségétől és természetességétől függ, mert élénkebb színezést igen ritkán tűr, 's hevesb érzelem csak némely felekezeteihez illik.

### 88. §. A' levél' felosztása.

Négyféle a' levél: 1) barátságos, melyet a' házi élet vagy szoros barátság' viszonyai által összekapcsolt személyek irnak egymáshoz; 2) udvarias, melyet olly személyek váltanak egymással, kik nincsenek barátságban 's egyenlő polgári állapotban, de melly nem polgári hanem személyes viszonyukat érdekli; 3) mulattató, mellynek csak az egymást pontosan esmerő személyek közt 's egyedül azon feltétel alatt van helye, hogy beszélgetéseik 's leveleik' víg, elmés és szeszélyes hangjára nézve mindketten mintegy titkon megegyeztek; 4) tanító, melly valamelly valóban élő, vagy csak írótól felvett személyt némi tudományos tárgyra oktat, mivel így a' tudomány' komolysága megenyhül, 's tárgya nem csak az értelmet, hanem a' képzeletet 's értő tehetséget is érdekli.

A' tulajdon tiszti levél a' tiszti előadáshoz tartozik, mert a' levéllel csak külsejére egyez, és átaljában mind tárgya mind kidolgozása azétől mivoltikép elüt.

### 89. §. A' barátságos levél.

A' barátságos levél olly személy iránti tiszta érzelmünket adja elő, kit természeti vagy erkölcsi viszony legszo-

rosban köt hozzánk. Kifejezi tehát a' szülők, hites társok, gyermekek, rokonok, barátok, nevelők, jótévők 'stb. közt előjönni szokott leggyengédebb viszonyokat, 's azért tárgyul veszi a' házi élet' körülállását, sorsunk' folyamatját, vig vagy szomorú esetinket, csendes baráti öröminket, aggódásinkat, reményeinket, kívánságinkat, szóval: mind azt, mit az érzékeny szív más hasonlóval örömetest közöl. Mivel illy levél' írása főkép az érzelemtől függ, 's az életkor' és polgári állapot' különisége a' rokon érzésű személyek közt kevesbé szembe ötlő; nyelve is szivesebb, buzgóbb, erősb, és azért inkább a' középső mint alsó írásmódhoz szabja magát. Különböző lépcsője 's árnyéklata azonban tárgya' fontosságától, az érzelem' hevétől 's a' távollévő személy' műveltségétől függ.

Barátságos levél' példája *Kazinczitól* (Kisfaludi Károlyhoz.  
Mart. 29. 1820 )

Hajlandóságodnak szép zálogai, leveled és a' három nyomtatvány, engem váratlan örömmel leptek meg. Annak, a' ki a' hazát a' mi pályánkon szolgálja, nincs szebb jutalom, mint szeretve látni magát azon társaitól, kiket becsül. Mert az a' taps, az a' füst, a' mi bennünket néha csiklandtat és a' mit magunknak ifjú éveinkben ígértünk, annál inkább vesztí el előttünk becsét, mennél inkább érdemeljük azt. Örömmel a' te szeretetteden neveli az a' gondolat, hogy szerencsétlen összeakadásom után Sándor testvéreddel, legalább az egyik Kisfaludinak dicsekedhetem barátságával. Ő és én nem egy ösvényen járunk, 's nem látni, miért kellene, miként lehetne nekem őtet kancsál szemekkel tekintenem. Mint szerelem' dalosa ő nekem mindig nagy marad, és én nem esmerek író, a' ki együtt bírna vagy együtt birt volna minden tökélyt, 's annyira elhomályosítana minden másokat, hogy mellette az igazi fény ne ragyoghasson.

Úgy írod, hogy katonaságod tégedet sok ideig tartván a' haza' határin kívül, nyelvünkkel szorosabban most kezdesz esmerkedni. Örvendj szerencsédnek! a' te magyarságod velős; 's erőt szerezvén a' franczia és német nyelvekben is, annál inkább meg fogod nemesíthetni a' honit, általhozván ide azoknak kényességeket, de a' mi szép nyelvünk' virágiról el nem feledkezvén. Arra ennek nagy szüksége van, mert a' mi nyelvünk nem régóta műveltetik 's minden nyelv ta-

nult a' mások' példáján. Ez elebb utóbb úgy is megtörténik, akár mint ellenkezzenek orthologusaink. Tisztelni kell a' szokást és a' grammaticát, 's jaj- annak, a' ki törvényt nem esmer; de az ízlés nem kevesbé szükséges és biztos vezér.

Ítéletemet kívánod dramaturgiai dolgozásaid felől? Én e' mezőbe soha sem mertem vágtatni; érzettem kevés erőmet 's ez legalább szerénységem' bizonyossága. Engedd tehát, hogy egyedül jambusaidra mondjak egy két szót. Te a' spondeus és jambusok közé anapestusokat is elegyítesz; 's az nincs ellenemre, noha én a' jambust inkább szeretem, ha spondeusokkal vagyon is elnehezítve, mert a' beszédnek komolyságot 's egyszerű arcot adnak. Egy látszik ellenemre; az, hogy az utolsó lábon nem csak jambus pereg. Ha nagyon meg nem csalatkozom, erre nincs példa. Vagynak jambusok kemény ütésű lábbal az utolsó helyen; de akkor minden sor illyeken végződik, 's Skázon nevet visel.

Hogy a' Várnai ütközet elébe nevemet akarod függeszteni, az engem kevélyvé teszen. Hadd lássa a' haza, hogy engem barátságodra méltóztattál. Egyedül arra kérlek, hogy ott ne hozz elő semmi magasztalást; tartsd azt az érdemesebbnek. Legyen az, a' mit mondani fogsz, semmi jegyéb, mint szeretet' sugallása.

Elj szerencsésen, tisztelt férfi, 's barátságodban, mellyel önkényt jövő ellenembe és a' mellyet én hálás szívvel fogadok, tarts meg. A' szerencse koronázza meg igyekezeteidet. Te ifjú vagy; az út terhes: de egy kedvező isten' segélyével megfuthatod. Menj teljes elszánással neki, 's a' nehézség el ne lankaszson, a' haszontalan taps el ne szédítsen.

## 90. §. Az udvarias levél.

Udvarias levélnek azt mondjuk, mellyet némely alkalomban udvariságból írunk. Az udvariság azon ügyesség a' nyilvános társalkodásban, melly a' jó társalkodás hangjának, a' házi és polgári élet' illendőségének, 's a' művelt emberek' szokásinak esmeretéből származik. Nem fér össze tehát sem a' barátsággal, sem a' feszességgel, tehetetlenséggel és félszegséggel, mert a' különféle állapotú emberekkel volt társalkodás által szerzett, helyes ítéletben áll, mellynél fogva felsőbbek, alsóbbak 's egyenlők iránt az illő kifejezést mindenkor eltaláljuk 's megtartjuk. Jól-

lehet az udvariaság' külső formáit a' tiszti levélben is meg kell tartani; mindazáltal a' tiszti levél abban különbözik mivoltikép az udvariastól, hogy amaz a' polgári életi. tárgyait, ez csak a' távollévő iránti személyes viszonyunkat illet. Azért is udvarias levelet nem hivatalos kötelességből írunk; jóllehet írására igen gyakran a' polgári viszony nyújt alkalmat. Illyenek a' köszöntő, tudósító, vigasztaló 'stb. levelek. Különféle tárgya 's alkalmá mellett is jó udvarias levelet írni legnehezebb, részint tárgya' soványsága 's néha csekélyisége miatt, részint mivel a' benne mutatkozó érzelem nem természetes, hanem mesterkelt, legalább nagyított élénkségre emelt, melly nem egyenest szívből, hanem érzelemben öltöztetett reflexióból ered. Az udvarias levél mindig korcosszülemény marad a' barátságos és tiszti levél közt, és csak úgy sikerül teljesen, ha benne az érzelem' mesterkéletlen nyelve 's tárgya iránti tiszta személyes részvét uralkodik. Egyébkint némelly fogyatkozást előre elkerülhetjük, ha mint csak lehet, röviden és természetes, egyszerű hangon, minden szószaporítás 's mesterkelt részvét nélkül írjuk.

A' tiszteletadás (courtoisie), mellyet a' tiszti előadásban teljesen soha el nem mellőzhetni, az udvarias levélben mérsekelve 's nemesített, jóízű formában jó elő. Áll pedig bizonyos önkényesen felvett kifejezések' és szólások megtartásában, mellyek a' polgári társaság' tagjainak külső méltóságát 's kölcsönös viszonyát jelentik. Magában foglalja tehát részint a' szokott polgári czimeket és hivatalneveket, részint a' kifejezés' bizonyos fordulatait a' levél' kezdetén, átvételeiben és végén, részint a' levél' külsejét a' papirosra, rétre, aláírásra és felírásra nézve.

Udvarias levél' példája: *Háladási levél* (Pesti Levelezőkönyv. Pest, 1834. a' 140. lap.)

Háladatos szívem' meggyőzőetlen ösztönét követvén, bátorkodom Nagyságodnak ezen alázatos soraimmal terhére válni, hogy kimond-

hassam érzékeny tiszteletemet, mellyel Nad, mint szerencsém' alapítója és házi népemnek nagylelkű jótévője iránt viseltetem. Nadnak kegyessége, melly által N. tisztnak neveztettem ki, nekem egy új életnek kezdete. Fizetésem' öregbítésével életem' legsúlyosb gondjaitó megváltva, még csak most érzem ittlétemnek némelly érdemét. Több évek óta számkivetett érzések áradnak keblembbe, és az Isten 's Nad iránti háladatosságom uralkodik rajtok.

Legbuzgóbb igyekezetem volt eddig Nodnak kegyelmét és jó akaratját megszerezni; most az már abból fog állani, hogy magamat ezekre érdemessé tegyem. Fogadja Nod kegyesen érzésim' nyilatkoztatását, és legmélyebb igaz tiszteletemet, mellyel, míg élek, maradok.

### 91. §. A' mulattató levél.

A' mulattató levél többnyire csak alneme a' barátságosnak, hozzá adván azon sajátságot, hogy benne érzelem mellett könnyű elmésség és víg szeszély uralkodik 's így helyes előadása által olvasójának gyönyört okoz. Önkint következik innen, hogy illy levelet csak olly személyek irhatnak egymáshoz, kik egymást pontosan ismerik, barátságosan szoktak egymással beszélni, és a' házi, nyilvános vagy tudományos dolgokról nyíltan közlik egymással véleményeiket. Ámbár e' feltételek alatt mulattató levelet olly személyhez is irhatunk, ki polgári állapotra nálunk felebbvaló; mindazáltal többnyire csak barátinkhoz és közelebből esmert személyekhez irjuk azt, kiknek t. i. életmódját, testi 's lelki foglalkozását, házi környúlálásait, kívánságait és reményeit pontosan ismerjük, mert a' mulattató levél mellőzi az udvariság' bevett szokásait, és a' távollévőt többnyire csak egyenlőnek veszi.

Illy levélben az elmésség legyen természetes, könnyű, keresetlen, mesterkéletlen, és a' benne mutatkozó víg szeszély a' felső rendűek' finom szokásaihoz szabja magát, hogy a' műveltebbeket meg ne sértse, vagy durvasággá ne fajuljon. Soha se vesszőzze a' komoly és szent tárgyakat, soha se cserélje el a' személyeket és dolgokat, és soha se hozza a' távollévőt való, hanem legfeljebb is csak látszó zavarba. Önfogyatkozá-

sait és gyengeségeit szabad érintenie 's így mást vig kedvre ingerelni, de a' nélkül hogy az illendőség' határán túllépne vagy szinte gúnyra változnék. Végre a' mulattató levél úgy bír aesthetikai egységgel, ha képzeiteit 's érintéseit egy központba egyesíti, 's ez által a' levélnek látszólag elszórt tárgyait egy egészsze olvasztja.

Mulattató levél' példája *Kölceitől* (Élet és Literat. I- Köt. 265. lap.)

Rövid ideig birhatánk téged, édes barátom! Sietél itt hagyni vidékünket, melly rosz utnál és magyar vendégszeretésnél egyebet nem mutathatott. Számlálásom szerint már Pesten fogsz lenni, hogy élj literatúránknak 's pöreidnek.

Szerencsés vagyok, hogy nekem is adott az ég egy prokátor barátot. Csudálod? De tudd meg, hogy embernek, mióta a' lopás szó a' lexiconokban helyt fogott, nem volt inkább prokátorra szüksége mint nekem. Nagy dolog, mondod talán, a' mi fenforog. A' mint veszed. Tőlem sem pénzt nem lopott senki, sem lovat, hanem valami ollyat, a' mi, ha dicsőséget nem nyújtott volna is, legalább a' jövőnd recensensnek villámaint reám fogta volna menydörögni. 'S minthogy minden ember a' maga bűneinek büntetését hordozni tartozik, örömet én sem akarnám, hogy érettem más lakoljon. Ezekből érteni fogod, hogy a' beszéd Tud. Gyűjteménybe illő tárgyról foly: mert ha irkáló irkálóval akar hajba kapni, vagy, ha úgy tetszik, ököltre kelni, mire lehetne inkább a' Gyűjteményeket használni, mint arra? Mind jól van, mondod; de mit akarunk tehát tulajdonképen? Reponáltatni, édes fiskális uram. De mibe? De mi köze a' Tud. Gyűjteménynek a' repositióval 's prokátorsággal? Ime, elmondom.

Surányban valék az én kedves Bay Gyurimnál. Az idő homályos volt, az utcák sárba süllyedtek el; 's én jobb időt ohajtozva forgattam a' kalendáriumot, ha nem mond-e napfényt a' másik fertályba? Fogd e' könyvet, mondá Gyuri, 's Nagy Ferencznek Homérját nyujtá felém. Te tudod, hogy Homérból valaha én is fordítottam valamit; 's kedvem jöve nézni, miben különbözünk egymástól. Szegény Leibnitz! Híjában valál egyike a' legnagyobbaknak. A' principium indiscernibilium nem fejle ki a' te fejedből sok törés nélkül. És ime ezen fáradva nyert principiumot a' Nagy Ferencz' Homérja ha egészen semmivé nem tette is, de sok

részben meggyengítette: mert a' Nagy Ferencz' és Köl csey Ferencz' Homérjoknak első könyve nagyon szűken esmertethetik meg egymástól. — Neked én még 1816. megküldém Homéromnak elejét. Te azt Péczelen B. Prónai Sándor, G. Majlát János, és Prof. Schedius urak előtt, 's később Camer. Vay Ábrahám úr előtt is Lasztóczon felolvastad. 1817. Pesten Vitkovics, a' Mese' apja, 's az én felejthetetlen Szedliczkim, kinek házánál szállva voltam, több ízben látták azt. Előtted történt az is, hogy 1817. a' Pünköszt utáni napokban Lasztóczon a' mi rokonbarátunknak, Kazinczinak számára bepakoltatott, 's Széphalomra vitetvén, onnan csak több napok után tért vissza. 'S mikor én Lasztócot Pestért 's Pestet Csekéért elhagyám, a' te kezeid között maradt az. Képzeld már most a' bámulást, melly engem elfoga, midőn nálad maradt Homéromat egyszerre a' Kazinczi által kiadatott Nagy Ferenczi Homérban megpillantottam! Ki varázsolt téged ide? felsikolték; 's akaratom ellen a' plagiariusok jutottak eszembe.

De mit tegyünk? Nagy Ferencz már nincs többé; 's képzeld, minő bajban lehet egy megsértett betűmázoló, midőn nem tudja kin öntse ki boszúját. Kiszakasztani az enyéimnek esmert sorokat, 's papirosostól együtt zsebembe dugni 's haza vinni: ezt gondolám hirtelen; mivel úgy is az erőszakkal elvett jószágot esztendő alatt vissza lehet foglalni. De ötszáz exemplár, mondá Gyuri. — Jaj nekem! Híjában; a' bűn büntetetlen nem marad. Midőn én veled együtt Patakon valék egykor, 's Nagyot meglátogatók, kértük, hogy olvassa fel készülő Homérjának némelly helyeit. Hallottuk akkor a' Caliope kezdetű Iliászi fordítást, a' melly név már most eltűnt; hallottuk a' Pandarus' nyilazását zengő sorokat: 'S Tiszt. úr, mondám; ez jó francziáúl van fordítva. Elnyelé a' jegyzést akkor; de ki tudja, ha nem boszúállás gyanánt gondolta-e ki a' történetet, hogy parányi javamtól megfoszszon? Megvallom, sugallotta egy gonosz lélek, hagynám rajta az elrabolt sorokat, hogy recensensi leczkéket ő vegyen érttek, ne én. De nyugalom a' boldogúlnak! Visszaveszem a' magamét, enyém legyen a' baj.

Kérlek tehát, édes prokátor barátom, hogy nálad maradt fordításomat a' Nagyéval összevetvén, jeleld ki az övéből az enyéimet, 's a' Tud. Gyűjtemény' publicuma előtt adasd vissza fordítójoknak! Mert ha kiraboltnak kinos, még kinosabb lenne egykor kirablónak trambitáltatni, ha sajátomért azt kiáltaná valaki: Csóka, el a' pávák-tól — vissza seregedhez.



## 92. §. A' tanító levél.

A' tanító levelet két oldalról kell tekinteni, mert vagy valóban távollévő 's velünk összeköttetésben álló személyhez intéztetik, vagy a' levélforma azért van választva, hogy általa némi tudományos tárgy összefüggve, egyszersmind pedig népszerűen 's érdeklőleg közöltessék, 's így a' személy, kihez íratik, a' tárgyat könnyebben felfoghassa, mint a' tulajdon rendszeres oktató prosából. Az utolsó esetben képzeljen magának a' levélíró egy személyt, határozza meg ennek lelki sajátságát, tudományos előismereteit, házi és polgári környüállásait szinte úgy, mint ezekre a' valóban élőknel ügyelnie kell; ha levele czélt akar érni. — Mivel tárgya az oktató prosához tartozik, kidolgozása különböztesse meg a' tulajdon oktató műtől. Mert nem egyedül a' levélben előjönni szokott megszólítástól, átvezetéstől 's befejezéstől, hanem a' tárgynak bizonyos élő vagy csak felvett személyhez alkalmaztatott 's nem az oktató hanem a' levelező előadás' törvényei szerint készült kidolgozásától függ: valljon az illy levél értekezés legyen-e vagy levél? Mennél inkább csak egy személyre alkalmaztatva dolgoztatik ki 's csak ezt érdekli főképen; annál inkább tulajdon levél 's annál inkább különbözik egyéb oktató művektől. Írásmódja tárgya' mineműségétől 's azon személytől függ, kihez íratik. Elvont tárgyak a' műveltebb személyekhez írt levelekben nemesb 's élénkebb előadást fogadnak el, mint az ifjakhoz írt oktatások a' könnyen érthető igazságokról. Azért mind alsó mind középső írásmódban írhatni.

Példa: *Philosophiai levelek a' gondviselésről. Írta Guzmics.*  
(Tud. Gyűjt. 1827. VII. Köt. 8. Lev.)

Azt véltem, utolsó levelemmel meg fogsz elégedni, 's az itt ott ejtett hézagokat magad fogod betölteni. De te kérdéseidet folytatod.



Vedd röviden ezekre is válaszat. Méltán tész figyelmetessé arra, hogy, midőn annyit beszélnek a' gondviselésről, miben álljon az, egy szóval sem érintém. Legyen tehát a' gondviselés az az isteni erő és akarat, mellyel a' teremtetett dolgok fentartatnak és czéljokra fogatosan vezéreltetnek. Ha ki tőled többet kíván, 's azt kérdezi: miként tartja és vezérli Isten a' világot? Te tőle viszont bizvást kérdezheted: miként teremté Isten a' világot? Vagy ha ezt is tagadná, kérdezd meg tőle: miként mozgatja lelke iróttollát, és mint folynak ebbe által annak gondolatjai? Barátom, több közönséges dolgoknak módjok van előttünk elrejtve, még is magok a' dolgok legbizonyosabbak előttünk. Nem engedett Isten a' mi véges értelmünknek nagyobb belátást, mint a' mennyi kettős természetünk' szükségének kielégítésekre megkívántatik. — Ez után Voltairnek, koronás tanítványának 's egyéb majmainak gúnyoló ellenvetéseikkel kísértesz. „Ezeknek Istenek magasabb, felségesebb, boldogabb, sem hogy hozzá a' gondviselés illenék; ha teremtésének gondját kellene viselni, egy kategóriában állana ő a' mesteremberrel, földmivessel. Mi a' mi földünk, mik vagyunk mi alacsony férgesek a' roppant mindenséghez, az ezerszer ezernyi világokhoz képest? Méltó-e, hogy az az Isten, kinek véghetetlen bölcsességét az egek foglalatoskodtatják, és az egész tárgyzó nagy plánumok mulatják, e' csekélysegekre lebecsátkozzék? Olly tökéletlen munkát teve-e ez a' bölcsesség teremtésében, melly mindenkori gondviselés nélkül meg ne állhasson?“ — Ugyan kérlek barátom, mond meg nekem, minő fogatjok lehet Istenről ezen gúnyoló, nevető uraknak? Miben helyheztetik ők az Istennek nagyságát, felségét? Mi vélekedéssel vannak az ember' méltóságáról? Azt vélik, hogy, ha Isten lebecsátkozik szegény teremtményéhez, megszűnik felséges lenni, mint az illyen leereszkedést a' finom urak méltatlanságnak szokták tartani? Vagy attól tartanak Epicurussal hogy a' gondviselés' munkája kifárasztja a' mindenhatót, mindentudót, 's boldogságában háborítja a' végetlenül boldogot? Vagy olly szűk látású, olly csekély bölcseségű-e ő, ki midőn az egészet vizsgálja, intézi, feledje, észre se vegye a' részeket, mint mikor ők egy országot szemlélnek a' mappán, vagy egy várost valamelly tetőről? 'S miben leli tehát az ő Istenek kedvét, miben éli folyvást örök életét? Tartok tőle barátom, ne hogy ezeknek az uraknak Istenek hasonló legyen Hellas' vendégeskedő, nőső Istenéhez. A' mi Istenünk' élete mindenkori éltetés, örök munkálódás, boldogítás; a' mi Istenünk előtt semmi elrejtve, semmi feledve nincs, az ő véghetetlensége mindenre elhat; ő előtte az ezerszer ezernyi világok

épen olly csekélységek, mint egy kövecs, 's ez épen olly fontos-ságú mint amazok. De az ember barátom, mint erkölcsi lény, mindenek között legfontosb előtte; egyetlenegy erkölcsi lény fontosabb valamennyi roppant világnál: mert ezek csak hatalmának, bölcseségének tanúi 's csak érzéketlen néma tanúi; ez pedig az ő jóságának, szeretetének, szentségének érző, magasztaló tanúja 's tehetsége szerint követője. Hah! barátom, mit várhatni az emberiség javára az ilyen philosophusoktól, kik előtt olly alacsony, olly semmit jelentő az ember? Ne kényszeríts többet ezekről az emberi józan értelemnek nem, mint ők mondogatják, barátról, hanem ellenségeiről szólnom. Örvendj inkább velem, hogy a' mai tudós világ előtt már az e'féle portékáknak semmi, becsek; 's ha itt ott akadsz olyanra, ki ezen alacsony tudománnyal kérkedik, bátran elmondhatod neki, hogy már későn érkezik, mert már utálatba ment a' maga kárán tanult emberiség előtt ezen mérges portéka. 'stb.

### 93. A' könyvvajánlás:

A' könyvvajánlás is a' levelező előadáshoz tartozik, célja: valamelly kijött könyvet egy vagy több személynek tisztelet', hála', vagy szeretet' és szíves ragaszkodás' nyilvános zálogául bemutatni. Magában véve nem tesz különös levélnemet, mert vagy a' barátságos levelekhez tartozik, ha szeretetet és szíves ragaszkodást fejez ki, vagy az udvariasokhoz, ha felsőbbek iránti tiszteletünket és hálánkat terjeszti elő. Tanító levél' formájában írva, eltévesztené célját, és mulattatóéban is csak némelly, igen ritka esetben adathatik, ha éretlen 's félszeg ízléssel nem akar vádoltatni. Mert a' könyvvajánlás mindenkor nyilvános közlés végett, egyéb levél pedig, kivéven a' költött személyhez intézett oktatót, eredeti céljánál fogva nem nyomtatás alá hanem csak egyes személyhez iratik. Mind e' mellett a' könyvvajánlás adja elő írójának különös viszonyát azon személyhez, kinek a' mű ajánlatik, 's úgy készüljön, hogy illy alakban más írótól ne származhassék, 's tárgyra nézve más személyt ne illethessen. A' könyv' tárgyát ügyes fordulat által tegye összeköttetésbe a' személylyel, kih ez intéztetik, kerülvén a' hízkelkedést, a' mes-  
terkölt

terkelt 's keresve ékesített előadást. Pártfogójának semmit ne tulajdonítson, mit a' közvélemény attól megtagad. Felsőbbek iránt soha ne éljen barátságos hanggal, de mászássá se aljasúljon, sőt inkább az illendőséget és mérsékelt polgári tiszteletadást hiven tartsa meg. Barátokhoz vagy jótévőkhöz intéztetvén, ne érintsen oly viszonyt, melly köztudásra nem alkalmas. Végre írója oly mélyen soha ne süllyedjen, hogy felsőbbekhez irt könyvajánlását kenyeret szerző eszköznek nézze.

Példa: *Horvát Istvántól* (Ajánlata e' könyvnek: „Jutalomfeleletek a' magyar nyelvről“ Jósef, cs. kir. Főherczeghez, Országunk' Nádorához. 1821.)

Midőn ez előtt négy esztendővel Cs. Kir. Főherczegséged' kegyes bizodalma a' dicső Marczibányi nemzetség' intézetének eszközését reánk bízni méltoztatott, a' nem érdemlett kegyelmet annál buzgóbb hálaérzéssel fogadtuk, mennél forróbban tiszteltük azon számtalan 'jótéteményeket, mellyek által Cs. Kir. Főherczegséged' a' magyar nemzet' közboldogságát dicsőségesen országgló I. Ferencz apostoli fejedelmünk' atyai pártfogása és ébresztő oltalma alatt gyarapítani naponkint igyekezik.

Elhitettük már akkor magunkkal, hogy Cs. Kir. Főherczegséged' nek mindig nagy tárgyakban foglalatoskodó éles elméje új lelket kíván önteni a' szorgalmas, de félénk erővel fáradozó, magyar írókba, 's a' tudományokra nézve is nagygyá tenni szándékozik azon hív nemzetet, melly sokáig egyedül a' vitézségben látszott keresni dicsőségét, 's különben is a' mostoha időknek viszontagságaik között eszének gyümölesait a' szomszéd népekéével pályára nem eresztette.

De szívekre vették egyéb hazafi társaink is Cs. Kir. Főherczegséged' felséges szándékait, 's felmelegülve 's hálaadás' és becsület' lángoló érzéseitől vetekedve siettek megérdemleni a' századok alatt soha illy nagy mértékben nem tapasztalt serkentést. Az őszkor a' fiatallal, a' főrend az alsóval, az egyházi férfiak a' világiakkal együtt ohajtozva vágytak tudományos érdemeik által megfelelni Cs. Kir. Főherczegséged' várakozásának, 's midőn mostanig nem látott fénnel Cs. Kir. Főherczegséged' kezéből a' legérdemesbek jutalmat vettenek, az egész haza a' legérzékenyebb hálaiban ömledezett halhatatlan érdemű jótévéje iránt.

Mennyire felelt meg a' szent igyekezetnek az előmenetel, e' jutalmat nyert munkákból tapasztalni fogja a' tudós világ. Legmélyebb alázatossággal benyújtjuk ezeket, 's midőn őket, mint Cs. Kir. Főherczegségedtől nyert igen kedves ajándékot, a' haza elébe bocsátjuk, szivünk' mélyéből kérjük a' mindenhatót: hogy Cs. Kir. Főherczegségedet kedvelteivel együtt a' magyar nemzet' közörömére és boldogságára sokáig — még igen sokáig — fentartani méltóztassék.

## ÖTÖDID FEJEZET.

### A' tiszti előadásról.

#### 94. §. A' tiszti előadás' fogalma és főtörvényei.

A' tiszti előadáshoz azon művek tartoznak, melyek az országnak 's az ország' tagjainak különféle nyilvános és polgári ügyeit érdeklik. — Szinte, mint egyéb előadás, csak akkor tökéletes ugyan, ha a' mű' főtörvényéhez szabja magát; mindazáltal egyéb előadásokhoz képest azon törvénynek ez felel meg legkevesbet. Mert tárgya miatt a' szabadabb érzékitést 's egyéb előadások' nagyobb élénkségét rendszerint nem tűri, kivéven, ha olvasóit valamiről meggyőzni vagy valamire bírni törekszik; ellenben a' hibátlanság' egyes jegyeit annál inkább megkívánja, minthogy rend, értelmesség és világosság, tisztaság, rövidség és egység nélkül semmiféle mű sem lehet. E' mellett a' tiszti előadásnak némi különösségeket megengedhetünk, a' nélkül hogy hiányait védnök. Bizonyos, nem kárhoztatható előrelátásból, és, mivel a' műveletlen polgárok' ügyét szintúgy illeti mint a' műveltekét, a' nyelvújításokat csak lassan és kicsinyenkint követi. Innen bizonyos huzóssága mellett sok elavúlt, idegen 's tájéki szavakat megtart, és olly kifejezésekkel 's fordulatokkal él, melyek az előadás' más nemében nem jönnek elő. Azonban a' miket ezekből alkalmatlanság 's érthetetlenség nélkül elhaghatunk, hagyjuk el, mert különben a' mű' főtörvénye ellen

vétünk. Hasonlóan ovakodjunk azt hinni, mintha illy műveknek méltóságot, pompásságot 's innepélyességet a' körbeszédek' helytelen alkotása 's a' logica' és nyelvtanítás' szakadatlan sértése adhatna, a' miért mindenki, ha illy műveket nem hivatalból olvas, azoktól méltán visszajed. Főkép pedig ügyeljünk a' műnek szokás vagy talán törvény által is megállapított külsejére, mellynek elhenyélése gyakran nagyobb véték, mint belsejének tökéletlensége. Erre nézve a' szokást kifejtik részint azon különös oktatások, mellyek a' különféle tisztosztályok' számára iratnak, p. o. a' törvényes tiszti írásmód; részint a' hazai törvények, mellyek némelly tiszti irományokban, p. o. egyezésekben, adóslevelekben 'stb. bizonyos értéketlenség nélkül el nem hagyatható, tulajdonságokat kívánnak.

Egyik különössége a' tiszti előadásnak a' polgári tiszteltetés is, mellyről felebb (91. §.) szólottunk. Ezt ugyan teljesen el nem mellőzhetni, mert a' polgári viszonyok' különfélesége 's az ország' tagjainak különbözőzése soha el nem enyészhetik; azonban az esetlen 's elavult kifejezéseket mérsékelni 's javítani kell.

Az alsó írásmód legalkalmasab ezen előadásra, mert különösen illik a' könnyen érthető oktatáshoz; mindazáltal némelly esetben, ha képzeletet és érző tehetséget kell érdekelnie, középső írásmódban is készülhet.

## 95. §. A' tiszti előadás' felosztása.

Minden ország egy, határozott egész mind bel- mind külügyeire nézve. Belügyeit teszik saját polgári alkotmánya, uralkodása és igazgatása, a' külsőket pedig a' mellette fenálló országokkal kötött egyezései és kölcsönös viszonyai. Hanem az ország egyszersmind önpolgárjai 's rendei' törvényes létének és szövetkezésének is alapja. Mivel tehát a' tiszti előadás mind azon műveket magában foglalja, mellyek részint

az országnak magának, részint egyes polgárjainak nyilvános ügyeit illetik, két részre oszlik.

a) Felső tiszti előadásra, mely műveiben az ország' bel- és külügyeit terjeszti elő; és

b) alsó tiszti előadásra, mellynek művei az egyes polgárok', rendek' és egyesületek' külön ügyeire terjednek ki.

## 96. §. A' felső tiszti előadás.

A' felső tiszti előadás az ország bel- és külügyeit terjeszti elő, mennyire az ország részint egy határozott egész, mellynek feje az uralkodás, részint egyéb országokkal különféle viszonyokban áll. Ennél fogva 1) törvényszéki és 2) udvari előadásra, ez ismét a) a' bel- és b) a' külügyekére oszlik.

Célja a' törvényszéki előadásnak részint a' 'hazafiak' megismeret, való jogait védni 's fentartani; részint a' kéteseket elhatározni 's egymással összeegyeztetni. Ide tartoznak tehát az igazság' kiszolgáltatását 's a' rendőrséget illető irományok (a' jegyzőkönyv, vádlevél, idézőlevél, ítélet, ellenmondás, perfelelet 'stb.)

Az udvari előadás magában foglalja az ország' bel- és külügyeit érdeklő irományokat. Tehát a' belügyek' udvari előadásának tárgyait teszik az uralkodás' viszonyai a' haza' polgáraihoz átaljában, különösen pedig az ország' rendeihez, egyesületeihez 's egyes tagjaihoz (p. o. polgári alkotmányok, királyi előadások az országgyűlésen, kir. meghívó levelek, felszólítások, parancsolatok, adománylevelek, előléptetések, kérelemlevelek 'stb.) — A' külügyek' udvari előadásának tárgyai mind azon viszonyok, mellyek az ország 's más mellette fenálló országok közt előjönnek részint annyi ből, hogy az ország, mint political egész, önjogait fentartja 's biztosítja, részint hogy egyes polgárjainak, rendeknek 's egyesületeinek jogait a' külföld ellen védi (p. o. szövetségek, alkudozások, hadizenések, békekötések, diplomatiái jegyzékek a' külföldön lakó követekhez 'stb.)

## 97. §. Az alsó tiszti előadás.

Az alsó tiszti előadáshoz azon művek tartoznak, melyek az egyes polgárok', rendek' és egyesületek' nyilvános ügyeit illetik, mennyire ezeket a' felsőség' segéde 's közbejötté nélkül magok eligazíthatják (p. o. adóslevelek, nyugtatványok, váltólevelek, egyezések, árverési hirdetések, eladó portékák' jelentései, tudakozódások, házasságról, születésről, halálról szóló tudósítások 'stb.).

Mivel illy munkáknak többnyire kiszabott formája van, 's kifejezésök tárgyaik' különféleségéhez 's minemőségéhez szabja magát, készítésükre külön oktatás szükséges, mellyel itt nem foglalkozhatunk. Egyébiránt a' legegyszerűbb előadás leginkább illik hozzájuk.

Ide számláltatik a' tiszti levél is, mert foglalatját polgári ügyek teszik, és a' tulajdon levéllel csak külsejében egyez.

Példák a' tiszti előadásból: a) az 1832/éki Országgyűlés' törvény-cikkelyei közül III. *Törvényczikkely. A' magyar nyelvről.*

1. §. Hálás érzéssel tisztelik a' KK. és RR. Ó Felsége' atyai szívének hív magyarjaihoz viseltető jósága' azon dicső példáját, mellynél fogva kegyelmesen kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy a' törvények' magyar szerkezete eredeti, és a' két szerkezet közt támadható kétséges értelem' eseteiben elhatározó legyen.

Egyébiránt a' nemzeti nyelv' előhaladási gyarapodásának eszközésére meghatároztatik: hogy

2. §. A' jelen törvény' kihirdetésétől a' perlekedők a' kir. ítélőtábla előtt pereiket magyar nyelven kezdhetik, folytathatják, a' kir. udvari főtörvényszék pedig azokban ítéletet ugyan magyar nyelven hozzon.

3. §. Minden hiteles kiadásnak szokott bevezetése és befejezése hazai nyelven készíttethetik.

4. §. Azon helyeken, hol a' gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek, az anyakönyvek is magyarul irassanak.



5. §. Az Ó aradi Oláh mesteri és papi előkészületi intézetben magyar nyelvet tanítószék' felállításáról Ó Felsége kegyelmesen rendelkezni fog.

b) Felírás' példája a' magyar kir. Helytartó-tanács'hoz. (Magyar Tiszti írásmód. Kiadta Pauli Károly. Budán, 1827. a' 153. lap.)

Azon kegyelmes kir. rendelés, melly a' folyó eszt. — szám alatt közönségesse tétetett, a' mennyire minket arra kötelezne, hogy az örökös német vagy olasz tartományokból magyar országba állandó maradás végett bevándorlott személyeknek jegyzései annál fogva, hogy a' magyar nyelv azon tartományokban esmeretlen, deák nyelven készítve adjuk be, méltán felgerjesztette bennünk azt a' kívánságot, hogy azon tartományok is az efféle jegyzéseket, és a' szökevényeknek vagy más akár mi néven keresett személyeknek lajstromát viszont deák nyelven adnák ki, mivel a' német nyelvet magyar ország' nagyobb részében a' helység' előjárói nem értvén, az által a' felvilágzásban, és a' rendeléseknek pontosabb teljesítésében hátramaradások és sok hibák is következni szoktak, mellyek különben elmellőztethetnének, hogy ha az efféle irományok nemzeti vagy legalább deák nyelven, mellyen a' helységek' jegyzői majd átaljában mindnyájan beszélnek és értenek, küldettethetnének, kiváltképen pedig az útlevelek mellett utazó személyekre pontosabban ügyelhetnének.

Innen Ó Cs. Kir. Felségét és a' Magyar Nagy Mélt. Kir. Helyt. Tanácsot alázatosan kérjük, méltóztassék kegyesen kieszközölni, hogy minden efféle lajstromok és jegyzések, mellyek kivált a' személyeknek felkerestetését tárgyazzák, a' Cs. Kir. örökös tartományok által deák nyelven készíttessenek, és az útlevelek a' magyar országba költözőknek szinte deák nyelven adassanak ki. Egyébiránt 'stb.

## HARMADIK SZAKASZ.

### A' költés' nyelvéről.

#### ELSŐ FEJEZET.

#### A' költés' nyelvéről átaljában.

#### 98. A' költés' nyelvének sajátása.

A' költés' nyelve személyes, de képzelet által idealisált érzelmeket, vagy, mivel az érzelmet nem közvetlenül



nanem csak követve, képzet által, lehet szóval előadni, képzetekre változtatott és képzelet által idealisált, személyes érzelmeket fest. Ennél fogva a' költőnek először élénk, szorgosan 's egyenlően művelt érző tehetséggel kell bírnia, mert a' csupa képzetek' és vágyások' kifejezése nem lehet költemény; legyen azután önerejű képzelete, melly a' személyes érzelmeket idealisálhassa, mert költőnek méltóképp egyedül azt mondhatni, ki érzelmeit az ideal' fényében tudja előadni; végre olly nyelvvvel éljen, melly mind a' személyes érzelmek' idealisált kifejezését nyilván mutatja, mind tökéletes külső szépsége miatt magában tetszik.

### 99. §. A' költemény' belső tökéletessége.

Érző tehetségünk' legtisztább 's leghatalmasb állapotjai, mellyek a' költés' méltó tárgyait teszik, lelkünk' titkos belsőjében kifejlő ideáljaink, névszerint az igaznak, szépnek és jónak legfőbb ideáljai által okoztatnak; azonban szóval csak úgy adathatnak elő, ha az eszméletben előbb saját formát nyertének. E' formát, a' képzelet és érző tehetség közt lévő megmagyarázhatatlan összeköttetésnél fogva, a' képzelettől veszik, melly valamint a' fogalmakat és ideákat, úgy az eredeti, de nyelv által előadathatás végett az eszméletbe képzetek gyanánt eljutott, érzelmeket is idealis alakba öntheti; második létfalapja tehát a' költésnek, hogy az érző tehetségből származott tárgya, miután képzetre változtatott, a' képzelettől idealisáltassék 's így elkészülve adassék elő szóval. Az így alkotott képnek pedig szépség' ideálja, mint érző tehetségünk' főczélja alá kell rendeltetnie, mert érző tehetségünket csak az érdekelheti, mi szép formában jelenkezik, azaz: tökéletessége által közvetetlen gyönyört okoz, és a' képzeletnek szabad 's játszi foglalkozást szerez.

Nincs ugyan ember teljesen minden érző tehetség és képzelet nélkül; mindazáltal költői lelkesüléssel egye-

dül az bír, kinek élénk 's hathatós érző tehetsége eredetikép alkotó 's egyenlően művelt képzelettel vagyon legbensőbben párosúlva, minél fogva az érző tehetségből származó tárgyat idealis alakba öntheti. Ezen értelemben a' költői lelkesülés megmagyarázhatatlan és a' természettől kevés választottaknak nyújtott ajándék, mennyire t. i. a' felgerjesztett érző tehetség' 's az alkotó képzelet' egyenlő hathatóságán épül. Ezen költői belső élettől, azaz: az érzelemnek az idealis tárgy által okozott hatalmas érdeklésétől 's megrázásától, 's a' képzeletnek a' felbuzdított érző tehetség által bizonyos aesthetikai forma' teremthetésére magasztalt erejétől függ a' költői előadás. De ez csak úgy lesz tökéletes, ha olly mű által megy végbe, melly a' felkeltett érzelmeket eredeti tisztaságukban fejezi ki. Ha ezen érzelmekek nem buzgók 's erősek, vagy a' képzelet nem törekszik azokat sajátosságuk szerint 's az ideál' fényében festeni; akkor a' tagoló ész elegyedik az előadásba, és a' törpeséggel bélyegzett költői prosát szüli. Szinte így, ha az érzelmekek és vágyások zavartatnak össze, hasonlóan korcsszülemény származik — a' rhetorisáló költés. Innen a' költés' sajátossága abban áll, hogy tiszta 's közvetlenül érzelmekek fest, mellyeket az alkotó képzelet által idealisálva, a' belső szemlélet' elébeállít, 's azután a' költő' eszméletében repkedő ideállal egyezőleg előadás által tökéletes külső formára emel. Ezen származásánál fogva a' költemény nem egyéb, mint az eszméletben repkedő ideál' megérzéskítése, mint az érző tehetség' hathatós érdeklésének 's megrázásának következése, 's mint a' képzeletnek saját szüleménye.

Hanem a' költő is ezen sajátosság által különbözik mind a' prosaistától, ki közvetlenül fogalmait 's ideáit adja elő, mind a' szónoktól, ki műve által az akaratot igyekszik érdekelni 's tette bírni. Nem így a' költő, mert ő csak érzelmeinek mélységét, 's képzeletének az érző tehetséggel megmagyarázhatatlan szövetségben álló hathatóságát követi, 's az ideált egy határozott egészben, tökéletes szép műben adja

elő, 's így minden fogékony lélekben felkelti a' benne szendergő ideált. Leginkább pedig abban különbözik a' prosaistától és szónoktól, hogy ámbár csak önérzelmeit festi, még is úgy lép fel, mint az egész emberi nem' képviselője. Mert a' benne felgerjesztett 's művének tökéletességet adott érzelem az ideálokból származik, melyek az egész művelt emberiség' közjawai.

### 100. §. A' költemény' külső tökéletessége.

Csak úgy tökéletes a' költemény, ha két belső tulajdonságával az előadás' tökéletes külseje is egyesül. Mert ámbár a' költemény' mivoltát az érzelmek' idealisált előadása teszi, 's ezt külsejének tökéletessége soha ki nem pótolhatja; mindazáltal teljesen csak azon költemény tökéletes, melly belső tökéletességével külsőt párosítva tesz egy, feloldhatatlan egészet. A' költemény' külső tökéletességét e' két pontra szoríthatni: a' költői színadásra' és a' szép hangzatra. A' színadás főképp érzéki, szemlélhető 's élénk kifejezést kíván. Főczélja lévén a' költeménynek az érzelem' idealisálása, szükséges, hogy a' szavakban és szókötésekben is bizonyos idealitásra törekedjék, mert nem a' közélet' nyelvén akar szólni, hanem a' benne lévő fellengő erőtől ragadtatik az ideálok' honába, 's azért az egész nyelvet mintegy újjá teremti, megszépíti, szokatlanabb kifejezésekkel, elavult vagy új szavakkal és szó-lásokkal beszél, és a' nyelv' élénkségét elősegülő figurákkal 's tropusokkal legszabadabban él. A' szép hangzat a' dalt (melodia) és összegyézést (harmonia) foglalja magában. Mert valamint a' hangművészség' mivolta minden érzelem' saját hangjának megérzékített 's nemesített előadásában áll; úgy a' költőnek művészségét is az teszi, hogy eszméletében repkedő idealisált érzelmeihez illő hangot talál a' nyelvben, 's költeménye' külsejét a' dal' és hangegyezés' törvényei szerint alkotja. A' szép hangzat tehát szintűgy függ az egyes sza-

vak' helyes választásától, valamint a' körbeszédék' jóízlésű alkotásától. Egyébkint a' költemény' szép hangzatáról már másutt (49—54. §§.) értekeztünk.

### 101. §. A' költés' felosztása.

Érzelem ugyan a' költés' alapja; de, mivel egyenest szóval ki nem fejezhetni, úgy, mint magában van, tárgya nem lehet. Azért a' költés' képzetekhez kénytelen folyamodni, 's ezekre nézve nem esmer egyéb megszorítást, mint mellyet természete hoz magával. Ez azt kívánja, hogy a' tárgy költői, azaz: érzékíthető legyen, 's a' képzeletet és érző tehetőséget élénken érdekelhesse; következőleg mindent tárgyúl vehet, valamit csak az érző tehetőség' körében idealisálhat. Ha a' költő önmagából vesz tárgyat, ez vagy nemesb érzelem, mellyet előadás által képzelet' tárgyává tesz, vagy olly idea, nézet, gondolat, igazság, mellynek fontossága ötet lelkesülésbe hozván, arra bírja, hogy neki szép érzéki életet adjon. Amaz a' lyrai, ez a' tanító költés. Ha a' külvilágból kölcsönöz tárgyat, ez főkép az ember, 's annak cselekvénye, okozatja és szenvedése. Ekkor tehát a' külvilág cselekvény' ideája alá rejtezik. A' cselekvény múlt dolog gyanánt előadva az elbeszélő költést; úgy előterjesztve pedig, mintha most és szemünk előtt menne végbe, a' dramait' szüli. E' költés-nemek' mindegyikének van sajátása, mellyet elegyítés által elrontani soha nem szabad; jóllehet néha egymáshoz különfélekép közelítnék, sőt sajátásuk' elvesztése nélkül, egymásra csaknem észrevehetetlenül átváltoznak.

## MÁSODIK FEJEZET.

### A' lyrai költésről.

#### 102. §. A' lyrai költés' sajátása, 's felosztása.

A' lyrai költés' felgerjedt szív' kifejezése, melly érzelme' hevét festi. Tárgya tehát az érzelem, vagy, mivel az

érzelmet csak képzet által adhatni elő, oly képzet, mely érzelemmé válik vagy közvetlenül érzelmét fejez ki. Jóllehet pedig határozott érzelmét gerjeszt a' lyrai költés; mindazáltal célja az érzelmnek nem gerjesztése hanem csak előadása. Az érzelm t. i. képzelet' tárgyává teszi, alkalmat nyújtván e' lelki erőnek oly képzetek' előidézésére, melyek összevéve az érzelmét egész hevében és sajátosságában mutatják. A' költő illy műben saját érzelmét festi ugyan; azonban, mivel érzelme az emberiség' legfőbb ideáljaival van összekötve, oly tiszta, emberi érzelm gyanánt kell azt előadnia, hogy minden művelt ember méltán sajátjának fogadhassa.

Az érzelm' élénkebb felbuzdulásából következik a' lyrai költés' tulajdonsága, hogy a' képzetek' szokott folyamatját elhagyja, és szabad kifejtésben a' képzelet' különös segédével összeköti a' közel — és távollévőt, a' rokont és idegent. Ebben áll az úgy nevezett lyrai rendetlenség, mely legfőbb fokán lyrai emelkedéssé lesz. Azonban a' legmerészebb emelkedés se legyen való, hanem csak látszó rendetlenség, úgy hogy ki lehessen mutatni, mint jutott a' költő egyik dologról a' másikra, 's kijelelni a' középtagokat, melyeket az értelem' gyors folyamatja, mint oda nem tartozókat, elmellőzött. A' lyrai nyelv kettőtől függ: a' dictiotól és külszerkezettől. Dictiója legszokatlanabb szavakkal és fordulatokkal, merész és gyakran új összetételekkel, kihagyásokkal, összebonyolított szókötésekkel, merész de kellemes inversiókkal él; rövidségre 's változatosságra törekszik; a' figurákkal és tropusokkal sokféleképen 's legszabadabban bánik. Külszerkezete által azt értjük, mi a' külső érzéket érdekli, a' hangrendet és rhythmust. Minden érzelmnek van saját szótagmértéke, mellynek a' verskötetben ki kell tünnie, mert az érzelm nem halad egyenlő folyamatban, hanem majd emelkedik, majd hanyatlik, majd a' közbe jövő elmélkedés által állandóbb és csenedesebb, majd ismét virágzóbb 's hevesebb lesz. Milly fontos a' dictio és külszerkezet a' lyrai költésben, kitetszik

onnan, hogy egész érdeke az érzelmen épül, mellynek kifejezése az említett két dologtól függ. Azért lyrai költeményt fordítani legnehezebb, 's fordítás által annyit, mint ez, egy költemény sem vesz.

Nem annyira az érzelm' tárgya, mint foka, emelkedése és minéműsége határozza meg a' lyrai költés' felekezeteit. A' lyrai költés vagy gyengéd, mérsékelt 's gyakran víg, vagy magas, fenséges 's vihar gyanánt kirontani törekvő érzelmet, vagy mérsékelt, mintegy egymáshoz mért 's végre összeolvadó gyönyört és fájdalmat énekel; innen származik annak három főfelekezete: az ének, óda és elegia. A' többi lyrai költeményeket, mivel a' mondottaktól csak külszerkezetben különböznek, egyikhez vagy másikhoz kapcsolhatni.

### 103. §. Az ének.

Az ének határozott 's a' lelket gyengéden érdeklő érzelmet fest, melly a' költő' erejét nem múlja felül, úgy hogy az tárgyat elérhetőnek képezi. Az énekköltőnek érzelme őszinte, gyengéd, egyenlő és tiszta; honnan az ének' saját-sága is némi egyszerűség és könnyűség, melly mind a' gondolatokból, mind a' nyelvből 's az előadás' módjából kitűnik. Foglalatját minden olly tárgy teheti, melly tiszta örömet okozhat, tehát a' barátság, szerelem, természet, művészség és mind az, mi a' költő előtt kedves és becses, 's mit vagy már bir, vagy legalább biztosan 's félelem nélkül reményl. Mivel az ének eléneklés végett iratik; minden verse a' mondás' egy egész részét foglalja magában, minden verskötet pedig egész körbeszédet végezzen, vagy inkább két kisebb körbeszédre oszoljon, és mindenik körbeszéd hosszú szótaggal végződjék. Szótagmértéke nem tűr különféle lábakat, hanem a' verseknek vagy merő dactylusokból, vagy tiszta spondeusokból, vagy a' mi szokottabb, merő trocheusokból kell állaniok. A' rím mostani énekben talán mulhatatlanul szükséges.

Az ének istenes vagy világi. Az istenes azon érzelmet adja elő, melly bennünket az isten' tökéletességeit szemlélünkben; vagy iránta való viszonyinkat képzetünkben meghat's szívékre idvezítő nyugalmat áraszt. Ellenben a' világi ének, mellyet dalnak is neveznek, az élet' különféle állapotja 's változása, vagy a' természet' jelenetei által okozott érzelmet fejezi ki. Innen annyiféle lehet, hányféle állapotok és esetek gerjeszthetnek érzelmet, mint: szerelmes, borozó 'stb. ének. Népdalnak mondatik, ha tárgya 's egyszerű kifejezése által a' nép minden osztálya előtt értelmes és érdekes. Ennek a' szív' legbensőbb rejtekéből kell erdnie, egyszerűen, mint a' természet, szívhez szólnia, 's érdeklő természetessége által azt elbájolnia, bélyegvonásai által pedig a' nemzet' sajtóságait hoznia emlékezetbe.

Példa: a) *Kisfaludy Károlytól. Pipadal.*

Gyűlöljön bár sok finnyás orr,  
Édes pipám! tégedet;  
Hú vitézed én mindenkor  
Pártul fogom ügyedet.  
Te vagy éltem' késérője,  
Egészségem' hévmérője  
'S játszi bodor füstöddel  
Búmat vígan úzod el.

Ha látom a' pórlelkeket  
Ezer kinnal mozogni,  
'S büszkén rázva bilincseket  
Üres fényben ragyogni;  
Reád gyűjtök 's azt gondolom:  
Szánandó, kit illy átok nyom!  
Lepje bár arany, ezüst,  
Léte még is hiu füst.

Hány bajlódik szerelmével,  
Néz, szalad, int, áldozik,

Hevül, fázik, nyugtot nem lel,  
 Hold felé sohajtozik;  
 Én rád gyújtok 's azt gondolom:  
 Szánandó, kit önszive nyom!  
 Mert a' szép szó 's leánykegy  
 Vajmi hamar füstbe megy.

Ha valaki tág tüdővel  
 Magát hirbe kürtöli,  
 Fényleni vágy nagy erővel,  
 'S más' érdemét előli;  
 Én rád gyújtok, 's azt gondolom,  
 Itt legtöbbet az idő nyom,  
 'S koszorúdat neveddel  
 Füst gyanánt oszlatja el.

Ha egy úrfi, pézsmán hízott  
 Felfüirtözött üres kép,  
 Szűk elméjű, de elbizott,  
 Nagy gőgösen hozzám lép;  
 Magát, javát fitogtatja,  
 Drága időm elragadja:  
 Fegyver leszen pipámból,  
 Kifüstölöm szobámból.

De ha jó egy lelkes magyar,  
 'S szívcsérére kész velem,  
 Szembe' nem méz, hátul nem mar;  
 Nyiltan leli kebelem;  
 Sokat ugyan nem adhatok,  
 Legfelebb egy dalt mondhatok;  
 De felcsapván jobbájával,  
 Megkinálom pipával.

Némelly szépek, idegenhez  
 Másképp nem idegenek,  
 Csak a' szegény pipafüsthez  
 Olly igen kegyetlenek;  
 Pedig mennyi gazt táplálunk!  
 Én úgy vélem, dohány nálunk,  
 Bár ki mit állítana,  
 A' legjobb indigena.



b) *Bajzától: Dal a' Vidékhez.*

Te bájvidék !

Ott a' kék meszeségbe !

Hol szirthegek nyúlnak fel égbe ,

'S felhőtlen leng a' tiszta lég :

Üdvezlek , oh te rég

Határa buzgó vágyaimnak ,

Te bájvidék !

Mi szent öröm ?

Mi égi kéjt lehelnek

Fuvalmi a' langy estlebelnek

Meződről , tündér vidék ?

'S nekem virúlsz-e még ,

Nekem messzünnen bujdosónak ,

Gyönyör vidék ?

Ha nem — vidék ,

Úgy légy örökre boldog !

Im minden szent kötél feloldok ,

Mellyel hozzád fűzött az ég ;

'S isten veled , te vég

Határa minden vágyaimnak ,

Te bájvidék !

De oh vidék ,

Árnyid milly kénnyt susognak ?

Viránymezőid mint ragyognak ?

'S csak mindig képre intve még

Mosolyg felém az ég ,

Az esti bibor ég , felüled

Titkos vidék ?

Csak vissza még !

Tán a' völgy' alkonyában

Ott hervad néma bánatabán

A' hű szív , melly csak értem ég ;

'S nekem virulsz te még ,

Nekem messzünnen bujdosónak ,

Oh bájvidék !

## 104. §. A' sonett, madrigal, rondeau és triolet.

Aesthetikai characterökre nézve az énekhez tartoznak a' sonett, madrigal, rondeau és triolet, mert sajátosságuk csak külszerkezetökben áll.

A' sonett többnyire szerelmet fest inkább gyengéd és kellemes, mint erős színekkel, ámbár néha a' barátság', személyes vonzódás' 'stb. rokon érzelmeit is előadja. Főkép alkalmas a' gyengéd és enyelgő érzelmek' 's olly képzet' kifejezésére, melly magában tökéletes, kis egészet tesz. Sajátossága külszerkezetétől függ, mert tizen négy egyenlő hosszúságú, néha tizenegy, néha kilencz és tíz, vagy tíz és tizenegy szótagú, jambusos vagy trocheusos versből áll, mellyek' első nyolcra két négyes, végső hata két hármos verskötetbe foglaltatik. A' négyesekben csak két rím lehet, úgy hogy mindenik négyszer forduljon elő, négy hím és négy nő végtag. A' hármásokban szoros szabály szerint ismét csak két rímnek kellene lenni, 's mindeniknek háromszor előjönnie; hanem rendszerint hármat szoktak különféleképp összefűzni. A' sonett' eme' két főszakasza nem csupán önkényből van felvéve, hanem a' gondolat' mivoltából következik, melly magától tételre 's ellentételre, képre 's ellenképre oszlik. Tehát a' négyes után nyúgpontnak 's magában a' gondolatban is szakasznak kell lennie. Sőt talán csak úgy tökéletes a' sonett, ha nem csak két főosztálya, hanem egyes négyesei és hármasai közt is hasonló kölcsönös viszony, leginkább ellentétel vagy on. Kevés rímmel bíró nyelvben sonettet írni igen fáradságos, mert legcsinosabb, tömört, természetes és hajlékony kifejezést, hibátlan rimet és szótagmértéket kíván.

A' madrigal eredetiekép hat, vagy legfelebb tizenegy egyenlő sorból állott, mellyek mind tizenegy szótagú, jambusi vagy tronheusi mértékű versek voltak. Most nincs saját külszerkezete, 's így nevezik mind azon kisebb lyrai költeményeket, mellyek nem sonettek, rondeauk vagy trioletok, és az érzelmek' gyengédségét finom fordulatokkal 's enyelgő elmés-

elmésséggel fejezik ki. — A' rondeau többnyire tizenhárom versből áll, melyek közül a' kilencedik és tizenharmadik az első vers' kezdő szavát vagy nagyobb részét ismétli. Átaljában csak két rím kerül elő benne, egyik ötször, másik nyolcszor. Versmértéke a' három és négy lábú jambus vagy trocheus. — A' triolet 8—12 sorból áll, melyek' elsője a' költemény' közepén és végén meglepőleg ismételtetik. Főtulajdona a' természetesség, könnyűség, a' kifejezésnek és rímnek kelleme.

Ide számlálhatni a' glossát, sestineket, stanzákat és canzonekat is, melyek' sajátosságát hasonlóan a' külszerkezet teszi.

Példa a) a' Sonettre Szemerétől.

*Emlékezet.*

Ismét egy édes boldog érzet!  
 Reám derül a' messze kor' homálya,  
 Az elveszett, elsüllyedt rózsapálya  
 Ismét örömtájak felé vezet.  
 Melly istenség nyújt itt varázs kezét?  
 Mint ömledez hozzá keblem' dagálya!  
 Érzem, hogy e' szív enyhültét találja:  
 Te ihletéd, szeléd emlékezet!  
 Nem. A' helyett, hogy visszabájozol  
 Eltűnt korom' szebb álmait felettem,  
 Borítsd el rajtok inkább fátyolod'.  
 Elég, hogy őket egyszer elvesztettem.  
 Ne kényszeríts ujonnan vérzeni;  
 Ah, érezd, melly kín ismét-vesztetni!

b) A' rondeaura Tóthtól.

Ötet szerettem én, a' szép Ninát  
 'S hűséget esküttem bájos kezére:  
 Míg verne szívem, míg pezsegne vére,  
 Ó lenne, nem sors életem' vezére.

El nem szakasztá tőle senmi gát;  
 Sőt bár reményem mind eddig nem ére

Munkával is kívánt nyugvó helyére;  
Fogadtam njra istenném' övére:  
Ótet szeretnem én, a' szép Ninát.

Állott szavam, 's meghallgatá Cythére:  
Mert bár kevély én, 's bár ó nagyra lát,  
Elég hitemnek most is annyi-bére:  
Ótet szeretném, őt a' szép Ninát.

c) A' triolettre *Kisfaludi Károlytól.*

Midőn bájos szemed reám tekint,  
Egész létem gyönyörben olvadoz;  
'S bár rettegek, ha más szerelmet int,  
'S tömjént hódolva kellemidre hint:  
Midőn bájos szemed reám tekint,  
Szívem biztos reményre lobbadoz,  
'S ég, föld ezer kéjben ringat megint.  
Igy boldog én! nem érzek semmi kint,  
Midőn bájos szemed reám tekint,  
'S egész létem gyönyörben olvadoz.

## 105. §. Az óda.

Az óda az emberiség' legfőbb viszonyai által felhevített 's fensőbb lelkesülésbe hozott szív' közvetetlen ömledézése. Tehát a' költőnek valami igaz, jó, nemes, nagy és szép által gerjesztett lelki állapotját festi, 's azért ezek a' tulajdonságai: 1) a' lyrai egység. Valamint minden hangműben egy alaphangnemnek, úgy az ódában is az érzelem' különféle változása mellett egy főállapotnak kell uralkodnia, mert az óda egy határozott tárgytól lelkesülésbe hozott szív' érzelmének közvetetlen kifejezése; 2) a' rövidség. A' heves érzelem sokáig természetesen nem tarthat, a' nélkül hogy el ne lankadjon, holott pedig az ódának erősen kell azt kifejeznie. Gazdag teljességben adja tehát a' képeket, mellyek által szemlélhetővé akarja tenni a' felgerjedt érzelmet; 3) a' lyrai emelkedés. Fensőbb lelkesülés által az elme szinte elra-

gadtatik a' külvilágból, felsőbb néző pontra helyeztetik, hol tárgya szokatlan fényben tűnik elébe 's nem is sejtett viszonyokat mutat. Innen a' képzetek' és képek' teljessége 's fensége, innen az érzelem' szokatlan élénksége; 4) a' lyrai rendetlenség. A' legbensőbb rejtekében felgerjesztett szív nem egyez a' hideg, 's mindent szoros, logikai törvények szerint rendelő értelemmel; hathatósan felindított érzelme szétzaggatja a' képzetek' logikai egybefüggését; kényszeríti a' képzeletet, hogy a' közép gondolatokat ugorja át, 's az átvezetésekét hagyja homályban. Azonban az ódában csak a' logikai törvények szerint rendelő értelemre nézve van rendetlenség, holott a' képzelet' és érzelem' törvényeihez szabva itt is rend uralkodik; 5) a' nyelv' legnagyobb élénksége 's a' rhythmus' különfélesége. Az óda' nyelve legtökéletesebb mindenek közt, tömött, rövid, hathatós 's mellette még is legszebb hangzatú. Ritka 's merész kifejezéseiben is nemes egyszerűséget szeret, melly mennél kevesbé fenhéjázó, annál inkább szívet érdekel, versmértéke mesterségesb lehet, mint az éneké; de a' költő ebben is kerüljön minden önkényes szabálytalanságot és tanúlt mesterkélést.

Csak tárgyra nézve oszthatni fel az ódát hősire, érzékenyítőre 's oktatóra. A' hősi a' hazát 's ennek függetlenségét, a' vitézség', hazaszeretet' 's nemes önfeláldozás' nagy tetteit énekli. A' költő ebben inkább tárgyánál mulat, mint sem általa gerjesztett érzelmét festené; képzelete magával ragadja; azért is ezen óda legmagasban emelkedik. Az érzékenyítő a' nemesb szerelem' gyengédebb viszonyait veszi tárgyúl. Az oktató nagy és lelkesítő igazságokat fest, vagy a' művészség' és élet' ideáljait rajzolja, mellyektől okozott lelkesülését a' költő hathatósan de nem elvonva fejezi ki, és pedig vagy nem tekintvén kortársira; és saját értelemben oktatni nem akarván, vagy fenyítő komolysággal pillantván kortársira.

*Példa Berzsenyitől: A' Magyarokhoz.*

Romlásnak indúlt hajdan erős Magyar!

Nem látod Árpád' vére miként fajúl?

Nem látod a' bosszús egeknek

Ostorait nyomorúlt hazádon?

Nyolcz századoknak vérzivatarja közt

Rongált Budának tornyai allanak,

Ámbár ezerszer vak tüzedben

Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd-el, mostani veszni tért

Erkölcöd: undok vipera fajzatok

Dúlják-fel e' várt, melly sok ádáz

Ostromokat mosolygva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron

A' vad tatár chán' xerxesi táhora,

'S világot ostromló töröknek

Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya' öldöklő

Századja 's titkos gyilkosaid' keze,

A' szent rokon vérbe füresztő

Visszavonás' tüze közt megálltál;

Mert régi erkölcs 's spartai férfi kar

Küzdött, 's vezérlett fergetegid között;

Birkózva győztél 's Herculesként

Érczbuzogány rezegett kezedben.

Most lassú méreg, lassú halál emészt.

Nézd, a' kevély tölgy, mellyet az éjszaki

Szélvész le nem dönt, benne termő

Férgek erős gyökerit megőrlik.

'S egy gyenge széltől földre teríttetik!

Igy minden ország' támasza, talpköve

A' tiszta erkölcs, melly ha megvész:

Róma ledúl 's rabigába görbed.

Mi a' Magyar most? — Rút sybarita váz,

Letépte fényes nemzeti bélyegét,

'S hazája' feldúlt védfalából

Rak palotát heverő helyének.

Eldódelünknek bajnoki kötösét  
 'S nyelvét megunván, rút idegent cserélt,  
 A' nemzet' örökét tapodja;  
 Gyermeki báb puha szíve' tárgya.

Oh! más magyar kar' menyköve villogott  
 Attila' véres harczi közt, midőn  
 A' félvilággal szembe szállott  
 Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk'  
 Szerzője Árpád a' Duna' partjain,  
 Oh más magyarral verte vissza  
 Nagy Hunyadink Mahomet' hatalmát.

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!  
 Forgó viszontagság' járma alatt nyögünk,  
 Tündér szerencsénk' kénye hány, vet,  
 Játszva emel 's mosolyogva ver le.

Felforgat a' nagy századok' ércz keze  
 Mindent; ledűlt már a' nemes Ilion,  
 A' büszke Carthagó' hatalma,  
 Róma 's erős Babilon leomlott.

## 106. §. A' hymnus és dithyrambus.

Az ódához kell számlálni a' hymnust és dithyrambust is. A' hymnus' sajátása abban áll, hogy tárgyúl az istent, vagy istenség gyanánt személyesített, némelly lényt (erényt, igazságot 'stb.) választván, az óda' legfellengzőbb reptével religiói innepélyességet köt össze, 's ez által különbözik az énektől. Versmértéke hajdan a' hexameter volt, mi mind ezzel, mind lyrai verskötetekkel élhetünk. — Dithyrambusnak nevezék hajdan a' Bachus' tiszteletére irt hymnust, mellyben a' legérzékibb élet religiói értelmet nyere, a' képzelet visiora emelkedék, és a' vad részegség jósló ihletéssé lön. Sajátása tehát legfőbb lyrai repülés és rendetlenség; nyelve 's rhythmusa legszabadabban mozog; de legszabadabb mozgásában is egységet tartson, mert a' legnagyobb szabadság és féktelenség legnagyobb biztosságot is kíván.

Példa a) a' hymnusra. *Kölcsseitől.*

Isten! áldd meg a' magyart  
 Jó kedvvel, bőséggel;  
 Nyújts feléje védő kart,  
 Ha küzd ellenséggel;  
 Balsors a' kit régen tép,  
 Hozz rá vig esztendőt,  
 Megbünhődte már e' nép  
 A' múltat 's jövőndőt.

Óseinket felhozád  
 Karpát' szent bérczére,  
 Általad nyert szép hazát  
 Bendeguznak vére;  
 'S merre zugnak habjai  
 Tiszának, Dunának,  
 Árpád' hős magzatjai  
 Felvirágoznak.

Értünk Kunság' mezejin  
 Ért kalászt lengettél,  
 Tokaj' szőlővesszejin  
 Nectárt csepegtettél,  
 Zászlónk gyakran plántálád  
 Vad török' sánczára,  
 'S nyögte Mátyás' bús hadát  
 Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt  
 Gyúlt harag kebledben,  
 Elsujtád villámidat  
 Dörgő fellegedben;  
 Most rabló mongol' nyilát  
 Zúgattad felettünk,  
 Majd töröktől rabigát  
 Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain  
 Ozman' vad népének  
 Vert hadunk' csont halmain  
 Győzedelmi ének!



Hányszor támadt ten fiad,  
Szép hazám, kebledre;  
'S lettél magzatod miatt  
Magzatod' hamvvedro!

Bujt az üldözött, 's felé  
Kard nyul barlangjában;  
Szerte nézett, 's nem lelé  
Honját a' hazában;  
Bérczre hág és völgybe száll,  
Bú 's kétség mellette,  
Vérözön lábainál,  
'S lángtenger felette.

Vár állott, most kóhalom;  
Kedv 's öröm repkedtek,  
Halálhürgés, síralom  
Zajlik már helyettek;  
'S ah, szabadság nem virúl  
A' holtnak véréből,  
Kínzó rabság' könnye hull  
Árvánk' hő szeméből.

Szánd meg, Isten! a' magyart,  
Kit vészek hányának,  
Nyújts feléje védő kart  
Tengerén kínjának;  
Balsors a' kit régen tép,  
Hozz rá víg esztendőt,  
Megbűnhődte már o' nép  
A' multat 's jövőndőt.

b) A' dithyrambusra *Csokonaitól Bacchushoz.*

Évoé!  
Bacche, Éván, Évoé!  
Évoé!  
Bacche, töltsd lelkünket bé!  
Itt van a' zuzós december:  
Bor van-é?  
Bort igyon ma minden ember  
Évoé!

Idvez légy!  
 Bacche áldott istenség!  
 Hol te mégý,  
 Vigad ott a' föld 's az ég.  
 Szívünk úgy felrajzik véled,  
 Mint a' méh;  
 Életünk csak tőled éled:  
 Évoé!

Csak te vagy  
 Szíveinknek mindene:  
 El ne hagyj  
 Oh örömnök istene!  
 Meghalunk; de semmi gond az,  
 Félre bú!  
 A' ki búsúl, mind bolond az.  
 Hú, hú, hú!

Tőled ég  
 Amor édes lángja is,  
 Tőled még  
 Felhevűl a' lomha is.  
 Csak te tartod friss melegben  
 A' gyomort:  
 Bort igyunk hát illy hidegben,  
 Bort, bort, bort!

A' mazúr  
 Általad gazdag lehet,  
 'S mint az úr,  
 Szarvat és szemet vehet.  
 A' bolond észtl lel a' borba',  
 'S úgy lesz bölcs:  
 Tölts tehát bort e' csuporba,  
 Tölts, tölts, tölts!

Általad  
 A' barátság lelkesűl;  
 Általad  
 Sok harag lecsendesűl.  
 Boldog, és azon nem ülhet  
 Semmi baj,

A' ki véled egyesülhet.

Haj, haj, haj!

Soknak kárt

Tészen a' bor: szent igaz,

Soknak árt

A' tivornya: semmi az,

Fére most az ethicával:

Nincs itt pap:

Tánczra víg compániával..

Hap, hap, hap!

### 107. §. Az elegia.

Az elegia a' gyönyör' és fájdalom' összeolvadásából eredő édes búsongás' érzelmét festi. Illy érzelem támad a' lélekben, ha olly jót képez, mellyet önvétke nélkül vesztett el, vagy mellyet el nem érhet. Mennyire tehát a' képzelet' segéde által a' jövő vagy múlt idő' gyönyörének képzele meggyőzi a' jelenkor' fájdalmát, a' költő eltelik azon édes örömmel, melly őt megnyugtatja 's fájdalmát lassankint elnyomja. Következéskéleg az elegia nem a' jelen fájdalom' vad 's csapongó ömlése, 's átaljában nem hangja a' fájdalomnak, hanem festése, mert a' búsongás' vegyes érzelme csak úgy gerjedhet bennünk, ha a' jelent a' szebb multtal vagy jövővel hasonlítjuk össze, holott a' jelen csak tiszta gyönyört vagy fájdalmat szülhet. Tárgyat mind az érző mind a' vágyó tehetségéből kölcsönözhet, 's majd elvesztett boldogságért, félbeszakadt szerelemért, elholt barátért, elenyészett ártatlanságért busongó lélek' gyengéd panaszát, majd a' birt jónak lelkesítő emlékezetét, majd az ohajtott boldogság után sovárgó szívnek ömledezésést festi. Az ódától abban különbözik, hogy az óda inkább tárgyánál mulat, az elegia pedig csak költőjének a' tárgyhoz való viszonyát tartja szem előtt 's innen költői caractert egyedül az által nyer, hogy a' költő' sovárgásában tiszta emberi érdek mutatkozik. Mivel az elegia gyeugédebb vegyes érzelemből ered, hosszabb lehet mint az óda, 's mivel a' felindult szív'

elmélkedő szava, a' költő' állapotját hosszabb leírásban 's közbeszótt elbeszélésben is festheti. Gyengédsége nem zárja ki ugyan teljesen a' szenvedélyek' viharát; kifejezésöknek azonban határt szab, hogy az egésznek alaphangját el ne rontsa. Valamint hangja sem tiszta öröm, sem keserű panasz és egyetlen busongás nem lehet; úgy a' gyengélkedő érzelösségtől, aszszonyos panasztól 's álérdékléstől is ovakodjék. — A' való és buzgó érzellemmel 's az ettől függő képzelettel csak való, természetes és mesterkéletlen kifejezés fér össze; kerüljön tehát minden mesterkelt 's keresett elmésséget, szükségtelen képet, 's hideg erkölcsi mondást. Versmértéke az erős hexameterrel párosult olvasztó pentameter. Alkalmatos az öt lábú rímelt trocheus is, ha a' képzeletet mélyebb busongás, és az öt lábú rímelt jambus, ha tüzes szerelem hevíti.

Példa Kisfaludi Károlytól.

*Mohács.*

Hősvértől pirosult gyásztér! sóhajtra köszöntlek,  
 Nemzeti nagylétiünk' nagy temetője Mohács!  
 Hollószárnyaival lebegett' a' zordon enyészet,  
 'S pusztító erejét rád viharozta dühe,  
 'S vak diadalma' jelét ropogó villámival itten  
 Honni vitéz seregink' holt tetemikre süté,  
 Tomori, büszke vezér! mért hagyta el érseki széked'?  
 Nem halt volna hazánk' dísze, virága veled.  
 Harcz' tüze lángítá bizton viadalra kikelted',  
 'S érted mennyi dícsők estenek áldozatul.  
 Szűk vala egy ország! be kicsiny most néma lakásod;  
 Tárogatód megszűnt, rozsdá emészti vasad'.  
 Nyugodj'! rajta üzé dölyfét a' csalfa szerencse;  
 A' békítő sír' enyhe takarja porod'!  
 Hány fiatal szívet, tele sok szép földi reménnyel  
 Sújta le kegytelen itt a' riadó csatavész!  
 Elte' kies tavaszán kora sírt hány ifju talála,  
 Kit nem rég az öröm' lágy öle ringata még!  
 Disztelen itt fekszik, deli termete öszverutítva,  
 Száguöldő paripák' vasszegű körmök alatt.

Szög haja' fürteivel nem játszik kedvese többé  
 Vér- 's tapadó portól elmerevültek azok.  
 Hasztalan áll az uton váró hive fris koszorúval,  
 Nem jön-e bajnoka még, félve reménylve vigyáz.  
 Hogyha levél zördül, őt sejteti véle szerelme,  
 Néz, piheg, arcza tüzell 's keble feszülve haboz.  
 Ah! de hijába tekint a' távol? lenge ködébe;  
 Elmarad a' kedvelt 's érzete búnak ered.  
 Végre megérti Mohács' veszedelmét; gyenge virágkint  
 Hervad el a' szép szüz uéma keserve között.  
 Sirja felett enyeleg suttogva az alkonyi szellő,  
 'S a' hűség' csendes angyala őrzi porát.  
 Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,  
 Fénytelen itt szunnyad 's kő se mutatja helyét!  
 Ősi szabadságért harczolt bár férfi karokkal,  
 Rendzavaró hévvel vérbe füresztve vasát.  
 Ám de hol olyan erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?  
 Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.  
 Sínli szokott terhét tűzménje, nyihogva kapar, vág,  
 Rugdall, rázza fejét, hosszú serénye lobog;  
 Elszálguld, haza tér, 's így hírli vitéz ura' húnýtát,  
 Kit repedő szívvél hölgye zokogva sirat;  
 Míg sűrű könnye apad, 's ő is hű férje után hal,  
 'S a' kiürült háznak csak döledéke marad.  
 A' tölgy, melly zivatar közt annyiszor álla kevélyen,  
 Döltében viruló ágait így temeti.  
 Hány bajnok hala így? de csak a' boldog leli bérét,  
 A' meggyőzöttnek csillaga véle tűnik.  
 Így hamvadtak el ők alacson mohlepte gödörben,  
 'S a' feledékenység' éje borítja nevök?  
 Hantra dül a' pásztor 's füttyörészve legelteti nyáját  
 És nem tudja, kinek hős pora nyúgszik alatt,  
 Titkon még is eped, szomorú dalt zengedez ajka:  
 A' hős árnyékok csendesen ihletik őt.  
 E' csatasíkon mély borulattal ballag az útas,  
 Elgondolva minő kétes az emberi sors;  
 Néz és elkomorúl 's lesütött szemmel halad ismét,  
 Felpattant sebeit belseje érzi maga.  
 Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt usztat az éren,  
 Mintha fedezgetné, hogy ne tekintse szemünk:

Ott vergőde Lajos, rettentő sorsu királyunk  
 Süllyedező lova' érczhímzetű terhe alatt.  
 Hasztalanúl terjeszti kezét; nincs ki segítse!  
 Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!  
 Tátogat a' mélység, aranyos panczélja fakó lesz,  
 'S összezuzott testét hab fedi 's barna iszap.  
 Ekkint halni kinos! 's kegyalak! neked életed így tűnt!  
 Veszteden a' magyar ég' napja sokára leszállt.  
 Ifju valál örvényt nem sejtén szörnyen adózál;  
 Szendergő porodat béke lebegje körül!  
 Hajh! 's ezt visszavonás okozá mind, 's durva irigység,  
 Egységünk törten törve, hanyatla erőnk,  
 A' sorvasztó láncz így készülé árva hazánkra;  
 Nem, nem az ellenség, önfia vágta sebet.  
 Gyászemlékü vidék! mi sok inség' kútfeje lettél;  
 Párolgó mezeid' bánatos oszlopa ez,  
 Naggyá lett Solimán' gógét Buda' ormái nyögték,  
 'S kénye' vadon daltán annyi vizsályra jutánk.  
 Hány szűz fonnyadt el Zsarlónk' buja karjain ekkor,  
 'S a' Duna' szőke vizén hány rabok úsztak alá?  
 Birtok nem vala már, idegen lett a' magyar otthon;  
 Félhold kérkede szét várósi tornyairól. —  
 El! ti komoly képek! ti setétség' rajzati félre!  
 Új nap fényle reánk annyi veszélyek után,  
 El magyar, áll Buda még! A' múlt csak példa legyen most,  
 'S égve honért bizton nézzen előre szemünk,  
 És te virúlj, gyásztér! a' béke' malasztos ölében,  
 Nemzeti nagy létünk' hajdani sirja Mohács!

### 108. §. A' heroide.

A' heroide külön felekezete az elegiának, mert valamely' személy szenvedését rajzolja, ki azonban érzelmét más távollévővel közli, úgy hogy a' költő nem önszemélyében szól. Nem csak hősokeket, mint rendszerint szokás, hanem egyéb személyeket is festhet, 's a' költő mind ezeket, mind költeménye' foglalatját, vagy a' regevilágból 's történetből veheti, vagy maga költheti. Első esetben esmeretesek lévén a' characterek 's azok' helyzete 's tette, csak megtartásukra ügyeljen, a'

másikban mind ezeket határozza meg 's egymással illő viszonyba tegye. Foglalatja rendszerint az elszakadt szerelem fájdalma, vagy a' nem viszonzottnak sovárgása; azonban bármely egyéb szenvedést is előadhat, mihelyt eléggé erős, érdekes és illy költeményre alkalmas. Egyébiránt a' heroide nem marad mindig a' mérsékelt vegyes érzelem' és a' gyengéd kifejezés' korlátai közt, mint az elegia; hanem néha, kivált ha közvetetlenül a' szenvedéstől 's ennek erősb behatásától származik, 's emlékezet és képzelet által fokonkint elevenítettik, átmegy a' vegyes érzelem' heves kifejezésére. Illyenkor a' dramai monologhoz hasonlít, 's előadása fokonkint követi a' hevesb érzelmet. Versmértéke vagy a' magányos vagy a' pentameterrel párosúlt hexameter vagy rímelt jambus.

Példa Horvát Endrétől.

*Enyingi Torök Bálint, Feleségének a' Stambuli hét toronyból  
Torbágyra.*

Úgy hallom, mert-falka gyanánt Stambulba naponkint  
Hajtatnak magyarok szörnyű fogságra, halotti  
Pompát érettem tartottál hűtősem, éltem'  
Mindene, míg Torbágy vallá Bálintot urának.  
Úgy hallom, zokogó siralom közt bűnak eredve  
Nedveit arczádnak szomorú fátyollal itattad.  
Jajjaid a' levegőt tördelték; jajjaid édes  
Gyermekimet — vagy is ah! enyimeknek mondanom őket  
Nem lehet innentől; — veled együtt sírni taníták.

Ah! magas istennek gyönyörű hajléka, mi kedves  
Volt oltárid előtt szívemet nyugtatni gyakorta!  
Mennyi öröm repesett belsőmben, az orgona mellett  
A' mikor ájtatosan jó népem zenge solozsmát!  
Nem hittem, hogy ezen szentelt helyen élve halotti  
Ünnepemet, te kegyes, mint gyászló özvegyem üljed.  
Élek ugyan nyomorúlt! de mit ér így élni naponkint  
Gyötrőbb életben, hol ajándék volna halálom!  
Bár úgy lenne, mikint az hír füleidbe hazudta,  
A' köves ozmán szív szünnék sanyarítani rahját.  
Testem ugyan szenved; kezeim percekbe szorítá

Vad Solimán, 's terhes békótól lábaim égnek.  
Gátolt mozdulatom; derekam, csiptetve feszítő  
Vaskarikába, sajog; de nagyobbak jóval ezeknél  
Kínjai lelkemnek. Tőled megválnom örökre,  
Tőled, kit szereték inkább százsorta magamnál!  
Bár mi kemény legyen is rabságom, 's bár mi kegyetlen:  
Még is minden egyéb gyötrelmi kevesbek ezeknél.

Ti hajdan szabad életemnek mindenha mosolygó  
Napjai, hol vagytok? hol minden kellemes órák,  
Kisdedit a' szép hölgy miűdön érzékeny ölembe  
Rakva szelíd csókkal kezeit vállamra ereszté,  
'S angyalait nézvén, ajakán a' szózat elállott?  
Majd mikor, így szólott, kedves férj! szűg hajad őszül,  
'S lankadnak tetemid; helyedet felváltja fiacskád.  
Ó az Enyingi nevet, valamint te is, a' magyar égen  
Bajnok nyomdokidon járván, terjeszti vitézül.  
Ezt pedig, a' még csak dadogó lyánkára mutatván,  
Egy magyar erkölcsű hősnek megfogja szerelme,  
'S férje leend, 's látunk unokákat tőlök eredni,  
Kikben az országnak fognak szaporodni reményi,  
Boldogok akkor mi, várjuk békével utolsó  
Óráknak jövetét, 's ott a' szent hajlok alatti  
Boltjában, temagad mellyet költséges erővel  
Készítél, hidegült poraink, elhagyva dicsőebb  
Részektől, együtt legyenek nyugovásra letéve!  
Ah, hiu andalgás! mért szaggatod ennyire bágyadt  
Mindenemet? Mi haszon magamat csalogatnom, az álom  
'S tündér képekkel, soha mellyek lenni valókká  
Nem tudnak, miután árnyékkint tőlem örökre  
Elmultak? Mi haszon szívemet biztatni reménnyel,  
Melly nem teljesedik, valamíg ez hét torony állhat? 'stb.

### HARMADIK FEJEZET.

#### Az oktató költésről.

##### 109. §. Az oktató költés' sajátja.

Az oktató költés oly ideálisált fogalmakat és igazságokat ad elő, mellyekhez határozott értelmek szövetkeznek.



Tehát nem oktatás végett közli fogalmait és igazságait, hanem hogy megérzéktse 's érzés' tárgyaivá tegye. Honnan az oktató költés való költés; de nem költi a' tőle előadott fogalmakat, hanem csak azt, mi az esmerő tehetséghez tartozik, érzés' tárgyává teszi 's aetheticai mű által tökéletes kép gyanánt terjeszti a' képzelet' elébe. Igazságait úgy adhatja pedig elő költőiképen, ha azokat nem kész rendszer gyanánt közli, hanem mint épen a' költő' lelkében keletkeznek 's belsejéből kitörnek; következőleg csak olly igazságokat közölhet, melyek az érzést érdeklik 's költői formára alkalmasak. Illyeknek a' gyakorló ész' ideái, az erkölcsi szabadság, erény, halhatatlanság, istenség, isteni gondviselés, csillagos ég 'stb., melyekről ritkán gondolkodhatni az érzés hathatós felindulása nélkül. Azonban nem csak illy fenséges igazságokat, hanem egyéb esmeretet is tárgyúl vehet, ha azt költőiképen felfoghatni. Következik ezekből, hogy oktató költeményben a' poesis nem áll egyedül a' külső ékesítésben; sőt episodiumok és fényes leírások is keveset segítnék rajta, ha egyedül az előadás' elevenítése és az oktató szárazság' mérséklése végett fordulnak elő. Poësis legyen magában a' mű' velejében, tárgyat költői oldaláról fogja fel, 's úgy fejezze ki, mint Horatius tön, kit e' pontban főpéldánynak kell tekinteni. Ezért az oktató költés közelít a' lyraihoz, de mivoltikép elüt tőle az oktató nyugalom által, melly onnan származik, mert a' költő nem engedi vagy legalább nem látszik engedni, hogy gondolja az érzelmen és oktatása az előadáson uralkodjék. Azért az oktató költés' nyelve kevesbé merész, kevesbé élénk, és rhythmusa egyenlőbb, mint a' lyraié. — Egyes formái ezek: 1) a' tulajdon oktató költemény; 2) a' gnoma; 3) a' satyra; 4) a' mese; 5) az allegoria és parabola.

## 110. §. A' tulajdon oktató költemény.

A' tulajdon oktató költemény egybefüggő igazságoktól gerjesztett érzelmeket ad elő. Ezen fogalmából ön-

kint következik, hogy nem minden összefüggő igazság alkalmas tárgy illy költeményre, mert nem mindenikhez szövetkeznek érzelmek; ne legyen továbbá tárgya igen kiterjedt, mert előadása könnyen kifáraszt; ne is álljon igen különböző részekből, mert ezeket bajos egy egészbe egyesíteni. Ámbár pedig illy költeményben a' tárgy' rendszeres kifejtéséről és tökéletes kidolgozásáról szó sem lehet; mindazáltal a' határozott terv, rend, igazság és világosság szükséges tulajdonai. Csak hogy az egyes tárgyak' összefüggesztése 's az átvezetések nem logikai törvényeket követnek, hanem az érzéstől és képzelettől alkottatnak, mennyire a' költő az előtte repkedő gondolatokat és ideákat megérezkíti 's olly tökéletes képpé változtatja, melly szépsége miatt tetszik, 's az ideákat érzés' tárgyaivá teszi. Tárgyából tehát a' költő hagyja el mind azt, mit csak az elmélkedő előadás hozhat illő világításba; ékesítse művét helyes példákkal és episodiumokkal, mellyek azonban ne legyenek haszontalan ékesítések, hanem mintegy önkint tárgyhöz simuljanak, és a' főgondolatra fényt árasszanak; felosztásait 's átvezetéseit rejtse el; előadása legyen világos, egyszerű, komoly és csendes. Az oktató nyugalom más versmértéket kíván, mint a' lyrai érzelm. A' pentameterrel párosított hexameter leginkább megegyez a' gondolatok' józan folyamatjával.

Az oktató költeményt helyesen feloszthatni felsőre és alsóra. A' felső azon főelveket adja elő, mellyek által a' világ és létel általjában megfoghatóvá lesz. Foglalatját tehát az emberiség' legfőbb 's legszentebb tárgyai: a' lélek, világ, isten 'stb. teszik; azért a' benne uralkodó érzelmeknek is fellelőnek 's nagyoknak kell lennie. Nyelve e' fenséges tárgyakhoz illőleg emelkedik 's résznyire a' lyraihoz közelít, az oktatás' csendes folyamatját azonban nem hagyja-el. Az alsó olly igazságokat terjeszt-elő, mellyek szemlélhetőleg megmutathatók 's önkint az ember' hajlandóságaihoz simúlunk, következőleg érzés' tárgyaivá könnyen tetethetnek. Illyenek a' tapasztalati

talati tudományok, művészségek, tapasztalatok és életszabályok. Ennek előadása legyen lágy, gyengéd, folyó 's jól hangzó, és száraz tárgyait helyesen közbeszótt episódiumok által elevenítse.

Példa a) *Szenveitől.*

*Vigasztalás.*

Ha tőlem elszakadt minden barátom,  
'S szerencsém' csillagát enyészve látom —  
'S a' sors' vad éjje kedvem elnyelé;  
Még egy örömsugár reszket szívemben:  
Midőn imádkozom, 's jámbor hevemben,  
Könyes szemekkel nézek ég felé!  
Ha nyelve sért az undok rágalomnak,  
'S az élet' önnéhez inségi nyomnak —  
'S ha senki sincs, ki engem értene —  
'S ha tiltja a' világ szerencsefényem'  
Viszonderültét; — ül egy végreményem:  
Imádságomban a' hit' istene!  
Úgy van! Tenéked egyetemnek atyja —  
Tenéked hódol szívem' indulatja!  
Fohászimat tehozzád reptetem;  
Lövelje rám a' sors villámsugárját,  
Zudítsa ellenem halálos árját —  
Te védni fogsz, ha süllyed életem.

b) *Döbrenteitől.*

*A' szép mű' készítéséért lángoló 's az ahhoz értő.*

*Első.*

Hogyan tehát?  
Ha így se', szólj mikint?  
Megül tüzem, melly vad lánggal lobog,  
Hogy azt elérje, a' miért hevül.  
„A' szépet, a' legszebbet“ a' szerint  
A' mint te mondod, vágyom én kitenni.  
Hogy tiszta legyen a' mű és erős,  
Hogy lélek és szív egyesülve áljon,

Olvasszson, elragadjon és tanítson?  
Csak az legyen benn, a' mi illhetik.  
Ah sirva nézek a' szép czél felé,  
Meszszebbre tévén fénykoszorúmat.  
Szólj, kényszerítlek, hogy' találjam el?

*M á s o d i k.*

Csak egy kicsinység oltsad tüzedet,  
'S te gyújtod a' hol kell, nem ő ragad,  
Rozsdáid ekkép mind lehullanak.  
A' nagy havasnak feldagadt patakja  
Kicsapva árkán, ágat, törzsököt,  
Sárt hajt zajogva, tördelt gátjain,  
'S nem tükröződvén benne ég 's virág,  
Nem vonva csendes habja, harsogása:  
Gyönyörködésed nincs benn 's elhagyod,  
Értsd ezt 's tudod, mi a' szép és erő,  
Melly a' művekben lélekhez beszél.

A' mása 'kényes lyány, a' féktelen  
Duló elől, ki köntösét, haját  
Mind elszilálja, boszszusan tűn el,  
'S szemérmeshez tér enyelgeni.

Tűzzel, de nem vak, vad tűzzel hajolj  
Feléje, 's akkor édesen mosolyg,  
Még ő sugallja legszebb érzetid',  
'S midőn szemének rád hull szép heve,  
Vigyázva szedjed ajka' csókjait,  
Tiédhez érvén lánglehellete  
Csillagzatoknak ezrén túlragad,  
'S harmóniás dal zeng körültek.

**111. §. A' gnoma.**

Gnomának nevezik az életbölcseségnek tapasztalásból vett, hathatósan kifejezett, 's vonzó formában előadott, rövid tanítmányát. Sajátságát azt kívánja, hogy a' tanítmány főképen az erkölcsiséget 's életbölcsiséget illesse, és nem csak igaz, szembetűnő és fontos, hanem új vagy legalább újólag mon-

dott legyen, és szemléltetőleg adassék elő. Ezen kívül mind foglalhatja mind előadása tömött rövideggel díszeskedjék. Legillőbb versmértéke a' pentameterrel párosított hexameter, vagy az öt lábú rímetlen jambus és trocheus.

Példa a) *Verseghitől.*

*Az igaz bölcs.*

Nézzd a' búzakalászt, büszkén emelkedik az égnek,  
Még üres; és ha megért, földre konyítja fejét.  
Kérkedik éretlen kincsével az iskolagyermek,  
Míg a' teljes eszű bölcs megalázza magát.

b) *Szentmiklóssitól.*

*A' sorson nyerhető diadalom.*

A' sorssal küzd, harczol egész életében az ember,  
'S megnyugvással győz rajta, ha túrni tanúlt.

## 112. §. A' satyra.

A' satyra az emberi vétkeket és bohóságokat azon czélból festi, hogy a' vétkeket megfenyítvén 's utálatosakká tévén, a' bohóságokat ellenben kigúnyolván, a' vétkeket és bohókat megszégyenítse és jobbulásra bírja. Az erkölctanítástól abban különbözik, hogy a' tökéletlenséget ez o' okkal, a' satyra pedig érzéki előadás által feddi, 's egy tökéletes képben mutatja. Nem is czélja egyenest tanítani, hanem csak mulattatni az által, hogy az életet az ideálnak ellenébe téve festi. Kétféle tárgyánál fogva kétféle: fenyítő és tréfás.

A' fenyítő csak erkölcsi fogvatkozásokat vesszöz, a' vétket, melly nem lehet tréfa' tárgya, utálatos és veszélyes képében mutatja, és nyomosan 's komolyan megfenyíti. A' legutálatosb vétket is tárgyúl veheti, csak az undorítót kerülje, boszúsága semmi gyűlölséget vagy boszúvágyot ne mutasson, hanem olly tiszta és szent szívből eredjen, melly ideáljával egészen el van telve. Innen a' satyraköltő nem csak úgy szól,

mint a' véték' nyilvános ellensége, hanem úgy is, mint az igazság' és erény' való barátja, kinek az ember' erkölcsi java szívében fekszik. És épen ezért nyelve hathatos, komoly, tele képekkel és figurákkal.

A' tréfás nevetségesekké teszi a' bohóságokat, kivált mellyekre a' polgári életmód vezet. Ezeket nevetséges, képtelen és bajos oldalaikról festvén, azokat, kik magokat érintve érzik, pirulásra 's jobbalásra bírja, másokban pedig azon eltökélést gerjeszti, hogy illy gyengeségektől ovakodnak. Ezt a' bohóság' élénk festése, könnyű 's tréfás hang, természetes 's keresetlen elmésség által viszi végbe. Egyébiránt a' költő ezen tökéletlenségeket nagyíthatja 's másképp is alakíthatja, mint valóban jelenkeznek, mert mindent gúnyolhat, mi a' lelki és erkölcsi tökély' ideáljával ellenkezik.

Azonban csak olly tökéletlenségeket festhet mindenik, mellyek valamelly népnél vagy állapotnál valaha uralkodtak vagy most uralkodnak. Egyes személy' hibáinak előadása csak személyes satyra — pasquillus, 's ez nem lehet költemény. Mert a' satyraköltő nem magokkal a' gonoszokkal és bohókkal, hanem csak vétkeikkel és hibáikkal bajlódik, csak ezeket festi 's így ideális gonoszt vagy bohót állít elő, kinek charactervonási egy határozott képben felfogva az egész nemet mutatják. Innen az is következik, melly sok tulajdonsággal kell a' satyraköltőnek bírnia. Nem elég, hogy csak igazság' 's erény' szeretetétől felgyúlt szíve legyen, hanem a' vétkek' és bohóságok' felfogásában jeles elméjével, 's minden állapotra kiterjedő világ — és ember esmerettel is díszeskedjék, legyen továbbá biztos belátása, józan elméssége 's gyakorlott ítélő ereje, hogy az észrevett hibákat helyesen festhesse. E' tulajdonokkal felkészülve, valamelly vétket vagy bohóságot választ tárgyúl, 's ezt időre, népre 's körülállásra nézve úgy festi, hogy a' megítélt tökéletlenség valóban megfenyítettessék vagy kinevetessék.

A' tulajdon oktató költeménytől nem csak gúnyoló hangjára nézve, hanem abban is különbözik, hogy oktatása az előadásnak inkább következzete mint czélja, 's az oktató hang csendesebb, egyenlőbb 's kevesbé élénk, mint a' satyrai. Ez szabadon emelkedik, mérészen de az oktatásra kívánt összefüggést megtartva, szokik egyik gondolatról a' másakra, és kivált közbeszótt beszédek, beszélgetések 'stb. által elevenítetik. Versmértéke a' hexameter, a' rímetlen jambus, vagy a' trocheusokkal és dactylusokkal vegyített, rimes négy lábú jambus.

Példa a) *Kazinczitól.*

*A' Másához.*

Leányka dalt! de né mint eddig dallál,  
Becsületet azzal sokat nem vallál.  
Gajdolg, ha kell; de úgy hogy mindenek,  
Tudósok 's nem tudósok értsenek,  
Nem élünk mi Athénben, nem Romában;  
Mit dúdolsz hát görög 's deák szchemában?  
Az a' külszín, higgyd el, csak flosculusch;  
Parturiunt, 's lesz ridiculusch musch.

Szólj igazat: te is vágyasz tetszeni;  
Költőink közt szeretnél fényleni.  
Akard, 's megvan; légy újra az, a' mi voltál,  
Szólj a' szerint, a' hogy régebben szóltál;  
Új szót ne gyárts az ókat ne keressd,  
A' francziát, a' dájcsot ne kövessd;  
Beszédednek adj bájt, adj könnyüséget,  
Adj rendidnek hasonló hangu véget,  
Kap a' manó, nem más a' verseken.  
Ha nehézek, 's rím nem cseng végeken!

De te pirúlsz megfutni a' könnyű pályát,  
Hol X szedett koszorujába — zsályát;  
Jó, verd tehát bilincsekre magad',  
'S a' verselés' dühe ha megragad,  
Zsongásidban vedd Bádaít vezérnek,  
Mérd, a' mit az olasz és francz 's német mérnek'.

Cserélj nehéz és könnyű tagokat.

A' rímekben nő 's hím hangzásokat :

Igy lesz neved , Múzsácskám , a' Parnasszon :

Órúlj neki ! — Tekintetes Tudós kisasszony.

b) *Kisfaludi Károlytól.*

*Írói tanács.*

Már ha tudós lettél ; illik tudnod , mi különzi  
 Őt a' köznéptől , 's híre mi fűzi nevét :  
 Lassu menés , halvány szín , terjengő kar , izetlen  
 Kedv , rejtélyes szó , nyugtalan elmefutás ,  
 Félenk nyíltszívűség , szánó , mély titku mosolygás ,  
 Gógös alázottság , jegmelyű andalodás ,  
 Sokra törő unalom , leverő kegy , könnyű ítélet ,  
 'S édes hűledezés púszta dicséret után.  
 Ez még mind nem elég ; házadra is illik ügyelned ,  
 Hogy mindenki hamar lássa csudálva ki vagy ?  
 Barna szobád' falaid pókháló lepje , 's halálffó  
 Sárguljon komoran nőtelen ágyad előtt.  
 Régi szakállas urak' koszorúzott szobrai mellett  
 Szörnyű írószerszám asztalod' éke legyen.  
 Ritka sikkalt padlón elszórva heverjen írásod ,  
 'S minden szöglet' üren szű egye könyveidet ;  
 'S hogy bölcs mondását Salamonnak igazlani tessél :  
 „Csak hiúság 's álom mindened a' nap alatt“  
 Búszke lemondással tórd a' lét' annyi hiányit ,  
 És üres erszénykét nyersz czimeredbe , diósó !

113. §. A' mese.

A' mese a' természetből vett jelképben gyakorlati tanulságot vagy tapasztalati közönséges igazságot tesz szemlélhetővé. Két dolog tartozik tehát szükségképen minden meséhez : a' tanulság és a' kép (esett, tett dolog), mellyben amaz közöltetik; az a' mese' tárgya és célja, ez költői eszköz az igazság' megérzékítésére, 's a' mese épen ez által lesz költeménnyé. Tanulsága olly erkölcsi vagy tapasztalati állítmány, vagy okossági szabály lehet, mellynek igazsága



megbizonyítás és hosszas elmélkedés nélkül szembe tűnik, csak ne legyen igen köz és mindennapi. Állhat a' mese' elején vagy végén, 's ez utólsó esetben a' figyelmet jobban megfeszítő kép a' lelkes vagy lelketlen természetből vett, költött eset, mellynek a' meseíró mind emberi gondolkozás — és cselekvésmódot ad, hogy benne az ember magát megismerhesse, mind individualitást és valóságot tulajdonít, — mert ha az esetet csak lehetségesnek tenné, akkor példa vagy hasonlat lenne és nem mese. Cselekvő lényeknek valamiben az emberhez kell hasonlítaniok; azért legalkalmasabak az állatok, mert ösztönük által az emberhez közelítenek és némelly emberi tulajdonságokkal is bírnak, mint: bátorsággal, okossággal, álnoksággal 'stb. Azután characteraik és viszonyaik többnyire határozottak és esmeretesek; nem szükséges tehát azokat festeni. Ezen felül az ember szabadon marad a' szenvedélyektől, mert más nemű lényeket lát munkálkodni, 's végre az állatok élénkebb, világosb 's többféle képeket nyújtanak, mellyek kevesb zavart 's félreértést engednek. Azonban az állatok mindig természeti ösztöneikkel 's életmódjokkal egyezőleg munkálkodjanak, és az emberhez csak annyira közelítsenek, hogy ez benne magát megismerje. Végre cselekvő lényeket a' növények' és nem élő tárgyak' országából, sőt allegorikai lények közül is vehet, mihelyt ezek az emberi cselekvésmód' képei lehetnek.

Ezeknél fogva a' mese' tulajdonságai e' következők: 1) az igazság; a' kép és ellenkép között hasonlat legyen; 2) a' természetesség, a' kép nem csak magával, hanem a' beszélő és munkálkodó lények' characterével is egyezzen; 3) a' világosság, nem csak a' tethdolog érthetőleg adassék elő, hanem a' mese' értelme is keresetlenül szembe tűnjék; 4) a' méltóság, mivel a' kép erkölcsi igazságot tesz szemlélhetővé, ne legyen köz és alacsony; 5) az egyszerűség, mert ha a' meseíró nagyon kifesti elbeszélését, 's a' költött esetnek saját fontosságát ad, megszűnik kép lenni, az érdek

a' cselekvésre hárul, 's a' tanutság elhomályosítva hátra nyomatik. Lehet a' mese elbeszélő vagy beszélgető; hangja majd komoly, majd enyelgő, majd gúnyoló. Irhatni prosában vagy versben, de inkább versben, mert a' mesének is, mint más oktató költeménynek gyönyör a' végcélja, 's azért a' tanítani akarást benne is el kell rejteni. Szótagmértéke a' négy öt 's hat lábú jambus.

Példa a) *Fájtól.*

*Az agár és fiai.*

Az agárszuka először vitte ki két kölykét vadászni. Katangkórót hajtott fel ezek előtt a' szél, 's a' tüzesek, nem ügyelve anyjok' intésére, ülték azt. Lihegve tértek volna anyjokhoz vissza, a' mint közelre egy nagy sas reppene fel előttök. Hevesen eredtek a' csalatkozta ez után is, 's reptét a' lankadásig követték futásokkal. Fáradtan kullogtak most már anyjok mellett, a' mint a' nyúl előttök felpattant. Úzte a' szegény anya mint üzhette, de hanyatló öregségét fáradt fiai nem segíthetvén, elszalasztotta azt. — Lássátok fiaim, így feddözék az öreg, így van az, ha korán elenyelgitek erőteteket, azután az igazi vadra nem jut erő 's gyorsaság!

b) *Vitkovicstól.*

*A' ló és szarvas.*

Az erdő' szélén összejött a' ló a' szarvassal, 's így kezdé feddeni: Miért vagy olly balgatag te szarvas? Miért nem adod meg magadat az embereknek? Fegyverrel, kutyákkal nem üldöznének; télen nyáron, valamiint engemet, jól tartanának.

Igazod van, de mind ezen jók mellett meg is nyergelnének. Ezt mondá a' szarvas, és felemelt fővel az erdőnek nyargalt.

c) *Szentmiklóssítól.*

*Hébe 's a' sas.*

Nem bágyaszt, nem csüggeszt-e el,  
Midőn villámszóró urad' élébe  
Tűzelgő menykövekkel  
Olly távolról felszállnod kell?  
Kérdezte egykor Hébe

Zeüs' kedves madarát,  
 Itatva azt nectarjával.  
 Ez telve kény' árjával  
 Oh istenné! — illy választ ad —  
 Valljon bágyadság 's csüggeteg  
 Engem mikint szállhatna meg,  
 Midőn arany csészédben  
 Rám illy jutalom vár itt fenn!  
 Bármelly terhes tiszt is könnyűvé lesz,  
 Ha méltó bért 's jutalmat vesz.

### 114. §. A' parabola.

A' parabola a' görögöknél oly kölött példa vagy hasonlat volt, melly bizonyos gyakorlati igazságot tett szemléltetővé, a' zsidóknál pedig az embernek, mint felsőbb, láthatatlan világ' tagjának a' természetet kép gyanánt terjesztette elébe, nem hogy abból valamelly közönséges igazságot tanuljon, hanem hogy abban az érzéshaladó világot 's ennek isteni örök rendét szemlélje vagy szemlélni tanulja. Innen nem csak eszköz egyes erkölcsi igazságok' megérzéskítésére, hanem a' tanítványt tanítója' felsőbb álláspontjára 's az érzéshaladónak szemlélésére is segíti. — Külön szép neve a' paramythia, melly régi keleti vagy görög regén alapulván, ennek új értelmet kölcsönöz. — Kifejezése legyen természetes, egyszerű 's mesterkéletlen, hogy a' köznép és ifjuság a' való tárgyat a' példában azonnal megismerhesse; de mivel tárgya érzést és képzeletet hathatósban érdekel, előadása innepélyesb és komolyabb 's nyelve több ékesítést enged, mint a' meséé.

Példa *Herder paramythi. fordít. Kazinczi.*

*A' haldokló hattyú.*

Ime én némán 's énektelenül hagyatám — így búsongott a' csendes hattyú azalatt, míg a' legszebb esthajnal' bíborfényében kényére fordott — és csak én egyedül némán a' tollas népek' egész országában! A' gágogó lúdnak, a' kotyogó tyuknak 's visító pávának' nem irigylem ugyan szavaikat; de igen a' tiédet, gyönyörű philoméla,

midőn éneked által mintegy fentartóztatva, késve vonom vízi barázdáimat, 's az ég' visszasugárzásában elrészegülve mulatok. Oh, ha szavam volna, mint fognálak én téged éneklei, arany esti-nap! tégedet és boldogságomat benned! Elmeríteném magamat rózsárczodnak tükörében, 's meghalnék.

Boldogsága teljes érzetében játékosan merítgeté magát a' habokba a' szép madár, 's alig emelkedék fel, midőn egy fénylő alak megáll a' parton, 's intett neki, hogy közelítene. Az a' reggeli 's esti nap' istene, a' szép Phoebus vala. Nyájas szép állat, monda az isten, régi kívánságod meg vagyon hallgatva; elébb engedni neked azt nem lehet. Alig mondotta ki a' szót, 's megilleté ötöt a' zengő lanttal, 's halhatatlanoknak hangzatjait szállaltatta húrjain. A' mennyei zengzet áthatotta Phoebusnak kedvelt madarát, 's ez mostan eloszlatta 's zengzetekre olvadozva énekle a' szépség' istenének lantja után, örvendő hálák alatt magasztalván a' szép napot, a' tündöklő síkot, 's a' maga boldog ártatlan életét abban. Szeliő vala az ő éneke mint egész alakja; hosszú hullámokat vont elszunnyadó édes hangzatokban, míg elysiumban esmert megint magára, Apollon istennek lábainál, a' maga való mennyei szépjében. Az ének, melly életében meg vala túle-tagadva, hattyudala lőn, melly tetemeit gyengéden oldozza széllel; mert ő halhatatlanság' zengését hallá 's istennek alakját látá. Hálásan simúla Apollonnak lábaihoz, 's felfigyelmezett isteni hangzatjaira, a' midőn hív nőténye is megérkezék, ki, himje után epedve, édes énekekben sirta vala ki magát. Az ártatlanság' istennéje mind kettejeket kedvenczeire fogadá, 's rajtok szállong csigaszekeren, midőn az ifjuság' tavában vágy megfürdeni.

Ne csüggedj el, szenvedő lélek! a' mi tőled ez életben meg vagyon tagadva, mivel el nem viselhetnéd, azt halálod' percztől nyered meg.

## NEGYPEDIK FEJEET.

### Az elbeszélő költésről.

#### 115. §. Az elbeszélő költés' sajátsága.

Az elbeszélő költés végbe ment költői esetet fest a' képzeletnek. Ennél fogva szükséges hozzá 1) költői történet, azaz: egy, alapúl vett idea által összefoglalt 's olly egészet

tevő esetek' sora, melyben az emberi élet' egyes, 's magában tökéletes képét előadhatni. Ezt nevezik az elbeszélés' mesézetének, mely tehát a' mindennapi élet' közviszonyiból vagy felkapkodott mindenféle esetekből nem állhat. A' mesézet átaljában a' személyek' külviszonyiból vagy szabad akaratjából eredhet, 's így mind történet mind cselekvény lehet ugyan; mindazáltal, mivel az elbeszélés csak az elmúltat festheti; a' cselekvényt is történet gyanánt festi, 's az embert függve a' környülállásoktól, melyekbe helyzetetett. Itt tehát a' szabadság kevesbet munkál mint az eset, a' viszonyokat ez alkotja vagy legalább módosítja. Vonzó személyek, és környülállások, változatos és kellemes folyamatú történet fötulajdonai a' jó mesézetnek. Mert a' történetben fődolog mindig az: mi és mint történt? Első tekintetben a' dolog' folyamatja, másokban a' személy és viszonyai érdekelnek. A' személy érdekes lehet vagy sorsa vagy characterre által, 's ez utólsóból gyakran sorsát is megfejtethjük' az ember' sorsát elintéző esetek' sora is csak úgy tesz aesthetikai egészet, ha azon ember határozott characterrel bír, 's iránta annál inkább nevededik az érdek, mennél inkább törekszik a' környülállásokat czéljára fordítani. Ha a' cselekvényben több személy részesül, ezeket határozott különféle characteraik által tegye érdekesekké. Birjanak e' characterek belső igazsággal, azaz: az adott környülállások szerint önmagokkal ne ellenkezzenek, 's ez még akkor is szükséges, ha érzéshaladó lények viszik végbe az esetet. Végre, mennyire a' viszonyok' alkotása az esettől függ, mellékesetek (episodiumok) is elegyedhetnek a' mesézetbe, csak a' fődolog' folyamatját némikép érdekeljék, mert különben az egészhez nem illenének.

## 116. §. Folytatás. Az elbeszélő költés' előadása.

Elbeszélő költésben 2) költői előadás szükséges, mely főkép a' lassankint történeteknek világos és élénk kifejtésében, 's így a' characterek', viszonyok' és helyzetek' elrendelésében

mutatkozik. Minden történetnek van eleje, szövevénye és vége. Elejét azon okok teszik, mellyek a' történetet szülték; mindazáltal a' költő nem mindig ezzel nyítja meg elbeszélését, mert gyakran ez legkevesbé érdemel figyelmet; sőt ellenben sokszor olly ponton kezdi azt, melly olvasóját azonnal a' történet' közepébe, valamelly érdekes jelenethez vezérli, 's kíváncsivá teszi elejét 's kifejtését bővebben megtudni, és csak azután 's ott, hol a' figyelem reá van feszülve, közli az elejét, közli pedig annál rövidebben mennél később, hogy olvasóját ne untassa. — A' szövevényt azon nehézségek és akadályok teszik, mellyek a' történet' kifejlését tartóztatják, és vagy magában a' történet' folyamatjában rejteznek, vagy következetek gyanánt némelly okokból származnak. Azonban a' csomót a' költőnek magának kell megkötnie még akkor is, ha tárgya történeti, mert a' való történet ritkán nyújt a' művészség' kívánatinak megfelelő szövevényt. Szükséges továbbá, hogy a' szövevény természetes, világos és hihető legyen, különben a' belőle következő változások nem nyernek hihetőségét 's a' művészi altatás elenyésszik. Az akadályoknak vagy a' viszonyokból, vagy, a' mi még jobb, a' caracterekből kell támadniok 's mindegyre előhaladniok, hogy a' figyelmet feszülésben tartsák. Elősegítik a' szövevényt az episodiumok is; ezek azonban ügyetlenül ne jöjjenek ott elő, hol a' fődolog' érdekét gyengítenék, sőt inkább ezt gyakran nevelniök kell az ellenkezet által, mellyre alkalmat nyújtanak, következőleg ott állnak legillőbben, hol a' főszemély' törekvése bizonyos nyúgpontra érkezett. — A' kifejtet vagy feloldás a' történet' végét adja elő 's azért utána semmi sem következhetik, mert ez már csak untatna 's a' behatást gyengítené. A' jó kifejtet' tulajdonai ezek: 1) a' természetesség, azaz: ne vak eset szülje, hanem okok' és következetek' során belső szükségből származzék. Innen érzéshaladó lények vagy csak most fellépő 's előbb esmeretlen személy által oldani fel a' csomót, mindig hiba; legszebb a' feloldás, ha régen esmert személy' caractere által történik,

mert ez mutat legtöbb belső szükséget, kivált ha a' költő előre elkészíti, gyakran némi, itt ott közbeszótt, de az olvasó előtt nem teljesen világos jeladás által, úgy hogy a' végzet minden váratlansága mellett se sértse meg a' hihetőséget, értvén az adott viszonyok szerinti hihetőséget. Ezen hihetőség' elősegítése, az úgy nevezett motiválás; 2) a' kifejtlet legyen megfelelő 's álljon illő helyen, azaz: ne tudassék előre, legalább világosan ne, és se előbb ne álljon, mint figyelmünket elfoglalhatja, se későbben, mert ekkor a' figyelmet kifárasztaná; 3) ne sértsen erkölcsi vagy természeti törvényt, azaz: költői igazsággal bírjon, mellynél fogva a' gonosztévőnek minden szerencséje mellett is el kell vesznie, az erényesnek minden szerencsétlensége mellett diadalmaskodnia érzelem és ész előtt. — Egyébkint az esetek' és változások' rendje nem az időtől vagy logicától, hanem az elbeszélés' céljától 's azért az előadás' szemlélhetőségétől 's élénkségétől függ. Az előadás úgy lesz szemlélhető, ha az eseteket világosan átláthatólag közli, miben a' természetes felosztások és nyúgpontok szolgálnak segédül, azután a' tárgy' hosszabb 's nyugalmasb festése, mellyért az elbeszélés belseje kevesbé merész, külseje kevesbé szabad, mint lyrai költésé, folyamatja lassubb 's józanabb, a' nélkül hogy csekélyebb tárgyai' kifejtése által szétáradó 's untató lenne. Szemlélhetőséggel továbbá élénkséget is párosít, ha érdekes tárgyát érzelemre hatólag fejti ki, és épen e' kifejtés okozza azon tartós részvétet, mellyel az olvasó az elbeszélést kíséri. E' részvét abban mutatkozik, hogy az olvasó az elbeszélés' személyeiről aggódik, sorsukon velek örvend vagy szomorkodik, és a' dolog' kifejtését feszült figyelemmel várja, melly figyelem legbiztosabban úgy tartatik ébren, ha a' tettek lehetőleg könnyen és természetesen fűződnek egymásba. — Rhythmus a' lyrainál egyenlőbb.

Az elbeszélő költésnek is vannak terjedelemre 's fontosságra egymástól különböző alnemei. Főnemek: a' költői elbeszélés, mellyhez számláljuk a' legendát, romanzát 's balladát

és tündérregét; a' román; és a' hősköltemény, mint t. i. vagy egyszerű történet, vagy egyes személy' élete, vagy végre egyetemi fontosságú tett az elbeszélő költemény alapja.

### 117. §. A' költői elbeszélés.

A' költői elbeszélés egy, magában érdekes, életviszonyt fest teljes kifejléséig, 's ha az életnek szerelemmel 's csudással vegyes esetét festi, regének vagy novellának mondatik, mint tárgya vagy az előidőből vagy az újabb korból vétetett. Következőleg tárgya lehet valamelly személynek vagy családnak egyetlenegy helyzete meglepőleg kifejtve, vagy egy érdekes jelenet az életből, sőt néhány bélyegvonalás is egykét tethez kapcsolva 's váratlan végzettel előadva. Eredetét az anecdotáktól vette; alakját azonban különféleképp változtatta, 's újólág a' románhoz annyira közelít, hogy kisebb románnak vagy helyesben román' episódiumának nézhetni. Története gyorsan foly, 's inkább vázlat mint kidolgozott festmény; érdeke a' kifejlésben áll, honnan az olvasót azonnal ennek bizonyos pontjára állítja, hol a' szenvedély már felingerlett 's az eset' fonala feszült állapotban van, 's ezen állapothból belső szükséggel jut végzetére. Itt a' költő képzeletet és érzést annál inkább érdekel, mennél inkább haszonnra fordítja az idő', hely' és személyek' körülállását, 's majd festéseivel gyönyörködtet, majd közbeszótt észrevételei által erkölcsi elmélkedésre vezérel. Szerencsés elbeszélést azonban egyedül az írhat, ki az emberi szívet teljesen ismeri. — Ha tárgya hosszabb, prosában íratik; de ez nem mivolti jegye.

Példa Kisfaludi Károlytól: *Viszonzítás*-ból töredék.

Évek folytak el. Gottfried' győzödelmei eltölték a' világot. Ájtatos szarándokok jöttek, mentek, hirdetvén a' keresztad' tetteit 's a' magyar hős' vitézségét. Elmés lantosok szívemelő dalokban magasztalák a' kereszt' diadalmát. E' közben több vitézek tértek vissza honjokba, jöttek magyarok is; csak az, ki után anyai szív sohaj-



tott, csak az maradt távol! Végre azon ifjak közül érkezett egy, ki szünetlen' mellette volt. Ez mondá el tetteit és hiteles halálát: „hogy ő egy véres ütközetben nehéz sebet kapván, több vitézekkel elfogatott, 's mint később hallá, többi társaival együtt a' pogányoktól felkonczoltatott.

E' szomorú hír hamar elterjedt, végre Tivador' várába is eljutott. Elszörnnyedve néz Tivador az életbe 's vigasztalhatlan néma búnak ered. Futva az emberek' részvételét boronga várában. Az erdőszélen, lent a' völgy' közepén, álla egy kápolna, melyben hitveseknek hamva rejtezik, ahhoz közel egy emlékoszlopot emeltetett azon felirással: Fiamnak. Ez vala gőgjének utolsó kilobbanása. Itt viaszgata éjelenkint, 's gyűlölve életét a' hideg kőre hullatá könyeit. Nem sokára betegágnak esett, melyből felgyógyult ugyan, de szeme' világa elveszett. Így a' gazdag Tivador, ki csapongó gőgjében a' szegényt megveté, most boldogtalanabb lett az utolsó koldusnál.

Azonban az igaz ég megtartá Dezsőt. Megsebesítve feküdt ő egy pogány testhalom — vitézsége' jele közt, 's a' pogányok őt is holtaknak vélván, elhagyák. Egy jámbor Dervis megjárván a' harcmezőt, élethen találta őt 's magával elvitte. A' teljes ifjui erő sietteté jobbulását, bár nem örvendeze neki, mert halálánál kínosb sors várta: szolgaság; de a' jámbor dervis a' jótét' malasztját inkább szeretván a' vérdíjnál, őt titkos utakon a' kereszthadi táborig vezetvén ezen szavakkal: „keresztény! tanulj ember lenni, 's ne fejejtsd el soha, hogy egy isten, egy lélek uralkodik bennünk!“ elhagyá, jutalmat sem véván tetteért.

A' nagy munka meg vala téve. Megváltónk' városán szent jele ragyogott, 's többen a' vitézek közül hazájok felé indultak. Dezsőben is felébredt a' honvágy' édes hatalma, bucsút véván Gottfriedtől 's 's vitéz bajtársától kedves hazája felé utazott, minekutána hat év óta hős pályán veritékezett. Az egész szent hadnak tisztelete követé a' nemest.

Köny ömle szeméből Dezsőnek, midőn annyi veszély után édes hazaföldén álla. Idát látta a' szerelemkoszorút nyujtva feléje. Hálát sohajtva a' sorsintézőnek, örömvölgyének veszi útját, hogy a' viszonylás' első örömet szerettével élhesse. Szerelem sürgette léptekkel a' tetőre jut, honnan leláthatni a' völgybe. A' hársfa még áll, virít a' kert, fejezik a' ház! 's elragadva érzete' bájjüzönétől alásiet. Ida! Ida! hangzik ajkain, de csak a' bérczek felelnek. A' hárs alatt egy

magányos sír ütlik szemébe, moh 's elszáradt virágok fedik azt. Dezső' keble szorúl, remény 's félelem közt a' házajtón zörög; 's egy idegen férfi lép elébe. „Hol Ida?“ kiált Dezső reszkető hangon. „Tudja isten!“ felel amaz, „ott a' hársfa alatt nyugszik anyja, 's ő csekély jószágát nekem rokonjának eladván elköltözött; hová? nem tudhatni, senkivel sem közlé.“ Búsan fordul vissza Dezső 's szívszakadva ül le a' sír mellé.

Komoran megy innen ősi vára felé. Alkonyi homály borítá a' vidéket, csak a' bércek' csúcsai fénylettek még a' nap' aranyában, mint az erős szív' lángja a' sötét életben. Az emlékoszlop' lépcsőin ül egy pásztor, busan fuván el esti nótáját; előtte a' gyöpön víg báránykák szükeltek a' szállás felé terelt anyjok után.

Az emlékoszlop' láttára eszmél csak fel a' búsongó, 's olvasván a' felírást homályos gondolat ütlik fejébe. Kérdezősködik 's a' pásztor elbeszélé: hogy szegény ura ezt fia' emlékére teteté, ki a' szent földön esett el. Borzadva 's váltig alá verve borúl Dezső az oszlophoz, hallván szomorú sorsát atyjának. „Itt a' kápolnában, mond a' pásztor, végzi szegény uram mindennap esti imádságát; nyugottan 's megbékélve magával, mint egy szenvedő de igaz lélek, jön ide mindenkor, kísértette egy angyali szűztől.“

Azalatt megszólal a' harang, tompán tévedez hangja szerte a' völgyen; a' pásztor lekapván süvegét, nyája után ballag. Dezső mozdatlan karolja által az oszlopot, néma de még is panaszló helyzetben könyes szemeit a' várra meresztvén. 'S ím! a' szélső várkapú megnyílik: Tivador kilép szorgosan vezetve egy sugár, gyászfátyolú alaktól 's a' kápolnába megyen. Öröm 's bánatos érzés majd kifakasztá Dezső' keblét; térdei roskadoznak 's még is elő akar törni a' bús világtalanhoz — de ismét erőt vesz magán 's az oszlophoz visszavonúl. „Hadd erősítse őt az égi sugalás“ mond, 's nehezen lihegve várja a' fini szívnek kiömlését.

Nem sokára kijönnek a' kápolnából. „Vezess az oszlophoz, édes leányom! úgy mond Tivador. Oh kedves fiam! te elköltözel és én — — Ekkor Dezső, nem bírhatván tovább érzései' súlyát, az öregnek lábaihoz omol: „Atyám! atyám! oh élek — bocsáss meg“ — öröm 's fájdalom fojtá el szavait, 's nem is ügyelve a' leányalakra, ki szívéhez kapva hirtelen a' földre hanyatlik, képét atyjának keblén rejti el. „Te élsz fiam! élsz? sohajt Tivador, oh vagy csak rémlete a' régi boldog időnek!“ és hosszú ölelésben tartja megtért de nem látott fiát.

Fel-

Feleszmélvén az örömből, mond Tivador: „Hol vagy leányom? neked köszönöm ez órát, a' te tiszta kebled' fényétől oszla el kétségem — jer, jer hadd öleljelek téged ezen szent órában!“ Dezső fel-emeli a' szüzet 's felfátyolozván az ájtat: „Nagy isten! Ida!“ 's örömrészketve zárja melléhez. A' kedves' karja közt visszatért a' szűznek élete, hogy színváltozva újra nem földi gyönyörbe merüljön.

A' nemes szűz anyja' halála után, idegen név alatt Tivadorhoz szegődött, hogy kedves' ápolása által kedvese atyját vigasztalja, 's ez által Dezső' szerelmét hálálhassa meg. Nem tudva ki legyen védangyala, Tivador őt leányának fogadá 's enyhülést lelt részvevő fájdalmán.

Nem sokára szent frigy köté össze a' nemes párt, kit nagy lélek 's összehangzó érzelem már rég egyesíte.

### 118. §. A' legenda.

Legenda által olly ájtatos és a' keresztény egyházi hagyományból kölcsönözött, tettnek költői elbeszélését értjük, melly váraozást felmuló kimenetellel koronáztatik meg. Lehet komoly vagy enyelgő. Sajátsága a' mesterkéletlen 's együgyű hang, mellyet az ájtatos szívnek csendes és gyengéd lelkesülése szül, és melly költői ékesgetést nem tűr. Versmértéke a' rímetlen négy és öt lábú jambus vagy trocheus.

Példa *Czuczortól.*

*Szűz Margit' álma.*

A' királyi szűz szelídke Margit  
Térdrül egykor így imáda istent:  
„Oh kegyelmes isten! én növendék  
Ifjú lányka nem tudom, mi üdvösb  
És mi jobb nekem: taníts tehát meg,  
Mit miveljek? és jelentsd ki nekem,  
Istenem, mi boldogíthat engem?“  
És bocsáta isten rája álmat,  
Édeset, minő a' kised' álma  
Jó anyjának ápoló ölében.  
Álma vitte őt kies ligetbe.  
A' ligethen két virágbokor volt,

Egy viríta ormán zöld halomnak,  
 Más viríta völgyöbölbe rejtve.  
 Egy parányi 's fürge szárnyas angyal  
 Röpködé körül a' gyenge szüzet,  
 És mosolygva a' halomhoz inté,  
 'S a' királyi szűz szelídke Margit  
 Felkiálta: „Jaj be szép virág az,  
 Millyen nyájasan néz a' magasról!“  
 És mosolygva szólt a' szárnyas angyal:  
 „Várj 's tekints csak fel szelídke Margit.“  
 És a' lányka néze felfigyelve.  
 Nap sugárzott a' virágkehelyre,  
 A' kehelyből harmatgyöngy fehérlett,  
 Tarka lepke repkedett közötté,  
 Szállt zsbongva fürge méh reája,  
 'S a' királyi szűz szelídke Margit  
 Felkiálta: „Jaj be szép virág ez,  
 Mint örülnek neki lepke méhe!“  
 És mosolygva szólt a' szárnyas angyal:  
 „Várj 's tekints csak fel szelídke Margit!“  
 És a' lányka néze felfigyelve.  
 A' virág lecsügge dél' hevétől,  
 Nagy darázsok jöttek donogva,  
 Rút babócsok 's más bogár-neműek,  
 Mellyeket nyár 's délnek lángra éltet,  
 'S a' virágon durva röppenéssel  
 Gázolának által 's felkiálta  
 A' királyi szűz szelídke Margit:  
 „Jaj be kár a' gyöngé szép virágért!“  
 Lágy mosolygva hallgatott az angyal,  
 És a' lányka néze felfigyelve,  
 Im, csudálatos! kelt délnyugotról  
 Fergeteg 's a' zöld ligetre zúdult,  
 Összezúzva halmon a' virágot,  
 'S Margit felsohajta fájdalommal:  
 „Szép virág, be búsan kell kimulnod!  
 Kár, hogy olly magas tetőn virágzál.“  
 A' parányi 's fürge szárnyas angyal  
 Röpködött megint a' szűz' körében,

És mosolygva völgyöbölbe inté,  
 Hol virúlt a' második virágszál,  
 Vad tövisek' árnyékába rejtve:  
 Nézte a' szelíd szűz és sohajtott:  
 „Árva, gyöngé, elhagyott virág te!  
 Illy homályban kell-e hát virálad?  
 Fel magasra nyúlni tüske szálad  
 Tiltanak szegényt el, nap' sugára  
 Tán ha egyszer száll reád naponnan,  
 Még csak méhe sem lebeg feléd itt;  
 Kedvesem te árva kis virágom,  
 Kár örökre, kár örökre érted!“  
 'S könnyet ejte szűz szelídke Margit.  
 A' könnyű virágkehelybe hullott,  
 De a' lányka nem tudott felőle;  
 Ám de látta a' kicsinded angyal,  
 'S a' leányka' szűz ölébe röppent,  
 Hőnyakát szárnyával fogta által,  
 'S csókolá őt a' meleg könnyűért,  
 Majd piczin kezével hajnalarczát  
 Nyájasan simítva szóla hozzá:  
 „Szép királyi szűz, szelídke Margit  
 Fájlalod tehát a' szép virágnak  
 Árva sorsát, fájlalod te jó sziv?  
 Oh de nézz csak, nézz reá figyelve.“  
 Szólt az angyal a' leány' öléből,  
 Nyájasan mulatva hajnal-arczán.  
 A' leányka néz, 's remegni lát egy  
 Gyöngyöt a' nyíló virágkehelyben,  
 'S mond: „Be szép gyöngy! millyet életemben  
 A' királyi kertben sem találtam.“  
 Lágymosolygva hallgatott az angyal.  
 Majd csapongva dongnak a' darázsok,  
 Rút babócsok, 's illy nemű bogárnép,  
 'S illetetlen nyugszik a' virágszál.  
 Kánya, karvaly, sas lecsap közöttte  
 Ám a' tüske őrzi szárnyaiktól.  
 Büszke szarvas, tiszta őzikével  
 A' bokort kerülve futnak által;

Fergeteg dől, törve, zúzva lombot,  
 'S épen a' virág áll völgy ölében.  
 A' királyi szűz szelídke Margit  
 Láttá mind ezt, 's felvidulva szóla:  
 „Oh te rejtve nyiló szép virágszál!  
 Árva vagy, de gyámol a' nagy isten.  
 Annak áldozol csak illatoddal,  
 Boldog, oh ezerszer boldog árva!“  
 'S monda néki a' kicsinded angyal:  
 „Szép királyi szűz szelídke Margit“  
 Láttad millyen a' virágok' élte,  
 Szép virág te szinte nagy Budában.  
 Isten azt azért mutatta néked,  
 Dolgodat hogy intézd el szerinte,  
 Fel halomra, vagy le néma völgybe  
 Ülted által életed' virágát!  
 Szólt a' kisded angyal, 's a' leányka'  
 Hónyakát szárnyaival átölelte,  
 'S mintha eljegyezné őt jegyesnek,  
 Csókot illesztyén a' szűz ajakra,  
 Elszállt tőle tünde lebbenéssel.  
 A' királyi szűz pedig felébred,  
 És az álom' 's égi csók' hevétől  
 Lelkesedve a' királyhoz indúl.  
 Béla, hogy magához jőni látja,  
 Szól: „Jó gyermekem, szelídke Margit  
 Mondsza, mit kívánsz apád' szívéből?“  
 'S mond a' gyöngye szűz szelídke Margit:  
 „Draga gyöngyim 's a' királyi udvar'  
 Pompadiszét felretennem engedd,  
 'S hagyj lemondnom a' világ' zajáról.  
 A' szigetben ottan szent magányban  
 Égnek áldozandom éltemet fel,  
 'S elvónulva ott imádom istent,  
 Hogy read 's hazámra küldjön áldást.

### 119. §. A' romanza és ballada.

A' romanza és ballada romános történetet beszél el lyrai  
 formában. Innen középhelyen áll a' lyrai és elbeszélő költés

közt, ettől tárgyat, amattól formát kölesönhözvén; azonban még is elbeszélő költemény, és történeten kell mind magának, mind főérdekének alapúlnia. Rokon a' lyrai költéssel még akkor is, midőn a' költő' érzelme, mint más elbeszélésekben, hallgatni látszik, mert tárgyának énekformát ad 's pedig nem csak versmértékre hanem gyors haladásra nézve is. Gyorsan foly benne a' történet, melly más elbeszélő költeményben mintegy szétterjedve 's lassabban mozog. Azért is nem környülállásosan 's összefüggve, hanem csak könnyű vázlatban adatik, és a' képzeletnek kell az elhagyottakat kipótolni. Azonban, mivel elbeszélő költemény, a' lyra' fentebb repteihez nem emelkedhetik, 's lyrai reptét az elbeszélés kívánta belső tárgyas összefüggés mérsékli. Tárgyát a' regivilágból, lovagorkorból, monostori életből vagy időnk' eseteiből veheti, mihelyt az romános, azaz: benne a' szerelem rendkívülivel 's csudással vegyes. Épen ezen vegyülésben mutatkozik saját-sága, midőn a' szerelmet külső nehézségekkel küzdve adja elő, 's e' küzdés' kimenetelét nem szabad akarattól teszi függésbe. Honnan kifejlése mind szomorú mind víg lehet, mert az érzelem' heve okozta gyönyört az ellenkező hatalom' győzelme nem gyengítheti. Kétféle tárgyhöz képest hangja majd szomorú és komoly, majd víg és enyelgő. Ezt nevezik az újabbak romanzának, amazt pedig balladának. Egyébkint a' kezdet, szövevény és kifejlet szintúgy megkívántatik benne, mint más elbeszélésben. Nyelve, mint az éneké, legyen könnyű és folyó, 's a' költemény verskötetekre osztassék.

Példa *Vörösmartitól.*

*Szilágyi és Hajmási.*

A' harez kitört, a' harez lefolyt:

Két bajnok úrfiak,

Szilágyi 's Hajmás Sztámbulon

Rabságra juttanak.

„Rabság! nehéz láncz! hős karom,

Miért nem vagy te szabadon?”

Csak ebben agg, csak ezt nyögi

Hajmási lánczain;

De társa dall, 's bűt édesít

Enyelgő hurjain:

„Ma éve honn vigan valék,  
Most rab, lelánczolt martalék.“

„Ma születésem' napja van:

Szép' hugom, köztetek.

És agg apám, és agg anyám

Nem örvendezhetek.

Ma éve honn vigan valék,

Most rab, lelánczolt martalék.“

Császár leány ezt hallja fenn

Szép Leila egyedül,

Szánat sohajt el ajkain,

Szemében szánat ül.

És a' mit lát, és a' mit hall,

Ah! mind szerelmi vágyra csal.

Az est 's az éj jó, 's álma nines,

Haj! ébren álmodik.

Ágyát mosolygó fájdalom

'S kétes remény vetik,

Szemérme hű; de szerelem

Suttog: szép Leile jer velem.

Mély a' fogolynak lakhelye

Setét falak között;

Fénylő tereméből a' leány

Most abba költözött,

Sugár leány, ah szép leány,

Szebb négy világon nincs talán.

„Hitedre azt ha mondanád,

Hős ifju hogy szeretsz,

Megoldanám e' lánczodat,

Kit búsán méregetsz,

'S szép hon felé hős karodon

Mennék veled hű hajadon.

„Öllek“ hős Szilágyi szól:

„Oh lány, te égi szem.



Csak a' mint hozzád hű leszek,

Úgy áldjon istenem.

Szép honban virrad hajnalom,

Szép hon felé vár nyugalom.

Titkon szerződik a' leány

Arany nyit zárákat,

Kihozza rabság' mélyiből

Vitézlő ifjakat.

Ólban három mént váltanak

'S lovat, lovászt lesújtanak.

Éjféiben és éjféi után

Olly bús olly néma az út.

Két hős közt holdnál a' leány

Sebes rohanva fut.

„Atyám, atyám ne várj reám,

A' szép magyar föld lesz hazám.“

Harminczadon 's vámok között

Az ifjak mennek át.

Pogány mez rajtok, nyelvöken

Hordják pogány szavát,

„Hová, hová török vitéz,

'S te fény sugar, te gyenge kéz?“

„Szerencse — kísértők vagyunk,

Szerencse jár velünk.

Az egri farkasok közé

Csatára készülünk.

Felelnek de ők; Leila fét,

Remeg, mint parton nyárlevét.

Sztambul felől bús hír repül,

Zendülnek vámosok;

De küzdve két ifju halad,

Utat nyit kardvasok.

„Vég jó reményt szép hajadon:

Magyar kar áll őrt pártodon.“

Csaták között a' pálya fogy,

Még nem fogy a' csata.

Fölkel a' hirre Vajdaság,

Jön villogó hada.

Vajdák utól, vajdák körül,  
 Futással út nem rövidül.  
 Mint párducz a' két ifju küzd,  
 A' villám kard peneg,  
 És isten úgy akarta, itt  
 A' vajdák estenek.  
 Szigethen sírva Leila vár,  
 Mint árva fészken kis madár.  
 Ő sírva így panaszkodik:  
 „Egek, mi pusztá hely!  
 Nagy búmmal e' vadenban ah  
 Hová bujdossam el.  
 Miattam most a' hős szivek  
 Vajdák' vasán elvérzenek.“  
 „De meghalok hős ifjakért:  
 Sirhalmom e' határ,  
 És siratóim farkasok,  
 'S lesz dúló vad madár.  
 Atyám, atyám ne várj reám,  
 Bűnért setét föld lesz hazám.“  
 Siralmi közt a' gyöngé lányt  
 Hős ifjak így lelik,  
 És gyöngygyé a' könny, a' keserv  
 Örömmé változik.  
 Mint ifju repkény kerti fán  
 Szilágyi' karján csügg a' lány.  
 Szigetből a' leányt viszik  
 Magyar határ felé.  
 Zúgó Dunának partjain  
 Megy útok felfelé,  
 'S alattok a' vész' mezején  
 Tajtékot turva, vág a' mén.  
 Setéten most Hajmási szól:  
 „Itt a' magyar határ,  
 Bajtárs megállj! nem érhet itt  
 Török hatalma már.  
 Vívunk meg ketten, 's a' leány  
 Azé legyen, ki győz csatán.“

„Nem úgy, vitéz felem, nem úgy“

Szilágyi válaszol.

Van nőd honn, van két szép fiad,

Te meg nem válhatol.“

És sír a' lány: „ah engemet

E' bajvivástok eltemet.“

De Hajmás nem szól, bőszen eszén

Felfordul a' világ.

'S kezdődik a' gyász ütközet:

Magyar magyarra vág.

Két villám így csap össze fenn:

Hajmási eldől véresen.

„Sokáig hős lakodban élj

Oh bajtárs boldogúl;

Bűnömmel én itt elveszek;

'S honn nóm, fiam busul.

Szól, 's mint az elzúgott vihar,

Hamvába száll a' büszke kar.

Ott ketten a' haló fölött

Hűséget eskenek,

'S a' rabkötél, a' bús csaták

Örömré fejlenek.

Török virágl, magyar kebel:

Ez nő, az rajta hervad el.

## 120. §. A' tündérrege.

A' tündérrege olly történet' elbeszélése, mellyben e' világ' tárgyai és személyei mellett más világi, de hasonlóan sors alá vetett, lények lépnek fel munkálkodva. E' két világ' romános egymásra hatása, mennyire az emberi akadályok' zavarát szokatlan erő bontja szét, és viszont a' felsőbb lényeken uralkodó sorsvégezt, emberi ártatlanság, bátorság 'stb. oldja fel, teszi tehát a' tündérrege' tárgyát. Főcélja a' képzelet' feltűzelése által gyönyörködtetni, de e' mellett azon hitet is élesztetni 's erősíteni, hogy az ember' sorsát felsőbb hatalom intézi, 's jó vagy rossz tetteit erkölcsi jutalmazás vagy bün-

tetés követl. Eredetét a' népek' hajdankori elbeszéléseiben találjuk, mikor azok a' világ' eredetéről 's a' természet' jele-  
neteiről elmélkedni kezdenek, 's nem tudák ezeket másképp  
megfejtetni, mint érzéshaladó, de gondolkozásuk szerint felsőbb  
törvény alá vetett, lényeket vévén segédül. Nagyon lealacsonyítanók e' költeményt, ha azt egyedül a' féketlen képzelet'  
játékának tartanók. Herder az igazság' varázsálmának nevezi,  
mellyből nem örömet ébredünk fel, mert általa a' lelkek' országában vagyunk, 's azt tartja, hogy nagy bölcsesség 's tanuság rejtezik benne, 's egy költemény sem tud az emberi  
szívnek olly finom dolgokat olly finomúl értésére adni, mint  
a' tündérrege. Hangja legyen csendes 's némi gyermeki ártatlansággal bíró, melly, mint a' gyengéd hangmű, lárma 's zaj  
nélkül fogva tartja a' lelket. Egyébkint foglalhatja és előadása  
részint komoly, részint víg, sőt gúnyoló is lehet. Megszenvedí ugyan a' versmértéket, de rendszerint csak prosában  
iratik.

Példa *Képlaki Vilmától.*

*Rózika.*

Hol volt, hol nem volt. . . Volt messze-távol tartományban egy  
özvegy juhásznának egyetlen egy igen szép leánya. Ez őrizi vala a'  
juhokat, míg öreg anyja a' ház körül dolgoztatott. Csendes, boldog  
életet élt a' kis Rózika, nem esmervén egyebet juhocskáinál, 's ve-  
lek' mulatta magát. Sokszor a' sűrűben legeltetett, hogy báránykái  
a' nap' melegétől megfrissüljenek.

Egy ünnep-napon kis-szalmakalapját 's jobbik foszlányát magára  
öltvén, kiballaga báránykaival az erdőbe. Leheveredvén ott a' puha  
pázsitra, olly álom ereszkedék szeméire, mellyből magát fel nem bá-  
toríthatta. Hol vagyok? úgy mond. Egy a' hónál is fejeőbb bárány-  
ka állott meg előttem, 's azt mondotta: ha őt felkeresem, ollyan  
boldoggá fog tenni engemet, hogy az egész országban bámulnak majd  
szép aranyos ruháimon. — A' kis Rózi álmában is megörült a' ra-  
gyogó ruhának, 's kérdezte a' báránykát: hol találhatni fel őtet? —  
Enyhős erdőben, hol arany makk terem, lakom én, felele a' bárány-  
ka, sok fáradságába kerül annak, ki engem fel akar találni; ám de  
jutalmát is fogja venni. — Végre nagy későn felébredett a' szép Ró-

zika, 's az 'álmában látott fehér báránycát ki nem vehetné elméjéből, mindig előtte csillámlott a' szép aranyos ruha. 'S azt is gondolta, hogy ha majd gazdag lesz, nem kell többé öreg anyjának dolgozni, 's egész holtáig táplálni fogja. Haza hajtotta tehát juhocskáit, 's megbeszélte álmát édes anyjának. Az öreg anyus nagyon elcsudálkozék, 's azt felelte, hogy a' szép báránycika bizonyosan tündér volt; 's maga is biztatta gyermekét, hogy keresse fel, bár az egész világot bejárja is. Majd sütök én az utra jó vajás pogácsákat; csak mindenütt az erdőben keresd, 's az arany makkra vigyázz.

Más nap a' kis Rózi utnak indult. Ment, mendégelt, mindeuütt a' szép erdőben; csak délkor pihent, míg pogácsájából jól lakott. Estve felé olyan sűrűségbe került, hogy alig tudott a' sok bokroktól tovább lépni. De nem veszté el bátorságát. Eszébe jutott a' szép báránycika' mondása: hogy sokat kell fáradnia, ha őt fel akarja találni.

Tehát csak ballagott tovább, tovább, 's nem sokára ki is ért a' bokros helyből szép tiszta erdőre; 's meglátott egy szép kised patakot, melyben aranyszínű gzyönyörű vizecske folydogált. Közelebb menván a' vízhez, merített abból kezeivel, hogy szomjúságát lecsilapíthassa. De alig ivott, a' midőn egy igen szép fejér szarvas oda jött, 's megtámadá: hogy-hogy' mer inni az ő vizéből? — Megengedj, édes szarvaskám! nagyon elfáradtam, 's a' szomjúság majd elipeszt. — Jó szerencséd, felel a' szarvas, hogy engedelmet kértél, mert másképp itt vesztél volna; de látom, engedelmes vagy 's eltévedtél. Jöjj velem. Én jó szállást adok. — A' kis Rózi félelmesen ment a' szarvas után, ki őt egy tágas barlangba vezette. Jer, pihenj meg nálunk, így szólítá meg a' szarvas, míg gazdám haza jön, addig meg is frissitheted magad, egy kevés tejjel, vajjal, majd hozok vizet is patakomból. — Szépen megköszöné Rózika a' vendégelést, 's a' szegletben lévő puha szénára heveredék, míg ama' vízre sietett. Még vissza se tért a' szarvas, már oda érkezett a' barlang' gazdája; — a' leányka megvonult a' szénában, de mihelyt meglátta, hogy az egy igen szép ifjú, elmúlt minden félelme: az ifjú is elbámult, hogy egy igen szép leánykát látott barlangjában. 'stb.

## 121. §. A' román.

A' román hosszabb költői elbeszélés, melly az érettségre jutott emberiséget festi okaival 'skövetkezeteivel együtt. Tárgyúl tehát az emberi élet' érdekes eseteit veszi, mellyekkel a' művészség', tudomány' és religio' elemeit összeszövi, 's így az

egyes társasági viszony' korlátolt álláspontjáról lassaukint a' világ' nagy 's élénk nézetére emel. Veleje philosophiai esmeret, melyet a' költés képpé változtat, 's azért a' való román legfőbb műveltség' szüleménye. Mesézet ebben is szükséges, mellyhez fűzetnek az élet' kifejlésére megkívánt viszonyok. Lehet az a' valóságból kölcsönözött, vagy egészen költött, csak költői kifejtésre alkalmas bimbót rejtson magában. Jól cselekszik a' költő, ha tárgyát önkorából sőt nemzetétől veszi, mert ennek erkölceit, állapotját és mind gondolkozás- mind érzés- 's cselekvésmódját leginkább ismeri. Ámbár pedig a' román az ember' egész életét kifejti; ezt mindazáltal nem úgy kell érteni, mintha hőse' születésével kellene kezdődnie; hanem hogy élete' bármely egyszerű esetéből indulván ki, azt teljes feloldásig kifejti. Mivel egész életet fest, lassú folyamatban mozog, örömet vesz fel episodumokat, sőt kisebb, elmés és philosophiai eltéréseket sem vet meg, csak vége felé ne tóduljanak össze, hol hatás végett az érdek' sugarainak egy lángpontba kell gyűlniök. Továbbá mint elbeszélő költemény folyvást érdeket gerjeszszon a' természetes szövevény 's ennek kielégítő feloldása által. Ne forduljon tehát elő, főképen elején, semmi nevezetesebb történet jövődő bonyolódás' magva nélkül: ne említessenek oly dolgok, mellyek csak jövődőben lesznek szükségesek, most pedig ok nélkül jönnek elő, 's a' csomót inkább akarát mint eset kösse meg. — Különös figyelmet érdemel románban a' characterfestés. A' román egy főszemélyt kíván, ki az egésznek lelke, ki érzékisége és esze közt helyeztetve munkálkodik, 's vagy elgyengülve roszra hanyatlik, vagy szabadon a' jót követi. Azonban, mivel az ember bármely életnemben nem egyedül maga határozza el önsorsát, 's bármint erőködve sem intézheti szabadon kénye 's kedve szerint élte' folyamatját, hanem hatalmában nem álló sokféle körülállásoktól 's espektől függ, 's akarátja ellen is ezekkel ragadtatik; a' hős, habár nem henye és gyenge is, az esetek' folyamatjára 's az egész' kifejlésére nézve néha szen-

vedőleg mutatkozik. Rendszerint szerelem lelkesíti, melyhez ha hősiség és religioi érzelem vegyül, a' mű megnyeri a' román' eredeti hangját. A' többi characterek' csoportozása is fontos dolog mind a' főhősre mind a' többi személyre nézve. Ezeket úgy rendelve, hogy egymást kölcsönösen emeljék vagy helyzetük által valamely aesthetikai célhoz vezessenek. — Külső formája lehet elbeszélő, beszélgető vagy levelező; ám-bár az első legszokottabb 's leghelyesebb. Résztint terjedelme, résztint a' polgári életből vett tárgya miatt nem tűrvén bizonyos versmértéket, prosában iratik; nyelve mindazáltal élénk, virágzó és szép hangzatú.

Különféle szempontok szerint, melyekből az emberi élet tekintetik, különféle alosztályai vannak. A' víg román az élet' nevetséges oldalát festi, és vagy tisztán víg, melyben a' nemesb emberi törekvés előtte nagyoknak 's valóknak látszó csalékony alakokhoz ragaszkodik; vagy gúnyoló, ha az életnek és ideálnak ellenkezését festi, vagy szeszélyes, ha a' víg és érzeményes közt középen áll, az elmésség és ész vi' a' tárgyért 's a' képzelet mind a' kettővel játszik.

Példa *Jósikától* (Töredék „*A' könnyelműek*“ című regényből.

Atheneum 2. szám.)

Irtózás, meglepet és düh voltak azon érzemények, melyek Serédit lesújták az első pillanatban. Szava elállott. Hogy élte veszélyben van, hogy törbe csalatott, hogy egész erejére van szüksége, ezen Hercules ellen magát védelmezni, ezt látta. Serédi bátor volt, mint tudjuk, sok lélekjelenléttel bírt; azért egész erejét összeszedvén, kezeit a' szerezsen' mellének feszíté. — Némán, szikrázó szemekkel, martalékját óriási erővel magához szorítva, haladott a' fekete. Serédinek, erőlködési közben, fegyvere kihullott kezéből, semmi védelmi eszköz nem volt nála, 's ereje nem bírt a' Pierreével.

„Mit akarsz nyomorúlt gyilkos!“ — ezek voltak első szavai, dühétől megszagatva.

Pierre hallgatott.

A' pincze' legmélyebb ágába jutottak ekkor.

Pierre, Serédit az ott hézagunkint felállított lámpaoszlopok' egyikéhez szorítá háttal, 's karjait roppant erővel az oszlop' tulsó oldalára facsarva egy kötéllel, melyet o' célzra keblébe rejtett volt, összekötözte oly szorosan, hogy a' vér serkedett a' kötelek alatt.

„Vagyonomat akard-e? hálátlan! — szólj, — vedd kulcsaimat, 's rakodj' meg. De ha életemre vágysz, nyomorúlt gyilkos! minek ezen oknélküli kínzás? Verj tört szívembe 's végezz röviden.“

Pierre hallgatott, lábait fűzé Serédinek az oszlophoz, míg azok mozdulhatlanokká levének. A' szerecsen' alacsony bánásmódja egész bátorságát visszaadá Serédinek. Hogy vesznie kell, látta. A' pincze távol volt a' kastélytól; ő annak legmélyebb ágában lekötözve, védelem nélkül, egy dühös áfrikai' kezében, — megvetéssel 's méltósággal teljes hangon szóla Pierrehez:

„Pierre! mondj egy szót, egy hangot, mi ez? mi célod? mit akarsz?“

Pierre három lépésnyire hátrált tőle; kiütött, 's az egyik mécses meggyújtá szó nélkül.

„Hideg alávaló kínzó!“ kiált fel Serédi, minden indulatot feledve, az egy harag' dühétől felbúszult, — „kezedben vagyok. De megvetlek, nem tagadhatod eredetedet, korbácsok alatt felnyúlt rab-szolgá! kit a' jó bánás nem szelídíthetett meg, mint a' tigrist. Végezzd munkádat, gyáva hóhér! 's tanulj meghalni tőlem.“

A' mécsesnek fakó piros fénye egy kétes világkört árasztta ezen borzasztó jelenet körül, melyet fekete setétség környezett. Pierre keresztben font karokkal álla meg Serédi előtt, ki fájdalomtól 's haragtól tajtékozó ajkakkal igyekezett magát kötelekeiből kiszabadítani. Egy hideg kegyetlen tekintetet vete reá a' szerecsen, 's felmagasodott előtte; arcza valami oly sajtóságos kifejezést nyere, mely a' vért fagylalá meg Serédi' idegeiben.

„Ismersz-e fehér?“ — szóllala meg Pierre, emelt hangon. „Oh igen, alávaló, — felel Serédi — ismerlek, egészen ismerlek, vad kínzó! előbb martalékon gyönyörködöl, azután téped azt izenkint széllel.“

„Nem, nem! — kiált fel dühössen Pierre — te nem ismersz! A' hang megfagyna torkodban, a' lélek zsidbadna el testedben, 's szemeid aludt szénné száradnának.“ —

„Ki vagy? szólj, mit akarsz?“ — mond Serédi dühösen. — „Segítség, segítség!“ — ordítá a' fájdalomtól sajtoló hangon. — Nincs-e egy lélek közel, ki ezen őrgöngyötől megmenthetne?“



„Ordíts, kinlódj”, nygmorúlt fehér! Rajtad a’ sor’!” — mond Pierre — ’s elhallgatott újra. Kis szünet után folytatá: „Jutnak-e az ős erdők’ csontvázai eszedbe? csábító!”

Serédi elhalaványodott; egy iszonyú sejtés keletkezett lelkében — „ki vagy?” — kiálta fel szinte reszketve. — „Motabu, le tonnere des rochers! — Serédi borzadt. — Halottnak véltél, gyáva! mert egy nyomorúlt guruzsló’ csontvázát láttad Azala mellett, kit magam hurczoltam oda! — Ekkor Serédihez ugrott ’s egy kendőt gyúrt száába. — „Halj! — mond-félemler! színetlen sápadt csábító! Az én világom Azala volt, ’s a’ szeretett! ő imádott engemet, forró égálgjának lánghevével, mint senki, mikint nincs fehér ki szeretni tudna! stb.

## 122. §. A’ hősköltemény’ fogalma.

A’ hősköltemény egy nemzet’, sőt az egész emberi nem’ sorsát illető, nagy történetét énekelvén, a’ világ’ kiszabott örök rendére emlékeztet ’s a’ végetlen’ ideáját felkelti. Különbözik mind a’ romántól mind a’ tragoediától. A’ cselekvény itt nem belülről, mint a’ románban, hanem történet gyanánt kívülről alakúl nagyszerű jelenetek’ sorává; itt nem emberi szabadság művel ’s uralkodik, a’ hős csak eszköze a’ világ’ kormányának, nem küzd, mint a’ tragoediában, az örök ’s mindent vezérlő szükség ellen, hanem a’ felsőbb hatalomnak teljes bizodalommal engedelmeskedik, ’s tetteiben arra támaszkodik. Mivel tehát a’ cselekvést emberi erő és szabadság véghez nem viheti, természetesen érzéshaladó lényeket kell személyesítés által felvenni, ’s így a’ rendkívülit csudás által hitelesíteni. Azért hőskölteményben a’ csudálatos nem eseti, hanem mivolti és szükséges dolog a). Világos ezekből, hogy hőskölteményben legfontosb dolog a’ mesézet, vagy az esetek’ szövvénye, a’ cselekvény’ történeti

- a) Illy felsőbb lényeknek, ha a’ nép’ eleven hitében nem élnek, a’ költeménybe szövése csak tévedés ugyan; mindazáltal nélkülük a’ hőskölteménynek nincs meg saját mivolta. Az allegorikai személyek, mint p. o. Voltaire’ Henriásában, vagy a’ nézők gyanánt megjelenő de ismét eltűnő lelkek, mint p. o. Ossian’ énekeiben, elevenítő erőben szűkölködnek. Kik az érzéshaladó lé-

alapja. Mivel ebben a' valónak és csudásnak minden tekintetben összefűzve 's egymást meghatva kell előjönniek, a' nagy történet úgy alkalmas tárgy, ha a' homályos hajdanból való, hogy a' felsőbb lények bizonyos költői mythus szerint a' compositio' történeti részébe beszövehessenek, nem pedig csupán költői figurák legyenek. Tárgya legyen való történet, mert ez a' költeménynek mind komolyságát 's teljes méltóságát megőrzi, mind egyszersmind határozottságot ad neki. Legalkalmasab a' nép' ajakán forgó nemzeti történet, kivált melly létét elhatározá. Ez minden nemzetnél azon időből való, mikor a' természeti erők személyesítve jelenkeznek, és az embernek nem csak a' vele egyenlővel, hanem a' rémítő esmeretlennel is küzdenie kell. Honnan a' nemzetnek csak egy nemzeti eposa lehet. Tárgyát azonban az eposköltő nem történetirási hűséggel hanem költői szükséggel dolgozza ki. Elhagyja tehát, mi az egészhez mivoltikép nem tartozik, változtat némellyeket, hogy céljához simúljon minden, és hozzá toldja, mi által ezt könnyebben elérheti. A' költemény egy főcselekvést foglal ugyan magában; de ennek nagy hatalmas momentumokkal kell bővelkednie. Mert hathatós erők' szabad játéka, mellyek mindnyájan egy célra törekeshnek, de törekvéseikben is egymást gyakran gátolják, vagy ellenkezőleg érintik. Az emberi és emberhaladó erők rendszerint ugyan ellenkező erőkkel küzdve lépnek fel; mindazáltal a' hős nem csak hadi, hanem annyiféle erőt mutathat, a' hányféle alkalmas egy nemzet' sőt az egész emberi nem' ügyét eldönteni.

---

nyeket szükségteleneknek tartják, a' történet' csudálatosságát egyedül a' folyamatját vezérlő szükségben keresik, melly minden emberi előrelátáson kívül van, 's csak a' dolgok' felsőbb rendéből megfogható. Egyébkint a' keresztény hősköltő honnan vehet illy lényeket, nézd: Rudolph von Habsburg. Ein Heldengedicht von Joh. Lad. Pyrker. Wien, 1827. Schlussrede a' 350—359. lapk. Vesd össze Hermes oder Krit. Jahrb. d. Literat. 27. B. 2. H.

## 123. §. A' hősköltemény' tárgyának elrendelése.

Kötelessége a' költőnek másodszor tárgyát illőleg elrendelni. Olly cselekvényt kell alkotnia, mellyben sem sok, sem kevés nincsen, mindent tárgy úgy van elhelyeztetve 's kidolgozva, hogy természetes és illő viszonyban álljon az egészszel. Egy ideából indul meg tehát, mindent erre vezet vissza, 's így a' különléteségben egységet, rendet és czélszerűséget hoz. Az idő' és hely' egysége kevesbé jó tekintetbe, ha csak a' történet folyvást előhalad; azonban erre nézve is mértéket tartson, ha elbeszélését kellemetlenné nem akarja tenni. Olvasóját mindjárt ugyan kezdetben a' történet' közepére viszi; de környüállásosan kipótolja mind azt, mi előbb történt, a' tettet elkészítette 's megindította. Ámbár vége nem szükséges végzet, mellyen túl semmit hozzá nem toldhatni; mindazáltal ott az egész' egyes részeinek kielégítőleg össze kell jönniek. A' cselekvény' egysége azt is megkívánja, hogy az episodiumok létszeresen fűzessenek a' történetbe. Episodiumok hőskölteményhez részint terjedelme, részint természete miatt főkép' illenek. Csak ott forduljanak elő, hol a' főcselekvényre közvetetlenül behatnak, 's folyamatját feltartóztatják, siettetik vagy összezavarják; független érdekek soha se birjanak; mind terjedelemre mind érdekre nézve a' főcselekvény alá legyenek vetve, 's csak ott jöjjenek elő, hol a' főcselekvény megállapodik. A' cselekvénynek, mennyire lehet, kívülről kell kifejlennie. Motiválása nem épül főkép a' személyek' szenvedélyein, érzelmein, vágyásain 's általjában személyes viszonyain, hanem a' történeteken és felsőbb lények' behatásán. Továbbá itt nem küzd szabadság a' szükséggel, az ember nem hull el a' sors' csapásai alatt; hanem az istenek' vezérlése 's örök végzése szerint egész készséggel munkálkodik. A' sors' helyébe itt a' véletlenség lép. — Magával hozza e' költemény' természete, hogy több kitünő characteret fessen. Ezek közt egy főszemélynek kell lennie, ki a' többit erőre 's méltóságra fel-

mulván, a' különféle csoportok' egyesítő pontja; ez a' költemény' hőse, kinek sorsához van fűzve az emberi nemnek vagy egy nemzetnek sorsa. Egyébiránt hogy minden charactert költői módra kell felfogni, következőleg határozottan individualisálva 's egyszersmind idealításban tartva előadni, magában értetik. Fődolog a' belső életpontnak, mint azon bimbónak, feltalálása, mellyből az egész alak lassankint magát kifejti 's pedig maga fejti ki, ámbár a' mellékes characterfestés is szabad, sőt néha ez a' finomabb mód.

#### 124. §. A' hősköltemény' előadása.

Nyugalmas kifejlés 's tárgyias világosság főtulajdona a' hősköltemény' előadásának. Méltósága mellett legyen főkép egyszerű és természetes; kerülje tehát a' lyra' képpel teljes nyelvét szinte, mint a' buja sarjadosásokat és szónoki ékesítést, mert ezek sértik komolyságát és méltóságát. Érzékítés végett főkép festő melléknevekkel és hasonlatokkal él, kivált hol természetesen hamar enyésző tárgyat fest. Elbeszélő formáját néha beszélgetővel váltja fel; de beszélgetése lassan halad, 's inkább szétáradoz. A' beszédek is, mellyek nagy részét teszik, az epos' bélyegét hordozzák; nem látszik benne egy főcélra törekvés, ámbár foglalatokban ott van; ezekben is egészen azon lassú haladás, érzéki elevenítő körülállásosság, józan elrendelés, könnyű folyamat uralkodik, mint általában a' költeményben. — Külső elrendelésére nézve első helyen áll foglalatjának előjelentése, 's ezt valamely felsőbb lény' segédül hívása követi. Amaz ne legyen igen egyetemi, nagyon sokat ígérő, hanem átgondolt, rövid és szerény; ez tárgyához illő, tiszteletadó és innepélyes. Gyakran összekapcsoltatnak, 's ez által az előjelentés szerényebb lesz. Terjedelme miatt szakaszokra osztatik, mellyeket könyveknek vagy énekeknek neveznek. Ezek' számát a' tárgy' bősége 's a' költő' terve határozza el; helyök azonban nem a'

költő' önkényétől, hanem attól függ, hogy a' történetben ott bizonyos nyúgpont van. Egyedül a' hexameter a' való eposi vers.

## 125. §. A' hősköltemény' felekezetei.

A' tiszta eposi mód és forma összekötve nem eposi foglalatlaltal szüli a' hősköltemény' felekezeteit:

1) A' historiai epos, mint Lucanus' pharsaliája, csak abban különbözik a' tulajdon epostól, hogy a' csudást nem türi, mert ez a' való történettel nem fér össze. A' historiai tárgy' alakításában a' költő' képzelete szorosb vagy tágabb korlátok közt marad, mint időkorához a' tárgy közelebb vagy távolabb esik, és képzelete nagyobb vagy kisebb műkört nyer.

2) A' romános epos lovagkori csudás kalandok' költői elbeszélése. Származott a' lovagkor' szelleméből, mely a' hősi bátorság', 'vallásosság' és szerelem' saját vegyülésében állott. Ennek foglalatjában is uralkodik a' csudás, és az idő' gondolkozása szerint lelkekben, tündérekben, óriásokban 'stb. jelenkezik. Cselekvénye tehát nem historiai fontosságú és hitelességű; komolyság és enyelgés, gúny és lelkesülés, szeszély és innepélyesség váltogatják egymást benne; episodiumai hosszabbak, characterfestései határozatlanabbak; színadása fényesb 's gazdagabb.

3) Az idylliai epos' sajátága az őszinteségben áll, 's a' korunkbeli közélet' eseteit festi, azért nincs szüksége a' csudásra, nem türi a' nagy szövevényt. Egyszerű terv és kevés személy leginkább illik hozzá.

4) A' víg epos csekély víg esetet komoly epos' formájában, vagy fontos esetet nevetséges köznyelven ad elő. Tehát foglalat és előadás mindenik külön vagy összevéve mind a' kettő szüli a' víg epost. Előadása lehet tisztán nevetséges, vagy gúnyoló és szeszélyes. Nevetséges ereje' gyarapítása végett csudást nyújt neki a' mythologia, 's a' tündérek', bűbajosok' 'stb. mesés országa.

Példa a) *Förösmartitól* (Zalán' futása.)

Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban?  
 Századok ültének el, 's te alattok mélyen enyésző  
 Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek és a'  
 Bús feledékenység' koszorútlan alakja lebegnek.  
 Hol vagyon a' ki merész ajakát hadi dalnak eresztvén,  
 A' riadó vak mélységet felterve szavával,  
 'S késő százak után méltán láttassa vezérő  
 Párduczos Árpádot, 's hadrontó népe' hatalmát?  
 Hol vagyon? Ah ezeken némán fordulnak el: álom  
 Öldösi szíveiket, 's velők alszik az ősi dicsőség.  
 A' tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb  
 Gyermeknek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.  
 Engem is a' nyugalom' napján illy év hozza fényre  
 Már késő unokát, ki előbb a' lányka' mulandó  
 Szépségén függtem gondatlan gyermeki szemmel,  
 'S rajta veszett örööm' dalait panaszosra cserélvén  
 Hasztalanul eget és földet kérlelve betölték.  
 Még is az ifjúság' háborgó napjai mulván,  
 Biztos erőt érzek: kebelemben nagyra kelendő  
 Képzetelek villannak meg, diadalmas Ügekről  
 'S a' deli Álmosról, 's Álmosnak büszke fiáról  
 Párduczos Árpádról. . . Oh hon! meghallasz-e engem  
 'S nagyra törő tehetős fiaid hallgatnak-e szómra?  
 Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet  
 Elnyugszik, 's a' félföld lesz nyoszolyája; de engem  
 Felter az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő  
 Lelkem előtt lobogós kópják és kardok' aczéli  
 Szegdelik a' levegőt: Villog, dörög a' hadi környék.  
 Látom elől kacagányos apák 's heves ifju leventák  
 Száguldó lovakon mint törnek halni vagy élni.  
 Zászlódat látom, Bulcsú, 's szemem' árja megindul.  
 Oh hát halljátok, ti hazának gyermeki! szómat,  
 Későn hangzik már, de magában hordja halálos  
 Harczok' fergetegét, 's hű a' haladékony időhűz.

b) *Horvát Endrétől* (Árpád. Pesten, 1831.)

*Szemere a' Derencsi ütközet után.*

Hol látom Szemerét, a' mérges menykövet osztót?

A' diadalom' gyerekét? Ó saskint a' csataterről,  
 Hol Csikadort leveré, dandárát vitte Szapolyra,  
 (Vára irigyének volt ez, 's marhája szekrényje :)  
 'S véle dühét, melly még most sem jöve csillapodásra.  
 A' futamókat űzött vérbosszú égeti, 's csak még  
 Pillanatig késnek Buglócz, meg volna szorítva  
 És ott veszne : de nem keresé Huba' hűsfia mostan  
 Ót; Csikador' várára rohant, a' pompatanyára,  
 A' puha hölgy férjét hol örömcsókjára repülni  
 Győzödelem' szekeren' várá. Megrémül az aszszony  
 Látására 's elájultan kerevetre hanyatlik,  
 Feltámasztva szavát illy kép intézi az ifju  
 Hős hozzája : „Ne félj és végy szívét aszszonyom, úgy mond;  
 Férjedet elvesztém, dühös ellenségemet, a' ki  
 Rám fegyverrel ütött, miüdön a' nemzeti végzést  
 Hírdetném követül : de azért el nem veszem éléd',  
 Sem jegymarhádát; szedd össze sajátodat és menj  
 Békémme haza lányostól, honjába apádnak  
 Késedelem nélkül, mert ő nem nemze magyarnak,  
 Mint idegen, téged; 's gyülelésnek is adta közöttünk  
 E' fellül kezedet. De fiaddal kincse uradnak  
 Zsákmányom, 's napszállta előtt porrá teszem advát.“  
 Tör vala minden szó és meny' villámlata : még is  
 Lelket vón Csikador' megronsolt hölgye, 's feleszmél  
 A' hősnek karján, és bádgyadt aszszonyi hangon,  
 A' szöpögés mellyet gyakor izben félbe szakasztott  
 És a' szüdobogás, ekképpen kezde beszólni :  
 „Ember vagy természetre ugyan, de szavadra vadállat,  
 Melly csak vérnek örül 's vadsága okozta kinoknak  
 Gyilkosa férjemnek! nem elég hogy az özvegyi fátyolt  
 Rám adod? Ah szomorú dellest, milly változat éri  
 Bús fejem! Ásítasz társom' kincsére is, és még  
 Egyetlen fiamat készfűlsz kiszakasztani ölemből,  
 És Csikador' várát hamuvá égetni. — Ragadd el  
 Mindenemet; gyűjtsd fel palotámat; számkivetésbe  
 Kergess : csak fiamat hagyd meg, 's rabságra ne hurcolj!  
 Mit vétett neked ez, mit vétett ellened anyja?  
 Hát ártatlanokat, nem azokkal kell-e gyötörni?  
 Mondanod illetlen, gonosz is, hogy meghagyod éltem'.  
 Fegyvert nem viselő asszonynak mintha dicsőség

Volna, ki férfin vagy kardoddal eloltanod éltét!  
 Már, ha uram nincsen, 's fiamat te kegyetlen, ez egyet  
 Eltéped hév keblemtől: mire nékem az élet? — —  
 Gyermekem! ah édes! — mellyemben megreped a' szű  
 Éretted; — nem eresztelek el; — nem, hogyha ezernyi  
 Kard villog fejemen fellül; — jer, lelkem ölembé!“  
 'S karja közé fogván a' síró gyermeket, így szól:  
 „Igy ölj meg hóhér, és vérét ontsd ki fiamnak  
 Anyja' kezén, azután! fektesd melléje az özvegy  
 Nőt, és vérünkkel vérszomjas torkodat öblítsd!“  
 Szólani szünt ezzel, 's könnyűeknek zápora omlott  
 A' fájdalom anyát karoló gyermekre szeméből.  
 A' nagyon érzékeny jelenet Szemerében először  
 Szánakozást gerjeszt, 's helyt enged az asszonyi vádnak,  
 És mármár kegyelem-nyújtás' szava készül az ajkán,  
 Sebköteléke midőn felbomlik, 's vére alula  
 A' zaklatott seb' gödréből fecskendeni kezdett.  
 Hogyha szelídítettél ketreczedben mérges oroszlányt,  
 Eltüri rabságát a' vad, 's kényedre simíthatd;  
 Ámha szemébe tünik nyers vér, és orra beszította  
 Gőzét: tépdesi rostélyját; vadlángja felújúl;  
 Marczongsága kiüt 's vért kér: Szemerével is így volt.  
 Ismét felzúdul lobogó forralma dühének,  
 Mert Csikádort látja, mint tüzközik ellene, újra;  
 Most is sérti fülét a' *tor 's Huba kőlyke* szidalmak,  
 'S így szól a' lecsapó menykőhöz szinte hasonló  
 Dörgéssel: „Ha felolvadsz is sirtodban, az engem  
 Még nem hajt. Bőszült uradat jobb utra terelned,  
 Csendre szelídítned lehetett félennyi sirámmal.  
 Vétked ez, a' te saját vétked 's birsága bünödnék  
 Egygyütt férjeddel, hogy tőlem vette halálát.  
 Gyilkosa férjednek te vagy; én csak az isteni karnak  
 Eszköze, 's tőle vagy, Csikadornak nője hogy özvegy.  
 Gyermeked ártatlan? Kigyónak fajzata kigyó,  
 Melly míg gyenge, nem árt, mivel ártó tagja erőtlén,  
 Ámha ki nőtte magát, fullánka' marása halálos,  
 Elveszem őt tőled; diadalmi tanúmat apánnak  
 Bémutatom, 's legyen annyi elég; hogy meghagyom éltét.  
 Vagy minek e' sokszó? 's neked én most adjak-e számot



Emberiségemről, 's dorgálást nyeljek-e tőled?  
 Őlbe az árlónak kölykét, szólítja vitézit,  
 'S félre az anyjával! tudjad Huba' kölyke parancsol  
 Most veletek; 's noha minden enyém, mert fegyverem' élén  
 Nyertem el: a' mi tied, vidd el; 's enyhítse szivednek,  
 Hogyha vagy érzelmes, fájdalmát nénje fiaduak."  
 Nem szólott többet, 's hátat fordítva kíméne,  
 'S által az ajtókon füleit hasogatta sikoltás.

c) a' vig eposra. *Csokonaitól* (Töredék Dorottya-jából:

*A' vén lányok' áldozatja.)*

— — — E' szókat alig rebegé ki,  
 Orrán, száján forrtak a' méreg' tajtéki,  
 És újabb lángokról lobbantatván vére,  
 Az oldalszobában egy commodhoz ére,  
 A' hol összeszedvén minden indulatját  
 Így tette meg a' vén lányok' áldozatját:  
 A' frizérszerpenyőt egy szugban meglelé  
 És azt a' commodra köhögve emelé.  
 Fenekére rakott kénygyertyát 's e' felett  
 Néhány bálbiletet 's szerelmes levelet,  
 Három szűzkoszorút, három fürt hajával  
 A' rakásra teve egy tuczat kártyával.  
 Ott volt Florentina 's a' tündér Ilona,  
 'S valamennyi tőkét életében vona.  
 Ezeket meggyújtá; 's nem győzvén szellővel  
 Gerjesztette tüzét az előkötővel.  
 Ekkor, mint megannyi áldozó marhákat,  
 Kiválaszt száz derék fekete balhákat;  
 Augsburgi lánczokkal összepórázolja,  
 'S áldozó tüzére mindnyáját feltolja.  
 Mint midőn a' háromképű Hekaténak  
 Ünepén áldozai kell egy vén papnének,  
 Az áldozat' füstje gombolyog a' lángon,  
 'S a' fekete bikát hozzák az istrágon;  
 Így áldozik itt is Dorottya. Végtere  
 Egy üveg timolajt önt a' szeneckére  
 'S felemelvén szemét: „Oh édes szerelem!”  
 Így szól; „tégymár egyszer, tégymégymet velem.

„Ha most is sohajtok, szemem most is nedves,  
 „Ha ez áldozatom te előtted kedves;  
 „Ennyi férfi közül juttas egyet nékem,  
 „A' ki felépítse pusztá düledékém'.  
 „Vagy ha még hatalmas szódra sem hajolnak,  
 „Ha engem' 's társaim' tovább is csúfolnak:  
 „A' bosszúállásra segéljed munkámat,  
 „Dupla áldozattal adom meg hálámat.  
 Amor ezt hallgatta, nevette és jelül  
 Egy kisdéd menydörgést durranta balfelül,  
 Mellyre az aérbe magát felemelte  
 Eris, 's az áldozat' tüzeit elpeselte.

## ÖTÖDIK FEJEZET.

### A' dramai költésről.

#### 126. §. A' dramai költés' sajátsága.

A' dramai költés most végbe menő cselekvényt ad elő költői módra. Ez által különbözik mivoltikép a' lyrai és oktató költéstől; de az elbeszélőtől is elüt mind tárgyra mind formára nézve. Fontos már azon különség, hogy dramában a' cselekvény úgy adatik mint akarat' szüleménye, eposban a' történet mint a' világ' kormányának okozatja, a' külső esetek' és környüállások' következte; dramában tehát a' character, eposban a' mesézet teszi a' költemény' mivoltát. Azután az epos' cselekvénye az egész emberi nemnek vagy legalább egy nemzetnek sorsát illeti, 's főérdeke nem az egyes, habár főszemély' sorsán, hanem a' cselekvényen alapúl; dramában pedig a' hős' személyes sorsa foglalja el egészen a' részvételt. Végre az epos' hőse, mint felsőbb hatalom' eszköze, a' szükséggel nem tusakodik; ellenben a' dramáé küzd vele. Eposban a' cselekvény, mint végbe ment, elbeszélve adatik elő; dramában a' költő megtagadja önszemélyét, 's a' cselekvényt, szerzőinek characteret és nyelvet kölcsönözvén, szemünk előtt kez-

deti folytattatja 's végezteti. Ide járúl, hogy a' drama csak úgy tökéletes, ha mind költői értékére nézve tiszta gyönyört okoz, mind szerkezeténél logva a' színpadon előadhatik. Ezek szerint a' drama olly egyes cselekvénynek színpadra készített, közvetetlen előadása, mellyben a' szabadság és szükség valóban küzdve mutatkoznak.

### 127. §. A' dramai tárgy' tulajdonságai.

Cselekvény a' drama' tárgya; ezt kell tehát legelőször pontosan meghatározni. Dramai értelemben a' cselekvény annyi, mint emberi szabad akarattól függő munkásság, mellynél fogva eltökélésének szerző oka egyedül maga az ember; az okozat, mellyet illy munkásság véghez vinni törekszik, a' tulajdon történet, és illy esetek' sora, mellyek egymás közt alap és következet, ok és okozat gyanánt összekötve, a' cselekvényt szemlélhetővé teszik, a' drama' mesézete. Innen dramára csak olly mesézet alkalmas, melly cselekvényt foglal magában, akar azután egészen költött, akar a' történetből kölcsönözött legyen. Ez utolsó esetben a' foglalatot, személyeket és charactereket megtarthatja úgy, mint a' történetírásban állnak; charactereit azonban idealisálhatja, mert nem a' történetírási valósághoz, hanem csak a' pszichológiai hihetőséghez tartozik magát szabni.

A' cselekvény' egysége minden dramában mivoltikép szükséges. Ez azon egyetlen célban áll, mellyért a' cselekvő mindent tesz, sőt, ha kell, magát is feláldozza; ezen feláldozása pedig és a' következetek' bátor eltűrésére maga' elszánása gyakran az egésznek tökéletességéhez tartozik. Mivel ugyanazon célra több 's különféle tett által törekedhetni; e' tettek' különfélesége nem rontja meg a' drama' egységét, sőt a' dramának különös érdeket szerez. Mert a' lélek' törekvésének változásában állván a' cselekvény, kell valaminek lenni, mi ezen változásokat észrevehetőkké teszi, és mivel egyfor-

maság' kerülése végett sok változást akarunk tapasztalni, szükséges, hogy a' költő is sok esetet válasszon, melyekben azok mutatkozhassanak. Az idő' és hely' egysége kevesbet jó tekintetbe; és mind a' drama' természete, mind színpadaink' készüllete eléggé felszabadítja a' költőt képzelete' követésére, mihelyt az idő' szigorú megszorítása, 's ugyanazon jelenés' megtartása nagyobb szépségnek áll útjában. Csak arra ügyeljen, hogy azokat szükségtelenül 's csupán önkényből meg ne sértse.

### 128. §. A' dramai tárgy' elrendelése.

A' drama' cselekvényében szükségképen több, különféle characterű személy részesül. Ezek' száma és választása a' költőtől függ, ki rólok terve szerint határoz; csak vesztelő egy se jöjjön elő, ki a' drama' folyamatjára 's kifejlésére semmit sem tesz. Legyen közöttök egy főszemély, mint középpontja az egésznek, kitől függ az egész cselekvény, 's kinek sorsát illeti annak minden egyesrésze. Ennek tehát legnagyobb tényben kell mutatkoznia; a' többinek nagyobb vagy kisebb kitűnését az választja meg, mint a' drama' kifejlésében nagyobb vagy kisebb részt vesznek. Mielőtt tehát a' cselekvény kezdődjék, személyeink' caractereivel, céljával, reményeivel 's aggodalmival kell megismerkednünk. A' főcharacteret részint céljából, részint ennek kivételére választott eszközeiből 's az eszközökkel bánásából ismerjük meg. Midőn tehát a' főszemély céljával egyező környúlásokat szabadon törekszik alkotni, vagy az előfordulókat céljára fordítani vagy legalább hatalma alá hajtani, 's ezek külső szükségből, tehát belső okoknál fogva, vele ellenkezésbe jönnek, támad a' szövevény. Ha azután a' hős megtörheti a' külső szükségét és céljához juthat, vagy a' szükség győz és ő küzdés közben elvész, származik a' feloldás.

Innen a' drama' tárgya három részre oszlik. Első része a' bevezetés (expositio), melly a' főszemély' célját 's azt

magát megesmerteti, olly helyzetbe hozván, hogy iránta vagy ellene érdek gerjedjen, 's egyszersmind legalább lássék, mi ellenkezhetik vele. Ezt biztos személy vagy magány beszéd által tenni, majd mindig hiba. — Másik része a' szövevény, melly az úgy nevezett csomót foglalja magában. A' csomót magoknak a' cselekvőknek kell megkötniek az által, hogy a' körpyúlállásokat czéljok szerint törekeshnek alkotni. Itt tehát a' figyelem inkább arra fordítatik: mi vagy mikép, mintsem miért történik, mert ennek magából a' cselekvésből kell egyenest kitetszenie, a' nélkül, hogy hosszas motiválásra volna szüksége. Következőleg úgy kell mindent intézni, hogy a' cselekvők' törekvését előmozdítsa; azért mind azt, mi ezt közvetlenül nem segíti, 's így a' főcselekvényben mélyen nem gyökerezett episodiumot is el kell hagyni. Ha a' cselekvő mindjárt belátná czélja' nem teljesíthetését, vagy eléréséről minden esetre bizonyos volna, törekvése azonnal megsökkennék; innen itt kétkedést kell szerezni 's mindent úgy intézni, hogy a' félelem és remény egymást váltogassák, mi által a' cselekvő folyvást nagyobb törekvésre ingereltetik. — Így közelget a' feloldás, melly gyorsan, de természetesen, és mind belső mind külső szükséggel történjék. Ebben az esetben éppen semmit sem szabad művelni, 's a' dolog' eldülésével minden további fejtegetés nélkül végződnie kell az egésznek.

Az expositio és feloldás mindenik magában egy oszthatatlan egészet tesz; a' szövevény pedig a' nagyobb egészben több nyúgpontot enged. Illy nyúgpont csak akkor jöhet elő, midőn a' cselekvény valamelly kedvező célhoz ért; de mellyen meg nem állapodhatik, hanem szükségképen előbbre megy. E' nyúgpontokat felvonásoknak nevezik. A' felvonások alkalmassint egyenlő hosszúságúak legyenek, magokban véve külön kis egészeket tegyenek, 's új felvonás' kezdetével a' cselekvény tovább haladott legyen, mint az előbbinek végénél volt. Hány felvonásból álljon a' drama, tárgyától függ; ötnél többől nem állhat, mert minden tökéletes cselekvény legfeljebb

öt részt foglal magában — kezdetet, folyamatot, tetőpontot, hanyatlást és végétet. Mindenik felvonás, mennyire a' cselekvésben több személy vesz részt, több kisebb szakaszra oszlik, mellyek onnan következnek szükségképen, hogy a' cselekvés némelly, egymást keresztül vágó, szándékok 's célzások által megy végbe. Ezeket jelenéseknek mondják. Számuk és hosszúságuk a' cselekvény mineműségétől függ; de illőleg kell összeköttetnie, egyik következze a' másból, 's ismét a' következőhöz fűződjék.

### 129. §. A' drama' nyelve.

A' drama' nyelve közelít ugyan a' társalkodáséhoz; azonban mindig költői 's a' cselekvényhez illő marad, 's azért a' drama' különféle nemeihez, személyeihez 's ezek' állapotjához képest különbözik. Legyen továbbá természetes, könnyen folyó, távol a' pompától és keresett ékesítéstől. Mivel pedig a' drama' személyei szabadon cselekesznek, 's nyelv a' társaságban élő emberek' köteléke; a' személyek csak beszéd által hathatnak egymásra 's viszont csak beszédben nyilatkozhatnak. Innen a' dramát beszélgetésben kell írni. Elbeszélés is jó ugyan néha elő, mivel mindent nem lehet jelenné tenni; de ez vigyázva és takarékosan történjék, hogy a' drama' érdekét ne gyengítse. Dramában a' cselekvény siet célja felé; azért a' beszélgetés, mint ama' cselekvény' feltétele, gyorsan haladjon. Legyen azután characterrel egyező, 's a' cselekvény' motivumát, a' személyek' érzésmódját, céljait és szenvedélyeit nyilván mutassa, mert saját nyelve van minden állapotnak, életkornak, nemnek és szenvedélynek. Magány beszéd csak ott jöjjön elő, hol a' személy olly szenvedélyben, vagy sorsa és helyzete felett olly mély elmerültségben van, hogy érzeményének kitörése 's a' nélkül, hogy valaki hallaná, szavakra fakadása hihető, 's kivált akkor áll helyén, ha a' cse-

lekvény' folyamatjára , vagy a' beszélő' szenvedélyének kifejtésére befolyása van. Természete szerint rövid, élénk és velős kifejezést kíván.

### 130. §. A' drama' felosztása.

A' drama annyiféle lehet, hányféle oldalról nyújt reá az élet alkalmas tárgyat. Az embernek két földala van, melyek határozott 's vegyületlen sajátságuk miatt műalkotásra különösen alkalmasak, 's erős behatást szűnnek : a' komolyság és tréfa, szenvedés és gyönyör, szomorúság és vígság. Azért a' drama szomorú — vagy vígjáték. Azonban, mivel az élet különféleképp hajlong a' komoly szomorúság és vígjönyör között, 's majd egyikhez majd másikhöz inkább közelít, majd ismét derült komolysággal köztök nyugszik, ama' két főnem mellett a' dramának melléknevei is vannak.

### 131. §. A' szomorújáték.

A' szomorújáték (tragoedia) olly nagy cselekvény' költői kidolgozása, mellyben az emberi szabadság küzd a' dolgok' folyamatjában álló szükséggel. Szerencsétlen kimenetel nem mívolti tulajdona; de igen is szükséges, hogy minden esetre komolyan végzödjék, mert különben a' néző' felgerjesztett aggodalma, részvéte és lelkesülése egészen megzavartatnék. Mennél nagyobb az emberi erő, melly a' szükségnek szabadon 's önerejüleg ellene szegül, ez is annál szemléltetőbben és határozottabban tűnik ki. E' szükséget nevezik sorsnak, melly a' nemzetek' különféle vallási nézete szerint különféle alakot ölt. A' görögöknél megrázó jelentése volt, 's keménységgel határos szigorúságban mutatkozik, 's még is ezen mythusi sorsban szerintek örök, változhatatlan, de homályba borított igazság uralkodék. Keresztény vallási nézet szerint ezen sors maga a' gondviselés, melly a' rosszat is jóra intézi. Ha a' hős erényes és ártatlanul szenved, lelki ereje abban mutatkozik, hogy a'

világgal és sorssal küzdvén, erkölcsi szabadságát megőrzi, és hogy nem csak érzéki jóllétét, de életét is feláldozza a' kötelességért és erényért, — ha hibázott és vétkezett, abban, hogy vétkét bánkódva megismeri, érdemlett szenvedéseit férfiasan tűri, 's a' sértett erkölcsi törvényt megengesztelő halálra magát szabadon elszánja. Az erény és szerencse, vétek és bűnhődés közti aránytalanság feloldatik részint az éretnyesnek lelki nyugalma — belső szerencséje által, részint és főkép azon vigasztaló remény által, hogy a' külsőkép elvesző igaz majd más világon szenvedésének jutalmát veendi; részint a' bűnösnek lélekfurdalása — a' tulajdon belső szerencsétlensége, sőt halála által is, úgy hogy az igazság végre külsőképen is győz. A' sorsot régi formájában a' keresztény művészség helyben nem hagyhatja; de még kevesbé úgy, ha a' sors nem a' szent szükség, a' vakmerő hősnek örök korlátja, hanem csak játszó önkény.

Ezeknél fogva szomorújátékban a' mesézet' választása felette fontos. Lehet az történeti vagy költött. A' történeti magasb érdeke 's nagyobb hihetősége miatt mindenkor sikeresebb; csak ne legyen minden oldalról kifejtve, igen esmeretes, és nagyon közel időbe eső, mert ez a' költői szabad erőt nyűgözi, és a' tragikai sikert gyengíti. Cselekvénye bírjon egységgel és tökéletességgel. Szövevénye ne bonyolódjék annyira össze, hogy a' figyelmet főkép magára 's kifejlésére vonja, mert ez árt a' tragikai cselekvény' behatásának. Feloldása vagy szerencseváltozás vagy megismerés által történik, és háromféle: teljes elveszés, vagy összebékülés vagy megdicsőülés, 's keresztény költőhöz ez utolsó illik leginkább. Characterei között egy főcharacter legyen, mint az egésznek középpontja. Ez mivel a' tragikai érdek benne egyesül, nagy lelki erőt mutasson; a' gyenge character rendszerint elítélésre sem jut, annál kevesbé cselekvésre, ő erőtlenség az erényre szinte, mint a' vétekre. Characterei se teljesen erényesek, se teljesen gonoszak ne legyenek; mert az első eset nem hihető,



's inkább hideg bámulást mint részvételt gerjeszt, a' másik pedig utálattal és irtózáttal tölt el; jöllehet gonosz characteret festhet, ha nagy észt vagy erős akaratot mutat, és vétke némelly viszony, p. o. hibás nézet, heves véralkat, hatalmas szenvedély 'stb. által mérsékelte. — A' főszemélyek' méltósága 's külfénye kedvez ugyan a' tragoediának, 's okozatját behatóbbá teszi; de mulhatatlanul nem szükséges, mert részvétet nem egyedül olly emberek' sorsa gerjeszt, kiktől sokak' jó vagy rossz léte függ, 's az érzelnek' belső fenségét nem kell szükségképen külfénynek környezni, hogy csudálatra és tiszteletre birjon. A' mint azután rendkívüli tettet és helyzetet, vagy szenvedélyt vagy characteret vesz alapúl a' költő, drámája is annyiféle. Szerelem, féltékenység, dicsvágy és bosszuállás a' főszenvedélyei; ámbár a' genialis erő más szenvedélyhez is fűzhet nagy tragikai erőt, ha előadásának nagyságot és mélységet képes adni, mert a' szenvedély már magában tragicum.

Dictioja a' közélet' nyelvén felül emelkedik. Szükséges tulajdonságai: a' nemes egyenlőség, keresetlen 's pompátlan pathos, és élénk szemlélhetőség; egyesül benne az erő és nemesség, a' teljesség és határozottság, a' nyugalom és határozottság. Bármelly különfélekép változzanak is személyei, ezek' character'e 's lelki állapota, a' költő mindig férfias józansággal uralkodik a' kifejezésen. Ha a' cselekvőnek jellem'e lyrai repülésre emelkedik; a' nyelv is fellengő lesz. Versmértéke az ötös jambus; de polgári közéletből vett tárgyú drama prosában is jól iratik.

Mivel a' drama' aesthetikai characterét csak az egészből lehet felfogni; például egyes töredéket adni nem tanácsos, egész művet kiírni pedig e' munka céljával ellenkezik. Honnan a' drama' egyes nemeinél csak némelly, oda tartozó művekről teszünk említést. — Illyen a' szomorójátékban: *Kisfaludi Károly' Irenéje*. Körner' *Zrinyije* fordit. *Szemere, Vörösmarti' Iernásza, Horvát Cyrill' Tirusa* 'stb.

## 132. §. A' vígjáték.

A' vígjáték olly cselekvény' dramai előadása, melly az élet' nevetséges oldalának elmés kifejtése által vígságra gerjeszt. Ebben a' tréfa legfőbb fokra hág, de jelesen az ember' véges céljaival foglalkozik, 's az embernek ezek után törekvését majd kellemes szeszéllyel, majd csipős gunnyal festi. Tárgyat a' való és közéletből vesz, mert az élet' felsőbb viszonyinak komolysága és méltósága gátolja a' comikai okozatot. E' tárgy vagy való vagy költött. Minden népnek 's időnek van saját erkölce, szokása és véleménye az illőről vagy nem illőről; azért a' vígjáték szerzője mindig nyer, ha cselekvénye, személyei és tárgyának helye hazaiak. Itt a' sors' helyébe az ingerkedő eset lép, ezt kell az embernek okosan hasznára fordítani.

Valamint a' comicum, úgy a' vígjáték is kétféle: felső és alsó. A' felső a' társas élet' nemesb viszonyait teszi nevetségessé. Korlátlan szabadsága mellett sokoldalú szövevényt enged; de ez a' vígjáték' egyes nemei szerint különböző. Ha a' költő egy főcharacter' kifejtésére fordít minden szorgalmat, műve characterfestő vígjátéknak; ha pedig több gondot fordít fontos nehezségek' és esetek' összehalmozására 's bonyolítására, mint a' cselekvők' characterének kifejtésére, szövevényesnek mondatik. A' characterfestő vígjáték sok ingerrel bír, ha természetén és valóságon alapúl; de a' történetek' ügyes elrendelését 's összebonyolítását kívánja, mellyeknek itt mindenkor a' főszemély' characteréből kell származniok, vagy azzal legalább állandó viszonyban lenniök, a' nélkül hogy ezért a' többi személy egészen elmellőztessék. Szövevénye és feloldása ne csak hihető legyen, hanem természetes következet gyanánt is folyjon az egésznek szerkezetéből, characteriből 's ezek' helyzeteiből. Helyzetei legyenek tisztán comicumok, 's azért testi hibákból vagy erkölcsi vétkekből nem származhatnak. A' bohóságokat azonban kevéssé nagyít-

nagyíthatja, csak a' fővonások az idő' és hely' szokásával egyezzenek. Innen ered a' jó vígjáték' készítésének nehézsége, mert a' költőnek nem csak az emberiség' vonásait, hanem az akkori életet is költőikép kell felfogni; azért ne legyen az időtől elfoglalva, sőt inkább felette szabadon lebegjen, hogy szabadon felfoghassa 's célja szerint alakíthassa. — Nyelve a' foglalattal, characterekkel, helyzetekkel 's a' társas élet' hangjával megegyez, 's azért átaljában változó; való 's élénk előadás, ügyes és finom kifejezés, szilárdság látszó gondatlanság mellett a' dictiojának jelessége. Beszélgetése gyorsabb, élénkebb 's változóbb, mint a' szomorú játéké; magánybeszéd csak ritkán jó elő benne. Versmérték átaljában nem kívántatik ugyan hozzá; de az egésznek tökéletességét neveli. Czimét vehetni a' főszemélytől, szövevénytől vagy feloldástól, csak a' cselekvényből semmit el ne árúljon, mert ez a' meglepést gátolná.

Az alsó vígjáték neveltséges közcselekvényt foglal magában, vagy neveltséges közmódon adatik elő. Ebben a' költő nagyobb szabadsággal bír mind tárgya' választásában 's kidolgozásában mind a' characterfestésben 's a' kifejezésben. Mindent jobban nagyíthat 's a' vak esetnek szabad műkört adhat. Ha illy játékban neveltséges közszemélyek jönnek elő, vagy a' felsőbbek átöltöztetnek, bohózatnak (Posse) nevezetik. Alsó vígjátékban, úgy látszik, szükséges a' versmérték, annak jelentésül, hogy a' költő csak látszólag alacsonyítja le magát költői szabad játékában.

Nevezetes vígjátékaink *Kisfaludi Károlytól: Kénytelen jószívság, Hűség' próbája, Csálódások 'stb.; Fáytól: A' régi pénzek, Vörösmartitól: A' fátol' titkai.*

### 133. A' színjáték.

Tág értelemben színjátéknak nevezünk minden drámát, szorosban pedig a' drama' azon középnemét, melly a' szomorú- és vígjáték közt áll, mennyire komoly cselekvényé-

nek szövevénye által aggodásra 's részvétre buzdít, de végre szerencsés kimenetellel vidámít fel. Komoly cselekvénye által, melly azonban egyes tréfákat megszenved, a' vígjátéktól, csekélyebb tragikai ereje által a' szomorújátéktól különbözik. Hőse rendszerint a' házi és polgári élet' köréből való, ki vétke nélkül, legfelebb vigyázatlansága vagy nagy keménysége miatt szenved, a' cselszövény és gonoszság ellen küzd, magát polgári erény és szenvedéseiben mutatott bátorság 's békes-tűrés által megkülönbözteti, és végre megkísértett erény 's ártatlanság gyanánt csudálva hagyja el a' harczterét. Tárgyát veheti a' történetből, 's ekkor historiai színjátéknak mondatik, vagy a' mostani művelt életből, mint az úgy nevezett családképekben. (Miket a' szomorú- és vígjáték' egységéről, characterfestéséről 's nyelvéről mondtunk, azok erről is mind értetnek. A' komoly és nemes előadás minden pompa 's heves declamatio nélkül leginkább illik e' dramához; valamint tárgya' csendes és természetes folyamatjával is a' prosa jobban megegyez, mint a' versmérték; jóllehet néha a' szomorújáték' versmértéket is elfogadja.

Ide tartozik: *Kisfaludi Sándor' Kun Lászlója, Vörösmarti Salamonja* 'stb.

### 134. §. A' daljáték.

A' daljáték (opera) olly drama, melly muzsikával egyesülvén, főkép érzelmet törekszik gerjeszteni. Célja tehát nem a' cselekvényt, hanem inkább az azt kísérő érzelmeket előadni. Ezért azonban nincs cselekvény nélkül; csak hogy ennek folyamatja, szövevénye és feloldása nem közvetlenül 's magában, hanem azon érzelem által adatik elő, melly cselekvő személyeinek tulajdonítatik. — Első tiszte tehát a' daljátékköltőnek olly cselekvényt találni, mellynek helyzetei alkalmat nyújtanak a' személyek' érzelmeinek lyrai kifejezésére, 's különféle érzelmek' és szenvedélyek' fokonzintjára változására. Azután a' muzsika' természetét esmérvén, mind

egész tárgyát mind ennek egyes részeit úgy dolgozza ki, hogy a' hangművészség azt önmódja szerint kifejezhesse, mit a' költés ki nem fejezhet. Innen kidolgozásának főtulajdonai ezek: könnyen festett 's ellenkezetbe helyesen állított characterek, különféle lyrai helyzetek, characterhez illő lyrai kifejezés, egyszerű 's könnyű rhythmus, inkább érzést és képzetet, mint értelmet érintő gondolatok.

A' daljáték háromféle: tulajdon daljáték, operetta és melodrama. a) A' tulajdon daljáték vagy komoly, vagy nevetséges vagy vegyes. A' komoly közelít a' szomorújátékhoz, de nincs tragikai feloldása, mert ez nem fér össze a' muzsikával. A' nevetséges vagy bohóságokat, gyengéseket vagy szövevényeket ad elő. A' vegyes, mint a' színjáték, váltva víg és komoly tárgyakat 's jelenéseket mutat. Daljáték a' csudásnak bája nélkül nem könnyen lehet el, ha csak végre untatni nem akar. Az ékesítvények, készülétek 's öltözetek mind együvé dolgozzanak, hogy gazdag, eszelős képet állítsanak az érzékek' elébe. Azért is mythologiai, romános és idylliai tárgyak alkalmasok daljátékra, mint történetiek.

b) Az operetta énekkel járó drama, melyben a' muzsikai kisérletet beszélgetés szakasztja félbe, 's ez alatt amaz hallgat. Tehát csak áriák és karok fordulnak elő benne, 's csak úgy lesz helyes, ha beszélgetését ott váltja fel énekkel, hol a' személyek' érzelmeinek illy kifejezése lehetséges és szükséges, melly azután észrevehetetlenül az előrement beszélgetéshez fűződik.

c) A' melodrama' sajátása abban áll, hogy beszélgetését a' váltva közbe szóló muzsika félbeszakasztja. A' daljátéktól abban különbözik, hogy személyei nem énekelnek hanem csak szavalnak, 's a' muzsika egyedül nyúgpont gyanánt szól közbe, a' beszélgetésben kifejezett érzelmet majd elkészítvén, majd folytatván. Foglalatja többnyire komoly és szenvedélyes, tárgya mythologiai. Helyes ellene azon észrevétel, hogy kevés változatosságot és különfélést nyújt, és

hogy hatása egyformaságát a' muzsika még neveli, mivel csak azt ismétli, mit a' szavak már kifejeztek. Sőt az érzelem' folyamata is félbe'szakad 's muzsika alatt a' színész nem tudja, mint töltse be illőleg nyúgpontjait tagjártatással.

## HATODIK FEJEZET.

### A' költemények' pótolékosztálya.

#### 135. §. A' pótolékosztályba tartozó költemények.

A' költés' előadott nemeihez tartozó költeményeken kívül vannak még olyanok, melyek' charactere majd az egyik neméhez majd a' másikéhoz közelít, majd pedig többek' sajátosságainak összeolvadásából ered. Ezeket, mivel az alkotó képzelet úgy sem szabja magát a' theoria' osztályozásához, sőt inkább ez tartozik amaszt követni, pótléklul itt adjuk elő. Illyen az idyllion, epistola, parodia 's epigramma.

#### 136. §. Az idyllion.

Az idyllion az embert azon egyszerűségben 's erkölcsi épségben festi, mellyben őtet a' polgári viszonyok' eredete 's az ezekből származott romlottság előtt gondoljuk. Ennél fogva személyeit, jeleneteit és eseteit örömet és főkép a' mezei életből veszi, mert ezen élet legközelebb áll a' természethez; ámbár személyei pásztorok, halászok 's vadászok is lehetnek. Csak azon elenyészett aranykorból legyenek, mellyben az emberek egyszerűbb 's a' természettel egyezőbb életmód mellett nagyobb ártatlansággal 's erkölcsi tisztasággal bírtanak, a' polgári szokásoknak 's a' jóllétnek önkényes szabályai által meg nem szorítva, gondolkozásban, érzésben 's cselekvésben csupán a' természet' törvényeit követték, e' mellett természetes vizsgáló lélekkel, józan értelemmel, élénk képzelettel, a' természetnek és művészetnek némi esmeretével díszeskedtek.

Azonban ezen emberek a' közönséges szenvedéseknek és gyengeségeknék is alájok vannak vetve. Betegek, szegények, sőt nem mindig jámborok és ártatlanok; de szabadok a' fényezés', pazarlás', dicsvágy', család', üldözés' polgári fogyatkozásaitól 's minden mesterkelt érzékiségtől; csak azért hibáznak, mert természet szerint tökéletlenek, nem mivel elcsábítottak. Szabad társaságban élnek, mindenik család egyedül magától függ, 's szomszédja' barátságán kívül más egyesület nem esmer. Lakhelyeik a' barlangok, kalyibák, sátorok 'stb.; házi butorai, ruháik és eledelteik egyszerűk. A' paradicsomi táj nem átaljában szükséges; az évszakok' változási, az égháborúk, áradások 'stb. néha félbe szakaszthatják a' boldog nyugalmat.

A' tiszta természeti élet középhelyen áll a' műveltség és durvaság között. Személyeit tehát az idyllion ezen étellel egyezőleg beszéltesse 's munkáltassa, minden idealisálás mellett is a' hihetőségen túl ne lépjen, 's az illy embereknel szokott képzetek' és érzések' körét át ne hágja; de más részről caractereiben minden vadságot, alacsonyyságot és botránkoztatót kerüljön. Hangja különféle, majd víg, majd komoly, majd e' kettőből vegyült. Kifejezése legyen egyszerű és természetes, de nem köz és alacsony; élénk és őszinte, de nem elmés; nemes és szép, de nem igen ékesített és szónoki. Különben kifejezése némikép bő, kivált a' leírásokban. Iratik hexameterben, és négy vagy öt lábú rímetlen jambusban, vagy prosában.

*Példa, Szentmiklóstyól: Myrtil és Chloe.*

*Myrt.* A' hajnal még csak most kezd mosolyogva hasadni,  
A' mélyebb öblű völgyekben hallgat az éj még,  
És te, kies Chloe, már itten vagy? *Chl.* Nem de csudálad?  
A' harmat csak alig kezdett még szállni az égről,  
Még minden nyugvék, mikor én e' helyre siettem,  
Hogy számodra kies koszorút készítek, akarván  
E' kis ajándékkal téged meglepni. *M.* Mióta  
A' boldog szerelem hozzád fűzött Chloe, éltem  
A' legszebb koszorú, az öröm' rózsái virítanak



Benne, 's virágzani is fognak, míg szíved enyém lesz.  
*Ch.* Úgy nem hervadnak soha el. De mi mennyei zengzet  
 Hatja fülem'? Nem hallod-e a' víg fülmile a' zöld  
 Bokrosban mint cseng, csattog, 's mint önti ki édes  
 Bájhangokba szelíd örömét? Mellette szerelmes  
 Párja mikint szállong egy galyról másra, 's magához  
 Mint édesgeti. Nézzd, egymást most átölelék hív  
 Szárnyakkal, mint gyulnak fel, mint olvad az érzés  
 Bennük kéjre! *M.* Be szép egymást így égve szeretni!  
*Ch.* Oh melly sok szépség mosolyog bájolva előmbé.  
 A' reggel' szép fénye magát mint tükrözi a' fris  
 Harmat' gyöngyeiben, mellyek sűrűen elültek  
 Minden zöldellő fűszálat, 's gyenge virágot.  
 A' hímes lepkék milly kedvek-telve csapongnak  
 A' víg tarka mezőn, 's egymást játékosan űzván,  
 A' habzó levegőben milly karikázva kerengnek.  
*M.* Nézzd, oh nézzd keleten melly lángba borúl az egeknek  
 Bőbora, a' ragyogó csillám mosolyogva jelenti  
 A' napnak közelítését, vidúlva, 's gyönyörrel  
 Várja az inneplő természet. 'S imhol előre  
 Küldött fénye után, most ő is végre ragyogva  
 Teljes pompában feltűn; mint gerjed öröme  
 Minden, 's mint ékúl meg arany sugáriban úszván.  
*Ch.* Nézd a' kis méhek mint szállnak az illatot öntő  
 Gyenge virágszálakra, 's mikint szedegetnek azoknak  
 Öbleiből mézet. *M.* Méltók követésre valóban!  
 Szép szácskád' rózsájából hagyj nékem is édes  
 Mézét Ámornak, hagyj kedves, szívnom. *Ch.* Előbb nem  
 A' míg egy szép dalt ajakid nem zengenek. Úgy is  
 A' mint estve felé tegnap megöleltél utólszor,  
 Ígéréd, hogy fogsz egy új dalt szerzeni. *M.* Úgy van.  
 A' mint tegnap az esthajnal mellőlem elinte,  
 Mind addig híven kísérenék szemeim, míg  
 A' kékellő távolság elrejte előlem.  
 Már nem látanak többé szemeim; de csalódott  
 Lelkem még mindég azt hitte: jelen vagy. Azon szép  
 Érzelmek, mellyektől el volt fogva egészen  
 Hó szívem, történetből ajakimhoz emelvén  
 Sípomat, ellágyult hangokra fakadtak azonnal.



Így zengém érzésimet a' hűs néma homályban ,  
 Most azokat, ha ugyan van kedved hallani , mindjárt  
 Vígán eléneklem. *Ch.* Szívem már olvad előre.  
 Szünjetelek a' hűs árnyékok közt zengni madarkák !  
 Csörgedezés nélkül üzzék kis habjaid egymást ,  
 Égszínű csermely ! Minden mély csendbe merüljün.  
 Enyhe Zephyr ! tartóztasd gyenge lehelleded' ; a' míg ,  
 Kedves Myrtilnek fog hangzani éneke. *M.* Halljad !  
 „A' lemenő nap nem búsít engem , ha jelen vagy ,  
 Szép Chloe ! tündöklő szemeidnek fénye mosolygván.  
 A' legsűrűbb éji homály is eloszlik előttem.  
 Vajha jelen volnál mindég. A' legkiesebb táj'  
 Iugerló szépsége csak akkor tölt el örömmel,  
 A' mikor azt kék nagy szemeid szépítve előmbé  
 Tükrözik ; a' kristálypatak úgy kedves csak előttem ,  
 Hogyha gyönyörképed' látom kiragyogni belőle.  
 A' bágyadt szellő langyos fuvalma csak akkor  
 Enyhít meg , miűdön avval lehed olvada össze.  
 A' berek' árnyaiban zengő víg fűlmile' édes  
 Éneklése csak úgy bájol meg , hogyha öledből  
 Hallhatom azt , 's ajakid' lágy hangját csengi követve.  
 Oh higyd el Chloe , úgy nem örül a' fecske tavasznak ,  
 Sem rétnek méh , mint én látásodnak örülök.  
 Olly igen a' vídám őz nem kedvelli ligetjét ,  
 A' mint én téged , gyönyörű szép lyányka ! szeretlek.  
 Sűrű csókok közt forró szerelemre hevűlvén  
 A' hív gerlicze pár , olly édes kényre nem olvad  
 Mint én , hogyha fejem havazó kebeledre lehajtom.  
 Oh Chloe ! hű szívem fog verni csak érted örökké !”  
 Így végezte dalát Myrtil , 's Chloe teljes örömmel  
 Egy hev csókot adott némúlt ajkára jutalmúl.

## 127. §. Az epistola.

Az epistola tiszta személyes érzelmeket, vagy egyetemi igazságok 's az élet' esetei által gerjesztetteket fest levélförmában. Theoriája a' levél' természetén, 's a' prosa és poësis közti különbségen épül. Az epistolának mind végig viszonyban kell lennie mind azzal, ki írja, mind azzal, kihez

iratik. De ezen személyes viszonyok emberi érdeket gerjesz-  
senek; a' költő' individualitasában mélyebb érzés és nemesb  
természet mutatkozzék; és a' személy, kihez az epistola szól,  
úgy idealisáltassék, hogy egész nemének képviselője legyen.  
Hangja mesterkéletlen, néha játszi, 's átaljában könnyüséget,  
ügyességet 's víg szeszélyt kíván. Versmértéke régieknél a'  
hexameter vagy magányosan, vagy pentameterrel váltva;  
újabbaknál a' négy 's öt lábú jambus.

*Példa Szemerétől: Vida Lászlóhoz*

Míg más szép hitvesét rengetve karjában,  
A' szerelem' bájos kelyhét ürítgeti,  
És visszaifjodván fia' játékában  
A' rózsakort újra nyarában élheti;  
Addig te, elmaradt kedvesed' 's fiadtól,  
Te, kinek reményít a' halál elnyelé,  
Örömidtől messze, tova tenmagadtól;  
Illy panasszal indúlsz a' jövődő felé.

Nincs, kivel lehetne e' nagy útát tennem,  
Ki csüggedésimben segédkart nyújtana,  
Kire támaszkodnám, ki fogóznék bennem.  
És együtt pihenne, együtt bolyongana.  
Majd ha az időnek ónsúlyai nyomnak,  
'S vándorbotját kezem fáradtan emeli,  
Leszen-e, ki terhét feloldván vállomnak,  
Lelkemet a' túlsó partra átöleli?  
Látom, leszáll a' nap, ez a' jótét' atyja,  
Az egész természet mély gyászba rejtezik,  
Az esti lengeteg őtet sohajtgatja,  
'S kiholtát a' mező' virági könyezik:  
Engem mikor a' szép földet és az eget  
Elzárja előlem az örök éj gyomra,  
Ki sírat meg forrón, áldva ki emleget?  
Ki ültet cziprusfát szendergő poromra?  
Nem! A' magtalanoknak tünemény, világa.  
A' hol ő bujdosott csak egy vadon homok,  
Mellyből a' nyomorúlt mihelyest kihága,  
Enyészten enyésznek ösvényin a' nyomok.

Éljek nemzetemért? Ez fő polgár' mive,  
 Ki hírének arany oszlopot is tehet,  
 Kinek csak könye van és lángoló szíve,  
 Hazájáért annak csak halnia lehet.

Vajha így tűnődnek sok nagy előkelő,  
 'S e'képen rettegne nevének homályát,  
 Míg a' közvirágzást nem tenyésztí elő.  
 'S magának ragyogva futja a' nappályát;  
 Ki könnyen tavaszra nyíthatván a' telet,  
 Hidegen mint a' hold fénylik le sugára,  
 Még is reménye van, hogy a' hív. tisztelet  
 Márványt fog emelni, ha kidől, halmára.  
 Hasztalan. Eltében elveszett a' híú.  
 Dicsóséget arat, ki érdemet vetett.  
 Ó elfeledtetést, te, nemes férfiú  
 Hazafi tetteiben nyersz örök életet.

Rádai védlette nemzeti színünket,  
 Mellyet az agg örvény már csaknem bésodra;  
 Azt, hogy óvd szokásink', ruhánk' és nyelvünket,  
 Wesselényi után te vöd kormányodra.  
 'S im az unalomnak temérdek rabjai  
 A' gondtól enyhülni te hozzád sietnek;  
 Megnyílnak előttök hajlékod' ajtaji,  
 'S tágul vasbílincse rajtok az életnek.  
 Itt a' szenvedőnek menedéke 's honja.  
 Itt az elnyomatott lehány minden terhet;  
 Az, kinek szárnyait e' föld alá vonja  
 Itt repülésének szabad eget nyerhet.  
 Itten minden kor, rang, vallás és nemzetű  
 képezheti lelkét, mulatva józanúl,  
 'S az, kihez nem szólhat a' tanács 's holt betű,  
 E' világ' tükréből foganattal tanul.

Te előteremtén a' régi hőöket,  
 Életet varázsolsz néma tetteikbe,  
 Te megtestesítéd a' jó erkölcsöket,  
 És azok a' nézőt szent tűzzel töltik be.  
 Ekkor edződik meg az érzékenykedő,  
 A' kősziklakebel először itt vérez,  
 Elveti ostorát a' kegyetlenkedő  
 A' tigris! bösű szelidebben érez;

'S midőn mindenkinek a' szép 's jó vezére,  
 És melyét a' virtus fedezi mint pais,  
 A' setétségnek is elviszed völgyére,  
 Figyelmessé tévén még a' roszakra is,  
 Hogy lássa a' gonoszt, e' föld' szörnyetegét  
 Kit megvesztegetett a' bűnnek maszlagja,  
 Láss a' törpéket, a' hiúk' seregét,  
 És gyűlölje amazt 's ezeket kaczagja.

Ha van, ki nem segít a' süllyedő hazán,  
 Királyáért kinek nem buzog a' vére,  
 Ha van bíró, a' ki nem fontol igazán,  
 'S gazdag, ki nem ügyel szegény' sérelmére,  
 Ha van, ki mostoha édes gyermekéhez,  
 Magzat, ki szüléit szentül nem tiszteli,  
 Ha van testvér, a' ki hideg testvéréhez,  
 'S rokon, ki rokonát álszívvvel öleli,  
 Ha van házosok közt egymást gyűlölhető,  
 Ha ki fogadását megtöri merészen,  
 Ha van hűtlen barát 's csapodár szerető,  
 És ha van-nemember: nálad ember leszen.

Örvendj. A' láncz, mellyel magát egyesíti  
 Az élőkhoz a' holt, neked el nem szakadt:  
 A' ki nemzetének erkölcsét szebbíti,  
 Az hágy maga után háláló fiakat.

### 138. §. A' parodia és átöltöztetés.

A' parodia és átöltöztetés (travestie) a' komoly tárgyú, és mind szerkezetére, mind sok egyes helyére 's kifejezésére nézve már nagyobbadán esmert költeményt úgy elváltoztatja, hogy belőle új mű támad, melly amazzal a' képzelet által alattomban összehasonlíthatván, nevetést okoz. A' parodia megtartván a' komoly formát, tárgya' helyébe más, többnyire nevetséges tárgyat tesz; az átöltöztetés ellenben a' komoly mű tárgyat tartja meg, hanem formáját úgy elváltoztatja, hogy ennél fogva a' tárgy lesz nevetséges. Illy elváltoztatásokra alkalmas ugyan mindenféle költemény, de főkép a' hősköltemény és a' színmű. Szorosan véve a' parodia lealacsonyítja a' szé-

pet és jót, mert a' komoly mű által nyújtott élményt gyengíti, olvasóját szüntelen a' parodia' víg ötleteire emlékeztetvén; honnan csak a' hibást kellene parodiázni, 's nem annyira egyes művet, mint inkább a' romlott izlést tenni nevetségessé.

*Példa Kisfaludi Károlytól: Hős Fercsi.*

Ébredj, lantom; édessége a' természetes fülnek! Hőskor jutha neked, lökd vissza sugárit. — Oh puffadt csillag, hajdús polgármestere az égnek, mért reszketsz a' kárpit' lyukain által? Fercsít nézed, a' köpczöst? Ott nyújtózik ő, ajkai közt szortyogló pipájával, már utólsót pislogva az éjben. Előtte a' nemfizetet kappan' váza, 's üressége miatt haragosan feldübt külcacs. Már alszik. Bájosan zeng hortyalma österemében.

„Van zivatar és pusztítás és inség és nyomás. És te többet ásítasz mint szólsz, többet eszel mint gondolkodol, többet alszol mint élsz, protestálsz de semmit sem tévesz, elfajult cseppje véremnek! Fel! nézz-le! Ime a' zsomporos telek' szélén áll Imrus, a' kecskeszemű szomszéd, 's elárkolja határod'. Űzd el sergét, a' csép-Pel erőset; 's ha megvernek, türd a' honi szokásért.“

Felpillant Fercsi, jobb fülét érezvén húzatni magosra; 's előtte áll az őslélek: arca fejr, pajzsa várkapú, dolmány gombja halálfü, 's éktelen bajusza' hegyétől ömlik a' kópor. Illyen volt ő; szava lassú dörmögő, vastag.

Mi kerget ki a' sírból, lelke nagy apámnak? A' falon lógtál, mázolja szörnyű ecsettől. Fülemet kinozni mért szállsz le a' mélyre? Tán adós maradtál itt alatt, 's a' bús maradék nem váltta ki téged? Így Fercsi három keresztel.

„Korcs unoka! A' vitéz karddal fizeti meg a' pénzt.“ — Ezzel lekapja fejét, 's úgy csapja az asztalnak alája, hogy szinte megrendült a' téglátlan őslak. — Én valék szerződ; vettem czímet és telket: és te nem érzed, általam mit bírsz.“

Mért szakasztád le fejed? kérdé rettegve az ifjú.

„Mert most tűzben vagyok. Akkor pedig fő nélkül szoktam beszélni. De elég. Menj és ugrasd szét az ásó vitézeket immár. Majd bátrabban pipálhatsz, votumodat drágábban adandó; a' bocskoros tábor bajt keresvéje elűztén. Hol fegyvereid, hajdan a' tusában vilámlók?“

Ah konyhakés kardom, dárdám seprőnyel, panczélom használta kovács, 's pajzsom' öblét teknőként lugozza a' szépnem, mosófa kezében.

„Végy bunkót és lármázz, ha nemesi kardod' eladtad.“ Így a' lélek visszaszegzi ismétlen fejét, 's Fercsire fújong éktelen szuszval. Nesze bátorság, mond; 's eltűn azonnal. Fercsi feláll. Nem szól, de a' hősiség látszik már zuzmara képén. A' mezőnek indul lelkének bizodalmaiban. Őt követi Jancsi köcsis, és agg Debora, a' bözengésű konyhakirályné. 'stb.

### 139. §. Az epigramma.

Az epigramma eredetileg tárgymagyarázás vagy indulatfestés végett templomokra, sírkövekre 's egyéb művekre jegyzett felírás volt, mint p. o. a' görögöknél. Az újabbak utánazni kezdék, de ezzel sajátosságát is elváltottaták, olly elmés vagy gúnyoló költeménnyé tévén, melly nem annyira a' képzelet' és érzés', mint inkább az értelem' elébe terjeszt valamit, midőn egy vagy több gondolatot nem várt összeérésbe hozván egy másik egészen különböző gondolattal, a' lelket kellemetesen megjátssza, vagy a' gondolatokat egy pontba egyesíti, mellyből mindig egy bizonyos tárgy felé irányzott, nem várt 's magában elmésséget rejtő szikra pattanik ki. Ennél fogva az epigramma valamelly, jelenné tett tárgy' egyes tulajdonát bizonyos, szorosan meghatározott ponthoz függesztve adja elő. A' költő t. i. jelenlétet ad tárgyának 's benne valamelly tulajdonságot fedez fel, vagy költői hihetőséggel azt ruházza reá, úgy alkalmaztatván előadását, hogy az egészből egy bizonyos pont tűnjék ki, mellyhez minden vonás mérve van, 's mellyből költői képnek tekintetnie kell. Innen önként folynak az epigramma' tulajdonságai. Tárgya' élénk jelenlétét úgy eszközi a' költő, ha gondolatját nem száraz elmélkedés gyanánt fejezi ki, hanem személyesített 's emberi tulajdonokkal felruházott lényvel mondatja el, ha észrevételeit bizonyos személyre alkalmaztatja, ha képen adja 'stb., általában ha a' lelket-

len dolgot emberi tulajdonokkal hozza rokonságba. — Azon vég gondolat, melynek kiemelésére van minden egyéb felhozva, célpontnak mondatik. Ez tehát a' legérdeklőbb gondolatot foglalja magában, 's kövessen el mindent, hogy az olvasó' szívére hasson. Innen a' vele össze nem függő mellékképzeteket el kell hagyni, 's egynél több célpontot nem állítani. — Célpontja' kiemelése végett az epigramma fokozottan emelkedve vagy esve következteti gondolatait és szavait, a' tökéletlenről folyvást tökéletesre hág 's a' legérdeklőbb ponttal végződik; a' szorosan megtartott egység mellett minden kicsapongástól óvakodik, a' kiemelő árnyékozatosokat okos takarékoszággal szorítja össze a' célpont körül, epithetonokkal kimélve él, körülírást és a' tárgytól távolabb eltérést szorosan kerül. Az epigramma felírásokból eredett ugyan; de váras és megnyugtató, melyeket Lessing mivolti tulajdoninak tartott, csak némelly nemeiben jönnek elő. Külső formája különféle, 's az író' önkényétől 's a' fogalattól függ. Versmértéke a' pentameterrel váltott hexameter, vagy jambus.

Példa a) *Kazinczitól.*

*Dolce' Madonnájára.*

Melly háj, melly fenség, melly isteni bánat ez arczon,  
 És melly szent megadás 's gyermeki bizodalom!  
 Bús anya, mennyei szűz! e' kép láttatja, mi voltál;  
 Vídúlj fel, 's e' kép fogja mutatni, mi vagy.

*Epigrammai morál.*

„Bántani mást vadság!“ 'S más a' lélektelen író?  
 Azt hozzád 's hozzám nem köti semmi kötél.  
 Cspid, döfd, rugd, valahol kapod a' gaz latrot! az illyent  
 Ütni, csigázni, agyon verni (nevetve) szabad.

b) *Vitkovicitól.*

*Kérés.*

Könyveket, oh feleség! ha szeretsz, síromra ne csorgass,  
 Engemet újra neked vissza nem adnak azok,  
 'S hamvamig elhatván, örök álmom' félbe szakasztják.  
 Éltém örömbe veled, sírjak-e holtom után?

c) *Szentmiklósitól.**Serlegire.*

Szép meggyőzni magát, mond Serlegi, és iszik egyre,  
Míg teljes diadalt nem nyer, elázva, magán.

## 140. §. A' talány és rejtvény.

Inkább könnyű 's elmés játékoknak, mint az érző tehetőségben mélyen gyökerezett költeményeknek kell tartani a' talányt és rejtvényt. A' talány nem nevezi meg a' tárgyat, hanem saját jegyei által pontosan leírja, hogy ezeknél fogva kitaláltathassék. Annál tökéletesb, mennél határozottabban, helyesben és szokatlanabbúl jegyzi meg tárgyát, egyszersmind mennél több alkalmat nyújt elmélkedésre, és mennél inkább tárgyának költői oldalát emeli ki. — A' rejtvény vagy mind az egész szót, mind ennek egyes tagjait bizonyos jegyeknél fogva adja elő, hogy így a' rejtett szót ki lehessen találni — és ekkor tagrejtvénynek mondatik; vagy több, mind egy szóra vezető rejtvényből áll, egyenkint lefestvén a' szó' tagjait, mint széthányt betűi más, hasonlóan megjegyzett szavakat tesznek — és ekkor betűrejtvénynek neveztetik. Végre a' szórejtvény a' szó' betűit egészen más sorba rakja, 's így más értelmű, teljesen új szót alkot.

Példa a) *Kölcsseitől.*

Eróm 's tanácsom nincs; ezrekkel

Még is vezérkint hordanak;

Fen küzdel szárnyam a' szelekkel,

Lábamhoz hősök hullanak.

Eskütte nékem szent hűségét

Az ifjuság' délczeg sora.

Kiséri pályám' messzeségét

A' gratiák' könyzápóra.

Szerencse, hír nyomban követnek;

Vesztőre veszttem mocskot hoz;

'S a' nyertes hív emlékezetnek

Szentelve, nyújt oltárihoz.



## b) Szemerétől.

Van eleje, dereka és farka.

Az első akkor kedves, ha tűz van benne; a' középső akkor kedves, ha tűz van benne; az utolsó akkor kedves, ha tűz van benne; a' három együtt csak akkor kedves, ha tűz van benne.

## NEGYEDIK SZAKASZ.

### Az ékesszólás' nyelvéről.

#### ELSŐ FEJEZET.

#### Az ékesszólás' nyelvéről átaljában.

#### 141. §. Az ékesszólás' sajátsága.

Az ékesszólás' nyelve vágyó tehetségünk' állapotjait adja elő. Azért is a' prosa' és költés' nyelvétől eredetre, nyilatkozásra és célra mivoltikép különbözik. Mert a' vágyó 's nem az esmerő vagy érző tehetségből ered, azután mint vágyás' kifejezése más színben jelenkezik, mint az esmeret' vagy érzelem' előadása, 's végre egyenest nem törekszik az értelmet oktatni 's meggyőzni mint a' prosa, vagy a' képzeletet 's érzést feltűzelni 's megrázni mint a' költés, hanem azon van teljes erőből, hogy az akaratot olly tettekre bírja, melyeket a' szónoknak felingerlett vágyásai és hajlandóságai kívánnak. Az ékesszólás' nyelve illy viszonyban állván a' prosáéval és költésével, sem ezek alá nincs rendelve, sem ezektől nem függ; sőt inkább, valamint ezek, önállással bír, és mind saját módon nyilatkozik, mind saját céljára törekszik.

## 142. §. Az ékesszólás' célja.

Különseget tesz a' philosophia az érzéki és lelki, vagy alsó és felső vágyó tehetség közt; az alsó az érzéki természet' célját — a' személyes boldogságot, a' felső a' lelki természet' célját — az erkölcsiséget törekszik megalapítani, elősegélni 's fentartani. A' boldogság, mivel érzéki természetünkben gyökerezik, magában véve nem megvetendő ugyan; mindazáltal az erkölcsiség alá van rendelve, szinte mint érzéki természetünk a' lelki alá. E' szempont határozza meg az ékesszólás' mivoltát 's közvetlen okozatját. Neki ugyan szintűgy szabad az alsó mint a' felső vágyó tehetségre hatni, szintűgy szabad a' boldogságra mind az erkölcsiségre ügyelni; mindazáltal okozatira nézve az emberi lélek' örök törvénye alatt áll, melly a' boldogságot az erkölcsiség alá rendeli. Eltéveszti tehát saját rendeltetését, ha az előadás' erejét csupa érzéki 's haszonleső célokra bitorolja, és egyedül akkor teljesíti nagy tisztét, ha hallgatójának az erkölcsiséget állítja szeme' elébe, és ha hangja, színezete 's előadásának egész ereje azt mutatja, hogy olly tiszta erkölcsi szívből ered, melly legfőbb dolognak tartja másokat erkölcsiségre segélni, 's ezt benne gyarapítani.

Ebből egyszersmind láthatni, milly fontos az ékesszólás a' valóságos életben, 's mint különbözik a' valódi szónok az áltól, azaz: attól, ki csak a' nép' tömegét akarja érdekelni 's annak feslett hajlandóságait vagy heves szenvedélyeit érzéki cél végett felindítani. Eredeti' célja' illy eltévesztése miatt gyanuba hozák ugyan némellyek az ékesszólás' nyelvét; de a' költését is bitorlák nemtelen érzéki festésekre. Ámbár tehát nem tagadhatni, hogy az ékesszóllással sok visszaélés történt; mindazáltal e' visszaélés nem következik annak eredeti céljából, melly, mint mondók, közvetlenül az erkölcsiségben gyökerezik, mivel, mind az egyházi mind a' polgári szónoknak ugyanazon erkölcsiséget kell szeme előtt tartania, annak a' religió', ennek a' polgári élet' dolgaiban.

### 143. §. Az ékesszólás' viszonya a' költéshez és prosához.

A' vágyó tehetségnek kell ugyan kitünő 's a' többi tehetségét felmuló munkásságban mutatkoznia a' szónoknál, ki az ékesszólás' nyelvét birni akarja; innen azonban nem következik, hogy az esmerő és érző tehetség nem vesz részt az ékesszólási mű' alkotásában. Mert épen azért nehezebb remekbeszédet készíteni mint prosai művet vagy költeményt, mivel a' beszéd mind a' három lelki tehetséget összehangzó munkásságba hozza. Az ékesszólás t. i. nem érheti el saját czélját — a' vágyó tehetség' érdeklését, ha csak egyszersmind tárgyára az értelmet és észet meg nem tanítja 's arról meg nem győzi, 's azután tárgyát mind a' képzelettel mind az érző tehetséggel olly érintésbe nem hozza, hogy mindeniket érdekelvén, kellemes vagy kellemetlen érzést okozzon. Valamint pedig a' költőnek nem szabad az ékesszólás' mezejébe vágni; úgy a' való szónoknak sem szabad költői módra festeni. Mert főczélja nem az, hogy érzelmet gerjeszsen, mint a' költő szokott, hanem hogy az akaratot eltökélésre és tette birja. A' szónok tehát soha se engedje, hogy képzelete rajta uralkodjék, sőt inkább józan erővel féken tartsa, 's vele szabadon tudván parancsolni, az észszel összehangzólag munkálkodtassa, mi által azután az egész beszéd hathatós élnékeséget nyer, 's a' hallgató' szívét múlhatatlanul érdekli.

### 144. §. Az ékesszólás' nyelvének külső tökéletessége.

Az ékesszólási mű' szinte, mint a' prosai és költői az előadás' főtörvényét követi; 's azért a' hibátlanlanság' minden egyes jegyét, a' szépségeit pedig nagy részint ellogadja. Névszerint tárgya' érzékitése végett az ékesszólás' nyelve szinte úgy él figurákkal és tropusokkal, mint a' költésé; jól-

lehet ezek nem kizárólag az ő sajátjai, mint a' rhetorikai figurák helytelen nevezete gyaníthatná.

Az ékesszólás' nyelve valamint azért, hogy a' vágyó tehetség' közvetlen érdeklése mellett a' prosáénál erősebben hat az érzésre és képzeletre, a' költéséhez közelít; úgy külszerkezetre, mivel nem él szótagmértékkel, közelebb áll a' prosához, mellyel elég gyakran el is cserélik azok, kik az előadás' három főnemének eredeti különségét nem a' lelki három főtehetség' különböző nyilatkozására építik, hanem a' szó- és szótagmértékből akarják meghatározni. Ámbár pedig a' szó-mérték szintűgy tulajdona a' prosa' mint az ékesszólás' nyelvénék; még is, mivel a' tárgyat erősebben kell megérzéskíteni a' vágyó mint az esmerő tehetség' érdeklése végett, sokkal inkább megkívántatik az ékesszólásban mint a' prosában. A' szómérték' eme' felsőbb lépcsője főkép a' körbeszédék' tökéletesb alkotásában áll, mennyire az egyes körbeszédeknek 's különösen ezek' elő- és utórészeinek helyes elrendelésében részegyezés 's kellemes hangzat uralkodik. Körbeszédeinek illy aetheticai alkotása által, mellynél fogva a' beszéd egyszerűsmind az elszavallásra is alkalmatossá lesz, különbözik az ékesszólás' nyelve a' prosa' szómértékétől.

#### 145. §. A' szónok' tulajdonai.

Az ékesszólás' mivoltáról adott előesmeretek szerint szónoknak csak azt nevezhetjük, kinek az ékesszólás' nyelve teljesen 's az élet' bármelly környülállásai között, hol csak helye lehet, hatalmában vagyon. Tehát első és multhatatlan tulajdona, hogy vágyásait világosan megismerje 's olly műben tudja előadni, melly a' hallgató' akarátját szilárd eltökélésre 's a' kívánt tettek végbe vitelére bírja. E' nagy tisztének teljesen csak úgy felelhet meg, ha három lelki főtehetségét lehetőleg egyenlően művelte 's azért szinte olly világosan 's értelmesen gondolkodik, mint buzgón 's hévvel érez, 's vá-

gyásinak az erkölcsiséget tűzi ki czélul; ha továbbá philosophiai és történeti esmeretekkel díszeskedik, mert amazok' segítségével képzeit világosan, értelmesen 's egymással természetesen összekötve közölheti, emezeknél fogva pedig állításait példákkal elevenítheti 's világosíthatja, 's így hallgatóit a' valóságból kölcsönözött esetek által hasonló tettekre lelkesítheti; ha végre mind ezekkel pontos emberesmeretet párosít, különösen ha hallgatóit határozottan esmeri, mert csak így ügyelhet azok' előesmereteire, szükségére, hajlandóságira 's reményeire. Mind ezek mellett a' beszéd úgy lesz foganatos, ha a' hallgatók meg lévén a' szónok' erkölcsiségéről győződve, tudják, hogy soha nem mond 's nem kíván egyebet, mint a' miről erősen meg van győződve, mitől teljesen át vagyon hatva, 's miért saját élete leginkább kezeskedik. Illy esetben, ha hibát követ is el, senki sem veszi roszt néven, mihelyt nyilatkozásából kitetszik, hogy biztosan hiszi, a' mit tanít és kíván. Ellenben eltéveszti beszéde' foganatját, ha vagy csupán az érzékiségnek és önhaszonnak hízkelkedik, vagy olyant tanít és kíván, mit maga sem hisz, és minek tettei által szembeszökőleg ellentmond.

#### 146. §. Az ékesszólás' belső 's külső theoriája.

Mivel minden beszéd elmondás végett készül, az ékesszólás' theoriája belsőre és külsőre oszlik. Az első azon törvényeket fejtegeti, mellyek szerint kell a' beszédet készíteni; a' második a' beszéd' külső előadásának, azaz: elmondásának szabályaival foglalkozik. Az elmondás teszi a' beszédet teljesen tökéletessé, mint tapasztaljuk, hogy szép elmondás nélkül a' legjobban készült beszéd is sikertelen; holott a' kevés belerejű beszéd is gyakran czélt ér, ha helyes elmondás emeli. Nem csuda tehát, hogy Demosthenes a' háromszor ismételt kérdésre: mi fődolog a' beszédben? azt válaszolá: ἡ ὑποκρισις. Quint. XI. 3. Valer. Max. VIII. 10. — A'

nyelvtudomány csak az írásbeli előadás' törvényeit fejtegetvén, ezen külső előadásról nem értekezhetik; legyen tehát elég megjegyezni, hogy a' beszéd' helyes elmondására nem csak igen hív emlékezet, rendíthetetlen szabadlelkűség és természetes nyíltság kívántatik, hanem mind jó szólótag, és ennek különféle gyakorlása 's sokoldalú kiművelése, mind a' testnek legillőbb tartása, 's egyes tagjainak legcélszerűbb hasznvétele.

### 147. §. A' beszéd' osztályai.

A' beszéd tulajdonkép csak kétféle: egyházi és polgári. Amaz tárgyát a' religiói esmeretekből kölcsönözi, és hallgatóit azon esmeretekkel egyező tettekre törekszik bírni; ez az országnak különféle ügyeit illeti, 's hallgatóit oly eltökélésekre és tettekre buzdítja, melyek az ország' céljával legszorosb egybekötetésben állnak. Mivel azonban némelly beszédek erőszak nélkül e' két osztály közül egyikhez sem számlálhatni, millyenek névszerint az academiai és iskolai beszédek, a' megszólítások 'stb.; ezek teszik a' harmadik osztályt — a' vegyes beszédek' osztályát.

## MÁSODIK FEJEZET.

### A' beszéd' külső szerkezetéről.

#### 148. §. A' főgondolat' választása.

A' beszéd' külső szerkezetében ügyelni kell a' feltalálásra, az egésznek logikai felosztására 's elrendelésére, és a' nyelvbéli előadásra.

Feltalálás által a' főgondolatnak vagy tárgynak (thema) választását, és a' kidolgozásához szükségképen tartozó fogalmak', ideák' és állítások' összegyűjtését értjük. Már a' főgondolat' választásából megismerhetni a' valódi szónokot. Olyan legyen e' főgondolat, melly a' szónok' erősen ingerlett

vágyó tehetségéből eredvén másokét is hasonlóan érdekelheti; ne kíváncsion tehát mély nyomozgatást, mert ekkor a' beszéd' tanító oldala szükségképen kitűnik, 's akaratot érdeklő ereje elgyengül. Legyen azután a' főgondolat igaz, 's az erkölcsi törvénnyel egyező, mert az erkölcsi törvény közös gyámpontja a' religiói és polgári ügyeknek. Fontossága vagy azonnal szembe tűnjék, vagy a' velebánás és kidolgozás által bizonyíttassék meg; következőleg ne válasszon a' szónok oly tárgyat, melyről szükséges belátással, teljes meggyőződés-sel, való részvétellel nem szólhat. Ha a' főtárgy némikép adva vagyon; törekedjék a' szónok azon viszonyt különösen kiemelni és szem előtt tartani, mely mintegy középpontot tesz, leghathatósb 's legtöbbféle kifejtést enged, 's a' dolog' érdekét legtökéletesebben magában foglalja. Valamint továbbá a' főgondolatnak egyszerűen 's minden kétértelm nélkül kell kifejeztetnie; úgy változtatlanul is maradjon az egész kifejtésben. Végre legyen a' beszéd' kiterjedhetéséhez szabva, mert az igen bő és termékeny tárgy kényszeríti a' szónokot, hogy beszédét mind maga' mind hallgatója' kifárasztásával kellenél hosszabbra nyújtsa, vagy csak száraz és silány vázlatot adjon.

#### 149. §. A' világosítások' választása.

Meg lévén a' főgondolat állapítva, nem elég a' czélszerű kidolgozásra szükséges létszereket csak összegyűjteni, hanem a' világosításokat 's bizonyításokat is a' környüállásokhoz szabva kell választani és hosszabban vagy rövidebben előterjeszteni. A' világosítások részint a' beszéd' characterétől, részint a' világosítandó tárgytól, részint a' hallgatók' műveltségétől függnek. Characteréhez képest a' beszéd' rövid és takarékos világosításokat szeret, és ezek iskolás formáját a' mondások' forgatása 's az előadás' bizonyos teljessége és szemléltethetősége által igyekszik elrejteni. Egyszersmind leírásokkal, a' fogalmak' összehasonlításával 's az érzékités' eszközeivel gyakrabban 's

többfélekép él, mint az oktató értekezés. Továbbá ha olly képzeteket kell megvilágosítani, mellyek vagy magában a' főgondolatban foglaltatnak, vagy azzal közvetlenül vannak összekötve, e' végre bővebb festést 's elbeszélést, tökéletesb képzeletábrázolást 's kifejtést, ismételt és összetett érzékitést fordít. Végre a' mi illeti a' hallgatók' műveltségére nézve szükséges világosításokat, a' szónok esmerje a' világot 's embereket, hogy hallgatóinak szükségét megítélhesse. Ha köznéphez szól, tárgyát élénkebben érzékitse meg, mint mikor műveltebbekhez beszél, e' célra főkép külső szemléleteket fordítson, 's képeit és példáit olly tárgyakról kölcsönözze, mellyek hallgatói előtt legesmeretesebbek.

### 150. §. A' bizonyítások' választása.

Igen fontosak másodsor a' bizonyítások, mert nélkülök a' beszéd sem szilárd és élénk meggyőzést nem okozhat, sem az akaratot eltökélésre hathatósan nem indíthatja.

A' dolog' természetének 's más tárgyakkal egybefüggésének világos belátásából származó meggyőzés tehát az első és tulajdon eszköz, mellyet az ékesszólásnak célja elérése végett használnia kell. E' meggyőződés vagy tudás vagy hívés, mind a' bizonytalanságtól 's kétségtől, mind a' pusztá véleményről 's hihetőségtől különbözik. Az illy meggyőzést szülő okok három egyetemi kútból erednek: 1) a' közvetlen nyilványságból 's az igazság' egyetemi érzéséből, 2) a' tapasztalásból, 3) olly egyetemi fogalmakból és állításokból, mellyek vagy a' tapasztalásból vagy közvetlenül az értelemről származnak. Ámbár az okok mindig ezen egyetemi kutókból erednek, akar az értelmet oktassuk, akar az akaratot eltökélésre lelkesítsük; mindazáltal az ékesszólás' célja megkívánja, hogy különösen azon okokat emeljük ki, mellyek az akarat' érdeklésére főkép alkalmasak. Ezek a' kötelező és indító okok. Amazok az ész' szavára — tehát a' köte-



lességre és jogra hivatkoznak, ezek annak, mit véghez kell vinni, megegyezésére a' vágyó tehetséggel, és részint a' hajlandóságok, részint különféle érzelmek, ugymint: öröm, szomorúság, remény, félelem 'stb. által hatnak az akaratra. -- Okai' választásában a' szónok általjában főkép arra ügyeljen, hogy a) olly okokat találjon, mellyek nem csak az értelemnek, hanem szemlélhetőségek által a' képzelő és érző tehetségnek is foglalkozást adnak; b) bizonyításának különféle okok egybekötése 's ellenkezők' összeállításával majd nagyobb világosságot, majd szilárdabb meggyőző erőt 's behatósabb élénkséget szerezzen; c) kerülje azon bizonyításokat, mellyekből a' mesterkélés igen kilátszanék. Nagyon hasznos és megmutató beszédben különösen szükséges is az okok' átnevezését és szem előtt tartását a' hallgatónak megkönnyébbíteni. Ezt a' szónok úgy viszi végbe, ha az okokat itt ott, leghelyesben az egésznek végén, ismétli, jóllehet ezt a' beszéd' folytatában is teheti, hogy a' figyelmet az előadott állításokra függeszsze, 's egybefüggések' beláthatását megkönnyébbítse. Végre ügyeljen a' szónok azon előitéletekre, hajlandóságokra, kétségekre 's ellenvetésekre is, mellyek állításaival vagy kívánatival ellenkezhetnek. Ezekkel a' környűállásokhoz 's azon vélemények' nagyobb vagy kisebb fontosságához képest bővebben vagy kevesebbé' foglalkozik 's vagy megmutatja, hogy állításaival csak látszólag vannak összekötve, vagy azokat ön hasznára fordítja, vagy végre célszerű okokkal megczáfolja 's olly hajlandóságokat 's érzelmeket igyekszik gerjeszteni, mellyek azokkal ellenkeznek. Gyakran főkép szükséges és fontos figyelmeztetni a' hallgatót az ellenvetés' következtetire 's előtte a' hiba' kútfejét felfedezni.

### 151. §. A' beszéd' elrendelése. Különösen a' bevezetés.

Ha a' szónok főgondolatot választott 's létszerceit összegyűjtötte, másodszor gondolatait logikai törvények szerint tartozik elrendelni. Ezen elrendelésben e' pontok jönnek elő:

I. A' bevezetés. Ez a' főgondolat' előterjesztésére utat készít, a' tárgy iránt figyelmet 's részvétet gerjeszt, megmagyarázza a' mit mindenek előtt világossá kell tenni, elhárítja, a' mit meg kell czáfolni, hogy a' főgondolat' tulajdon kifejtése a' hallgató' lelkébe hathasson. Még ott is, hol a' tulajdon bevezetés nem illő vagy talán lehetetlen, figyelmet 's részvételt gerjeszsen a' mód, mely szerint a' szónok beszéde tárgyához fog. Illyen p. o. a' dolognak rövid, hirtelen 's azért meglepő odavetése, új 's váratlan egybekötése az idővel, hellyel, hallgatókkal, történetekkel 'stb., a' kifejtésnek határozott, magával ragadó és egyéb zavaró vagy félrevonó képzeteket elhárító kezdése 'stb. — Főtulajdonai ezek: 1) legyen könnyű, természetes és magából a' tárgyból folyó, következőleg ne értekezzék olly egyetemi igazságról, mely a' tárgygyal nincs összekötve; 2) ne foglaljon magában a' kifejtéshez tartozó elmélkedéseket, ne hogy ezek' untató ismétlése a' következő részek' ingerét elrontsa; gyaníttassa mindazáltal némikép azt, mi a' beszéd' velejét teszi; 3) ne legyen igen hosszú, mert a' hallgatót kifárasztja; 4) különös szorgalommal dolgoztassék ki mind gondolataira mind kifejezéseire nézve, mert a' gondatlanság kezdetben leghamarább szembe ötlük, és a' következők' fogamatját gátló rosz behatást okoz; 5) kifejezése és hangja legyen szerény, mert a' szónoknak szorgosan kell mind azt kerülnie, mi hallgatóit elidegeníthetné; 6) hangja legyen csendes és csak elkészítő a' következő indulatra. Egyedül akkor szabad a' beszédet egész tüzzel kezdeni, midőn a' hallgatót reá elkészíteni nem szükséges. Legtanácsosb akkor írni a' bevezetést, ha a' beszéd vagy legalább tökéletes terve már ki van dolgozva, mert ilyenkor leginkább megítélhetni, mi készíthet el a' beszéd' czéljára.

## 152. §. Az állítás és felosztás.

II. Az állítás előadja a' főgondolatot, 's a' velebánás' és kidolgozás' módját. Legyen rövid 's olly világos és hatá-

rozott, mint csak lehet, hogy a' hallgató könnyen 's tökéletesen felfoghassa. Előadassék-e a' főgondolat világosan vagy nem, a' mindenkori esettől függ. Elő kell adni, ha magában foglalja a' szempontot, melyből a' dolgot tekinteni kell, vagy ha a' körülállás kívánja, hogy a' főgondolat nyilván szem elé állíttassék. Elmaradhat, ha magában értetik, vagy a' beszédből világosan kitűnik, vagy végre a' körülállás miatt elrejtteni tanácsos.

A' felosztás előszámlálja a' tárgy főrészeit. Legyen ez logikai tekintetben helyes és tökéletes, hogy a' nemnek minden felekezetét, 's az egésznek minden részét magában foglalja. Főképp pedig, mivel a' tárgy gyakran többféle szempontot nyújt az elmélkedésre, kivált azt emelje ki egyszerűen és világosan, mely időhöz és személyhez képest a' beszéd' céljára nézve legtöbb gyakorlati érdekekkel bír. Különböztet magában értelik, hogy a' felosztás keresett vagy sokoldalú ne legyen, mert a' figyelmeztetést gátolná, továbbá hogy elhagyassék, ha a' tárgy, idő, körülállás 's a' beszéd' egész módja nem szenved.

### 153. §. A' bizonyítás.

III. A' bizonyítás a' kifejtést és okadást foglalja magában. Az első világosan 's akaratra hatólag előterjeszti azon pontokat, melyek a' beszéd' tárgyának mivoltához tartoznak, hogy így a' hallgatót meggyőzze és érdekelje. Merítse ki tehát a' tárgyat, hogy az minden oldalról fel legyen világosítva, határozottan de nem felesleg 's húzósan kifejtve. A' másik elrendeli az okokat, melyeken az értelem' meggyőzése és az akarat' felindítása épül. Az okok sokfélék, 's haszonvételük a' helytől, időtől, személyektől és külső körülállástól függ. A' legjelesbek okoskodásokból, tapasztalatokból, tanúságokból, példákból 'stb. állnak. Azonban igen sokat ne bizonyíttassunk, mert hallgatóinkban csak elszóródást okoznánk.

Egyébiránt az okokat helyesen és czélszerűen is kell elrendelni. Rendszerint az értelmet meggyőző okok megelőzik azokat, melyek a' képzeletnek és érző tehetségnek is foglalkozást adnak. Azután ott álljon mindenik, hol legerősb behatást tesz; egyik se rontsa vagy gyengítse meg a' másiknak erejét; fontosságukhoz 's erejekhez képest majd nagyobb majd kisebb mértékben dolgoztassanak ki; végre összehangzólag munkálkodjanak. A' beszéd, miután az értelmet meggyőzte, a' képzelő és érző tehetség' megrázása által érdeklést törekszik okozni. Ez az ékesszólás' főmezeje. Seuki se vélje azonban, mintha az indításnak csak itt volna helye; sőt inkább néha az egész beszédén keresztül megy, mint a' környüállás, a' szónok' okossága 's egyéb szükség magával hozza. Hanem a' hallgató' tanítása 's meggyőzése után mutatkozik legnagyobb erejében, 's ott áll legillőbben, hol a' beszéd' célját elérni, az akaratot felindítani különösen szükséges. Igyekezék a' szónok e' végre tárgyának egyes elevenítő vonásokkal czélszerű szemléltetőséget adni, kivált bővítéssel, összehalmozott és hosszas példákkal 'stb. élván, hogy a' lélek nem csak sokáig mulasson a' tárgynál, hanem azt olly világos és érzéki formában is lássa, melly reá élénk 's mély behatást tesz. Ezen kívül az érzelem' való kifejezése végett legyen a' szónok maga is felindúlva, mert különben könnyen hiú szópompára sikámlik; valamint arra is ügyeljen, hogy az igen heves érzelmet messze ne terjeszsze, mert hallgatója bele fárad 's ellankad. Néha nem annyira kötelessége a' szónoknak érzelmet gerjeszteni, mint inkább hallgatóinak fellázított szívét lecsillapítani, egyik indulatját elnyomni 's észrevétlenül másokra vezetni. Illy esetben törekedjék részint az indulat' ösztöneit semmivé tenni, vagy legalább erejét gyengíteni, részint más szívgerjelem által amaszt elnyomni.

#### 154. §. A' befejezés.

IV. A' befejezés a' beszéd vége, 's az ékesszólás'

minden erejét előveszi, hogy az egész által czélba vett behatást biztosan megalapítsa és fenmaradóvá tegye. Ha a' dolog' természete kívánja, hogy az akarat főkép alapos meggyőzés által bírassék eltökélésre és tetterre, akkor a' főokok' rövid 's beható ismétlése, a' bizonyítás' szálainak egy központba egyesítése fődolga a' befejezésnek. Ellenben ha a' hallgatót gyorsan kell tetterre indítani, 's az egész beszéd átaljában nem annyira meggyőzés mint a' képzeletnek 's érző tehetségnek feltüzélése által munkálkodik, igyekezzék a' szónok hallgatójának minden lelki tehetségére behatni 's a' tárgyról fenmaradó képet képzelete' elébe rajzolni. E' végből rendszerint rövid mondásokba szorítja ékesszólása' egész erejét, és az egyházi szónok néha imádsággal végzi beszédét, melly, mint a' felbuzdult érzelem' ömlése, itt felette hathatós.

### 155. §. A' beszéd' nyelvbéli előadása.

Miben különbözik az ékesszólás' nyelve a' prosaétól és költésétől, már felebb (144. §.) mondtuk; azért itt csak arról szólunk: mellyik írásmódban kell beszédet írni. Beszédhez középső írásmód leginkább illik, mert ez valamint a' három lelki tehetség' egyenlő műveltségéből származik, úgy mind a' háromra egyenlően behat; holott az alsó egyenest az esmerő, a' felső pedig az érző tehetséget érdekli. Azonban nyelve' értelmessége 's egyszerűsége miatt alsó írásmódban is írhatni mind egyházi mind polgári beszédet, ha ez a' nép' alsóbb osztályához intéztetik, melly rendszerint csekélyebb lelki műveltséggel bír, hogy sem a' középső írásmód' nagy ideáit, és hosszabb 's teljesebb körbeszédekben szóló nyelvét felfoghatná. Egyébkint a' szónok különféleképp változtathatja írásmódját tárgya' minemősége szerint. Így állítását, tárgya' kifejtését 's megbizonyítását alsóban dolgozhatja; erről azután a' középsőre léphet, hogy világosításainak 's bizonyításainak szárazságát illő ékesítés 's virágzó kifejezés által mérsékelje,

és festéseinek, leírásainak 's mellékelmélkedéseinek szükséges élénkséget adjon. Sőt ha beszédét különben közepső írásmódban írta, a' felsőre is emelkedhetik, ha tárgya és célja enge-  
 dedí vagy reá alkalmat nyújt.

### HARMADIK FEJEZET.

## Az egyházi beszédről.

### 156. §. Az egyházi beszéd' fogalma.

Az egyházi beszéd tárgyúl religiói és erkölcsi igazságokat vévén, olly eltökélésekre 's tettekre törekszik bírní az akaratot, mellyek azon igazságokat létre segítik. Foganatját már az nagyon biztosítja, hogy a' hitbeli 's erkölcsi igazságok vágyó tehetségünket leginkább érdeklik, 's hogy ideáljainkkal, meggyőződéseink' 's reményeink' érzéshaladó alapjaival, nem különben a' valóságos élet' különfélekép össze-  
 szótt viszonyaival legszorosban vannak egybekötvé. Mivel az egyházi szónoknak főcélja: Níveit a' religió' igazságira, jó-téteményeire 's a' tőle szabott kötelességekre oktatni, és amazok' hálás becsülésére, ezek' kész gyakorlására buzdítani; igazságait e' céljával egyezőleg válaszsza, beszédének komolyságot, méltóságot, egyszerűséget 's világosságot adjon, nem csupán mulékony gerjelmeket 's eltökéléseket, hanem olly erős feltételeket 's érzelmeket ébreszsen, mellyek hallgatóinak erkölcsi gondolkozására 's viséletére jóltevőleg 's állan-  
 dóan behatnak.

### 157. §. Az egyházi beszédek' felosztása foglalatra nézve.

Foglalatra nézve az egyházi beszédek: 1) hitágazatiak, mellyek főkép hitbeli igazságokat adván elő, ezek által az akaratra törekesznek hatni; 2) erkölcsiek, mel-

lyek közvetlenül az erkölcstudomány' parancsait fejtegetik, lefestik: mint jelenkezik az erény és véték a' valóságos életben, mint gyökerezik az emberi szívben, milly viszonyban áll az erkölcsi törvénnyel, milly okozatja és következzete lehet mind a' cselekvőre mind az egész emberi társaságra; és 3) vegyesek, mellyek előterjesztvén a' hitágazatokat, kifejtik egyszersmind azok viszonyát az élethez és erkölcsi törvényhez.

Sőt egyházi beszédben történetirási, természetismereti 's lélektudományi tárgyakat is lehet összekapcsolni a' religioi igazságokkal, és erkölcsi köteleességekkel. Ugyanis a' történet világos egybefüggésben állván az egyházi ékesszólás' religioi és erkölcsi végcéljával és a' kereszténység téteményes characterével, némelly történeti tettegok alkalmas tárggyúl szolgálnak egyházi beszédre, ha a' keresztény hitbeli 's erkölcsi elmélkedésekkel és érzelmekkel szoros kapcsolatba tetetnek. Nem különben megfér az egyházi beszéd' céljával a' természetvizsgálás nyújtotta elmélkedés, ha a' külső természet' tárgyai és jelenetei a' hitbeli és erkölcsi igazságok', érzelmek' 's vágyások' érzékitésére, fentartására és erősítésére fordíttatnak. Végre a' lélektudományból vett elmélkedést is egybefüggésbe hozhatni a' keresztény hit- és erkölccstanítással, és arra alkalmaztathatni, hogy az ember élénken érezze 's esmerje önméltóságát, és figyelmezzzen az akadályokra, mellyekkel erényre törekedtében küzdenie kell.

### 158. §. Az egyházi beszédek' felosztása formára nézve.

Formára nézve az egyházi beszéd vagy tulajdon egyházi beszéd, vagy homilia, vagy végre ájtatos beszéd.

A' tulajdon egyházi beszéd a' választott vagy feladott szentirási helyből (textus) következtetett főgondolatot olly tökéletesen 's kimerítve adja elő, mint annak természete



kívánja. Ha a' főgondolat közvetlenül foly a' szentirási helyből; a' beszéd összerakó, melyben azonban az egész — néha hosszú — szentirási helyet nem szükséges a' főgondolat' megállapítására vagy legalább kifejtésére fordítani, a' mi különben is erőszak nélkül gyakran nem történhetnék. Ellenben tagoló 's összerakó az egyházi beszéd, ha az egész textust haszonra fordítja, annak egyes részeit 's állításait következtetések szerint a' főgondolatban megállapított oly fogalom alá szorítván, mely vagy közvetlenül a' textusban foglaltatik, vagy legalább, mint a' textus' tartalmának összeséges fogalma, ahhoz kapcsolthatatik.

A' homilia felállítván egy, a' főgondolatban igen közönségesen kifejezett fogalmat, a' textus' egész foglalatját megmagyarázza és haszonra fordítja, úgy hogy egy vezérfogalom megy ugyan az egész beszéden keresztül; ez azonban a' szónokot a' részek' logikai feltagolására kevesbé kötelezi, mint a' tulajdon egyházi beszédben. Ezért is a' homilia rendszerint a' híveknek inkább csak ájtatos épülését, mint hatásos felindítását tárgyalja.

Végre az ájtatos beszéd' abban különbözik a' tulajdon egyházi beszédétől és homiliától, hogy ezeknél rendszerint rövidebb, hogy nem mindig bizonyos textust, de csak ugyan egy főgondolatot ad elő, hogy a' főgondolatból következtetett fogalmak' kifejtésével szabadabban bánik, jöllehet tárgya' logikai elrendelését 's kidolgozását elmulasztania nem szabad; az egésznek logikai feltagolását azonban többnyire kevesbé jeleli ki, és nyelve' hangját és színezetét a' beszéd' alkalmához szabja. De multhatatlanul szükséges, hogy az ájtatos beszéd ne csak oktasson 's meggyőzzön, hanem az akaratot is érdekelje, és e' mellett mind az érző tehetséget éleszsze, mind a' képzeletet szabad foglalkozásba hozza. Ide tartoznak a' keresztelés — esketés — temetési 'stb. beszédek.



Példa a) *Töredék Májer József* egyházi beszédéből (Azon szempillantásokról, melyekben magát az ember mintegy menyben lenni érez.)

Midőn Mária, a' hajnalt megelőzve, a' szent elmélkedésnek szárnyain az egekig emelkedve, a' Mindenhatónak thronusa elejébe öntötte angyali buzgóságának imádságát, és Gabriel átvette a' mennyei üzenetet, hogy ő, "mint Jesse" gyökerének szűz virága, szeplőtelen-sége' ártalma nélkül az atyák' várakozásának, a' Magas-ságbeli' fiának, a' nagy Emanuelnek anyja lesz, tagadhatatlan: hogy ő akkor, ha bár nem az elsőt, bizonyosan a' legszebbikét élte azon szempillantásoknak, melyekben magát mint egy mennyekben lenni érezte. Egész valósága egy nagy, egy szent, egy tiszta érzéssé olvadt; és, mint a' csepp a' tenger' vizei közt, a' kimondhatatlan örömek' özönébe merült.

Mi is az ilyen szempillantásokra, ha nem egyedül, de leggyakrabban a' szent elmélkedések és szíves imádságok' boldog magányosságában virradunk: midőn lelkünk a' világi gondoktól elbucszva, az érzékenységeknek mintegy meghalálózva, egy más, egy boldogabb országnak elementumában él, és örömeket kóstol, melyek minden földi gyönyörködéseket hasonlíthatatlanul felülmúlnak.

Ez az oka, hogy a' szentek megvetvén az élet' közönséges örömeit, lelkek' mulató helyének a' magányosságot választották, és ott az istennel nyájaskodván, békességet, boldogságot kerestek és találtak, a' minőt e' világ nem adhat, a' minőt az állati emberek nem is képzelhetnek. Mert ha „a' test szerint való ember meg nem foghatja azokat, a' mik az isten lelkéé“ (1 kor. II. 9.); eme' mennyei áldomások' edességes ízét olly kevéssé érezheti, melly kevéssé gyönyörködtetheti magát a' világtalan ama' szépségekben, melyeket a' különféle színeknek kedves elegyedései a' szemnek hímzenek.

Vajha mi is a' szent magányosságot szívesebben örvendenők, és, ha a' világtól külön nem válhatunk, legalább gyakrabban szívünkbe szállanánk, hogy ott ama' szebb, jobb, boldogabb érzések' fakadásait ápolgassuk, melyek amaz örömeket is gyümölcsözik, melyek miatt a' jámborok szükségükről sőt mindennapi eledelekről is örömet megelégedeztek! Ekkor több olyan szempillantásokat érnénk, melyekben magunkat a' tiszta lelkek' országában, a' tiszta örömek között lenni érzünk. De mi futunk a' magányosság elől, és

a' világ' lármája közé elegyedve, tele szedjük szívünket gondokkal, melyek meg nem engedik, hogy bennünk a' szentebb gerjedelmek erőre kaphassanak, és lelkünket érzésekkel boldogítsák, melyekkel Nagy Asszonyunk' lelkét többször is boldogították.

Midőn a' boldog anya a' tizenkét esztendő Jésust harmadnapi szorongatások és fáradság után a' templomban feltalálta, és hallotta ajakiról a' bölcseséget, melyen mindenek álmélkodnak vala: kétség-kivül akkor is olyan szempillantása volt, melyben halandóságán felül ragadatra, mintegy mennyekben lenni érzette magát és benne az anyai szív a' legédesebb érzésekkel ömledezett.

Jésus Kristus' igéje ezen áldásban még most sem fogyatkozott meg, mert még most is termékeny anyja azon szempillantásoknak, melyekben mennyei örömöket élünk. Szóljanak azok, kiket a' lelket marczangoló kételkedések szorongatnak: hol kereshetik ama' világosságot, mely a' tévelygő ösvényekre igazságot sugárzik, hogy őket az élet' czéljához elvezesse? Szóljanak azok, kiket a' szomorúságok és enyhíthetetlen bánatok emésztenek: hol találhatnak vigasztalást, mely szívüket minden veszteségükön megnyugtassa, és a' remény-ségek' legszebbikével megvigasztalja? Szóljanak azok, kiket a' bűnnek súlya szorongat, és a' lélekesméret' fulánkjai háborgatnak: hol pihenhetik ki magokat? hol juthatnak eltékozolt csendességükhöz?

Ah, Jésusnak szent igéje, te nyugtatod meg az elmét, hogy a' vélekedések' forgandó szelei ne lengessék. Te, mintegy balzsam, a' szívnek vérengző sebeit behegeszted. Te könnyebíted meg azokat, kik munkálódnak és terhelten vagynak. Te békélteted meg a' szívet önnön magával. Te osztod a' szempillantásokat, melyek bennünket mennyekig emelnek, és sorsunk felett boldogítanak. Oh, ha ezt az ígét szívesebben örvidenők, ha javallatát gondolatink' lelkévé, szívünk' barátjává, életünk' tanácsává tennők! Mennyi bánatok meg-  
enyhűlnének! Mennyi könnyhullatások elapadnának! Mennyi panaszok megszűnnének! — Miképen megszapordnának a' szempillantások, melyek elfelejtetvén a' keserűségeket, még szarándokságunk' völgyében éreztetnék velünk, hogy reánk felségesebb örömök várnak, mint ezek legyenek, melyekkel isten bujdosó életünk' viszontagságait fűszerezi! De — mondjam-e? hogy sokan közülünk Jésus' ígét gyűlölik, és helyette ígéket szeretnek, melyek az örök igazságokkal ellenkeznek; ígéket, melyekkel magokat valamint régen, úgy a' mi boldogtalan időnkben is, csak a' gonoszok biztatják, mondván: „hamuvá leszen a' mi testünk, és a' lélek elszáll mint a' gyenge levegő, és el-  
mulik

mulik életünk mint a' felhő' nyomdoka és eloszol mint a' köd, mely elüzetett a' nap' sugáritól." (Bölcs. II. 3.) Nem csuda tehát, hogy kevesen találtnak, kik a' mennyei örömök' szempillantásiról saját tapasztalásaikból beszélhetnének; mert megszaportak, kik előtt az ilyen örömök kelletlenek, inkább állítván: „hogy az élet nyereségre rendeltetett, és akar honnét, még a' gonoszból is, hasznot kelljen keresni." (Bölcs. XV. 12.)

Vajmi másképen gondolkodott Nagy Asszonyunk, ki enyészendő haszon helyett mennyei örömeket keresett és talált! Mert, midőn látta a' sokaságot, mely Judéának minden tartományiból szent fia után sereglett, midőn látta a' csudákat, a' jótéteményeket, melyekkel ezer meg ezer ínségeken segített, midőn ezer meg ezer ajakról visszahangzani hallotta az evangéliumi asszony' szavait: „boldog a' méhe, mely téged hordozott, boldogok az emlők, melyeket szoptál!" (Luk. XI. 27.): mindannyiszor, mintha mennyekben lett volna, örvendezett és egészen háladássá vált, hogy rajta a' Mindenható nagy dolgokat cselekedett. Pedig az ő öröme csak szent fiának jótéteményitől gyúladott. Mit érezhetnek azon tiszta lelkek, kik magok egészen jótétemények, és az áldásokkal, melyeket szaporítanak, csak az egy élő istennek kedvét és jutalmát keresik, — mit érezhetnek? kérдем, mert tudom: hogy isten a' jóságos tettekért már e' földön mennyei örömmel fizet.

Ha azok, kikre jóvoltunknak csak haszna árad, meg nem magyarázhatjuk az örömet, melyben jótéteményünk felett részesülnek, ha az özvegy, ki gyámolót, az árva, ki atyát, a' beteg, ki orvost, az elhagyatott, ki barátot talál bennünk, ki nem beszélheti boldogító illetődését: mondja meg, a' ki tudja, mit érezhet a' jámbor, ki a' szomjuzónak italt, az éhezőnek eledelt, a' meztelennek ruházatot, a' vándorlónak szállást ad; ki felebarátja' boldogításától sem javát sem fáradságát sem életét nem kiméli? mondja meg, a' ki tudja, maga a' jó mivel jutalmazza meg magát?

Ha megmondani senki nem tudná bár, de érezzük, hogy minden gondolat, mely eszünkbe juttatja, hogy jót tettünk, segedelmeztünk, szomorúságot oszlattunk, bánatot enyhítettünk, könyeket szikkasztottunk, minden emlékezet, hogy bér 's haszon 's nyerekedés nélkül magunk' emésztésével, sajátunk' fogyasztásával, egészségünk' 's életünk' kockáztatásával is áldást hintettünk: a' szívnek bőséges boldogságot juttat; boldogságot, melyet semmi egyéb tapasztalható gyönyörűséggel fel nem cserélnénk; és ha egyébkint csak az iskolák'

bölcsességének lenni állítjuk, ilyen szempillantásokban elevenen érezzük, hogy a' jó önnön magának szép jutalma, mert minden erőködésünket, melybe tellik, mennyei örömmel meghálálja.

Ne nevedd, ki csak magadat szereted, ne nevedd, a' mit mondok; hanem tanulj, előbb jót tenni, tanulj önnön magadból kiürülni, tanulj Kristus szerint a' jóért, a' szentért, egybek' üdvösségéért, boldogulásáért áldozattá lenni szeretetből; hiszem a' jóknak és a' szenteknek istenét: viradsz, kétségkívül viradsz szempillantásokra, melyeket, mivel másképen nem nevezhetsz, magad is menyecskének lenni vallasz.

De ismét Nagy Asszonyunkra térek, ki, midőn a' koporsóhoz ment, hogy hasonlíthatatlan fájdalmát ama' végső csókkal, mellyel egyetlené' tetemítől búcsuzni akart, enyhíthesse, és bizonyossá lett, hogy az isten az ő szentét rothadást látni nem engedte: tagadhatatlan, hogy mintegy egész valóságával menyben volt, és e' földön csak mintegy eleven árnyék maradt.

Akarjuk, ne akarjuk, mi is fontolódunk a' jövődőről. Kérdezzük az elementumokat, ha egész valóságunkat felemészti-e? Kérdezzük a' sirt, ha minden reménységünket elnyeli-e? Kérdezzük a' természetet, ha olyan-e az élet mint a' pára, melly csak ideig látszat és hamar szellővé enyészik, vagy mint az árnyék, melly eltűnik nyomdok nélkül? Oh, ha ekkor az ész csak bizonytalansággal, a' tavasz csak hasonlatossággal, a' csillagos ég csak kecségtető reménységgel felel; minő kíváncsú szívűnknek ama' szempillantás, melly érezteti velünk, hogy nem, nem földi származású bennünk a' lélek; hogy az annak lehellete, ki mindeneket alkotott (Bölcs. XV. 11.), hogy felüléli a' testet, és majd belőle halhatatlanságának szárnyára kél.

Annakokáért, valamint a' boldog szent szűz még e' földön mennyei szempillantásokat élt; úgy vagynak a' jámborok szívének érzései, melyek a' mennyei örömek' szikráiról pattannak.

b). Türedék Szabó János' Vizkereszt napi homiliájából. Máté II. I. s. k. v. (I. hogy keresik Kristust a' buzgó hívek a' napkeleti bölcsekkel; II. hogy restelik el a' lány keresztények a' papi fejedelmekkel; III. hogy üldözik az istentelenek Herodessal.)

III. Ostobasággal, ravaszsággal és kegyetlenséggel üldözte Kristust Herodes. Ostobasággal, mikor az egék' urától féltette a' maga földi királyságát, és azt vélte, hogy megfojthatja a' mindenhatónak munkáját; ravaszsággal, mikor így szólott az idegen böl-

oseknek, hogy kezére keríthesse az isteni kisdedet: *Elmenvén tudakozódjatok szorgalmasan a' gyermek felől, és ha megtaláljátok, izenjétek meg nekem, hogy én is imádására mehessek; kegyetlenséggel, mikor megületé mind az ártatlan kisdedeket Bethlehemben és a' szomszéd helységekben.*

Szinte ezen szép tulajdonságokkal törekednek ma is Kristus és az ő anyaszentegyháza ellen a' hitnek ellenségei. Ki akarják ők irtani a' világból azt a' religiót, melynek mind belső szentsége, mind külső csudálatos elterjedése és eddig való megmaradása mutatja, hogy isten' munkája; lehet-e ennél nagyobb ostobaság? A' religiót nem igen támadják meg ők egyenesen, hanem hol tréfás elmejátékokkal akarják nevetségessé tenni, hol elfacsarják értelmét, idegen köntösbe öltöztetik, hogy utálatosnak láttassék; hol magasztalják az emberi elmének jussait, hogy ezt az isten' szava ellen pártütővé tephessék; lehet ennél álnokabb ravaszság? Nem dühösködhetvén Krisztusnak szentséges személye ellen, elszédítik az ő hiveit, megölik lelkökben az ártatlanokat, magokkal együtt örök veszedelemre huzzák, kik másképen idévültek volna; lehet-e ennél éktelenebb kegyetlenség?

De hagyjuk el most Kristusnak hitetlen ellenségét, találkozik óh fájdalom! találkozik neki ellensége a' keresztények között is, találkozik, kit úgy szólíthat meg ő; mint sz. Pált megtérése előtt: *Saul, Saul! miért üldösz engem?* (Csel. IX. 4.) Miért üldösz engem így szól Kristus ama' fajtalan életű kereszténynek, ki ajakival dicsoíti, és herodesi módra imádja is Üdvezítőjét, de pogány erkölcsével, undok bűneivel újra megfeszíti őtet magának, mennyiben rajta áll, újra megfeszíti sz. Pál' észrevétele szerint, és csúfot úz belőle. — Miért üldösz engem? így szól Kristus ama' botránkoztató kereszténynek, ki úgy él, úgy cselekszik, úgy beszél, hogy gyalázatjára vagyon a' sz. hitnek, és alkalmatosságot ad a' hitetleneknek, hogy a' religiót szerzőjével együtt megvessék, csúfolják, káromolják. — Miért üldösz engem? így szól Kristus ama' ragadozó, bosszuálló, húzó vonó keresztényhez, ki ugyan nem árthat magának az isten' fiának, mint Herodes sem árthatott; de kegyetlenkedik az ártatlánokon mint Herodes, elnyomja az erőtlenebbet, kesergeti az árvát, özvegyet, üldözi a' büntelent, megfosztja sajátjától a' tulajdonost, kihuzza a' kenyeret a' szegénynek szájából, noha tudja, hogy az effélével magát edes Üdvezítőnket üldözi amaz igék szerint: *A' mit egygyel cselekedtetek az én legkissebbeim közül, velem cselekedtetek* (Mát. XXV.) Miért üldösz engem? Óh érzékenyítő szó Kristusnak,

a' minket szerető, az értünk magát adó Kristusnak szájában! Miért üldösz engem? Óh rémítő szó Kristus' szájában egy keresztényhez, ki őtet idvezítőjének, közbenjárójának, urának, királyának, istenének vallja!

## NEGYEDIK FEJEZET.

### A' polgári beszédekről.

#### 159. §. A' polgári beszéd' fogalma.

A' polgári beszéd tárgyat az ország nyilvános ügyeiből vévén, hallgatóit olly eltökélésekre 's tettekre törekszik birni, mellyek a' polgári élet' bizonyos céljának elérésére megkívántatnak. Mihelyt tehát tárgya az országnak valamelly fontos dolgát illeti, 's az előadás' főtörvényével egyezőleg van kidolgozva; célját — a' vágó tehetség' felindítását el nem hibázza, mert a' hitbéli 's erkölcsi igazságokon kívül egy igazság sem olly termékeny, 's a' valóságos életre egy sem hat be annyira, mint a' polgári és nyilvános ügyeket illetők.

#### 160. §. A' polgári beszéd' felosztása.

Valamint az ország' nyilvános ügyei kétfélék: belsők és külsők; úgy a' polgári beszéd is kétféle, mint az ország' belső vagy külső ügyeit tárgyalja. Az ország' belső ügyeihez a' polgári alkotmány, a' kormány és az igazgatás tartozik. Honnan a' belügyeket tárgyaló polgári beszéd ezen három főtárgyra terjed, 's ezek' különféle viszonyait és céljait adja elő. Ellenben az ország' külügyei által azon viszonyokat értjük, mellyek közte 's az egész külföld, különösen pedig a' szomszéd országok közt előjönnek. Innen a' külügyeket tárgyaló polgári beszéd azon tárgyakról szól, mellyek két vagy több országnak kölcsönös közösülését, viszonyhatását 's összeköttetését érdeklik.

A) Az ország' belügyeit tárgyzó polgári ékesszólás az ország' polgári alkotmányát, kormányát és igazgatását illeti.

Polgári alkotmány által átaljában a' törvényhozó és végrehajtó hatalomnak törvényesen megalapított és valóban fenálló kölcsönös viszonyát — 's különösen azon írott alaptörvényt értjük, melly az ország' belügyeinek mineműségét határozottan megállapítja 's kijeleli. — Ide tartozik tehát a' fejedelem' beszéde országgyűlés' megnyitásakor és bezárásakor, a' követek' beszéde a' nyilvános tanácskozás alá vett tárgyakról 'stb.

Az ország' kormánya által részint a' fejedelmet, részint azon főkormány székeket értjük, mellyek egyenest annak nevében intézkednek az ország' dolgairól. Erre nézve a' polgári ékesszóláshoz számláljuk azon beszédeket, mellyeket vagy maga a' fejedelem, vagy nevében ministerei, vagy a' kormány székek' elnökei és tagjai tartanak az ország' tárgyakról.

Az ország' igazgatása magában foglalja az igazság' kiszolgáltatását, polgári rendőrséget, pénz — és hadügyet egyes ágaikkal 's alrészekkel együtt. A' három utolsó ügyben ritkán van ugyan helye a' polgári ékesszólásnak; de annál gyakrabban az igazság' kiszolgáltatásában, kivált polgári alkotmánynyal bíró olly nemzeteknél, mellyek a' nyilvános 's élő szóval vitt perfolymatot bevévék. Törvényszéki beszédet pedig vagy a' bíró vagy a' felelő résznek, vagy ezek' ügyvédői tarthatnak; honnan az illy beszédek vagy vádlók vagy védők.

B) Az ország' külügyeit tárgyzó polgári ékesszólás az országnak részint béke — részint háborúkori külviszonyait illeti. Első tekintetben ide tartoznak a' követeiktől a' barátságos országok' fejedelmeihez mondott beszédek (p. o. uralkodás' kezdetekor, házasság' alkalmával, alkú kötés előtt vagy után 'stb.), valamint a' fejedelmek' és miniszterek' válaszai a' követek'hez. Második tekintetben ide számláljuk azon beszédeket, mellyek az országok' közt kitért egyeneltenséget, fészességet, 's végre há-



borút okozó tárgyakat érdeklik, továbbá melyek a' háborúskodó országok' összebékülését megelőzik vagy nyomban követik.

### 161. §. A' polgári beszéd' formája.

Jóllehet a' polgári beszéd mind logikai megalapításában és felosztásában, mind bevezetésében, okainak előterjesztésében 's befejezésében az egyháziétól mivoltikép különbözik; mindazáltal méltán megkivánhatni tőle, hogy az előadás' főtörvényével teljesen megegyezvén, a' tökéletesség' bélyegét magán viselje. Már bevezetése rendszerint elűt az egyháziétól, 's többnyire csak néhány, elkészítő mondasból áll, melyek után a' főgondolat azonnal következik. Ezt logikai szabályok szerint kell ugyan kidolgoznia; azonban egyes részeit és alrészeit ritkán tagolja fel olly pontosan, mint az egyházi beszéd. Tulajdonképen tanítani ritkábban kötelessége a' polgári mint az egyházi szónoknak. Tárgyáról győzze meg ugyan az értelmet, de főkép az érző tehetséget érdekelje, 's az akaratot indítsa fel a' kívánt eltökélésre és cselekedetre. Eltévesztené pedig mind az ékesszólásnak átaljában, mind különösen a' polgárinak nagy célját, ha a' jog' és kötelesség' szent ideáljától valaha eltávoznék, és nyelve' erejét csupán féktelen szenvedélyek' kifejezésére vagy durva vágyások' felgerjesztésére bitorolná.

Példa *Kölcseitől*. (Türedék a' játékszinről mondott beszédéből. Nézd Muzár. Új folyam. I. Füzet.)

De nem azt erősítette-e táblabíró Úr, hogy a' játékszintől erkölcsi romlásnál egyebet nem várhatunk? Tagadhatatlanul fontos elvenvetés. Mert hogyan lehessen valami ollyat pártfogolnunk, mi szívünk' legszentebb érzéseivel ellenkeznek; mi halomra döntené mind azt, mit atyáink' példájából 's a' józanabb nevelés' karjaiban tanultunk', 's mit gyermekeinkbe általplántálni olly szívesen fáradozunk? Azonban vigyáznunk kell, ne hogy hirtelen gondatlansággal vakmerő állításra vetemedjünk. Fen áll a' játékszin, nem egy bizonyos kis környékben, de számtalan helyeken, számtalan nagy nemzetek között; nem mint egy bizonyos kor' mulandó időtöltése, de mint hosszú



századok' állandó gyönyörködése. Férfiak, rénnel és tudománnyal és tettekkel ragyogók, örömmel vettenek részt annak mulatságaiban; örömmel látták magok előtt a' régiség' visszavarázsolt történeteit, 's a' jelenkor' neveltségessé tett bohóságait. 'S mit vesztek európának, nagy nemzetei, hogy magoknak játékszíneket építettek, 's jeles színészeiknek tisztességet és bőséget adtak osztályrészlül? Mit nyertünk mi, hogy színészeinket mind ez ideig lakhely és segéd nélkül hagyjuk bolyongani, 's előadásaikra szemeinket, sorsukra pedig szánakozásunkat bezárjuk? Mutassuk elő hát azt a' sok szépet, azt a' sok jót, mellyel más nemzeteket, azért mert erkölcsrontó játékszínünk nincsen, felülmúlunk. Mintha bizony minálunk a' szűkölködő több enyhítést, a' szerencsétlen több vigasztalást, a' tévelygő szelidebb helyreigazítást lelne mint másoknál. Mintha mi szentebbül éreznők az emberiség' becsét, különböző vélekedéseinkért egymást nem gyűlölnök, a' hazáért szenvedő bajnoknak 's a' tudományok közt sorvadó bölcsnek oszlopokat emelnénk! Mi adunk talán példát európának, mikint kell az előidők' megvesztegethetetlen erkölceit 's tiszteletre méltó szokásait maradékról maradékra átaláltatni? Mi? kik nem szinte húsz esztendő alatt saját magunkból kivetkeztiünk, 's romlott erkölcsöket tanulva, idegen szokásokat kölcsönözve, még csak azon érzést sem tartottuk meg, hogy egymásra tekintvén kölcsönösen elpiruljunk? Mi feltjük-e tehát a' játékszínűl erkölcsünket? Vagy inkább attól rettegniünk, hogy az a' múlt' és jelen' képeit előnkbe hozván, lelki esmeretiünket felébreszti? De fel kell annak utóljára is ébrednie; 's mennél későbbén ébred fel, annál több oka lesz kebleinket összemardosni.

Jól tudom, T. R., mennyi visszaélések történhetnek 's történtek is a' játékszínűl. Azonban, ha a' visszaéléseket tesszük a' dolgok' becsmértékévé, mi marad úgy szeméink előtt eléggé ártatlan? Mi volt valaha olly becses, olly tiszteletre méltó és szent, mit a' gonoszt ohajtó lélek saját céljainak eszközévé nem tehetett 's nem tett volna? De fogjuk-e azért a' vallást és tudományt, az emberiséget és hazát kárhozthatni, mert gyakran ez imádandó nevek a' setétség' tetteire lepel gyanánt használtattak? 'S tegyük fel, hogy a' játékszín rontást okoz. Elejét vettük-e a' romlásnak csupán azzal, hogy a' nemzeti nyelvet arra fellépni nem engedjük? Jusson eszünkbe, hogy az alatt, míg a' magyar szín' ügyét elkésett vetekedésinkben végső veszély közé juttatjuk, csinosabb városaink' mindegyikében német színészek teljes hazafiúsággal virágoznak. És vajon egyedül

németek látogatják-e meg ezeket? Nem tanúja voltam-e, midőn számtalan más magyarokkal együtt maga táblabíró Úr Pesten létében az ottani német színt feleségével 's leányaival együtt szorgalmasan gyakorolta? Ki jöve ott kísértetbe tenyereit összecsatoltatni az alatt, míg a' kisasszonykák bizonyos német írónak férfiúság és tiszta erkölcsi érzés nélkül összetoldozott scénái mellett könnyűben uszkáltak? Ki fakadozott javalló kiáltásokra, midőn a' vendékeknek idvességes tanúságul, a' színen bizonyos grófi leány bizonyos falusi papnak kezét olly rendes ártatlansággal kérte meg? Ki vezette félre tulajdon gyermekeinek elméjét örvendő bámúlásával, midőn bizonyos darabban az isten és emberek és önnönmaga előtt bűnös feleség, a' józan ész' és erkölcs' boszújára, férjének örökre nem érdemlett szeretetét újlag megnyerte? Így oltalmazzuk meg tehát magunkat 's gyermekeinket a' játékszín' ártalmaitól? Vagy talán a' német nyelv' módjává lett hangjai a' következhető bajt varázserővel tudják elhárítani? Talán a' pesti és bécsi német nevelőházak' elfrancziázott levegője hatalmas talismánként lebegi körül ott nevelt leányainkat? Jaj nekünk, T. R., ha az erkölcsiséget feltű principiumokat csak azért keressük elő, hogy általok a' haza' számára szükséges parányi segédet visszatartóztassuk! Ront a' játékszín? Miért még is a' némettől vissza nem irtóznai? Miért a' gravamenek közé nem tétetni, hogy a' pesti, budai, pozsonyi és kassai 's több más színek bezárattassanak? Oh, jól értem én, hogy mi ez', úgy nevezett romlás' eszközei nélkül többé nem lehetünk. Nem egyszer tapasztaltam, hogy sokunkat a' bártfai kártyaasztal mellől, a' német nézőjátékot megnyitó órán kívül, semmi el nem vonhatott. Mi szeretünk romlani, mi romlani akarunk, T. R. De romlásunkon is idegen színt óhajtunk láttatni. Mert idegen szín miálunk a' nemesebb viselet' csalhatatlan jele; 's a' fenteb nevelés' tisztelet' kívánó hirmondója. Én ugyan veszni akarván is, inkább veszteném el magamat a' nemzetiség' körén belől. Mert ha már az is szánakozást érdemel, ki a' hasznost, a' szépet és jót egyedül külföldi öltözetben tudja esmereni és szeretni; mit fogunk még arról a' szerencsétlenről tartani, ki gyengeségeiben is külföldiséget akar dicsekedőleg éreztetni. Itt, T. R., 's egyedül csak itt, e' külföldiség' vadászásában, fakad romlásunknak forrása. Soha még egy nemzet sem romlott el, melly hazája' erkölcsait és szokásait híven megőrizte. Tettük volna ezt, úgy nem jöttünk volna veszedelembé, saját becsérzésünket 's az idegen népek' tiszteletét elveszíteni. Most, midőn az utolsó szempillantat még talán el nem folyt; most, midőn itt és ott a' hazafiúságnak egyegy szik-

rája pillog, 's az ősi erkölcsnek egyegy tüneménye mutatkozik: nem sietünk-e azt, mit veszni hagyunk, ismét felkeresni? azt, mit romlani hagyunk, ismét jóvá tenni? És hol fognánk mostani fekvésünkben kivált, hol fognánk e' végre hathatósb eszközt találni, mint épen a' kérdésben forgó nemzeti játékszint? Nemzeti játékszint mondok; 's e' név alatt egészen más intézetet gondolok, mint a' mit szerteszét bujdosó színészeinkről vévén mértéket, alatta közönségesen gondolunk. A' mi hibánk, a' mi örökre menthetetlen hibánk, hogy a' szépmesterségeknek ezen ágát, rövid és fősvény ápolás után, mint a' lelketlen mostoha a' kelletlen árvát ápolni szokta, az elalacsonyulás' csaknem legalsó lépcsőjéig engedték süllyedni. Soha sem fordítánk arra olly közönséges figyelmet, melly által a' kezdetben külföldi plántát saját földünkön hazaivá tehattük volna. Szánakozásra méltó romladékban senyved az közöttünk, 's magán viseli az átkot, mellynél fogva minden, ki határaiba lépni mert, szerencsétlen sorsában részt vesz. Illy fekvés bizonyosan egy nagy talentumot sem hoz kísértethe, hogy a' játékszíni pályán akar mint író, akar mint színész feltünjön, 's azt megvettetéséből kiemelje, a' külföldiségből kivetkőztesse, 's a' hazának tulajdonává tévén, általa nemzetiségünkre jótévő behatással munkálkodjék. Mostani vándorszíneinkben nem láthatunk egyebet a' mélyen megromlott német színnek még, ha lehetséges, romlottabb visszatükrözésénél. A' mi hideg lelketlenségünk elzsisbasztja íróinkat, kik magyarok lévén, magyar szívekhez szólhatnának; 's így színészeink kénytelenek a' bécsi pórnép' multságára koholt alacsonyságokat szedni elő, 's azon puhaérzelősségű darabokhoz folyamodni, mellyeket a' német nagy község visszafordult ízléssel bámúl, 's mellyek a' magyar férfias lélekkel olly elhatározólag ellenkeznek. Csak a' nemzet' részvétele tehet valamit nemzetivé; csak a' nemzet' részvétele állíthat nekünk nemzeti játékszint, mellynek esmertető bélyege ne csak az élet nélkül álló kőfalra festett ország-czímer legyen; hanem azon önértés, mellyel annak küszöbein minden magyar belépni fog; azon lelkesedés, melly a' közfigyelemaél fogva saját becsének érzésével teljes színészt a' mindennapi élet' körén felülemeli; azon nemes hazafiúság, melly által a' hazában bizakodó költő tulajdon érzéseit a' nemzet' közönségesen uralkodó érzéseivel összeolvasztja, 's ez' egyedül lehetséges uton, hazafi társait magához felragadja. Így fogja majd a' nemzet a' játékszint 's a' játékszín a' nemzetet kölcsönösen megnemesíteni. Ha lelkesedésbe hozzuk magunkat, hazai characterünk új fényben fog ismét ragyogni; e' characternek vonásait általadjuk a' játékszínnek, bevessük a' költő' lelkebe,

felbátorítjuk őt, hogy új dicsőséges pályát keressen, melyen ne többé az idegen nép' majma, ne többé az idegen romlás' terjesztője, hanem a' nemzeti érzés' tolmácsa 's a' hazai rény' táplálója lehessen. Itt leszen azután hánykódást szenvedett nyelvünknek bátorságos részpartja; itt leszen a' haza, hol mostani számkivetése után megnyugszik; itt leszen a' tűzpont, melyből valahára teljes erejében kilobbanhat, hogy a' maga bámulást érdemlő tulajdoninak tartozott rangját az európai több nyelvek mellett elfoglalja.

## ÖTÖDIK FEJEZET.

### A' vegyes beszédek ről.

#### 162. §. A' vegyes beszédek' sajátsága.

Vegyes beszédeknek azokat nevezzük, melyeket a' beszédek' két főosztályához — az egyházi és polgári beszédekhez erőszak nélkül nem számlálhatunk. Illyenek:

1) Az academiai és iskolai beszédek. Ezek' tárgya vagy tartásuk' alkalmától függ, vagy ettől független 's egészen tudományos. Ha a' szónok szabadon választhat tárgyat, olyant válasszon, mely szónoki előadásra alkalmas 's a' beszéd' alkalmával némi viszonyban áll; ezt azután, kivált ha tudományos, úgy dolgozza ki, hogy műve ne pusztá értekezés, hanem való beszéd legyen; törekedjék végre tárgyát a' beszéd' alkalmával, kivált a' befejezésben, finomul összekötni.

2) Az emlékbeszédek, melyek nevezetes ember' vagy történet' magasztalása végett tartatnak. Ezekben nem szükséges a' személy' életírását vagy a' történet' egyes környülményeit rajzolni, hanem csak röviden érintvén, azon eseményeket kell főképen kiemelni, melyek a' tárgyat a' mindenkori célhoz képest legnagyobb világításban mutatják. Az illy beszéd tehát magasztalt személyének élénk és szemlélhető képét állítsa hallgatói elébe; de azután erről termékeny elmél-

kedésre térjen. Honnan az emlékbeszéd philosophusi észt kíván, melly fontos és érdekes következeteket tudjon vonni a' tett dolgokból. Főkép pedig a' képzelő és érző tehetséget érdekelje, hogy hallgatóinak szívét a' nemes, nagy 's ennyiből némikép már magától az ideál' fényében mutatkozó tárgy iránt lelkesülésre ragadja.

3) A' megszólítások. Ezek rövid beszédek szoros logikai forma 's részeiknek a' tulajdon beszédben megkívánt egyenlő kidolgozása nélkül. Illy beszéd' bevezetése néha csak egy mondásból áll vagy el is maradhat; fögondolatja vagy legalább ennek logikai feltagolása gyakran nincs nyilván kimondva; egyes okainak felhordásával is szabadabban bánik mint a' tulajdon beszéd, és befejezést sem kíván mindenkor. Ellenben multhatatlanul szükséges, hogy az akarat' felindításán dolgozzék, mert mint beszédnek az főczélja, hogy tárgyat az érző és vágyó tehetséggel közvetetlen viszonyba hozván, hallgatóinak eltökélésére biztosan behasson.

Példa a) *Gr. Teleki Jóseftól.* Töredék a' magyar tud. társaság' harmadik közülését megnyitott beszédéből.

Az emberi szív legnemesb érzetekre alkalmas 's legnagyobb áldozatokra kész azon szenvedélyeiért, mellyek helyő valóját gyakran egészen elfoglalják és néha ábrándozásig is hevítik. A' haza' és nemzetiség' a' tudományok' és a' nemzeti nyelv' szeretetének hősei, áldozati, kik elszánva, minden akadályokkal megküzdének, semmi gát által magokat elijeszteni nem engedik, a' haza' javáért, a' nemzetiség' öregbítéséért, a' tudományok' fényéért, a' nemzeti nyelv' gyarapodásáért magokat, vagyonjokat, életüket sőt becsületöket feláldozni készek, és vagy elvesznek vagy diadalmasan állják ki a' dicső tusát; mindig voltak 's mindig is lesznek. De az illy Leonidások, Coclesek, Zrinyiek, Galileik, Miltonok, Révaiak egyes századok' ritka tűneményei, és bár honfi- 's embertársaikat hathatósan buzdítják, úgy még is ritkaságuk miatt egy egész nemzet' boldogságának megállapítására, műveltségének öregbítésére, nemzetiségének kifejtésére, nemzeti nyelvének felemelésére magokra koránt sem elégségesek. Erre sok száznak együtt munkálkodása, sok ezernek egymást

fáradhatatlanul gyámolító ügyekezete, sőt a' nemzet' nagyobb részének buzgó segedelme szükséges. Ezt pedig a' szív' fellengősb' érzelmei egyedül nem eszközölhetik. A' sokaság' állandó buzdítására megkívánatlik, hogy a' hazafiság' szent érzete, a' tudományok' szelíd szeretete külső ingerek által is támogatassék a' kevesbé erősekben, tűzeltesék a' langyos érzésűekben, sőt még ott is mintegy előteremtessék, hol a' nemesb' indulatok az önség' sulyja alatt nyugni látszanak.

Ezen idegen ösztönök sok- és annyi-félék lehetnek, a' hányfélék az emberi gyengeségek, de még is főként két nagy osztályúak, olyanok, mellyek testi életünk' fentartása, sőt a' külső jóllét' és olyanok, mellyek a' valónk jobb részének, lelkünknek földi létele, fenmaradása 's így a' dicsvágy által hatnak reánk.

Nem csak a' velünk született természeti vonzás ösztönöz mindnyájunkat életünk' fentartására, hanem az okosság, a' természet' szent törvénye is parancsolja azt. De különben kevés ebbéli szükségünket a' társasági élet, a' napról napra terjedő műveltség annyira növelte, hogy a' multhatatlannal, a' mit egy kis darab termékeny föld és tulajdon szorgalmunk adhat, meg nem elégedve, a' föld egész kerekességét adó alá vetjük, a' találmányokban gazdag emberi elme legkülönbözőbb felfedezéseit, készítményeit használjuk, hogy testiünk' kívánságait kielégíthessük, földi életünket kellemetessé, lételünket kényelmessé tegyük. Ezt magának, háznépének megszerezni minden ohajtja.

Nem illy közönséges, de nemesebb és egyesekre szinte olly nagy behatású a' dicsvágy' ösztöne. Minden tiszta érzésű szeret jó lenni, törekszik belseje' tökéletesítésén, reménylve vágyik lelke' halhatatlansága után; ezen szép dicsó érzésekből fejt ki az emberi gyarlóság a' halandóknak azon kevesbé nemes ohajtását, hogy jóknak, okosoknak is látszanak, hogy nevök' emléke e' földön elenyésztlök után is fenmaradjon. Így az emberi elme az érdemnek jutalmat kívánván, jutalomból pedig érdemet következtetvén, mindenki örömet teszi magát olly helyzetbe, olly polgári állásba, mellyben honfitársai sőt a' maradék is megkülönböztetéssel tekint reá, még a' jobbak is megvárják, hogy buzgó fáradozásainknak, kötelességeik' pontos teljesítésének köz elesmerés és megérdemlett tekintet legyen bére; igen kevés az, ki érdemének belső érzetében a' hidegséget, hátrahagyást, megvetést és elmellőzést el tudná tűrni. Ha az emberiség', a' haza' és a' tudományok' leglelkesebb barátinak tiszteletre gerjesztő

elszántsággal, vas szorgalommal, lankadhatatlan türedelemmel, szigorú megtagadással összekötött tetteinek indító okait vizsgálni, bonczolgatni hatalmunkban állana és szabad volna, bizonyára kevésben nem találnók fel a' dicsvágyot, a' nagyobb résznél pedig ez tűnne minden más ösztönök felett szemeinkbe.

Úgy van, Tek. Társaság, Nagyérd. Közönség! a' jóllét és dicsőség azon két kecses czél, melyre a' halandók' nagyobb része törekszik, ezek azon rugók, melyek' bájos ereje földi pályáját kormányozzák. Az emberi természetben alapúl, annak gyarlóságaiából foly, és annak valójával olly szoros összefüggésben áll ezeknek kívánása, hogy azt még a' nemesb érzésű sem tudja megtagadni. Egyéb fellelőbb szenvedélyeink' feláldozásával többnyire azon életmódot választjuk, melyben ezeknek elérését leginkább reménylhetjük. Ki is veheti rossz néven a' magányos polgárnak, ki a' házi atyának, ha életét olly foglalatosságnak szánja, melly által önmagának valamint öt boldogító nőjének, szeretett magzatának elégséges élelmet kereshet, őket illendő polgári állásba helyeztetheti, számukra a' földi élet' gyönyöreinek nagyobb részét megszerezheti, és maradékai egy becsült, tisztelt nevet szállíthat. Ezen vágyok nemtelenekké mind addig valóban nem is válnak, míg azokat a' miattok használt eszközök nem fertőztetik meg, és azok a' más lelkesebb érzéseket nem fojtják el.

Ezek szerint nemzeti tudományosságunk' gyarapodására, honi nyelvünk' művelésének eszközlésére mulhatatlanul szükséges, hogy azok, kiknek ezen pályára vonzódások van, a' haza' tiszta szeretete, a' tudományok' buzgó kedvellése mellett a' jóllét és kényelmes élet, a' tisztes polgári állás 's érdemlett megkülönböztetés' reménye által is ösztönöztessenek annak megfutasára. Csak így szentelhetik annak minden idejüket, egész életöket, buzgó igyekezetöket; így vívhatnak meg az akadályok' azon seregével, melyeket részint a' dolog' természete szül, részint a' rossz indulat és irigység gördít elejükbe; így az életnek különben elmesorvasztó gondjaitól felmentve, nem lankadnak el idő előtt az egyébiránt szép de göröncsös úton, és polgári állásokra támaszkodva, nem rettentik őket vissza, nem tántorítja el a' döntő erőszak. Erre volt a' magyar tudományosságnak, a' nyelv' bővebb kiművelésének legnagyobb szüksége; ezt adja és adta intézetünk buzgó alkotóinak a' legkegyesebb fejedelem' jóvá hagyásával erősített rendeltetése szerint.



b) *Schedel Ferencztől.* Töredék Kisfaludi Károly felett tartott emlékbeszédéből.

Az első történet, mely e' társaságot felállíttatása után legott érte, első kútfeje lón veszteségeinek, fájdalmainak is. Azon nagy fényű test, mely bennünket szerkeztete, a' Kisfaludi Károly' nevét nevezé mindenek előtt, mintha titkos sejdítés ösztönözné minél előbb 's hathatósban megvigasztalni azt, kitől közepén egy érdemekkel és fénnel futott pályának az élet' mosolygó istennéje bucsúzni készült. Még is a' hír nem lelé már életben a' megtiszteltet. Elhült vala a' szív, mely olly fenn dobogott a' honért 's a' hon' virágzásáért; elszállt a' lélek, melynek ereje — minden kedvet szegő körülmények' ellenére is — új mezők felé mutata irányt 's töre ösvényt az utána jövőknek.

Tisztelt hallgatóim! azt a' férfiút, ki mai beszédem' tárgya, nem kor, tehetetlen aggkor sorvasztá el, sem bú vagy inség nem emészték; hanem korán, férfúsága' viritó delén, ereje' polczán, munkálkodásai' legtermékenyebb éveiben a' szerencsést gyilkos nyavalya ragadá ki közülünk. A' szerencsést: mert túl emelve az élet' gondjain, nem függve senkitől, nem keresve semmit, egyedül nemzete' díszéért epedett, melyben hogy neki is vala jó része, nyugtatólag moudhatá magának. De neki nem engedék istenei, hogy melyét lelke annyira óhajtott, e' nemzeti intézetet állni, magát benne egy fényesebb helyre érdemítetni megérje; hogy szemlélve e' ragyogó gyülekezetet, melynek minden szemből kisugárzó hazafi részvéte biztosítja a' nemzeti legbecsesb kincsnek diszlését, régi reménységeinek lássa közelíteni teljesedését; — hanem élte az áldozatok' és küzdes' korát, másoknak hagyván a' gyümölcsözés' szebb ideje' gyönyöreit! 'S egyedül ennek meggondolása is fájdalommal vegyíthetné halála' emlékeztét, ha töle a' haza ezentúl semmit nem várhata vala többé, 's baráti kevesbé szenvedelmesen szerették volna is, mint tevék.

Midőn azon kedves és érdemeimet felülmúló megbizatásnak indulok megfelelni, hogy annak ünnepeljem emlékét, ki vezetóm vala és buzdítóm az írói pályán, barátom ez élet' utjain ifjuságom' hajnala óta szakadatlanúl 's egész szentségével e' névnek; bocsánatot kell kérnem, ha attól féltemben, ne hogy a' szív' hangja erőt vegyen a' bíráló' észén, melynek széke elébe tartozik minden historiai személy, talán szárazzá válandik előadásom, annyival inkább, hogy nem lehet



czélom életo' körülményeit festeni, csak a' mennyiben azok az író' kifejlődésére vethetnek világot.

Költőnk azon emlékezetes időszakban látta napvilágot; melyben II. Leopold új életre kezdé deríteni nemzetünk' méltóságát. Régi és díszes nevű 's bőségben virító ház' gyermekét kényelem 's becsültetés várak: ha a' minden átkok' legnehezbike, az anyátlanság' átka olly korán nem voná vala össze feje körül fellegeit. Mert őt, kinek létele szülője' éltebe került, atyja nem fogadá be szívébe; 's keménység lón neveltetése' fölolvé. Ez sors gyanánt zaklatá a' tüzetől magába nem férő fiút, kiüzé már a' tanulmányok' előcsarnokaiból a' had' táborába, 's kitevé utóbb a' rideg élet' hullámainak, melyek fiatal-sága' sajkáját hat, gonddal és viszontagságokkal teljes, éven által hánytorgatták. Végre oda nyujtá a' sors engesztelő kezét a' férfinak, 's ő valahára partra szállott. Nem vala kikészülve iskolai tudománnyal, melyet sem mint harcz' fia, sem mint képiro' nem szerezhete; de gyűjtött önszorgalma más esmereteket bőven és bizonyos célra ügyeléssel; gyűjte practicus tudományt az általa már korán űzött művészetekben, a' festésben t. i. és dramai költésben: dolgoztatva önmaga, 's tanuló szemmel nézve, vizsgálva mások' dolgozatait; gyűjte végre kiterjedt, mély és nehéz esmeretét az életnek, melyről a' fátyolt sokféle viszontagság voná le szemei előtt. Így hozhatá tehát a' literatori pályára azon világ- és emberesmeretet, így a' művészség' azon élő tudományát, mely őt tizenkét éviglen, felette több első rangú íróársainak is ragyogtató.

Kisfaludi Károlynak azon szép ajándék juta a' természettől, mely szerint lelke' nagy ereje a' legkülönbözőbb formákhoz is tudá simúltni annyira, hogy e' tekintetben kérdést lehetne támasztani: a' játékszín volt-e inkább mezeje, vagy az elbeszélő vagy végre a' lyrai költés? Így lón, hogy általa szépliteratúránk nem csak gazdagodnék 's nemesülne, hanem ő volt dramánk' alkotója, ő ada léteit nálunk a' novella- 's elbeszélésnek, ő közelíté első a' népköltést az úgy nevezett művészköltéshez, midőn a' magyar népdalt nemesebb értelemben teremté; terjed el végre munkáin minden nemű bélyeg és szín: tulajdona a' valódi, a' gondolkozó művésznek; 's az új iskola őt másod alapítójának, poetikája' másod atyjának vallja.

## TOLDALÉK.

## A' magyar nyelv' rövid története.

## 1. §. A' magyar nyelv' történetének fogalma és felosztása.

Nyelvünk' története annak mind belső viszontagságát — természetét 's tulajdonságait' kifejlését, mind külső eseteit — nagyobb vagy csekélyebb keletét leírja. Innen belsőre és külsőre oszlik. A' belső vezérfáklya a' tudományos nyelvtanításnak és tökéletes szótárnak; de nálunk mind ez ideig jobbadán parlagon hever 's csak az ujólag felébredt nyelvényomozástól várja az adatokat, mellyekből idővel tökéletes egésszé alakulhasson. A' külsőre nézve tetettek már némely, ámbár nem kimerítő, lépések, mellyek rövid vázlatban itt következnek.

E' történetet előidőre 's négy időkörre osztjuk. Előideje nemzetünk' első történeti megjelenésétől a' keresztény hit' felvételéig terjed. Első időköre eleinknek a' keresztény hitre tértektől Árpádék' kihalásáig. Másodika Robert Károlytól a' hitbéli villongásig. Harmadik időköre a' reformatiótól II. József. Negyedike II. Józseftől mostanig.

## NYELVÜNK ELŐIDEJE.

Nemzetünk' első történeti megjelenésétől a' keresztény hitre térteig.

## 2. §. Nyelvünk' előidejének áttekintése.

Eleink, mennyire történeti nyomuk találtaik, legelőbb az Altai hegyek' tövében, az Irtis' folyója mellett, azután az Ural hegysora és a' Volga folyama közt laktak, honnan a' Kaukáz' aljára vetődtek. A' Kazarokkal egyesülve, Heraclius görög

görög császárt 626ban követték Chosroës persa Schah ellen, 's a' Kuma' vize mellett feldúltak egy régi várost, mellynek ma is látható omladéka Madszar nevet viselnek, 680dik körül a' bolgároktól szoríttatván a' kazárokkal együtt Európába költöztek, 's itt a' 9dik század' végével a' pecsenegektől megveretvén, két részre szakadtak. Egyik részök visszavonúlt Ásiába, hol nyoma elenyészett; a' másik nagyobb had délfelé térvén, 's a' Kazaroktól végképen elválván; Etelközben szállott meg. Innen ment Leontin, Árpád' fia, 889ben segédére Leo görög császárnak Simeon bolgár fejedelem ellen, innen hitta ki Arnulf, Frank király, a' magyarokat Szvatopluk ellen; de míg fegyvereseik nagy része Szvatoplukkal küzdé, hátra hagyott tanyájokat az összesereglett bolgárok és pecsenegek feldúlák. Visszatérvén Morvából, híjában törekedtek előbbi lakhelyöket kivíni; azért felkerekedvén Árpád' vezérlése alatt mai szebb honunkba költöztek. Az itt talált tótokat, németeket, bolgárokat és oláhokat meghódíták, közülök a' bolgárokat és kazarokat keblökbe felvevék, a' többieket pedig mezei munkára szoríták, míg magok gyors lovaikon német és olasz országon keresztül francia országig, 's más részről szinte Konstantinápoly' faláig száguldoztak, rettegést terjesztvén mindenfelé 's a' meggyőzötteket foglyokul hurczolván magokkal. Ezen rablóvagyást a' Merseburgi és Augsburgi véres csata törte meg, mellyek után, kivált kevesbé háborgó Geiza fejedelmök alatt, csendesebb életnemre hajoltak.

Hazát ennyi viszontagság 's véres báború közt szerezvén, csak nem bámulásra méltó, hogy, midőn más, ide 's tova költözködött nemzetek, a' gothok, vandálok, longobardok 'stb. más és más földön 's idegen nemzetek közt lett letelepedésök közben mind nevöket elveszték, mind nyelvöket új zavaréknnyelvekké hagyák átváltozni, eleink az övéket eredeti ép-ségében 's önállásában fen tudák tartani; ámbár azon sok persa, arab, tatár és török szó, mellyeket még ásiái vándorlásukkor e' nemzetektől elfogadtak, és azon számos tót és

német szó, mellyeket a' Tisza' és Duna' mellékén letelepedvén, a' meghódított népektől kölcsönöztek, nyilván mutatja, hogy ők mindig készek voltak az idegen esmereteket elfogadni. Ezt hihetőleg egyebek közt annak kell tulajdonítani, mivel ők is, mint a' Hunnokról megjegyzé Priscus Rhetor (Cap. 2.), különösen szerették anyanyelvöket, ezen folytatók országos dolgaikat 's tanácskozásikat, ezen adott törvényeket Árpád a' Zéri gyűlésben 's ezen intézte el a' polgári ügyeket. Szent és világi énekeikről a' történetek gyakran emlékeznek. Őseink már a' kereszténység' felvétele előtt énekben zengedezteték isteneiket imádó érzelmeiket (Heur. Perz. Monument. German. Hist. Hannov. 1829. Tom. 2. p. 105), és fejedelmük' dalosai énekben dicsőítették a' nemzet' nagy tetteit. Nyelvökön bizonyosan irtak a' vezérek alatt (Anonym. c. 46.), de Ásiából hozott saját betűkkel irtak-e, erről vetekedni szükségtelen, mivel e' korból semmi írásmaradványunk nincs, és felőlök egy történetíró sem emlékezik.

## ELSŐ IDŐKÖR.

**Eleinknek' a' keresztény hitre tértektől Árpádék' kihalásáig.**

### 3. §. Nyelvünk' első időkörenek átnézése.

Nemzetünk' esmerete főkép akkor gyarapodott, midőn Geiza fejedelmünk, 'keresztény nevének sároltának 's a' bajor udvarnak sürgetésére, a' keresztény hit' tanítóinak hazánkba szabad bejövetelt engede, sőt végre maga is hitőkre tére. Fija Vajk, keresztény névvel István, már gyermekkorában a' keresztény hithez édesítettett, 's tizennyolcz éves korában jutván kormányra, ifjú tüzzel vitte a' térítés' szent munkáját, és biztosítására az itt talált tót papok mellé német, olasz 's francia papokat hozta be, 's püspökségeket állíta. Polgári

alkotmányunkat a' kor' szellemével egyező törvények által megállapítá, az igazság' kiszolgáltatását, a' közteher' viselését 's a' haza' védelmét elrendelé. Iskolákat nyitott a' püspöki egyházok mellett 's a' monostorokban; de ezek, az lévén egyenest céljok, hogy nevendékeket készítsenek az egyházi hivatalra, kevés gondot fordítanak a' hazai nyelv' elővitelére. Az isteni tisztelet, egyezőleg az egyházi törvényekkel, latin nyelven tartatott, ezen irattak az oklevelek, mert első királyaink' idegen származású papi jegyzői előtt a' mienk részint esmeretlen volt, részint oklevelek' írására még durvának 's ügyetlennek látszott. Így a' keresztény hittel uralkodásra kapott latin nyelv bitorlá a' honinak kizáró jogát. Azonban az országos tanácskozások honi nyelven tartatván, ezen irattak kétségkívül a' polgári törvények. Gyaníthatni ezt vagy csak onnan is, hogy első királyaink Kálmánig nem tudtak latinul (Tud. Gyűjt. 1819. X. Köt. 85. lap) 's papjainkat az 1114diki gyülekezetben törvény által kellett a' latin nyelv' tanulására szorítani. E' gyanítást történeti valósággá teszi Kálmán király' törvénykönyvének idegen fordítója Albricus, ki Seraphinus érsekhez írt levelében nyilván vallja, hogy honi nyelvünkől tevő latinra a' törvényeket. A' keresztes hadak eléggé megesmertették velünk az idegeneket, hosszas háborúba elegyedtünk Velenczével, IIIdik Béla által szoros közösülésbe jöttünk Bizánczczal, IIIdik Andrást a' szentföldre kísértük, iskoláink divatoztak, mint Kun László király a' visszaállította Veszprémi iskoláról mondja, hogy elpusztulása előtt a' parisi főiskola' példajakint ragyogott. Így elég alkalmunk volt a' külföld' műveltségét magunkévá tenni; de a' visszas mód és eltévesztett cél nem engede kívánt sikert az igyekezetnek.

#### 4. §. Első időkörbeli nyelv emlékeink.

Ámbár a' keresztény hit' elterjedésével megállapított honunkban a' latin nyelv' uralkodása; mindazáltal kétséget

nem szenved, hogy az egyházi oktatások, szent énekek, úgy némelly világi ügyek honi nyelven foglaltattak írásba. Az 1114-diki egyházi gyülekezet megparancsolá, hogy semmi egyéb ne olvastassék vagy énekeltessek az egyházakban, hanem csak mit maga a' sz. Zsinat helyben hagyott. Béla király' névtelen jegyzőjének bevezetéséből könnyű gyanítani, hogy honi nyelven irt régi történeteinket ő csak fordította. De illetlen irományaink az idő' mostohasága miatt úgy elvesz-  
tenek, hogy esmeretes írásmaradványuk csak a' 12dik század' végéről van, a' boldvai apátság' miséskönyvében fennmaradt két rövid halotti beszéd, mellyek Koller' véleménye szerint sem előbb nem irathattak mint 1192ben, sem utóbb nem mint 1210ben. Ezeket Práy jegyzé ki először, utána többen kiadák, főkép Révai mély tudománnyal gazdag értekezésében: *Antiquit. Liter. Hung. Tom. 1. Pestini 180*, melyet honi nyelvét kedvelő minden magyarnak szorgalmasan kellene tanulnia. Horvát István' véleménye szerint ezen beszédek palócz szóejtésen vannak írva, melly a' Boldva' vize' mentében mind e' napig divatozik, 's ha a' régi helyesírás szerint olvastának, nem olly durva 's érthetetlen nyelvéek, mint némellyeknek látszik, sőt némelly nyelvszépsegeket is mutatnak. Mennyi *a*, mennyi *hogy* marada el benne, mint ad kedves színt a' beszédnek az előjáróitól megszabadított sok ige, 's melly szép szók jönnek elő benne: feleim, segéd 'stb. — Ezeket nyomban követi sz. Margitnak IV. Béla' leányának élete Kun László király idétte (1272—1290) hártára írva (*Catal. Biblioth. Kollár.*), de az eredeti kézirat elveszett, 's Práy azt csak egy 15dik századi másolatból adta ki. Említetik ebben, hogy sz. Margit a' passiót magyarul olvasta, hogy sz. István', Imre', László', Erzsébet' életét, a' zsoldárokat és a' szentatyák' életét olvasta; mivel pedig az asszonyok nem értettek latinul, szükségképen magyar nyelven kellett ezeknek írva lenniük.

## MÁSODIK IDŐKÖR.

Robert Károlytól a' hitbeli villongásig.

## 5. §. A' második időkör' átnézése.

Nyelvünknek szabadabb felreppenést ada az Anjoui házból származott két bölcs királyunk. Károly tudván, hogy vágytársa, Venczel, honunkba jötte után kedvezni akarván nemzetünknek, nevét Lászlóra változtatá, hogy másik vágytársát, Ottót, arra kívánta a' főpapi rend birni: váltaniá fel eddigi német nevét Bélával mint magyar őseével, hogy sok baj után végbe ment koronáztatásakor 1309b. királyi esküje latin után magyarul is felolvastatott, olasz helyett magyar nyelven szóló udvart alkota Visegrádon. Ott nem csak gyermekélt, de fiának, Lajosnak, mátkáját is, a' nemzet' szellemében nevelte; így majd I. Lajos Máriajára nézve Zsigmondot, így Zsigmond Erzsébetnek Albertet. Különféle házakból eredett királyaink, Albertet és II. Vlászlot kivéven, beszélték nyelvünket, sőt I. Vlászlo magyarul felelt kir. székéből a' német követeknek. Nyelvünk' országgyűlési keletét bizonyítja 1351b. I. Lajosnak tett magyar eskü, bizonyítja HunyadiJánosé 1446b., bizonyítja az, hogy 1505b. a' latin nyelven feltett Rákosi végzést Péter országbíró által magyaráztatá meg a' jelen volt 300 követ és sok nevezetes ember (Tud. Gyűjt. 1833. 7. köt.). Ez időkori fejedelmeink' igyekezete által fejlődezni kezd nemzetünk' szellemi élete a' művészetben és tudományban. I. Lajos a' nemzet' ifjúságát 1348b. Nápolyba vezeté megbosztulni a' királyi testvérén elkövetett borzasztó gyilkosságot. Virulni indultak már ekkor olasz honban a' szép tudományok, 's a' három évnél tovább tartott mulatás után haza térvén a' diadalmas sereg, olasz művészetet és tudományt, 's nyelvünknek sok új szót hozott magával. Ezen nagy király, majd veje a' szerencsétlen Zsigmond, tovább a' Zrednai Vitéz János csz-



tergami érsek, végre a' ritka fényű Mátyás szerzettenek ugyanfelsőbbiskolákat, könyvtárokat, könyvnyomtató műhelyt, tudós társaságokat; de ezek a' gyáva Jagellóknak gyenge uralkodása alatt kicsinyenkint hervadván, a' mohácsi gyászos eset után végképen elenyésztek.

## 6. §. Második időkörbeli nyelvemlékeink.

Ezen időkori költésünk némelly csatadalokban, istenes és világi énekekben mutatkozik. Dlugoss lengyel író említi Erzsébetnek, Lajos' anyjának, ezek iránti szeretetét, Thuroczi a' Zsigmond alatt lenyakaztatott Kont Istvánról szóló éneket. Callimachus és Dlugoss beszélnek, hogy I. Vlászlót népe ének közt fogadá Budán. Galeotus szerint Hunyadi János a' régi nagy vezérek' tetteit versekben olvastatá Mátyás fia előtt. Mátyás' énekeseiről emlékezik Péter Vulturáni olasz püspök, emlékezik Galeotus. Csatadalokat énekeltek a' kenyér mezőn. Az énekelés végre annyira ment, hogy szószerkeken keltek ki ellene. Illyen ének a' sz. László királyról és a' szűz Máriához való, továbbá azon 1458diki négy vers, mellyeket a' pesti gyerkőczék daloltak Mátyás' választásakor. 1484ről valók Nyirkálló Tanács' verses törvényszabályai és ének sz. István jobbjáról. A' házások' éneke is ez időből látszik lenni. Cesinge János (Janus Pannonius) 1462—1465 magyar grammaticát írt; de ez elveszett. — Mária királyné alatt némellyek sz. Ferencz' rendéből Erdélyben magyarra fordíták a' szentírást, 's ezért üldöztetvén, kénytelenek voltak Moldvába szökni. Munkájukból fenmaradt egy darab a' bécsi cs. könyvtárban, 's Ruth' könyve után áll=83. Ez annál inkább becses, mert a' régi sírbeszéd palócz nyelven, ez pedig magyaron van írva. Mátyás alatt (1458—1490) Bátorfi László újra fordítá a' szentírást és szentek' életét. Halabori pap Bertalan' fordítása 1508ból, Velike Gergely' magyar zsol-táros könyve 1522ből is ide tartoznak. Nem sokára naplényt



látnak ezek más többekkel együtt a' magyar tudós társaság' szorgalma által.

### HARMADIK IDŐKÖR.

#### A' hitbeli villongástól II. Jósefig.

##### 7. §. A' harmadik időkör' átnézése.

Feldulatván tudományos intézeteink a' mohácsi veszély után hazánkba gázló vad ellenségtől, tanulni vágyó ifjaink ismét Külföldre, Bolognába, Paduába, Baselbe 's kivált Wittenbergbe utaztak. Forrtón forrott ekkor német honban, kivált Wittenberg körül, a' Wittenbergi szerzetes támasztotta vallási villongás, melly onnan haza tért ifjaink által nálunk is elhatalmazott. Luther ott németül szólt és irt német ajkú hazafiaihoz, hogy tanítása annál könnyebben gyökeret verjen 's kiki hozzá szólhasson, magyar követői ugyanazon okból nálunk honi nyelven szóltak és irtak, szinte ezt tévék a' régiebb hit' oktatói, 's így nyelvünk lön a' vetekedés tágas mezeje nem csekély önelőmentére. Az új hit' követői iskolákat 's könyvnyomtató műhelyeket állíttatának. Ez bírta arra Oláh Miklós érseket, 1551b., hogy a' Jesuitákat — idővel a' magyar tudományos egyetem' alkotóit — Nagyszombatban megtelepítse. Kivált nagy tüzzel folytak e' viták a' 17. század' elején. Mindenik fél elővett minden, hatalmában álló módot, hogy állításai' igazságát megmutassa, nem csak az okoskodás' erejében, hanem az előadás' szépségében is keresvén ellenfele meggyőzését. Kétségkívül nagyon behatott ekkor nyelvünkre az, hogy a' hitágazatoknak, az emberi lélek' örök ideáinak körére alkalmaztaték, valamint az is, hogy a' vallás' 's vele együtt nyelvünk' ügyében mind egyházi mind világi nagyjaink részt vettek, 's így azt, mind el nem nyomattatásuk' egyik főjelét hathatósan pártolták. Zápolya, a' gyáva, nyelvünk'

elveszthetésének említésével is nevelhette pártját, Ferdinánd annak védelmét ígérve szaporíthatá hiveit, kiknek ő magyarul esküvék. Országgyűlés is felszólalt 1550b. I. Ferdinánd alatt, hogy fia, Maximilian, itt lakva tanuljon magyarul, 1569b. pedig Maximilian' két fia, Rudolf és Ernest, közül kívánta egyiktől, és két tolmácsot tartata a' Haditanács és Udvari Kamara mellett. A' magyar Kamara honi nyelven levelezett a' vármegyékkel, a' harminczadokhoz, sótiszségekhez így küldé parancsait, így írásait a' császári vezérek a' Vármegyékhez és várkapitányokhoz. A' zsitvatoroki béke 1606b. magyarul költ, magyarul II. Mátyás és Báthori Gábor közt 1610b. A' durva török is ezen adá vad parancsait. Így lett az horvát atyánságnál is szokottá, mint Vrancsicsnak, a' két Draskovichnak, Zrinyieknek példája mutatja, kik irtak is nyelvünkön.

Szerencsésen virágozni indult nyelvünk teremhetett volna hasznos gyümölcsöt, ha a' következő idő' viszontagsága 's a' latin nyelv' szertelen kedvelése 's napönkintí terjedése el nem akasztja. A' hitbéli villongások' első tüze lassankint csillapodván, írásaival egyik fél sem lépe ki a' csatamezőre, 's így nyelvünk' egyik főrugója megtágult. Tudósaink még mind inkább a' latin nyelvet kedvelték, ez lévén tudományosság' jele, azért magyar munkáikat 's leveleiket is latin kifejezésekkel, címekkel 's ajánlásokkal díszelték. A' szomszéd németekkel szoros közösülésbe jövetelünk egy közös nyelvet tön szűkéssé, egyik fél a' másikat nem értvén. Erre a' latin volt legalkalmasb, melly ennél fogva nálunk új gyökeret vert. Ide járúl, hogy iskoláink ezt különösen pártolták, azért honi literatúránkra nézve majd semmit sem tettek, sőt azt inkább gátolták. Így a' latin nyelv lassan lassan a' tanácskozáskba és közíráskba is becsúszván, az igazgatásból kizárta a' honit. Ellenkezőleg Erdély' fejedelmei a' latint is ápolták ugyan, de az igazgatást és diplomatiát honi nyelven vitték. Bocskai István' végrendelete ezen készült, Rákoczi György' testőreit

magyar rendszabály kötelezte, Stambulba minden így küldett, Országgyűlésen törvény azon hozatott 'stb. — Elhagyott nyelvünknek szebb ideje derült Mária Theresia alatt. Fejedelemlennék végezvén hosszas háborút, figyelmét népei' műveltetésére fordítá. A' Nagyszombati tud. egyetemet 1770b. megújítá, 's a' Jesuiták eltörlése után 1777b. a' nyilvános nevelésnek új rendet szaba, 's így a' megindított tudományos műveltséget nagy lépéssel mozdítá elő. A' francziák voltak ekkor az ízlés' és tudományok' fényes példái, kiknek nyelvével és írásaival hazánkfiak részint a' hollandi és schweizi iskolákban, részint a' fejedelemlé szerzette testőrző seregnél megismerkedének, 's fájlalva pillantván elmaradásunkra, szóval és tettel törekvének előbbre vinni nyelvünk' ügyét. Így ezen szép tűzű hazafiak; de tudományos intézeteink nem pártolták nyelvünket, 's a' latin mind inkább 's inkább elhatalmasodott, nem csak az országglás' ügyekben egyedül divatozván, hanem a' mindennapi beszédbe is becsúszván. Azonban még ennél is nagyobb ellenségre talált nyelvünk a' németben, melyet a' szép fejedelemlé körétől megigézett nagyjaink, hátravetvén a' durvának tetsző honit, házaik' nyelvévé tevének, 's nyilvános rendelkezések az országban terjesztteni törekvének.

### 8. §. Harmadik időkörbeli nyelvemlékeink, a) a' prosában.

A' hitbéli villongásban állításait mindenik fél a' szentírássra iparkodván építeni, ezt kelle nyelvünkre fordítani. Első lépett fel Komjáthi Benedek kathol. udvari nevelő a' Prényi háznál, ki sz. Pál' leveleit adta ki Krakóban 1533., követte Pesti Gábor az új testamentum' fordításával 1536b. Bécsben. A' protestansok közül Erdősi János Sárvári predikátor hasonlóan az új testamentumot fordítá 's kiadá Sárváraott 1541b., Heltai Gáspár predik. Móses' 5 könyvét Kolosvárt 1546b., azután az egész szentírást 1551—1562., Károlyi Gáspár

gönczi predik. ismét az egész szentírást fordítá 's kiadá Visolyban 1590b. Ezzel élnek jobbadán a' reformatusok. Nagy akadályokkal kellett ezeknek küzdeniek; a' nyelv eddig illy tárgyak' előadására nem fordíttatván, nem mindenütt engede kívánságuknak, azért előadásuk darabos, erőtetett és sok helyen homályos. Szerencsésb volt Káldi György és Molnár Albert a' 17dik században; amaz újra fordítá az egész szentírást Bécsben 1626b. a' katolikusok' számára, kik ezzel élnek mind e' napig, Molnár pedig Károlyi' fordítását igazítá meg Oppenheim. 1612b. — Oktató prosánk még a' 15dik századi némelly fáradozások által nyert ugyan valamit, 's nyelvünk' szép hangzata 's folyékonysága nevededett; de koránt sem volt eléggé kiművelve, hogy általa az író' szükséges tisztasággal adhatta volna elő gondolatit. Veres Balázsnak 's Heltai Gáspárnak, kik Verbőczy' hármastörvénykönyvét adák magyarul, amaz Debreczenben 1565., ez Kolosvárt 1571b., továbbá Fűsüs Jánosnak (királyok' tüköre Bartfán 1626), Horti Miklósnak (A' méhekről Várad. 1636), Apáczai Csere Jánosnak (Magyar encyclop. Utrecht 1653 és Logica 1656) csekély próbái ezt nyilván bizonyítják. Ritka tünemény volt nyelvünk' egén a' 17dik században Pázmán Péter Jesuita, azután esztergami érsek és Kardinál, egyike nemzetünk' legjelesbeinek, nyelvünkön előtte olly tisztán senki sem szólott és írt, azzal olly sokfélekep senki sem bírt, olly erővel senki sem bánt. Vele és utána többen fáradoztak a' literatura' ezen mezején, mint Matyus István, Csapó József, Molnár János, Bod Péter 'stb.; de a' nyelv' ügyetlen állapotjához igen félénken kötvén magokat, képzeleteiket vagy idegen szavakkal vagy lomha körülírásokkal fejezik ki, 's így előadásuk nem csak tarka, hanem szükséges rövidségben és kerektségben is szűkölködő. Pázmán óta prosánk csak Faludi Ferencz' ajakáról folya kellemmel, kinek „Nemes ember, Nemes asszony, Nemes úrfi, Udvari ember“ 'stb. czímű művein legkisebb idegen ízlés sem esmerszik, — A' történeti prosa ezen időbeli kronikáinkban alig érdemli e' ne-

vezetet. Székely István (Krakkó 1559), Heltai Gáspár (Kolosv. 1575) munkáiban ügyetlen nyelvünk még lomhán és darabosan mozog. Zrinyi Miklós Bántól irt de Pethő Gergely' neve alatt Bécsben 1668b. kijött első eredeti rendszeres történetírásunk tisztább, kellemesb nyelvvel ajánlkozik; de velős rövidséget, ékes folyóságot, kedves gömbölyűséget nem találunk benne. Salustiusnak Décsi Jánostól (1596), Curtiusnak Forró Páltól (1619) és Florusnak Benkő Mártontól (1702) készített fordítása sem szerezhete jobb ízlést a' történetírásban. Gr. Kálnoki Samuelnek (1702), Spangár Andrásnak (1734), kik Pethő' kronikáját folytaták, és Kovács Jánosnak (1742—50) nyelve hasonlóan nehezen folyó, egyenetlen és darabos. Levelező prosánk derék példát mutat a' csinosan enyelgő Mikos Kelemen' leveleiben bujdosásiból nénjéhez (Törökországi levelek 'stb. Szombathelyen 1791.)

Nevezetes, hogy tudósaink nyelvünk' tulajdonságait mindjárt ezen időszak' elején kezdék bővebben vizsgálgatni, fejtegetni 's megesmertetni. Erdősi János 1539b. adta ki Sárvárrott a' tanulók' számára irt magyar grammaticáját, Krakkóban 1549b. jelent meg e' munka: „Igaz írásmódról való tudomány magyar nyelven.“ Magyar grammaticát irt továbbá Molnár Albert (Hannov. 1610), Gelei Katona István (Gyulafejérvár. 1645), Komáromi Csipkés György (Ultraject. 1655), Pereszlenyi Pál (Nagyszomb. 1682), kinek grammaticája nyelvünk' történetében időszakot csinált, és ma is sokban haszonvetető, Csécsi János (orthograph. jegyzések Párizspái lexiconához kapcsolva Lőcsén 1708) és Bél Mátyás (Meliboeus név alatt Posonyb. 1723.). Sőt szókönyveket is irtak. Pesti Gábornak latin, olasz, francia, cseh, magyar és német szótára Bécsben 1530b. jött ki. Calepinus' 1587b. Leydeni szótárához nyelvünk is hozzá kapcsoltatott. Nevezetes még Fabrici Vazul' deák magyar szótára 1593b.,

Vrancsics' szókönyve Velence. 1595b., Molnár Albert' szótára Nürnberg. 1604., Párizpapaié Lőcsén 1708.

### 9. §. Folytatás b) a' költésben.

Nyelvünk' művelésének ezen első időszakában költésünknek némelly sokat ígérő nyomaira találunk. Mindjárt kezdetben Erdösi János (1541), Turi (1555), Vilmáni Libécz (1558) 's mások megmutaták, hogy nyelvünkön görög mérték szerint lehet verset írni; azonban a' kor' szelleméhez simulva és talán más nemzetek' példája után is költőink csak rímbe írták műveiket. Tinódinak, mint némellyek vélik, Sapho szerinti rímelt versei egyedül szótag-számban egyeznek e' versmértékkel. Pártokra szakadt hazánkfiait egyesülésre 's hazafiúi nagy tettekre bírni törekedett a' honi muzsa nagy férfiak' tetteit énekelvén, azért is verses historiákkal léptek fel költőink. Farkas Andras' (Krakkó 1538b.) Tinódi' (1541 és 1554.) 's mások' versben írt historiájának költői becse nagyon csekély, nyelve és verselése hibás, az költői szépség, ez kellemes hangzat nélkül. Mind ezekre homályt vont Zrínyi Miklós (1651), ki merész 's erős lélekkel éneklé „Adriai tenger Sirenijában“ halhatatlan ősenek Szigetnél történt elestét. Tanítványa a' görög és római epicusoknak, legiukább Tassó' romános szelleméhez hajlik; de szabadon bánik tárgyával, 's csupa utánzóvá soha sem aljasul. Kár, hogy előadásának bájos egyszerűséggel párosult nagy költői ereje mellett a' nyelv' tisztaságára 's csínosságára keveset ügyelt. Liszti' „Mohácsa“ (1653b.) fakasztá fel a' veszedelem' bűját némelly tüzes, erős festésével. Gyöngyösi István (Murányi Venus. Kassán 1664. — Kemény János' története. Lőcsén 1693. 'stb.) nagy érettséget mutat, szereti a' mythológiát, 's hosszas festéseket, és csinos, élénk, virágzó nyelve által nyelvünket könnyűséggel, csínossággal és sok új kifejezéssel gazdagítja. — Lyrai költésünk ezen időszak' elején alig nyúlt

valamit figyelemre méltót. Balassa és Rimai szerencsével költöttek egyházi 's világi dalokat. Ezt elméledő szellem, amazz mélyebb érzés, több tűz és képzelet bélyegzi. Zrinyi nem kevesbé jeles lyrai mint epicus költő, 'szerelmes daljai idylliai formában kellemesen vonzanak majd görög egyszerűség majd olasz hév által. Beniczki' énekeit elméledő ész szülte, 's mély érzéssel oktatásra hajlik. Hasonlít hozzá Kóhári. Virágzóbb kora derült lyrai költésünknek ezen időszak' vége felé. Faludi új utat tört szép 's tiszta nyelvével, és francia példákából lesé ki a' dal' való hangját. A' francziák után indúlt Bessenyei, B. Orczi 's Barcsai ekkor levének köztisztelet' tárgyaivá; de példányaik' vak utánzása gátlá lelkesüléssök' szabad reptét. Ányos, a' szelíden bús 's hazájához hévvel vonzódo ekkor éneklé mély érzéssel ömledező elegiáit. — A' 16. században jött napfényre az első magyar színmű Karáditól (Comedia Balassa Menyhárt' árúltatásáról. Abrudbánya 1569), ide tartozik Bornemissza' műve is (Klytemnestra tragodiája Sophoclesből 1580). Említetik a' 17dik századból a' magyar játékszín, sőt Endrődi egy oklevelet is közöl 1692-ről, mellyben I. Leopold kiváltságot ad egy Erdélyinek magyar színművek' előadására, ámbár játékszínének semmi nyoma. Gr. Barkóczi Ferencz egri püspök kezdete magyar drámákat a' nevelőházakban, ilyeneket irtak Faludi, Illei, Kereskényi 'stb; de ezek szülőhelyöken elhangzottanak.

### 10. §. Folytatás c) az ékesszólásban.

Az ékesszólást, mellyet ekkor csak egyházi beszédekben kereshetni, eleink már a' legrégiebb időben is gyakorlák, és a' vallási villongás, a' mindenütt tüzesen folyt tanítás által főként most nagyon divatba hozák. Így egyházi beszédek által elhíresedtek Anaxius Gál (1558b. Óvárott), Melius vagy Juhász Péter (Debreczen. 1563—8), Kulcsár György (1574), Bornemissza Péter (1575—84) protestansok, kivált pedig



Telegdi Miklós esztergami prépost és utóbb pécsi püspök (1577—80). Ezek meglegedvén hiveik' tanításával, az előadás' ékességére nem igen ügyeltek. — A' 17dik század Pázmán Pétert (1636), Illyés Andrást (1691—6), Káldi Györgyöt (1631), Molnár Albertet (1617), Zvanarics Mihályt (1628), Medgyesi Pált (1635) szülte, kik erővel, tömöntséggel, méltósággal díszes előadásuknál fogva bármely nemzet' akkori szónokaival bátran mérkőzhetnek. Az utánok következett időben nagyobb számmal álltak elő szónokaink, szokásba jöven a' halotti beszédek; azonban ezek' haszontalan okoskodásai izetlen 's üres szópompája közt az előbbiekt' hathatós nyelvét nem találjuk.

## NEGYEDIK IDŐKÖR.

### II. József Császár' idejétől mostanig.

#### 11. §. A' negyedik időkör' átnézése.

Nemzetünket halálos álmából II. József ébreszté fel. E' nagy fejedelem beutazván Európát, hol mi jót látott, tapasztalt, népei közt meg akará' honosítani. A' holt latin nyelv' helyébe az élő németet tevő tisztivé német tartományiban, 's honunkba is ezt parancsolá, mert a' magyart illy végre alkalmatlannak mondák neki. Felriadtak erre hazánkfilai, kivált midőn József az ország' polgári alkotmányát is megváltoztatá, 's vissza kezdtek térni az idegenedés' ösvényéről a' magyarság' útjára, a' hazai életmód', nyelv' 's öltözet' becsülésére, felszólaltak nagy számmal a' vármegyék, 's a' hév lelkű fejedelem hültebben tekintvén e' kényes ügyet, magyar nyelven ígért országgyűlést 1789b. Decemb. 8dikán. II. Leopold országlása' kezdetén nyilván kifejezte azon ohajtását, hogy honi nyelvünkre fő gond legyen. Így egyesülvén a' király és nemzet, az 1790diki Országgyűlés nyelvünket mind az élő szó-



beli tanácskozások', mind az írásbeli jegyzetek' országos nyelv-  
 vévé tévé, sőt törvényt hoz, hogy hazánkba semmi idegen  
 nyelv be ne eresztessék, a' nemzeti pedig minden iskolában  
 taníttassék. Az 1792diki országgyűlés nyelvünk' tanulását  
 rendszeres iskolai tanulmánynak rendelé oly kötéssel, hogy  
 idő múlva közhivatalra csak nyelvünk' tudományos esmerőinek  
 legyen utjok. Nemzeti nyelvünk' iránt a' buzgóság még a' fran-  
 czia lázadásból eredt veszélyes háborúk között is lelkesíté ha-  
 zánk' atyjait, 's kinyerék kegyes fejedelmünktől az 1805diki  
 Országgyűlésen, hogy a' vármegyék honi nyelven tehessék  
 felírásaikat a' fő igazgatóságokhoz, 's otthon is azon folytat-  
 hassák polgári és törvényes dolgaikat; miután pedig a' béke'  
 szelid öleiben egyedül honi tárgyakra fordíthaták figyelmeket,  
 siettek az 182<sup>5</sup>/<sub>7</sub> országgyűlésen azt, mit Révai Miklós an-  
 nyiszor sürgetett; tudósaink itt ott mintegy mintaképen pró-  
 bálgattak, a' lelkes Erdély több ízben indulásba hozni akart,  
 némelly tehetős hazafiak, kik között a' dicső Marczibányi név  
 főhelyen ragyog, némikép példázgattak — a' magyar tudós  
 társaságot törvény által létre segítni. Tetézte mind ezen ren-  
 deléseket most uralkodó fejedelmünknek azon kegyelmes nyi-  
 latkozása az 183<sup>2</sup>/<sub>6</sub> III. Czikk., hogy nyelvünk' latintól több  
 századig bitorlott jogába visszalépjen, 's törvényeink' magyar  
 szerkezete, mint eredeti, a' két szerkezet közt támadható kétes  
 értelem' eseteiben elhatározó legyen.

Hogy e' sokféle intézkedés mellett nyelvünk' azon tökéle-  
 tességre nem juthata, mellyre természeti egyszerű kellemei,  
 belső ereje 's keleti szépsége mellett alkalmas, okát más-  
 ban nem kereshetni mint: hogy nyelvünk' dolgában az újabb  
 időkig egész nemzetünk nem veve részt; hogy az ügyes, mű-  
 velt német 's franczia nyelv uralkodék főrendeink' társas kö-  
 rében, kik honi nyelvünkre, ennek nem tudása miatt, meg-  
 vetve tekintének; hogy iskoláink idegen nyelven közölven tu-  
 dományaikat a' honi nyelv' művelésére, a' nemzet' kifejlésére  
 és csinosulására kívánt sikerrel be nem hathatának, 's hogy

idegen nevelők vezérlék főrendű ifjainkat 's leányinkat az emberi hang' első dadogásától kezdve idegen szokásra és nyelvre.

## 12. §. Nyelvemlékek a' negyedik időkörből. a) Nyelvtudomány.

Ezen időszakban új fényre kapott nyelvünk' tulajdonságait, rokonságát és grammaticai törvényeit tudósaink közül többen fejtegeték. Beregszászi nyelvünknek a' keleti, Gyarmat, a' Fenn és Lapp-nyelvekkel való rokonságáról irt, Gr. Teleki József nyelvünk' műveléséről értekezett 's Horvát Ádám beszéd-ejtésink' különégeit nyomozgatta, sokan pedig grammaticákat irtak részint idegenek' számára, részint nyelvünk' természetének bővebb kifejtése végett; azonban mind ezen fáradozások mellett sincsenek nyelvünk' törvényei egészen megállapítva, elhatározva. Nyelvtanítóink közül nyelvünk' történetére nézve legnevezeteseb Révai és Verseghi. Révai nyelvünk' első esmeretes állapotjánál kezdven nyomozását, 's szorgalmasan felkeresvén annak régiségeit, természetét új szempontból fogja fel, 's ennél fogva részint maga, részint tanítványa, Horvát István, oda vivék nyelvünk' philosophiáját, hová a' philologia csak az újabb időkben kezde emelkedni. Vetekedő társa, Verseghi, a' mostani nyelv szokást fogadá vezérül, nem gondolván meg, hogy ennek a' nyelv' philosophiájától és történetétől kell segítettnie, ha csálhatatlan sinormérték akar lenni. Iróink majd mindnyájan vagy egyikhez vagy másikhoz szítanak, és csak a' már Révai' részére hajló közegyezés határozza el, mellyiké legyen a' pályakoszorú. — Szavaink' összegyűjtésében 's jelentések' meghatározásában főkép Szabó David, Sándor István, Márton József 's legújabbán Kresznerics Ferencz fáradoztak; azonban mostani szükségünknek ezek' szótárai sem tévén eleget, várva várjuk a' magyar tudós társaságtól nyelvünk' nagy szótárát.

Nyel-

Nyelvünk' aetheticalai művelését főkép a' folyóíráások segítették elő theoria 's critica által. Szacsvai' Musája (1787—9) mellett feltűnt (1788—92) a' Bacsányi, Kazinczi és Baróti Szabó szerkeztette Magyar Museum — első aetheticalai folyóíratunk, melly alapot teve nyelvünk' ujjabb műveltetésére. Kazinczi' Orpheusa (1790), Sándor' sokféleje (1791—1808) 's főkép Péczeli' Mindenés Gyűjteménye (1789—92) az esmeretek' terjesztésére 's nyelvünkön életbe hozására sokat használtak. Döbrentei már 1814b. elindítá Erdélyi Museum-át, tárházát sok jónak, igaznak, szépnek, 's ezt a' négy év alatt társaiéhoz hasonló sorsra jutottat, követé a' Tud. Gyűjtemény, melly nyelvünk' történetében valóban évszakot tőn, köztünk egy bizonyos olvasó közönséget szerezvén 's literaturánkat valamennyire életbe hozván. Ezóta már többen jelentek meg e' pályán. Nevezetes köztök Szemere' és Kölcsei' Élet és Literatura későbbben Muzarion című 's arra irányzott folyóírata, hogy theoria, critica 's példák által jó ízlést terjesztszen, alapos igazságokat állítson a' megrögzött előítéletek' 's balvélemények' helyébe, 's criticát, pártatlan 's nem indulatoskodó criticát teremtsen, szóval: a' szépnek iskolája legyen.

### 13. §. Folytatás. b) A' költésben.

Az előbbi időszak' végeveiben virágzó költőinktől utánzott francia ízlést G. Rádai Gedeon töré meg, azt a' tisztább 's természetesb római költéshez vonván. Dicső nyomán nagy szerencsével haladtak Baróti Szabó, Révai, Rajnis, későbbben Virág, Kazinczi, Verseggi 's mások, kik a' római lant' mennyei zengzeteit bővebben megismertették, 's így bennünket bátrabb 's nagyobb merésre szoktatának. Kár, hogy az új ösvényen tovább nem halván, vissza nem mentek oda, honnan maga a' római költés is származott, az egyszerűen bájló görög költéshez, mert Kazinczinak, Csokonainak 's má-

soknak egyes próbái nem voltak elégek eme' tisztább ízlést hazánkkal megkedveltetni. Azonban költőink a' görög példák által megtisztult romános német ízlést kapák fel, és ebben az érzékeny, sovárgásban olvadozó Dajka, a' népszerű lant' hőse Csokonai, Kazinczi, Szemere 's mások nyérének borostyánt. Kisfaludi Sándor Petrarca' fellengő repteit de saját lelke szerint utánazva 's egy iskolához sem tartozva, önlényében tűnék fel a' 19dik század' elején, lyrai dolgozásit szétcsapongó vad láng, érzelem, óriási 's magával ragadó képzelet bélyegzi, ő adott költésünknek először függetlenséget, melyet Berzsenyi, az egészen érzelem, egészen képzelet, ifjú erő. ifjú hév még inkább megállapított. Kazinczi volt, ki költőinket oktató a' szókat megválasztani, a' kötésnek szorgalom és újság által ingert adni, a' haszontalan hajtásokat leszegedelni 's így nyelvünket annyira simítgatni, hogy az érzelmeket helyesen festhesse, erőre 's bájló fordulatokra nézve más művelt nyelvvél bátran mérkőzhessék. A' mi így szerencsésen meg volt kezdve, azt nagyobb terjedelemben létesíté Kisfaludi Károlynak több évig folytatott Aurorája, melyet maga ezen, igen hamar elhunyt költőnk, továbbá Kölesei, Vörösmarti 's mások a' magyar lyra' legszebb virágival ékesítének. — Tanító költésünkben egyebeken kívül emlékezetes Gr. Gvadányi, első költőink közül, ki comical tárgyakat ad elő. Művei: „A' peleskei notarius' budai utazása, halála 'stb.“ annak idejében nagy behatást szültek. Verseghi', Döbrentei', főkép Berzsenyi', Kazinczi' 's Vitkovics' philosophusi odái 's levelei, Kisfaludi Károly' guomái tiszteletes művek. Vitkovicsnak de leginkább Fáynak meséi akármelly nemzet' literaturájában díszes helyet foglalnának. — Elbeszélő költésünk ezen időszakban nagy fényre emelkedék. Elhallgatván Dugonicsnak, Horvát Ádámnak 's egyebeknek költésünk' mivoltát nem érdeklő elbeszélő dolgozásait, csak Kisfaludi Sándor' regéit — ezen, magyar világból vett magyar charactereket, érzelmeket, szokásokat, életet festő elbeszéléseket, csak azon szép kisebb eposokat,

novellákat, balladákat és románczokat említjük, melyeket az Aurora Horvát Endrétől, Kisfaludi Károlytól, Kölcsseitől, Vörösmartitól stb. közölt. De a' szoros értelmű eposban is vannak derék műveink. Csokonai „Dorottyája“ enyelgéssel és gunnyal, néha genialis szökdeléssel diszeskedik, de mulatságos oldala inkább a' feltalálásban mint előadásban van. A' komoly hőskölteményben jeleskednek Czuczor Augsburgi ütközete és Aradi gyűlése, Vörösmarti Zalán futása, Cserhalma és Eger ostroma, Horvát Endre Árpádja. — Dramában leginkább hátramaradt literaturánk, mit annak kell tulajdonítani, hogy, ámbár a' magyar Tháliának és Melpomenének már 1790b. nyújtaték zsenge áldozat, biztos alapon álló 's így a' művészet' felsőbb kívánatinak megfelelő játékszínünk nincsen. A' vígjátékban Kisfaludi Károlyon — a' magyar vígjáték atyján kívül Fáy, Sebestyén, főképp pedig Kovács Pál tett említésre méltót. A' komolyban többen dolgozgattak, de csekély szerencsével.

#### 14. §. Folytatás. c) Az ékesszólásban.

Nyelvünk ez időben az egyházi ékesszólásra nézve sem maradt parlagon. Vannak is a' hazánkban elfogadott hitsorsosoknak derék szónokai, kiknek beszédeit világos és határozott okoskodás, mély vallásos érzelem, a' hit ágazatok' és erkölcs-tanítás' czélszerű összekapcsolása, tiszta 's nemes nyelv díszesíti; hanem nyelvünk' előmenetele 's különösen az egyházi ékesszólás sem olly nagyon sem olly átaljában nem érdekelvén hazánkfiait az újabb időkben mint hajdan, szónokaink közhirre nem kaphatának, 's csak kevés egyházi beszéd láthata napfényt. Egyházi Szónokaink közt nevezetesebbek: Horvát János, Májer József, Zombori, és kiknek műveit Szalai Imre egybe-gyűjtve kiadá. Polgári ékesszólásunk az újabb idő' szüleménye, mióta t. i., mind országgyűlésen mind egyes vármegyei összejöveteleken nyelvünkön folynak a' köztanáeskozások. Mivel

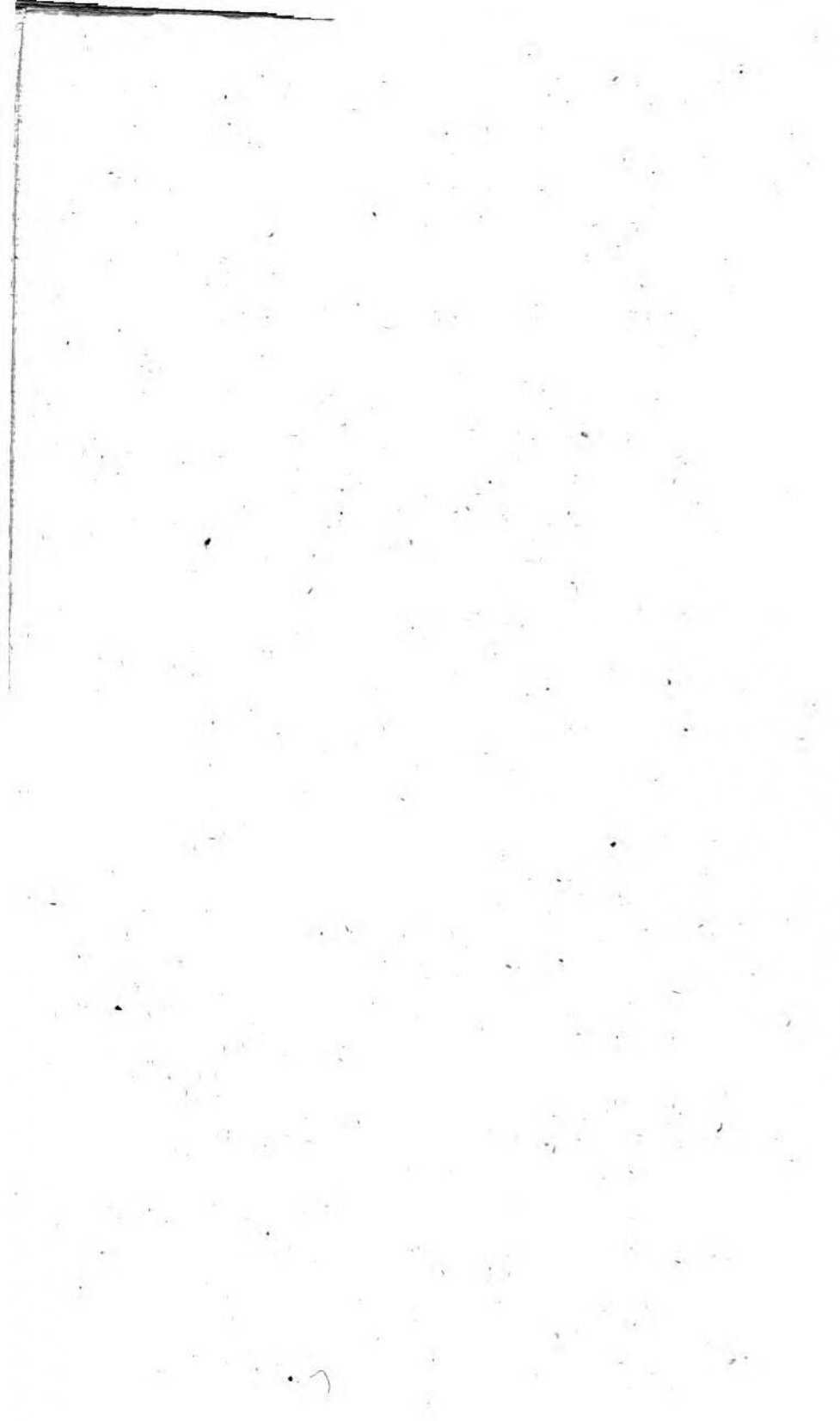
ezekben polgári szónokaink többnyire készületlenül 's művelt lelkők' erejéből szállalnak fel, és senki mint író, mint művészi készületű író e' pályán meg nem jelent, ámbár mindig voltak, kik e' dicső uton ragyogtanak; beszédeik mindazáltal a' görög és római ékesszólás' példáival, vagy az angolok' és francziák' remekeivel egy sorba nem tetethetnek.

### 15. §. Folytatás. d) A' prosában.

Valamint az ékesszólásnak, úgy rendszerint a' prosának nyelve is csak a' költésé után juthat nagyobb érettségre 's tökéletességre. Bizonyítja ezt a' művelt nyelvek' prosájának folyamatja 's nyelvünk' története is igazolja. Mert nálunk is vagy a' költők azok, kik egyszersmind prosában is jól irnak, vagy jelesb prosaicusaink csak költői nyelvünk' megállapítása után tűnhetnek fel. Oktató prosánk a' szükségből 's gyakran idegenségök' minden bélyegének megtartásával átvett latin szavak helyett eredetiekkel vagy legalább meghonosítottakkal kezd élni, 's így előbbi tarkaságát 's darabosságát hagyogatóván, tisztasággal 's folyósággal ajánlkozik. Nevezeteseek benne: Kazinczi, Horvát István, Gróf Teleki, Gróf Széchenyi, Horvát Endre, Kis János, Kölcei, Guzmics, Schedel 's mások. Azonban, mivel szinte a' legújabb időig semmi központunk nem volt, mely az egyes írók' fáradozását megvizsgálta, rosszul alkotott szavaikat a' nyelvből kitiltotta, a' jókat pedig foganatosakká tette volna, októató prosánkat még némi határozatlanság és érthetlenség nyomja. — Történeti prosánk a' régi kronikák' nehéz 's darabos nyelvét nagy részben elhagyta, 's tisztább, folyóbb nyelvvel díszeskedik; mindazáltal a' szabadsággal teljes, ékes előadáshoz mind eddig nem emelkedheték. Gvadányi', Budai', Kis János', Székér' és mások' munkáiban az előadás inkább októató mint történeti. Virág Benedek' Századainak ékes egyszerűsége, természetes ereje, kötetlen szabadsága szép utat mutatott történetíróinknak. Bár Horvát István' mély tudománnyal, nagy tüzzel 's nagyobb összevetéssel irt történeti nyomozásai mellett

Thucydides', Livius' vagy Tacitus' szellemében dolgozott történetírással is gyarapítaná literaturánkat. Említenünk kell itt az újságírást is. Ráth Mátyás volt az első, ki 1780b. nyelvünkön hírlapokat kezde írni, a' szépen kezdett pályán többen követék, 's lassankint idomíták nyelvünket e' lapokban előjövő tárgyak' természetes, világos, nem erőtetett 's szépen folyó előadására. — Tiszti előadásunk azóta támadt, hogy vármegyeink a' polgári igazgatás' és törvénykezés' dolgaiban honival cserélék fel a' latin nyelvet. Némelly megyék az idegen szavakat és szólásokat különös választmányok által megmagyarosíták, mellyeket mások is elfogadván, lassankint eredetie mai tiszti előadásunk. Van ugyan ebben, mit a' később kor pótoljon; mindazáltal a' magyar országi tiszti előadás a' sok latin kifejezést elfogadott 's azért tarka, darabos és sértő hangzatú erdélyit sokkal felülmúlja.

---





## Szükségesebb Igazítások.

<i>Lap.</i>	<i>sor.</i>	<i>helyett</i>	<i>olvasd.</i>
7	24	is	és
13	1	irtunk	irunk
—	22	érzelmű	értelmű
17	8	viszonyunk	viszonyuk
23	5	morogjon	mozogjon
30	24	része	részei
31	14	kada	hada
57	13	Azon	Azonban
60	19	avakodjék	óvakodjék
—	22	benn	benne
76	1	eltávoztatás	elváltoztatás
—	23	értelmet	értelme
87	11	lábak	lábúak
93	7	érmessége	értelmessége
126	13	képet	képét
151	23	írótól	az írótól
154	3	életi	élet'
—	4	illet	illeti
167	26	szépség	a' szépség
173	11	erdnie	erednie
176	31	tronheusi	trocheusi
179	25	festené	festi ,
190	36	értelmek	érzelmek
199	4	megfeszítő kép	megfeszíti. A' kép
252	28	mellyből	mellyből a'
262	21	mind	és mind
267	10	's a' tárgyról fenmaradó képet képzelete elébe rajzolni	's képzelete' elébe a' tárgyról fenmaradó képet rajzolni
293	31	tovább a'	továbbá
303	21	latintól	a' latintól

